

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET
GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

49e JAARGANG JANUARI 1962

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN AMSTERDAM

ORGAAN VAN HET GENOOTSCHAP
AMSTELODAMUM

REDACTRICE
DR. I. H. VAN EEGHEN

NEGEN EN VEERTIGSTE JAARGANG

1962

A M S T E L O D A M U M

Maandblad voor de kennis van Amsterdam
Orgaan van het Genootschap Amstelodamum

49^e JAARGANG

JANUARI 1962

AMSTERDAM EN DE ZUIDELIJKE IJSSELMEERPOLDERS

Enkele maanden geleden publiceerde de Dienst der Zuiderzeewerken als speciaal nummer van zijn driemaandelijks berichten een 'Structuurplan voor de Zuidelijke IJsselmeerpolders'. Op 28 oktober 1961 werd dit structuurplan in een gezamenlijke vergadering van

de Stichting voor het Bevolkingsonderzoek in de Drooggelegde Zuiderzeepolders,

het Nederlands Instituut voor Volkshuisvesting en Stedebouw en

het Genootschap Flevo

in het nieuwe RAI-gebouw alhier ter discussie gesteld.

Was het toeval, dat deze vergadering in Amsterdam plaats vond? Twee van de drie organiserende instellingen zijn in Amsterdam gevestigd. Bovendien leent het nieuwe RAI-gebouw zich uitstekend voor grote bijeenkomsten als deze. Er zou echter ook nog een ander motief geweest kunnen zijn :

Amsterdam heeft bij de inrichting van de laatste IJsselmeerpolders zeer grote belangen.

Er is dan ook voldoende aanleiding om in het maandblad Amstelodamum aan het nu opgestelde structuurplan enige aandacht te schenken.

Tot nu toe hadden de Zuiderzeewerken voor Amsterdam nauwelijks directe betekenis. Het water buiten de Oranjesluizen was sinds mei 1932 niet meer onderhavig aan eb en vloed. Het Buiten-IJ werd van zout tot brak en geleidelijk zoet water. De dreiging van watersnoden zoals in januari 1916, toen onder meer het naburige Waterland overstromd werd, was afgewend. Bij de inpolderingen, eerst van de Wieringermeer, toen van de Noord-Oost-Polder, en onlangs van Oostelijk Flevoland had Amsterdam geen direct belang. Deze landaanwinning, die zich aan gene zijde van het IJsselmeer voltrok, had hoofdzakelijk een agrarische betekenis.

Met de voorbereiding van de drooglegging van de laatste twee IJssel-

meerpolders, Zuidelijk Flevoland en de Markerwaard, zijn de Zuiderzeewerken in een nieuwe fase gekomen. Niet langer zijn het alleen agrarische belangen – verbeterde waterhuishouding en vergroting van het agrarische productie-potentieel – die een rol spelen. De beide laatste polders, en daarvan vooral Zuidelijk Flevoland, waarvan de dijk nu in wording is, zullen grenzen aan het dichtbevolkte Westen des Lands. Zij zullen een complement vormen van de Randstad Holland en met name van de sector-Amsterdam daarin. De verstedelijking van het Westen van Nederland is in de laatste decennia zeer sterk geweest. De stedelijke gebieden zijn vooral na de 2e Wereldoorlog niet alleen gegroeid in inwonertal, maar vooral in oppervlakte. Ook het stedelijk gebied van Amsterdam is in de afgelopen tien jaar bijkans verdubbeld. Terecht ging het ontwikkelingsschema voor het Westen des Lands, in 1958 gepubliceerd door de Rijksdienst voor het Nationale Plan, ervan uit, dat het ‘groene hart’ van de Randstad Holland, het agrarische gebied temidden van onze grote steden, zoveel mogelijk van stedelijke bebouwing moest worden vrijgehouden. Aan de verdere groei van de grote steden werd uitdrukkelijk een grens gesteld. Een grens, die voor de meeste steden nog uitbreidingsmogelijkheden zou bieden tot omstreeks 1980. Mocht de bevolking van het Westen ook nadien nog verder blijven toenemen, dan zouden nieuwe vestigingsmogelijkheden moeten worden gevonden in zogenaamde ‘overloop-gebieden’, waar men zich de ontwikkeling van satelliet-steden, min of meer vergelijkbaar met de Engelse ‘new towns’, kan denken. Deze overloopgebieden werden in principe gezocht aan de buitenzijde van de Randstad, behalve in het geval van Den Haag, waar slechts aan de oostzijde in de richting van het Zuid-Hollandse weidegebied – een vestigingsmogelijkheid voor een satelliet-stad was te vinden. Rotterdam heeft in verband met de Delta-werken nieuwe ontwikkelingsmogelijkheden op de Zuid-Hollandse eilanden.

Waar zijn nu de overloop-gebieden voor Amsterdam gedacht? Eensdeels kunnen deze gevonden worden in een verdere ontwikkeling van bestaande kernen zoals Weesp, Purmerend en Hoorn. Ook de ontwikkeling van de agglomeratie IJmond-Noord, het gebied rond Beverwijk, tot een stad van ten minste 120.000 inwoners mag hiertoe worden gerekend. Anderzijds zou Amsterdam een nieuw overloop-gebied kunnen vinden in de Zuidelijke IJsselmeerpolders. Deze gedachte heeft nu in het onlangs gepubliceerde structuurplan een verdere uitwerking gekregen.

Alvorens te bezien welke suggesties ten aanzien van de inrichting van Zuidelijk Flevoland en de Markerwaard in het structuurplan worden gedaan, is het noodzakelijk om duidelijk te stellen wat het structuurplan beoogt. Als een der uitgangspunten wordt uitdrukkelijk vermeld, dat het structuurplan geen ‘eindplan’ maar een ‘beginplan’ is, dat in verschillende richtingen kan worden geleid. Het plan is dan ook doelbewust ‘open’ gehouden, overwegende dat de toekomst slechts ten dele voorspelbaar is. Op pagina 8 lezen wij dan: ‘Een dergelijk open plan mag niet leiden tot vaagheid en zeker niet tot vormloosheid. Zowel de totaliteit als elk onderdeel afzonderlijk zullen een duidelijke vorm moeten verkrijgen, maar deze vorm zal zo moeten zijn, dat de toekomstige ontwikkeling er niet door

wordt belemmerd; indien het te volgen beleid tot wijzigingen voert, moeten deze mogelijk zijn.

Van de aanvang af zal o.a. ten aanzien van het tracé en de profielen van de kanalen en wegen voorzover de eisen op het gebied van waterhuishouding en verkeer dit toelaten, met deze voorwaarden rekening moeten worden gehouden. Een zekere reserve bij het grondgebruik mag niet ontbreken.'

Wat zijn voor Amsterdam de interessantste aspecten van het plan?

Met betrekking tot de woongelegenheden is de suggestie van het ontwikkelingschema voor het Westen des Lands, om vooral langs de kusten van de nieuwe polders in de omgeving van Amsterdam nieuwe woonkernen te projecteren, gevolgd. De westpunt van Zuidelijk Flevoland en de zuidpunt van de Markerwaard zijn aangeduid als 'gebied binnen stedelijke sfeer (vooralsnog ten dele agrarisch)'. De Zuidelijke IJsselmeerpolders zouden plaats bieden voor de vestiging van rond een half miljoen personen. Deze gebieden zullen een compensatie kunnen bieden voor de inmiddels vrijwel uitgeputte vestigingsmogelijkheden in het Gooi. Mede in verband hiermee zullen in de nieuwe polders recreatie-mogelijkheden worden geschapen, vooral langs de randmeren en met name aan het IJ-meer, het van het IJsselmeer resterende gedeelte onmiddellijk ten Oosten van Amsterdam. De nog steeds beperkte recreatie-mogelijkheden voor de Amsterdamse bevolking zullen hierdoor aanzienlijk worden verruimd. Op grotere afstand, maar door een rechtstreekse autoweg met Amsterdam verbonden is een ander belangrijk recreatiegebied gedacht op het Enkhuizerzand tussen Enkhuizen en Lelystad.

Nieuwe wegverbindingen zullen vanuit Amsterdam toegang geven tot het nieuwe land, met doorverbindingen via Lelystad naar Noord- en Oost-Nederland. Het Oostvaardersdiep tussen de Markerwaard en Zuidelijk Flevoland zal als belangrijke waterweg voor de grote binnenvaart de Amsterdamse haven verbinden met het IJsselmeer en de Ketel (de IJsselmond bij Kampen). Evenwijdig aan deze waterweg zijn twee grote verkeerswegen ontworpen: een noordelijke route van Schellingwoude door de Markerwaard naar Lelystad, en een zuidelijke vanaf Muiderberg. Vanuit Lelystad kan men via de Noord-Oost-Polder Friesland en Groningen bereiken, of via Kampen rechtstreeks naar Zwolle komen. Langs de route over Muiderberg is tevens een nieuwe spoorweg gedacht, niet in de laatste plaats in verband met de verwachte industriële ontwikkeling van Lelystad als centrum van het nieuwe land.

Doordat enkele der belangrijkste wegverbindingen door de polders op Amsterdam zijn gericht, mag verwacht worden dat de ontwikkeling van de polders aan onze stad nieuwe impulsen zal geven. Naar verwachting zal Zuidelijk Flevoland omstreeks 1970 gereed komen, de Markerwaard omstreeks 1980. Welke invloed de totstandkoming van de polders op de Amsterdamse economie zal hebben, valt nog niet te voorspellen, maar zeker is, dat de ontsluiting van het nieuwe achterland voor Amsterdam belangwekkende perspectieven opent.

C. F. W.

EEN MERKWAARDIG HAMBURGS
DRUKWERKJE VAN 1598 OVER
DE BESTRIJDING VAN DE BEDELARIJ
TE AMSTERDAM

Het is plezierig werken op het Gemeente-Archief. Juist als je zò verdiept bent in je eigen onderwerp, dat het lijkt of er niets anders meer van belang is, komt er bij de reeks van dagelijkse verzoeken om inlichtingen als afwisseling op de gebruikelijke vragen naar de doopdatum van Jannetje Meyer of de begraafdatum van Jan Claeszoon soms opeens een kwestie, die je aandacht trekt en je onverwacht voert naar onbekende schatten, die al jaren lang een verborgen bestaan hebben geleid.

Dat was ook het geval, toen de heer H. Reeser van de Universiteitsbibliotheek mij enige tijd geleden opbelde, dat men daar uit Hamburg had gevraagd naar een kleine brochure, gedrukt in die stad in 1598 en gewijd aan het probleem van de oplossing der bedelarij te Amsterdam. Zelf al lang tevergeefs op zoek naar een aantal Amsterdamse drukken van honderd jaar later, gaf ik hem weinig kans. Maar reeds enige minuten later kon ik melden, dat het gezochte drukwerkje in de bibliotheek van het Archief aanwezig was. De schrijver uit Hamburg, die een lijst van drukken van zijn stad van vóór 1600 samenstelde, was tevreden met de titel en de wetenschap dat hier een exemplaar was bewaard gebleven. Ik nam echter snel even een kijkje in het zeldzame boekje van 12 pagina's, dat de volgende titel heeft: 'Ordnung der fůrtrefflichen hoch und weitberůmten Kauffstadt Amsterdam in Hollandt, mittelst welcher doselbsten die Bettler gantzlich abgeschaffet und die armen unterhalten werden.' Dan volgen een tekst uit Deut. 15 en twee uit Jesaja 58 en tenslotte 'Hamburg, anno 1598', terwijl achteraan de naam van de drukker is te vinden: 'Hamburg durch Theodosium Wolderum, anno 1598'.

In 1944 publiceerde de Amerikaan Thorsten Sellin in Philadelphia zijn 'Pioneering in penology. The Amsterdam houses of correction in the sixteenth and seventeenth centuries.' Hij vertelt daar over de herontdekking in 1898 van de Amsterdamse correctiehuizen door de bekende Duitse geleerde Robert von Hippel, die zijn bevindingen publiceerde in 'Beiträge zur Geschichte der Freiheitsstrafe' in het 'Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft' deel XVIII.

Sedertdien is algemeen bekend, dat het Amsterdamse tuchthuis, dat op 3 februari 1596 met twaalf gevangenen als bewoners in een deel van het oude Clarissenklooster in gebruik werd gesteld, het voorbeeld is geweest niet alleen voor dergelijke instellingen in andere steden van ons land, maar ook in verschillende Duitse Hanzesteden. De bekende Nederlandse schrijver A. Hallema, die zich veel op dit terrein bewoog, publiceerde in 1927 in ons jaarboek een lang artikel met uiterst merkwaardige gegevens over de tot-

Het Raspen, gravure naar het werk van I. Pontanus van 1611

Foto Gemeentelijke Archiefdienst

standkoming van het tuchthuis in Amsterdam, waartoe o.a. Coornherts 'Boeventucht' van 1587 moet hebben meegewerkt. Zijn belangrijkste gegevens vond Hallema niet in Amsterdam, maar in . . . Leiden, waar de stukken gediend hadden bij de oprichting van een tuchthuis in navolging van het Amsterdamse. Van het Amsterdamse tuchthuisarchief zelf is namelijk niets bewaard gebleven. En von Hippel deed zijn ontdekking van de unieke betekenis van Amsterdam op dit gebied dan ook mede in . . . Danzig, waar alweer stukken over het Amsterdamse voorbeeld berustten.

Zo trachtte Hallema uit gegevens van elders de oudste geschiedenis van het Amsterdamse tuchthuis enigszins te reconstrueren: Het aanvankelijke idealistische plan van de stadsbestuurders van Amsterdam om ieder van de kleine bevolking van het huis een goed beroep te laten leren moest in 1599 plaats maken voor het economisch verantwoord, maar uiteraard niet leerzame raspen of zagen van Braziliaans hout voor de ververijen. En daarmee moet aan de eerste vijf jaren van het huis, 'de schoonste van zijn bestaan', zoals Hallema verzucht, een eind zijn gekomen.

De Duitse schrijver, die juist 300 jaar vóór von Hippel de naar zijn idee voortreffelijke Amsterdamse inrichtingen in het buitenland bekendheid gaf, bespreekt er tien. Het zijn het weeshuis met 250 kinderen, de twee armenhuizen voor oude mannen en oude vrouwen tezamen, het hospitaal voor zieke mannen met 86 bedden, het hospitaal voor zieke en gebrekkige vrouwen met 82 bedden, het pesthuis met \pm 70 bedden, het gasthuis, waar reizigers 3 dagen en 3 nachten mogen blijven, met 20 mannen- en 10 vrouwenbedden, het soldatengasthuis (bij hem 'Wundthaus' geheten) met 52 bedden, het Spinhuis, waar dan nog alleen externen werken, het Dolhuis en tenslotte het Tuchthuis, waaraan hij de langste beschouwing wijdt. Hoe waren die vijf schoonste jaren? Ik laat de tekst volgen, opdat de lezer zelf oordele :

'Ein zucht oder züchtigungs haus für unghorsame und muthwillige gesellen, deren anitzo ongefehr 70, dahinein fürret sein. Zur wilkom behängt man diese Geste darin mit grossen und fast wichtigen ketten, und schlusst sie in Fuscisen, daran sie gnug zutragen und zu schlepfen haben, man lest sie aber nicht müssig sitzen, sondern schafft ihn volle arbeit. Anfenglich müssen die gesellen Bräsillicien holtz raspelen oder feilen, und des alle tage ihr gesetzet gebühr liefern, und so im gewichte etwas mangels daran befunden wert, entziehet man ihnen das essen. Wann dan folgendes uber ein weile gespüret wirdt, das ihnen durch hunger und arbeit der muthwille gebrochen, und sie sich ctwa gesmeidiget beginnen zu erzeigen, so werden sie von dieser werckstete, so im understen gewelbe ist, in den obren Saal versetzt. Dasselbst müssen sie entweder Trip oder Sayen auch Grobgrün, Causiant, Bombasyn, und dergleichen waren, deren daselbst eine grosse menge gmacht wirdt, (darzu man viel garnes auff dem Spinhaus erkaufft) weben und wircken lernen, nach dem es ihm ein ieder erwehlet, müssen alda gleichsals ire angeordnete gewisse arbeit täglich, jedoch one ketten und banden unmangelhaft und richtig vollenbringen, oder zur straffe dafür fasten. Morgens che und bevor, sie zur arbeit gehen, müssen sie ins Betehaus tretten, und ihr Gebett zu Gott thun, und aus dem Catechismo ihre Lction aufsagen. Da auch irgens einr untern hauffen, der den Catechismum nicht gelcrnet, wirdt er denselben alda zu lernen angehalten. Item, so jemandt nicht lesen oder schriben kan, mus ers da lehrnen, wigert er sich des oder hat das jennige, so ihm auffgegeben nicht, gelehret, so hanget man ihm den brodtkorb so hoch, das er zu lehrnen wol eine lust gwinnet. Pluchen unnd unzimliche Rede werden von ihnen nicht gedüldet, sondern mit hunger scharff gestrafft, vergreiff sich aber ein an dem andern mit der faust, wirdt solcher freuel mit hunger und harter gefencknis gebüsset, unnd im falle solche busse und züchtigung ohnfruchtbar, setzet man die schöppenbanck, helt peinlich Gericht uber solchen uppichen freueler, und nach eröffneter Sententz wirdt er in beysein der sämtlichen hausgenossen offentlich mit Rutten gestrichen, und dermassen tapffer eingetrieben, das sichs mit ihm wol Iernet zum Creutze kriechen, wie dann noch newlicher zeit, ctwa für drey Monaten, ein fürnemer Juncker heruber geholet worden. Das bier, damit man diese gesellen träncket, ist zwar an sich gudt, aber sie mügen gleichwol davon ins fewr nicht fallen. Den kleinen Büblein, so hie hercin losiret, und doch schwere arbeit nicht crtragen können, wirt das spulen zur handtirung aufflergt. In Summa dis haus hat den namen mit der that, und gereicht den gezüchtigten endlich zur bessrung und ihrem frommen.'

Dit waren dan de vijf schoonste jaren, waarvan Hallema uit de formuleringen van een enkel bewaard stuk het bestaan meende te mogen veronderstellen. In feite zal er geen wezenlijke verandering zijn gekomen tussen 1695 en \pm 1670, toen het weven werd afgeschaft. Wel waren al in 1611 blijkens de bijgaande afbeelding de kettingen en voetboeien bij het raspen verdwenen.

Hoe het Spin- en Tuchthuis werden gefinancierd? Dat vertelt het boekje ons ook nog. Alles werd uit de stadskas betaald: 'Jedoch haben die Bürger viel aus guten freyem willen eine ansehnliche steuer darzu gethan, undt seindt zum Spinhaus von einem entzelen Burger, verborgener weise und ohne meldung seines Namens, in newlich, noch tausent gülden gegeben worden.'

Tenslotte vertelt hij nog over de 8000 armen, die men huisarmen noemt, verspreid door de stad wonend in 2000 huizen, deels in steegjes en slopjes, waarvan ± 200 door 'guthertzigen leuten umbsonst verliehen, theils in den Schweibogen der Rinckmawren aus anordnung eins Erbaren Raths erbawet'. Deze armen worden des winters voorzien van brandstoffen en levensmiddelen.

Waarom werd dit relaas in het Duits in Hamburg gedrukt? Ik hoef het eigenlijk niet meer te zeggen. Von Hippel's betoog heeft het ons al duidelijk gemaakt. Het was om propaganda te maken voor dergelijke instellingen in Duitsland. En ook weer door von Hippel weten wij, dat het geschrift succes heeft gehad.

Het tractaatje was ondergebracht in de rubriek . . . bedelarij en daarom kregen von Hippel en Hallema er geen kennis van. En het was een vraag uit Hamburg, die mijn aandacht vestigde op deze merkwaardige beschouwing uit een tijd, toen er nog geen stadsbeschrijver aan het werk was geweest. Men ziet, hoe nuttig de contacten met de buitenwereld kunnen zijn!

I. H. v. E.

WESSEL JACOBS

Tot de op 26 mei 1578 uitgeleide Amsterdamse regenten behoorde, zoals men in mijn vorige bijdrage heeft kunnen lezen¹⁾, een zekere Wessel Jacobsz. Over hem wordt in de bestaande beschrijvingen van het tijdvak, waarin hij leefde, weinig gesproken, zodat men wel kan aannemen, dat hij in het Katholieke en Spaansgezinde régime geen dominerende positie bekleedde. Wel zat hij tijdens de hevigste vervolgingen van Calvinisten en andere 'kettters' in de Schepenbank en zal hij daar, evenals in de Vroedschap, waarin hij een zetel verwierf, zijn zegje hebben gezegd. Maar niet uitgesloten is de mogelijkheid, dat ook aan verwantschap met meer op de voorgrond getreden regeringsleden, die tot zijn verheffing hadden bijgedragen, het noodlot, dat hem trof, moet worden toegeschreven. Alleen genealogisch onderzoek kon licht verspreiden over de familiekring, waarvan hij deel uitmaakte, en over de in het duister gehulde figuur, die Wessel Jacobsz. nog altijd voor ons is, zelf. Na enige zeer gewaardeerde aanwij-

¹⁾ De *Alteratie van Amsterdam*, cnz. Maandblad *Amstelodamum* 1961, blz. 176 e.v.

zingen heb ik mij daartoe gezet en de resultaten worden hier aangeboden. Belangrijke faits et gestes, waarnaar wel is gespeurd, zijn niet voor den dag gekomen.

A. OVERZICHT VAN WESSELS JACOBSZ.' FAMILIE

Ael of Alemoer, een vroedvrouw. Leefde te Amsterdam in de tweede helft der vijftiende eeuw. Woonde bij haar dood op de 'nyeuwezydts burch-wall'.¹⁾ Twee kinderen, die volgen:

1 *Claes Heyn*, woonde 'in de Calverstraat'. Tr. *Tryn Jacobsdr.*, † kort vóór 1527.

II *Heyn Ael* of *Alen*, † kort vóór of in 1532. Tr. *N. N.* Drie kinderen, die volgen :

1. *Ael Hendricksdr.*, † kort vóór maart 1539. Tr. c. 1530 *Jan Claesz. Brouwer*. Eén kind.

2. *Griete Hendricksdr.*, † 1577. Tr. *Frans Claesz. Oetgens*, die leefde tussen 1490 en 1550. Vier kinderen.

3. *Jacob Hendricksz. Heynalen*, begraven 8 juli 1570 in de Nieuwe kerk. In 16e eeuwse geschreven stukken komt hij gewoonlijk voor onder de naam *Jacob Hendricksz.* Ook zo bij PONTANUS (1614), blz. 331. Bij DAPPER (1663), lijsten van schepenen en raden, DOMSELAER (1665), id., COMMELIN I (1693), blz. 335, NOORDKERK I (1748), lijst van schepenen, WAGENAAR, Amsterdam III (1767), blz. 336 en TER GOUW V (1886), blz. 300 en 315 heet hij verkeerdelijk: *Jacob Hendricksz. Sael*.

Woonde op de Dam. Beroep: lakenkoper en lakensnijder. Schepen in 1538, raad van 1541 tot zijn overlijden. Waardijn der lakenen in 1536. Bij Van Dillen (Bedrijfsleven 1, nr. 342, d.d. 5 dec. 1549) wordt een Jacob Henricxz., lakenkoper, genoemd. Dezelfde? In 1562 leverde een Jacob Henricxz., lakenkoper, aan de stad 'een rock mitter stede wapen achter opten rugge ende voer de borst' ten behoeve van 'der stede hondtslager' (Scheltema, Aemstel's Oudheid V, blz. 237, 238). Dezelfde?

Tr. *Styn Wesselsdr.*, † kort voor 30 okt. 1568; dr. van *Wessel N. N.* en *Kairyn Dircksd.* Een zuster van Styn, *Cornelia* of *Neel Wesselsdr.* (geb. 1517, † 1587), trouwde in 1532 met *Cornelis Jacobsz.* Bam, gen. *Brouwer* (geb. 1512, † 1592), lid van de Vroedschap en vijf malen burgemeester en schepen. Deze werd op 26 mei 1578 uitgeleid. Met zijn vrouw en zijn zonen *Claes Heyn* en *Wessel Cornelisz.* vestigde hij zich te Calcar. (Bern. J. M. de Bont, Cornelis Jacobsz. Brouwer, genaamd Bam. Amsterd. Jaarboekje 1890, blz. 139 e.v.; id., dezelfde titel. De Navorscher XLI, 1891, blz. 439 e.v.).

De 30e okt. 1568 bewees *Jacob Henricxzoon*, wiens vrouw was overleden, zijn vier ongehuwde kinderen: *Dirck*, oud 25 jaar, wonende te Leuven, *Griet*, oud 23 jaar, *Gerberich*, oud 19 jaar en *Mary*, oud 16 jaar, voor hun

¹⁾ Verwijzingen naar Ter Gouw, Geschiedenis van Amsterdam, en Elias, De Vroedschap zijn achterwege gelaten.

moeders erf ieder de som van 3800 Car. gld. *Wessel Jacobsz.*, hun broeder en voogd in deze en ook voor zich zelf, alsmede *Aleys Jacobsdr.* met *Yem Gysbertsz.*, haar man en voogd, en *Katryn Jacobsdr.* met *Gheryt Burgertsz.*, haar man en voogd, gezusters van de vier bovengenoemde kinderen, verklaarden zich accoord met het bewijs. *Jacob Henriczoon* zou in de boedel blijven zitten. (Inbr. register Weeskamer 9, f. 70).

De 23e dec. 1570 compareerden ter Weeskamer meester *Dirck Jacobsz.*, *Yem Ghysbertsz.* als man en voogd van *Ael Jacobsdr.*, *Gheryt Burgertszoon* als man en voogd van *Tryn Jacobsdr.* en *Jan Floryszoon* als man en voogd van *Griet Jacobsdr.*, kinderen en erfgenamen van *Jacob Henriczoon*, lakenkoper, en *Styn Wessels*, en verklaarden, dat tussen hen zekere scheiding en deling was gedaan van de goederen hunner overleden ouders. Zij waren 'verzel-schapt, van *Cornelis Jacobsz.*, hun 'schoonnoome'¹⁾ en *Claes Fransz.*, hun 'zusterling'.²⁾ *Gerberich Jacobsdr.*, oud 22 jaar, en *Mary Jacobsdr.*, bagijn, oud 18 jaar, hun zusters, zouden de goederen, die haar toevielen onder zekere voorwaarden zelf mogen regeren en administreren. (Inbr. register Weeskamer 9, f. 216).

Zoals gebleken is, kregen *Jacob Hendricksz.* en *Styn Wesselsdr.* zeven kinderen, die volgen :

a. *Wessel Jacobsz.*, † waarschijnlijk kort na de 24e juli 1588 te Haarlem. De 29e juli 1588 werd in de Nieuwe kerk te Amsterdam een zekere *Wessel Jacobsz.* begraven. Bij de aantekening in het kerkregister ontbreekt de gebruikelijke aanduiding van de laatste woonplaats van de overledene. (D.T.B. 1052). Met deze kan dus de vroegere regent zijn bedoeld. (Zie het testament van *Wessel* en zijn vrouw, blz. 13). In notariële acten van de tweede helft der 16e en het begin der 17e eeuw (zie beneden) en in het Inbrenregister der Weeskamer (zie boven) komt hij steeds voor onder de naam *Wessel Jacobsz.* Dezelfde naam leest men in de registers der rentebrieven en die der kwijtscheldingen, daterende uit de jaren, toen hij schepen was.³⁾ In brieven en in de gedrukte resoluties der Staten van Holland,⁴⁾ voorts bij **PONTANUS**, blz. 337 en 338 en **VAN TEYLINGEN**, Op-komste, enz. (1649), blz. 132, niet anders. Bij **DAPPER**, lijsten van schepenen en raden, **DOMSELAER**, id., **COMYELIN** 1, blz. 303, 340, 341, **NOORDKERK** 1, lijst van schepenen, en **WAGENAAR** III, blz. 338 en 356 verkeerdelijk: *Wessel Jacob Cornelisz.* Bij **TER GOUW** VI, blz. 417 en 420, VII, blz. 370 verkeerdelijk: *Wessel Jacob Corneliszoon*, maar VII, blz. 370, 371 en 372: *Wessel Jacobsz.*⁵⁾

Schepen in 1569, 1572 en 1574; excijsmeester, raad en fabriekmeester

1) Cornelis Jacobsz. Bam, gen. Brouwer.

2) Claes Fransz. Oetgens, † 1611, een zoon van Frans Claesz. Oetgens en Griete Hendricksdr. (zie A. II, 2), dus een volle neef van de genoemde kinderen. Schepen 1583, raad 1585 - 1611 en burgemeester in 1586, '88, '90, '92 '98, 1602, '08 en '09.

3) O.a.: Rentebrieven 7 en kwijtscheldingen 3 (oud 8) Zie ook fig. 1.

4) Zie het p. 9 in noot 1 genoemde artikel.

5) In het Familiearchief - Backer, berustende ten Gem.-Archief van Amsterdam, wordt *Wessel Jacob Cornelisz.* een zoon van burgemeester *Jacob Cornelisz. Nobel* († 1573) genoemd, evenwel met de bijvoeging: ni fallor (bundel 43). Inderdaad heeft de verzamelaar, misleid door de verkeerde naam, zich hier vergist.

De laatste regels van een stuk, gedateerd 28 september, dat door Jan Vechterz. en Wessel
 Jacobsz., twee der negen regerende schepenen van genoemd jaar werd ondertekend door de stadssecretares
 Willem Fopsz. gecontresigneerd - Archief van Burgemeesteren Ambachtelykeden, portie. 4

Fig. 1. De laatste regels van een stuk, gedateerd 28 september, dat door Jan Vechterz. en Wessel
 Jacobsz., twee der negen regerende schepenen van genoemd jaar werd ondertekend door de stadssecretares
 Willem Fopsz. gecontresigneerd - Archief van Burgemeesteren Ambachtelykeden, portie. 4

Foto Gem. Archiefdienst Amsterdam

resp. van 1573, 1574 en 1575 tot zijn uitleiding op 26 mei 1578. Op de dag
 der Alteratie, onmiddellijk vóór zijn uitzetting, rekende hij namens de twee
 oude thesauriers, *Cornelis Jacobsz.* Bam, gen. Brouwer (zijn oom) en *Jan
 Dircksz. Marcus* (mede zijn oom, als broer van zijn schoonvader) af met de
 nieuwe thesauriers. In zijn kwaliteit van fabriekmeester had *Wessel Jacobsz.*
 n.l. nog iets te vorderen, zodat de beide transacties tegelijk konden plaats
 hebben. Hij vertrok naar Haarlem, waar hij zich metterwoon vestigde. Aan
 een verzoek van de stadsregering, om te Amsterdam verantwoording te
 komen afleggen aangaande zijn excijs-administratie, weigerde hij te voldoen.

Enkele onsamenhangende en voorlopig weinig zeggende berichten over
Wessel Jacobsz. leverden de minuten van twee Haarlemse notarissen.¹⁾ Op
 10 dec. 1581 verklaarden *Franchois Camer* en *Cornelis Jacobsz.*,²⁾ burgers en
 poorters van Amsterdam, voor notaris Michiel Jansz. van Woerden, op
 verzoek van *Wessel Jacobsz.*, dat zij hem en zijn zuster *Gerbrech Jacobsdr.* zeer
 goed hadden gekend, toen zij nog te Amsterdam woonden (Not. prot. 4,
 f. 165). - Op 17 april 1587 gaf *Wessel Jacobsz.* van Amsterdam, ten overstaan
 van notaris Henric Quirynsz. Talesius, procuratie aan *Jacob Everhard* van
 Meddenblyck, procureur, om teruggave te vorderen van *Floris van Borselen*
 van een borgtocht van 50 Car. gld. (Not. prot. 28, f. 98 vo) - Op 27 aug. 1587
 stelden *Wessel Jacobsz.* en mr. *Jacob Everhard* zich borg voor mr. *Gerrit Jansz.
 Taling* als naaste bloedverwant van het weeskind van mr. *Willem Taling*
 (Not. prot. 28, f. 106 vo). De 29e dec. 1587 attesteerden *Gerardt van
 Schoten*, mr. *Gerryt Jansz. Taling*, *Claes Jaspersz.* en mr. *Jacob Everhard*, ten

¹⁾ Gem. Archief Haarlem. De in deze bijdrage aangehaalde acten, waarvan geen bcwaar-
 plaats wordt vermeld, berusten ten Gem.-Archief van Amsterdam.

²⁾ *Cornelis Jacobsz.*, Nobel? Zie het p. 9 in noot 1 genoemde artikel, blz. 178.

verzoeke van *Wessel Jacobsz.*, dat zij heer *Floris van Borselen* goed gekend hadden en dat deze omtrent 'ons heren hemelvaerts dach laestleden' in Den Haag was overleden 'in grooten miserie'; dat *Floris van Borselen* nooit iets ter wereld had gepossedeerd dan zijn alimentatie van de stad Alkmaar en zijn dagelijkse kleren, welke laatste niet voldoende waren geweest, om zijn doodschulden en 'sepulture' te voldoen. (Not. prot. 28, f. 160).

Over de sfeer, die er te Haarlem heerste en waarin de Amsterdamse ballingen leefden, hier een enkel woord. De gebeurtenissen van de 29e mei 1578, bekend als de 'noon', tijdens welke Wessel Jacobsz. en zijn vrienden wel aan de regen en de drup zullen hebben gedacht, wil ik slechts aanstippen. Meermalen zijn zij uitvoerig beschreven. Het noemen van notaris Henric Quirynsz. Talesius, voor wie de drie laatst aangehaalde acten werden verleden, geeft mij echter aanleiding, enige andere niet minder tekenende feiten te releveren. Henric, de zoon van Quirinus Talesius, in zijn jeugd secretaris van Erasmus, en op zijn oude dag als Katholiek oud-burgemeester tijdens het beleg van de stad door overprikkelde burgers en soldaten opgehangen (27 mei 1573), was aanvankelijk pastoor te Spaarndam. Daarna vestigde hij zich als notaris te Haarlem. Zijn bewaard gebleven protocol loopt over de jaren 1579-1590. Tegelijkertijd hield hij in het geheim 'exercitie' van de Roomse religie. Na ontdekking hiervan werd hij gearresteerd. De 24e juli 1584¹⁾ besloten de Staten van Holland, de schout van Haarlem te gelasten, zijn gevangene naar Den Haag te laten overbrengen. Hier wachtte hem de Voorpoort. De 14e dec. d.a.v. stelden de Staten Talesius in vrijheid onder conditie, dat hij niet naar Haarlem mocht terugkeren, 'op arbitrale correctie'.²⁾ Blijkens het voorgaande hervatte hij niettemin in de Spaarnestad zijn notariële werkzaamheden. De 5e okt. 1592 legde hij aldaar de gevorderde eed betreffende abjuratie van Philips 11 als landheer af.³⁾

Van meer belang dan de vier geciteerde acten is, althans in dit verband, de volgende, waarvan ik de inhoud dan ook uitgebreider weergeef: Compareerden de 24e juli 1588 voor notaris Michiel Jansz. van Woerden *Wessel Jacobsz.* van Amsterdam en *Aeff Elbertsdr.*, zijn huisvrouw, de eerste ziek te bed liggende, de tweede 'in gaenden ende staenden lyve,' beiden te kennen gevende, van hun goederen te willen disponeren. Allereerst verklaarde Wessel zekere testamentaire dispositiën, de 2e aug. 1573 voor mr. Frans van Delft, notaris binnen Amsterdam, gepasseerd, te removeren en te niet te doen.⁴⁾ Vervolgens institueerden de testateurs tot erfgenamen hun drie kinderen, *Frans, Cornelis* en *Styntgen*, 'hooft voor hooft' evenveel van alle goederen, die de eerststervende van de ouders zou achterlaten; met dien verstande, dat de langstlevende het gebruik en de administratie, zolang hij of zij leefde, zou behouden. Na overlijden van de langstlevende zouden de

¹⁾ Twee weken na de moord op Willem van Oranje.

²⁾ Resol. Staten van Holland 1584, blz. 429 en 784.

³⁾ Enige details ontleend aan ten Gem. Archieven van Haarlem berustende gegevens. Zie voorts: Mr. J. M. Fuchs, *Quirinus Talesius* (Jaarboek 'Haerlem' 1938, blz. 66 e.v.)

⁴⁾ Van deze notaris is geen protocol meer aanwezig.

goederen van de eerstgestorvene op de kinderen vererven. Bewijs ter Weeskamer van Haarlem, Amsterdam of een andere stad behoefde de langstlevende niet te doen. De twee testateurs ontlastten en bevrijdden elkaar 'van goeder herten', in het vertrouwen, dat geen van beiden de kinderen 'ongelyck' zou aandoen. Wanneer één of meer van de kinderen zich tegen de bepalingen van dit testament verzette, of iets deed, zowel inzake huwelijk of anderszins, dat niet strookte met 'de wille ende beliefte' van de langstlevende, zou dit kind of zouden deze kinderen afstand moeten doen van de legitieme portie, welk 'superplus' dan ten goede kwam aan de andere kinderen of het andere kind. De langstlevende zou volkomen vrijheid hebben, 'naer gelegenheid', niet alle kinderen evenveel mee ten huwelijk te geven. Teneinde deze uiterste wil te helpen volbrengen en de langstlevende in alles 'behulpelyck' te zijn, verzochten en committeerden de testateurs daartoe *Nicolaes Florisz. van Alckemade* (zie A. 11. 3. f.) en *Cornelis Elbertsz. Marcus* (zie B. 11. 5), resp. hun zwager en broer.¹⁾ Alles gedaan ten woonhuize van testateurs, 'gestaen opte crofte'. Als getuigen 'van goeden gelove' mede present *Cornelis Claes Meusz.*, oud-burgemeester van Amsterdam, en mr. *Symon Joosten Sovius*, beiden inwoners van Haarlem.²⁾ (Not. prot. 7, f. 343. Gem. Archief Haarlem).

Zoals gebleken is, tr. *Wessel Jacobsz.* met *Aeff Elbertsdr.* (zie B. II. 1) en wel vóór 30 okt. 1568 (zie A. II. 3.). Begr. 26 dec. 1612 in de Nieuwe kerk. Woonde bij haar overlijden 'op die ossemarckt inde Sint Jorispoort' te Amsterdam. (D.T.B. 1053, f. 163).³⁾

Na de dood van haar man ging *Aeff* weer in Amsterdam wonen. Wanneer zij uit Haarlem vertrok, is niet zeker. Het zoëven vermelde testament van haar en haar echtgenoot verbood de langstlevende niet, opnieuw te testeren, voor zover het zijn of haar eigen vermogen betrof. Meermalen ontbood *Aeff Elbertsdr.* of *Albertsdr.* dan ook notaris *Jacob Ghysbertsz.* Alleen haar laatste beschikkingen, die van 17 sept. 1612, laat ik hier volgen. Alle vroegere makingen, in het bijzonder haar testament van 22 maart 1605,⁴⁾ verklaarde zij te herroepen. Aan de armen legateerde zij 300 Car. gld., welke de executeuren naar eigen goeddunken mochten besteden. Aan de kinderen van haar overleden dochter, *Syntgen Wessels*, prelegateerde zij haar klederen en kleinodiën; aan haar zoon *Cornelis Wesselsz.* de som van 400 Car. gld. 'in recompense' van de bruiloftskosten en -kieren, die de

¹⁾ Er staat abusievelijk: 'broeder ende zwager'.

²⁾ *Cornelis Claes Meusz.* of *Cornelis Claesz.* Mecuwissc was één der uitgeleiden. *Symon Joosten Sovvius* († 1624) was van 1 mei 1573 tot zijn ontslag op 31 juli 1578 rector van de Latijnse school aan de Oude Zijde te Amsterdam. Niet uitgeleid. Ook hij vestigde zich te Haarlem en werd later, ofschoon geen kanunnik zijnde, secretaris van het Haarlemse kapittel. (Necrologium van *Bugge*, De Katholiek LX, 1871, blz. 68). Ter Gouw noemt hem abusievelijk *Sonnus*, evenals zijn broer en voorganger aan de school, *Bartholomeus Sovvius* (VI, 435).

³⁾ De Ossenmarkt was de tegenw. Kalverstraat tussen Spui en Muntplein. Waarschijnlijk werd met de St. Jorispoort een gevelsteen bedoeld en niet de St. Jorissteeg, een thans verdwenen straatje tussen Kalverstraat en Rokin, bezuiden de Olieslagerssteeg. Zie het slot van *Aeff's* testament.

⁴⁾ Not. prot. 26, f. 412.

twee andere kinderen bij hun huwelijk hadden genoten en ontvangen. Bovendien prelegateerde zij aan de kinderen van *Styntgen* de som van 1200 Car. gld. en aan *Cornelis* een even grote som gelds ten respecte van de bedragen, waarmee zij haar zoon *Frans Wesselsz.* bij tijd en wijle had geholpen. Erfgenamen zouden zijn: *Frans Wesselsz.*, en zijn kinderen tezamen voor één derde part, *Cornelis Wesselsz.*, ook voor één derde part en de kinderen van *Styntgen Wessels* eveneens voor één derde part, onder conditie, dat *Frans* de hem toevallende goederen moest gebruiken tot lossing van de schulden, die hij had uitstaan bij de erfgenamen van zal. *Anna Pieter Garbrantszdr.*, testatrice's petemoei,¹⁾ en bij de erfgenamen van zal. *Cornelis Elbertsz. Marcus*, testatrice's broeder (zie B. 11. 2 en 5.), met alle verlopen interesten, voor welke gelden zij zich had borg gesteld. Wanneer het gebeurde, dat de goederen van *Frans'* legitieme portie niet zoveel zouden bedragen, dat de voorgemelde twee partijen en de interesten er van konden worden betaald, moesten de goederen, die zijn kinderen krachtens dit testament zouden erven, tot de betaling geheel of gedeeltelijk worden geëmployeerd. Schoot er voor die kinderen in dat geval nog iets over, dan moest dit restant worden beheerd tot hun onderhoud en alimentatie, met dien verstande, dat *Frans Wesselsz.* zich met de administratie en het bewind niet mocht bemoeien. Voorts wilde testatrice, dat, na delging der schulden en interesten, al de verdere goederen, door haar metterdood ontruimd, hetzij deze van haar man of van haar zelf kwamen, op generlei wijze, zo door successie ab intestato als door enige dispositiën van uiterste wil, donatiën onder de levenden, huwelijkscontracten, verkoppingen, enz. enz., mochten worden verminderd, belast, bezwaard of vervreemd, tenzij de executeuren of hun gesubstitueerden in toekomstige tijden om enige profijtelijke oorzaken in hun conscientie goed vonden, het bovenbepaalde te niet te doen. Dan wenste testatrice, dat de goederen, die enige onmondige kinderen uit kracht van dit testament zouden erven, geenszins subject zouden zijn de ordonnantie of regering van de Weeskamer dezer stede, doch moesten worden geregeerd door de executeuren. Vonden dezen het nochtans geraden, die goederen op de Weeskamer te brengen, dan keurde zij dit goed. Tenslotte wilde zij, dat de erfgenamen, al eer er tot schifting en scheiding werd overgegaan, voor notaris en getuigen moesten verschijnen, om deze haar uiterste wil te approberen. Wie hieraan niet voldeed, verbeurde zijn erfenis. Executeuren zouden zijn: *Nicolaes van Alckemade* (zie A. II. 3. f.), testatrice's zwager, en haar neven *Steven Fransz.*²⁾ en *Luycas*

1) Dochter van de schepen Pieter Gerbrantsz. Ruysch en zuster van Acff's moeder. (zie B II.).

2) Steven Fransz., gen. 't Hoen, moet wel een verre neef zijn geweest. Zijn ouders waren Frans Adriaensz. en Jannetgen Jansdr.; zijn grootvader heette Adriaan Stevensz. 't Hoen (Inbr. register Weeskamer 5, j20, d.d. 29 april 1544). Steven Fransz. tr. met Aleydt Joosten, † 1613, een dochter van Joost Willemsz. 'in Brederode', † 1555, en 'Lysbeth Gerritsdr. Pancras, † 1541. Een broer van Aleydt, Gerbrand Joosten, † 1571, tr. met Nies Claesdr. van Hoorn. Een zoon van dit echtpaar, Jan Gerbrandsz. Pancras, † 1601, tr. in 1596 met Meyns Boutendr., † 1617, een dochter van Jan Vechtersz., allas Bout († 1578; niet de op 26 mei 1578 uitgeleide Jan Vechtersz.) en Griete Pietersdr.

Claesz. (zie B. II. 4. a.), Gedaan ten huize van testatrice 'opde ossemerct'. (Not. prot. 29, f. 261).

Aan de eis van de, naar het schijnt, niet gemakkelijke oude dame hebben de betrokkenen voldaan. De 12e maart 1613 verklaarden *Frans Wesselsz.*, voor zich zelf en als vader en voogd van zijn kinderen; *Cornelis Wesselsz.*, en *Pieter Jansz.* Noorman (zie A. II. 3. cc), als vader en voogd van zijn kinderen, geprocreeerd bij zal. *Styntgen Wessels*, zijn overleden huisvrouw, tezamen kinderen en kinds kinderen en erfgenamen van zal. *Aeff Elbert Marcusdr.*, ten overstaan van notaris Jacob Ghysbertsz. en in presentie van de executeuren, *Nicolaes van Alckemade*, *Steven Frans?*, en *Lucas Claesz.*, het testament van *Aeff Elberts*, d.d. 17 sept. 1612, te approberen en te lauderen en alle punten en artikelen er van voor vast en onverbrekelijk te houden. (Not. prot. 39, f. 229).

Zoals gebleken is, kregen *Wessel Jacobsz.* en *Aeff Albertsdr.* drie kinderen, die volgen :

aa. *Frans Wesselsz.* Noch te Amsterdam, noch te Haarlem was zijn huwelijk te vinden. Volgens het Familiearchief-Backer, bundel 43, kreeg hij vier kinderen: *Wessel Fransz.*, van der *Laen* (zie A. II. 3 bb), *Albert*, *Christina* en *Tryntje*. De 22e juni 1613 legde *Frans Wesselsz.*, wonende te Bodegraven, voor notaris J. Ghysbertsz. te Amsterdam, een verklaring af over de be dragen, die de erfgenamen van *Anna Pieter Garbrantszdr.* en die *Catryn Elbert Marcusdr.*, zijn petemoei (zie B. II. 2), als erfgename van zal. *Cornelis Elbertsz.* *Marcus*, haar broer (zie B. 11. 5), nog van hem te goed hadden. (Not. prot. 39, f. 286).

bb. *Cornelis Wesselsz.* De 27e maart 1613 traden in ondertrouw: *Cornelis Wesselsz.*, oud 47 jaar, wonende op de 'ossenmerkt', geen ouders hebbende, geass. met zijn broer, *Frans Wesselsz.*, en *Brechtgen Diericxdr.*, oud 41 jaar, wonende in de Kalverstraat, geen ouders hebbende, geass. met *Fransgen Kornelisd.*, haar nicht. (D.T.B. 667, puiregister, f. 68.) – Bij de ondertrouw

Ruysch, † 1620. (D.T.B. 664, puiregister, f. 205, d.d. 27 juli 1596). Een zuster van Steven Fransz., Aeff Fransdr. tr. met Jan Claesz. Gacff (Prot. not. S. Henricxz., 9, f. 68vo). Een zoon van dit echtpaar, Frans Jansz. Gacff, tr. in 1591 met Vincentia Gerytsdr., een dochter van Gervt Burchersz. en Catryn Jacobsdr. (D.T.B. 664, puiregister f. 13, d.d. 6 juli 1591; zie A. II. 3. c). Een andere zoon van het echtpaar, Claes Jansz. Gacff, tr. in 1607 met Maritgen Boutendr., een zuster van Meyns Boutendr., boven genoemd, (D.T.B. 666, puiregister, f. 94, d.d. 3 okt. 1607). – Kort na de Alteratie kregen 13 personen 'een briefken t'huys ghesonden', dat zij Amsterdam moesten verlaten (Aug. van Teylingen, Op-komste, enz., 1694, blz. 133). Tot hen behoorden Steven Fransz., Pompejus Dirksz. Occo (zie B. II. 4. a. en noot 42) en Cornelis Albertsz. Marcus (zie B. II. 5). De 6e juli 1585 werd Jacob Bicker, de zoon van Cornelis Ryscr, de stad uitgezet; de 25e van dezelfde maand een groep van 44 andere suspecten. Tot de laatsten behoorden Steven Fransz., Pompejus Dirksz. Occo, Cornelis Albertsz. Marcus en diens broer mr. Dirck Albertsz. Marcus (zie B. 11. 7). In beide gevallen kwamen de proscrits spoedig, sommigen misschien dezelfde dag, terug – Op het Kohier der cap. imp. van 1585 staat Steven Fransz., wonende op het Rokin, aangeslagen voor 6 gld. (Uitg. Dr. van Dillen, blz. 162.).

van *Wessel Francen Verlaen*,¹⁾ oud 27 jaar, wonende op de 'Coninx graft',²⁾ en *Catharina Pieters Pontendr.*, oud 23 jaar, wonende op de 'Wael', fungeerde *Cornelis Wesselsz.*, oom en voogd van de bruidegom, die geen ouders meer had, als diens getuige. (D.T.B. 669, puiregister, f. 99 d.d. 25 juni 1622; zie A. 11. 3. aa).

cc. *Styntgen Wesselsdr.* De 6e nov. 1593 traden in ondertrouw: *Pieter Jansz.*,³⁾ oud 26 jaar, wonende in de 'niesytshouttuynen',⁴⁾ geass. met *Machtelt Pietersdr.*, zijn moeder, en *Styntgen Wesselsdr.*, oud 23 jaar, wonende 'opte ossemerct', geass. met *Aef Elbertsdr.*, haar moeder (D.T.B. 664, puiregister, f. 96).

b. *Aleyt of Ael Jacobsdr.* Tr. vóór 30 okt. 1568 met *Yem Gysbertsz.* (zie A. II. 3.). Op het Kohier van de capitale impositie van 1585 staat *Yem Ghysbertsz.*, lakenkoper, wonende Nieuwendijk, aangeslagen voor 40 gld. (Uitg. Dr. J. G. van Dillen, blz. 146). – De 2e juli 1591 was *Yem Ghysbertsz.* één der getuigen bij het opmaken der huwelijksvoorwaarden van *Frans Jansz. Gaeff*, zoon van *Jan Claesz. Gaeff*, en *Vincentia Gerytsdr.*, dochter van *Geryt Burchersz.* (zie A. 11. 3. c.). (Prot. not. J. J. Pylorius 2, f. 390).

c. *Katryn of Tryn Jacobsdr.* Tr. met *Fop Pietersz.*, zoon van *Pieter Fopsz.* († 1559), zuivelkoper op de Middeldam, en *Janneken Opkendr.* Hertr. 28 sept. 1568 met *Gerrit Burchards*, gen. *Burgherts*, geb. te Wittenberg c. 1540, begr. 28 oktober 1610 in de Oude kerk te Amsterdam. Uit dit tweede huwelijk verscheidene kinderen, o.a. *Styntge* en *Vincentia*.⁵⁾ Op het Kohier van de cap. imp. van 1585 staat *Gerrit Burchertsz.*, zijdelakenkoper, wonende Kerckstraet-westzijde,⁶⁾ aangeslagen voor 25 gld. (Van Dillen, t.a.p., blz. 20). In 1598 hertr. hij met *Maria Schilmans*, geb. te Dordrecht, wonende te Delft, wed. van *Frans Pietersz. van der Wiele*. (D.T.B. 762 a, f. 107, d.d. 15 aug. 1598). Het huwelijk werd te Delft voltrokken. Bij zijn overlijden woonde *Gerrit* op het Water⁷⁾ in 'de muts'.

d. *Mr. Dirck Jacobsz.* Identiek met meester *Dirrick Jacobsz.*, pater van het St. Geertruidenklooster te Amsterdam, als zodanig genoemd begin okt. 1578 en eind april 1579? (Dagboek van broeder Wouter Jacobsz. Uitg. Mej. Dr. 1. H. van Eeghen, dl. 11, blz. 753 en 767). Of identiek met *Dirck Jacobsz.*, secretaris, voorkomende op het Kohier der cap. imp. van 1585,

1) Hij ondertekende *Wessel Franszoon van der Lacn*.

2) Singel.

3) Zoals gebleken is (zie A. II.3.a): *Pieter Jansz. Noorman*. In het Familiearchief-Backer, bunde143, vindt men als echtgenoot van *Styntgen Wesselsdr.* verkeerdelijk *Pieter Luyten* genoemd.

4) De tegenwoordige Prins Hendrikkade tussen Damrak en Martclaarsgracht.

5) Zie noot 2 p. 15-16.

6) Warmoesstraat

7) Damrak

wonende 0.2. Voorburgwal-westzijde, aangeslagen voor 15 gld. ? (Van Dillen, t.a.p., blz. 13).

e. Griet *Jacobsdr.* Tr. tussen 30 okt. 1568 en 23 dec. 1570 met Jan *Florysz.* (zie A. 11. 3.)¹⁾

f. *Gerebrech Jacobsdr.* (zie A. 11. 3. a.). Eenmaal vond ik haar genoemd: '*Gysberta Jacobs lakencoper*' (Bijdr. Bisd. Haarlem 1, tegenover blz. 380). In het St. Agnietenklooster te Amsterdam bevond zich o.m. een gedrukt werkje van Jacobus de Cessolis, 'Boec vanden tijtverdrif edelre heren ende vrouwen als vander scaespul', Gouda 1479, met inschrift op fol. 1: 'Dit boeck hoort toe of is in bewaeringe van Suster Barbara Gerrits, woenende in S. Agnieten clooster Amsterdam'. Er onder in later handschrift: '*Gerebrech Jacobs*'. (Mej. Dr. 1. H. van Eeghen, Vrouwenkloosters, enz., blz. 86). De zuster van *Wessel Jacobsz.*?

Gerebrech of *Gerberich* tr. tussen 23 dec. 1570 en 12 maart 1572 met *Claes Florisz. van Alckemade* (marginale aantekening in het Inbrenregister Weeskamer 9, f. 216 bij de inschrijving van 23 dec. 1570; zie A. 11. 3.). *Claes Florisz.* was een zoon van de raad, schepen en burgemeester *Floris Maertenz. van Alckemade* († 30 mei 1572) en *Elisabeth van Hoef*. *Claes* zelf bracht het slechts tot regent van het Leprozenhuis (1575-26 mei 1578). Het bekende Haarlemse klopje Tryn Jans Oly (1585-1651), naar beweerd werd, zelf een afstammeling van Gerard van Velsen, rekende de Alckemades tot 'de grootste adel van het land' (B.B.H. I, 103). De zuster van *Claes*, *Agniet Florisz.*, tr. met *Jacob Cornelisz. Bam* († 1578), een zoon van *Cornelis Jacobsz. Bam*, gen. *Brouwer* († 1592; Inbrenregister Weeskamer 9, f. 280, d.d. 9 juli 1572; id. 10, f. 187vo, d.d. 6 nov. 1578). *Jacob* en *Gerebrech*, de eerste ex *Neel Wesselsdr.*, de tweede ex *Styn Wesselsdr.*, waren dus volle neef en nicht (zie A. 111. 3.). '*Agnies van Alckemade* mitte kinderen', wonende N. Z. Voorburgwal, staat op het Kohier van de cap. imp. van 1585 aangeslagen voor 75 gld. (Van Dillen, t.a.p., blz. 136.)²⁾

De 24e april 1585 verklaarde *Claes van Alckemade Florisz.*, voor schepenen van Amsterdam, overgedragen te hebben aan Jacob Pietersz. Coppit³⁾ een huis en erf in de Warmoesstraat, genaamd 'de spiegel', waar lendenen van waren *Claes Overlander* aan de noordzijde en *Jan van Geest*⁴⁾ aan de zuidzijde, strekkende voor van de straat tot achter aan het 'Amrack'; comparant verklaarde voldaan en betaald te wezen, zodat hij met zijn waarborgen, *Yem Gisbertsz.*, lakenkoper (zie A. 11. 3. b.), en *Geryt Burchertsz.*, zijdelaken-

¹⁾ *Claes Florisz. van Alckemade* (zie A. II, 3. f.) had een broer Jan, maar deze was getrouwd met Agatha van Berckenrode (Simon van Leeuwen, *Batavia Illustrata*, 1685, dl. II, blz. 837).

²⁾ Later woonde *Agniet van Alckemade Florisz.* te Haarlem (Prot. not. M. J. van Woerden 9, f. 98, d.d. 22 mei 1591. Gem. Arch. Haarlem).

³⁾ Alias 'monsieur Capit' († 1629). Raad van 1591 - 1629, schepen in 1591. Korenkoper en handelaar in Oosters buskruit in compagnie met Reynier Cant.

⁴⁾ *Claes Overlander* en *Jan van Geest* staan op het kohier van de cap. imp. van 1585 beiden aangeslagen voor 60 gld. Zij woonden in de 'Kerkstraat', maar vrij ver van elkaar (van Dillen, t.a.p., blz. 43 en 42).

koper (zie A. II. 3, c.), beloofde het huis en erf 'te vrijen' en 'vrij te waren'. (Kw. 5, oud 11, f. 62. Acte doorgehaald). De 21e mei 1585 werd het pand opnieuw overgedragen. Eigenaars werden Jacob Pietersz. Coppit en zijn broer, de hopman Pieter van Neck Pietersz.¹⁾ (Kw. 5, oud 11, f. 88vo).

De 6e mei 1587 verklaarden *Claes Florisz. van Alckemade, Yem Gysbertsz.* voor zich zelf en namens *Mary Jacobsdr.*, zijn schoonzuster (zie A. II. 3. g) en *Dirck Jacobsz.* (zie A. 11. 3. d.), voor schepenen van Amsterdam, overgedragen te hebben aan Jan Jansz. een huis en erf, staande en gelegen op de oosterhoek van de Kalverstraat en de 'plaetse deser stede'. (Kw. 6, oud 12, f. 5).²⁾

Jacob en Willem van Alckemade, zonen van *Claes en Gerbrech*, trouwden resp. met *Aechgen* en *Grietgen Willems Beynsdorp*, zusters. De bruidegoms woonden op de N.Z. Voorburgwal. Het blijkt, dat *Claes Florisz. van Alckemade*, die bij de ondertrouw van zijn zonen assisteerde, in 1606 nog in leven was (D.T.B. 665, puiregister, f. 10, d.d. 15 nov. 1597; id. 666, puiregister, f. 47, d.d. 22 dec. 1606).

In het Kohier van de 200e penning over 1631 staan de erfgenamen van *Claes Florisz. van Alckemae*, wonende 'Nieuwe Seyts Westervoorburchwal', aangeslagen voor 300 gld. (Uitg. J. G. en J. J. Frederiks, blz. 66, nr. 124).³⁾

g. Mary Jacobsdr., begijn. Misschien identiek met *Mari Jacobsdr.*, als begijn of bewoonster van het Hof genoemd in 1578 (Van Eeghen, Vrouwenkloosters, enz. blz. 338).

(Slot volgt)

J. Z. **KANNEGIETER**

¹⁾ Pieter van Neck Pietersz. († 1601) was in 1580 hopman van een compagnie stadssoldaten. Schepenen in 1592, '95, '97 en 1600. Vóór zijn huwelijk woonde hij samen met zijn broer Jacob in 'de gulden spiegel' in de Warmoesstraat, een huis, waar reeds hun grootouders, Jan Claesz Gaeff en Lysbeth Jansdr., hadden gewoond. Op het Kohier der cap. imp. van 1585 staan Jacob Pietersz. Coppit en 'Hopman Neck', wonende in de 'Kerckstraet', resp. aangeslagen voor 30 en 60 gld. (Van Dillen, t.a.p., blz. 42). Toen Pieter trouwde (1588) verhuisde hij naar de Nes. Een germain van de twee broers was de dichter Hendrick Laurensz. Spiegel († 1612). Diens zuster, Mary Laurens, was één der stichteressen van het Maagdenhuis.

²⁾ Waarsch. het huis van Jacob Hendricksz Heynalen (zie A. II. 3).

³⁾ Hoewel niet uitgeleid, vertrok toch ook *Claes Florisz. van Alckemade* met zijn gezin na de Alteratie naar Haarlem. In een acte, gepasseerd voor notaris M. J. van Woerden, komt hij voor als aldaar 'residerende'. (Not. prot. 7, f. 43vo., d.d. 21 febr. 1586. Gem. Arch. Haarlem). Later woonde hij weer te Amsterdam, waar hij de belangen van zijn zuster Agniet behartigde. Zo machtigde deze hem de 19e april 1595 het huis 'de gulden helm' met twee achterwoningen staande in de 'Gansoirt' (Nes), hoek 'Pieter Jacobssteech', te Amsterdam, te transportereren. (Prot. not. M. J. van Woerden 11, f. 92. Gem. Arch. Haarlem). — Zie voor de in dit overzicht besproken van Alckemades verder: Simon van Leeuwen, Bat. Ill. 11, 837; B.B.H. 1, 380; Van Dillen, Bedrijfsleven, 2 dln. i.v.; id., Het oudste aandeelhoudersregister van de Kamer Amsterdam der Oost-Indische Compagnie, blz. 226.

HUIZE SCHOONZIGT

De in 1861 verschenen eerste serie van Amsterdam in Schetsen, tekst van P. H. Witkamp bij tekeningen van W. Hekking Jr., begint met De Schreijerstoren. Op de tekening zien we deze toren van de IJzijde, tussen de ophaalbruggen over Gelderse kade en Oude Zijds Kolk. Opmerkelijk is het houten gebouwtje van twee verdiepingen tegen de kade aangebouwd naast eerstgenoemde brug. Het had een lange geschiedenis achter de rug, doch zou niet lang meer bestaan toen het door Hekking afgebeeld werd.¹⁾

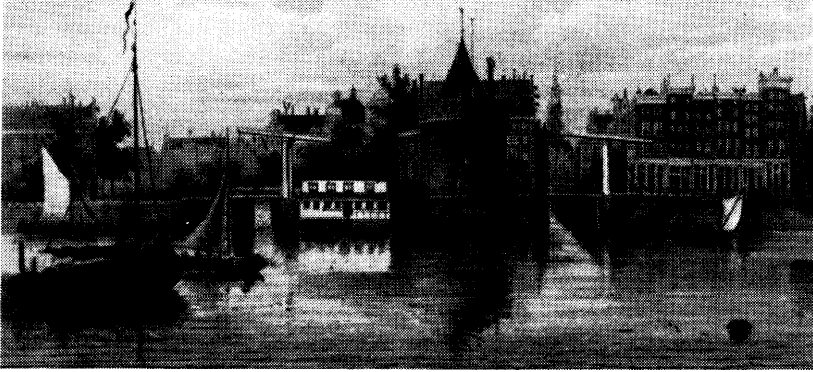
De gemeenteraad van Amsterdam besloot op 26 oktober 1864 ²⁾ tot amotie van het lokaal Schoonzigt aan het Kamperhoofd tegenover de Schreierstoren,³⁾ zulks op voordracht der commissie belast met het beheer van stedelijke rentegevende eigendommen van 18 oktober. Vóór het einde van 1865 zou de amotie moeten plaats hebben. Op 7 november kon genoemde commissie aan Burgemeester en Wethouders berichten,⁴⁾ dat de huurderesse het perceel de dag tevoren had ontruimd, waarna vóór 28 november de afbraak door tussenkomst en onder toezicht van Publieke Werken geschiedde. Het huis Schoonzigt was de laatste jaren zeer bouwvallig geworden. Op 21 juni 1864 had de commissie Rentegevende Eigendommen de opzichter naar aanleiding van diens weekrapport f 48,70 toegestaan voor reparaties aan Schoonzigt, onder bepaling, dat tegen de afloop van de lopende huur op 30 april 1865 de niet verdere verhuring en amotie in deliberatie zouden worden genomen. Op 19 juli 1864 werd een staat van baten en lasten van Schoonzigt over de jaren 1854-1863 in de commissie behandeld. Gemiddeld was de bruto opbrengst per jaar f 275,—, kosten de reparaties f 188,— en de grondlasten f 35,— en was dus de zuivere opbrengst per jaar f 52,—. Bepaald werd het besluit omtrent de al of met amotie van het perceel te verdagen tot na ontvangst van het rapport betreffende de toestand der paalwerken, waarop het was geplaatst. Op 11 oktober kwam dit, door de opzichter J. J. Besançon op 3 oktober

¹⁾ Ook op het Gezicht op het open havenfront (c. 1850) op blz. 296 van het in 1949 door de gemeente uitgegeven boek *Ons Amsterdam is Huize Schoonzigt* te zien, rechts van de Schreierstoren voor de brug over de Oude Zijds Kolk.

²⁾ Notulen blz. 354 - 355.

³⁾ In het register van de nummering der stad Amsterdam van 1853 te vinden onder Geldersche Kade M 102a en M 103., tapperij en bierpils a.d. wal voor de Schreijerstoren. Situatietekening in arch. commissaris P. W. 1843, no. 45.

⁴⁾ Notulen Commissie Rentegevende Eigendommen 1865, blz. 196-197; Deliberatieboek B. en W. 1865, blz. 252.

De plaat van de Schreierstoren uit Amsterdam in schetsen eerste serie, t.o. blz. 1.

Foto Gemeentelijke Archiefdienst

gedateerde, rapport in behandeling. Daaruit blijkt, dat het huisje nog gedurende een tweetal jaren verhuurd zou kunnen worden, doch daartoe een minimum aan reparatiekosten van f 256,— zou worden vereist. Na verloop van die twee jaren zouden er, naar alle waarschijnlijkheid, hogere onkosten worden gevorderd, daar de palen, waarop het huisje was geplaatst, slecht en op de waterlijn meer dan ter halver dikte verteerd waren. In verband hiermede en met de geringe jaarlijkse opbrengst deed de commissie Rentegevende Eigendommen de genoemde voordracht aan de raad van 18 oktober. In deze voordracht komt ook het stadsbeeld ter plaatse in het geding. Het zal wel geen betoog behoeven, meent de commissie, dat genoemd gebouw, wel verre van tot sieraad van dat gedeelte der stad te strekken, een minder aangenaam uitzicht oplevert, zodat de welstand, door de wegruiming daarvan, zeer zoude worden gebaat. Het tijdstip van afbraak werd door de raad niet gesteld na 1 mei, de beëindiging van de huur, maar een half jaar later. Gedurende die tijd werd het perceel nog aan dezelfde huurderesse verhuurd, met bepaling, dat er in die verlengde huurtijd van stadswege geen herstellingen aan dat perceel zouden worden gedaan en dat, mocht het perceel aldus onbewoonbaar worden, de huurderesse gehouden zou zijn het, op de eerste aanzegging van stadswege gedaan, terstond te ontruimen, zonder voor die vervroegde ontruiming op enige schadevergoeding aanspraak te kunnen maken, aldus de commissie op 7 november 1864.¹⁾

¹⁾ Not. comm. R. E. 1864, blz. 95, 116 (bijlage 412), 171 (bijlagen 583 en 620) en 197 (bijlage 639).

Uit het rapport over de toestand van het perceel blijkt, dat dit vroeger was genaamd het Houttelderskantoor. In de notulen van de commissie, belast met het bestuur over het Amortisatiefonds der stedelijke schuld van de stad Amsterdam, die vóór 1852 de stedelijke eigendommen beheerde, wordt op 6 augustus 1850 gesproken van het perceel bekend, onder de naam van Schoonzigt, en nu genaamd Dok en IJzigt en Oude Stads Herberg. Huurder was toen H. W. Dilg, die, in strijd met het Reglement voor de Vismarkten, van tijd tot tijd op zijn steiger vis liet verkopen. Uit de notulen van dezelfde commissie van 3 december 1850 blijkt, dat Dilg op 1 mei 1851 zijn huur wilde overdoen aan H. Berndsen, die zijn tappersbedrijf heeft overgenomen, hetgeen door de commissie wordt goedgevonden. Wellicht was Dilg blij van Schoonzigt af te zijn, nu zijn bij brief van 9 februari 1850 ingediende voorstellen tot verbetering, door de commissie waren afgewezen in haar vergadering van 19 februari. Hij had de luifel op de steiger zodanig willen inrichten, dat dezelve als plat kon dienen om een aantal mensen op te doen zitten. Dit zou echter vernieuwing van de palen onder de steiger hebben nodig gemaakt, die anders nog twee à drie jaren hadden meegkund. Derhalve meende de commissie, dat in het verzoek niet kon worden getreden.¹⁾

In de door de commissie belast met het bestuur over het amortisatiefonds bij het beheer van onroerende goederen aangelegde verhuurboeken vinden wij het gewezen Houttelderskantoor bij de Schreierstoren van 1828 tot 1830 opgenomen onder de huizen, winkelkasten en stallen en van 1830 tot 1854 onder schuithokken, bogen en steigers, terwijl de commissie Rentegevende Eigendommen het van 1855 tot 1865 wederom onder de huizen, winkelkasten en stallen opnam.²⁾ Van 1 februari 1830 tot 31 oktober 1848 was huurder J. J. Horch, van 1 augustus 1849 tot 30 april 1851 H. W. Dilg, van 1 augustus 1851 tot 30 april 1865 Herman Berndsen en van 1 mei tot 31 oktober 1865 zijn weduwe. Aanvankelijk geschiedde de verhuring voor een termijn van drie maanden, op 1 mei 1854 voor een termijn van twee jaar, op 1 mei 1856, 1859 en 1862 telkens voor drie jaar en tenslotte op 1 mei 1865 voor een half jaar. De huurprijs was alle jaren door f 275,— per jaar, er werd per drie maanden f 68,75 betaald.

Wie waren de houttelders, die vroeger in Schoonzigt hun kantoor hadden? Wagenaar vertelt, dat het talhout door stadstellers geteld en het vademhout door stadsmeters gemeten moest worden.³⁾ Commelin deelt mede, dat om alle onheilen tussen de houtverkopers en kopers te voorkomen, mijne heren van den gerechte hebben verordonneerd, dat geen verkocht talhout zal geleverd worden, dan door de daartoe gezworen hout-

¹⁾ Not. comm. A. fonds 1850, getypte inventaris door J. de Cleen 1953 no 23, blz. 128 (bijlagen 380 en 381), 187 (bijlagen 571 en 572) en 20 (bijlagen 75, 76, 77 en 78) en arch. Dienst P.W. 1850 no. 17.

²⁾ Arch. Am. fonds, inv. no. 263, fol. 59 en 237, en inv. no. 264, fol. 44, 59 en 66. (De registers, door het Am. fonds aangelegd en na 1852 door de comm. R. E. voortgezet, bleven in het arch. van het Am. fonds berusten).

³⁾ Octavo-uitgave IX, blz. 53 54.

telders, die daarvoor door de verkoper betaald moeten worden.¹⁾ Hun ordonnantie is van 2 mei 1601 en op 26 juni 1669 werd bepaald, dat zij hun kantoor zouden hebben naast het kantoor van de accijns op het brandhout onder de Kamperhoofdsbrug.²⁾ Zij mochten geen brandhout meten of tellen, voordat hun gebleken was, dat het hout ten kantore van de brandhout-excijs behoorlijk was aangegeven.³⁾ Daar de huidige, weldra te verbreden, Kamperbrug eerst met de aanleg van het Centraal Station in 1875 gebouwd is, kan hier niet anders bedoeld zijn dan de Kolkswaterkering of de Gelderse Kaaiswaterkering, zodat wij mogen aannemen, dat van 1669 het gebouwtje dateerde, dat de laatste jaren van zijn bestaan bekend was als Huize Schoonzicht. De laatste houtteller was de op 10 juni 1802 benoemde Jan Markon,⁴⁾ wiens weduwe op 12 augustus 1816 door burgemeesteren werd toegestaan gedurende de vacature de post van oppaster in de Regulierswaag waar te nemen. Hij was overleden op 12 mei 1812 als knecht in de Waag op de Westermarkt. Het ambt van houtteller moet dus tussen 1802 en 1812 zijn gemortificeerd.

MR. J.H. VAN DEN HOEK OSTENDE

1) Blz. 697 698.

2) Noordkerk 111, 6, 3, num. 2 en 8.

3) Noordkerk 1, 6, 5, num. 1.

4) Ambtenboek 5, blz. 27.

DE DUBBELTJES BUURT

Dezer dagen verdiepte ik mij in de uitgave 'Verdwenen Straatnamen' door B. de Ridder. Op bladz. 29 trof ik aan: DUBBELTJESBUURT met de volgende toelichting :

Het nog bestaande straatje bezijden het Sint Elisabethsgesticht aan de Mauritskade, waarvan de huizen meetellen in de nummering der Mauritskade, werd in de volksmond de dubbeltjesbuurt genoemd. 'Vanwege de miniatuur-huisjes' aldus wijlen dr. M. Boas in het Maandblad Amsteldamum 1926.

De verklaring 'vanwege de miniatuur-huisjes' is beslist onjuist.

De juiste verklaring voor de naamgeving 'dubbeltjesbuurt' is de volgende :

Op 2 november 1868 werd gesticht de vereniging 'Bouwmaatschappij tot verkrijging van eigen woningen' te Amsterdam. Het doel was: 'een maatschappij op te richten tot het bouwen van arbeiderswoningen, welke tegen lage huurprijs aan de leden afgestaan zullen worden, om ze later als eigendom aan hen over te dragen.'

De leden moesten bij toetreding 25 cent betalen en zich verbinden tot een wekelijkse bijdrage van 10 cent.

Over een paar jaar (1968) zal deze vereniging 100 jaar bestaan en nog steeds is de bijdrage 10 cent per week. Hieruit is een miljoenenkapitaal ontstaan waarvan 3500 *huizen* in eigen bezit zijn op eigen grond. Daarnaast exploiteert ze via de Stichting 'Onze Woning' ± 4000 woningwoningen.

In Mei 1870 werd het terrein aan de Mauritskade groot 3024 M² gekocht en op 14 October 1870 werd de eerste paal geslagen. Dit geschiedde met veel plechtigheid en feestelijk vertoon. Verschillende autoriteiten waren er bij tegenwoordig, de stafmuziek der Schutterij luisterde de zaak op terwijl 's avonds aan de leden een feest werd aangeboden in het Paleis voor Volksvlijt. Tot zover de aanhalingen uit de geschiedenis der Bouwmaatschappij.

De bijdrage ad f 0,10 per week deed de naam ontstaan van *dubbeltjeswoningen* en wordt nog heden ten dage gebruikt. Een en ander had dus niets te maken met 'miniatuur-huisjes' maar met de statutair vastgelegde bijdrage ad f 0,10.

Ik vertrouw hiermede de juiste oorzaak van de naam 'Dubbeltjesbuurt' te hebben aangegeven.

G. J. TH. v. WEELY,
2e Secr. Bouwmij t.v.v. Eigen Woningen

Mededelingen van het bestuur

NIEUWE LEDEN

Het bestuur benoemde met ingang van 1 januari 1961 tot donateur: W. ter Meulen te Huizen N.H. ; Mevr. H. Vink-Morel te La Rosiaz-Pully, Suisse; Jhr. mr. A. A. D. Berg te Abcoude. Tot lid: de heren C. H. Jansen en K. Schipmolder, beiden te Amsterdam; J. Proper te Yucaipa, Cal. U.S.A.

Met ingang van 1 januari 1962 tot lid: J. C. Bentz van den Berg, mr. B. Brink, G. J. H. Kulsdom, dr. C. J. Roos, mr. H. A. Veenstra; allen te Amsterdam. Mr. J. C. Schouten, te Naarden.

ADRESSEN

Genootschap Amstelodamum : secretaris L. C. Schade van Westrum, Johannes Verhulststraat 124 boven, Amsterdam-Z. (tel. 714721), penningmeester Andr. van der Laan, contributie leden minimum f 12,—, donateurs f 15,— (gem. giro A 65, postgiro 52391 ten name van het genootschap Amstelodamum), redactrice maandblad mej. dr. I. H. van Eeghen, Prinsengracht 556, Amsterdam C. Uitgaven van het Genootschap, verkrijgbaar door tussenkomst van J. F. M. den Boer, Prinsengracht 844, Amsterdam-C., tevens aldaar ledenadministratie.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET
GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

49e JAARGANG FEBRUARI 1962

**TWEE EN ZESTIGSTE JAARVERSLAG
VAN HET GENOOTSCHAP
AMSTELODAMUM**

lopende over het jaar 1961

(Uit te brengen op de algemene ledenvergadering van 15 februari 1962)

Het jaar 1961 confronteerde ons meer dan ooit met een probleem, dat zich steeds sterker manifesteert: het rijverkeer in de oude stad.

De waardebeoordeling van de vele factoren, die bij het zoeken naar de oplossing een rol spelen, is uiteraard subjectief. Wij merken slechts op, dat de eisen van het verkeer zich van jaar tot jaar wijzigen en het behoud van Amsterdams onvolprezen stadskern een plicht is jegens allen, die na ons komen. De even onstuimige als onberekenbare groei van het aantal voertuigen maakt het onverantwoord blijvende waarden op te offeren aan tijdelijk belang: het scheppen van verkeersaccommodaties, die bij voltooing reeds onvoldoende zullen blijken. Wij staan aan het begin van een beslissend tijdperk, waarin de velen, die thans nog geloven in incidentele 'oplossingen', straks door de feiten zullen worden bekeerd. Die korte periode kan echter lang genoeg zijn voor het aanrichten van talloze 'vredesverwoestingen' . . .

Het is de taak van Amstelodamum te strijden tegen dit heilloos opportunisme en vóór een duurzame oplossing, die alleen kan bestaan uit verbetering van het openbare vervoer en beperking van het individuele verkeer. Voor de overheid is het een bijzonder zware opdracht deze tijd vragende oplossing te verdedigen: het publiek geeft de voorkeur aan onmiddellijk ingrijpende slechte heelmeeesters. Het verbaast ons dan ook niet dat het belangrijke 'metro-rapport' slechts een lauw onthaal heeft gevonden. Wij verheugen ons over de moed van het voorstel en zien in dit kostbare project, dat de oude stad zoveel mogelijk respecteert, tevens een blijk van de bereidheid van het gemeentebestuur om esthetische overwegingen te honoreren.

Van beperkter en meer ogenblikkelijke betekenis waren de twee nota's van de Commissie Verkeer en Vervoer, waarvan wij de verschijning nog juist in het vorige jaarverslag konden signaleren. Uw bestuur maakte in een schrijven d.d. 28 februari aan het college van Burgemeester en Wethouders zijn bezwaren kenbaar tegen de voorgestelde demping van de Lijnbaans-

gracht tussen Raamplein en Bloemgracht ten behoeve van de verkeersafwikkeling. In de eerste plaats werd gewezen op het feit, dat in de oude stad iedere demping – ongeacht de omringende bebouwing – een wonde slaat in het weergaloos schone stramien van Amsterdams weldoordachte grachtenplan. De voorgestelde demping dreigt zich bovendien in de toekomst als een kettingreactie voort te planten door het ontstaan van drie doodlopende grachten (Passeerdersgracht, Looiersgracht en Lauriergracht), ook al blijven deze ondergronds door een koker verbonden. In het adres werden andere maatregelen voorgesteld, die het stadsbeeld niet noemenswaardig aantasten. Naar aanleiding van dit schrijven werd Uw bestuur uitgenodigd voor een bespreking ten stadhuize op 26 juni met de Wethouder voor de Publieke Werken, mr. G. van 't Hull. Op deze bijeenkomst waren tevens aanwezig de helaas te vroeg gestorven Stadsbouwmeester, de heer B. Merkelbach, en het hoofd van de afdeling Stadsontwikkeling, mejuffrouw ir. J. H. Mulder, terwijl Uw bestuur was vertegenwoordigd door de voorzitter, de tweede voorzitter en de secretaris. In tegenstelling tot de in de nota genoemde verkeersafwikkeling bleek het scheppen van parkeerruimte nabij het Leidseplein het eigenlijke motief voor demping te zijn. Hoewel de in het adres voorgestelde andere maatregelen hiermede hun zin verloren, bleven onze bezwaren bestaan. Deze gang van zaken bewijst andermaal het nut van mondeling overleg, waartoe de Raad voor de Stedebouw – waarin het genootschap ook dit verslagjaar werd vertegenwoordigd door de voorzitter – gelegenheid biedt. Het vraagstuk inzake de Lijnbaansgracht is thans bij dit college in studie.

Drie radiaalverbindingen hadden in het verslagjaar onze bijzondere belangstelling. De doorbraak van de grachtengordel door tweezijdige amotie van de Weesperstraat – een vooruit geworpen schaduw van de 2 oktober hervatte tunnelbouw – kwam aan één zijde gereed. Het reeds lang bestaande plan voor een doorbraak van de Nieuwezijds Voorburgwal naar de Elandsgracht – blijkens de genoemde nota's helaas nog steeds op het programma – dreigt nog meer schade aan de grachtengordel te berokkenen. Wij kunnen slechts hopen dat het eerder tot stand brengen van de radiaalverbinding door afbraak van de noordzijde van de Haarlemmer Houttuinen – tevens krotopruijing – dit ruineuze plan onuitgevoerd zal laten!

Van particuliere zijde werd in het verslagjaar een stichting opgericht ter bevordering van het bouwen van parkeergarages. Wij wensen de initiatiefnemers, indien zij hun werkterrein buiten de Singelgracht kiezen, gaarne succes. Meer parkeerterrein in het centrum zou ons echter slechts in de bekende vicieuze cirkel brengen: meer behoefte aan doorbraken en dempingen, die op hun beurt weer meer parkeerruimte vragen.

Voor de monumentenzorg was het verslagjaar bijzonder belangrijk: de reeds door Victor de Stuers noodzakelijk geachte Monumentenwet werd 9 augustus van kracht! Het was een passend geschenk aan de strijdvaardige Bond Heemschut, die dit jaar zijn gouden jubileum vierde.

Met voldoening vermelden wij de gestadige voortgang van de omvangrijke restauratiewerkzaamheden aan het Koninklijk Paleis, de Nieuwe Kerk

en de Oude Kerk. Aan het thans voltooide herstel van de noordzijde van laatstgenoemd bouwwerk werd in het 53ste jaarboek een beschouwing gewijd. Het oudheidkundig bodemonderzoek ter plaatse kon – dank zij de door onze bemiddeling verkregen overheids subsidies – worden voortgezet. In de ‘Stichting de Oude Kerk’ was Amstelodamum gedurende het verslagjaar wederom vertegenwoordigd door de voorzitter.

In samenwerking met de vereniging ‘De Hollandsche Molen’ liet de gemeente de zeventiende-eeuwse vijzelmolen van de Riekerpolder – voor eandwinnig wederom tot een meer vergraven – met grote toewijding herbouwen aan de Amstel nabij de Kalfjeslaan. De verhuisde poldermolen werd 11 oktober feestelijk in werking gesteld.

Voor het eerst kwam een serieus plan ter tafel voor de herbouw van een bij het grote publiek reeds vergeten monument: de Jan Roodenpoortstoren. Niet alleen als logisch complement van de thans in restauratie zijnde brede Torenluis, doch bovenal als wapen in de strijd voor regeneratie van deze bedreigde buurt, zouden wij de verwezenlijking van dit plan toejuichen.

Het Gemeentelijk Bureau Monumentenzorg van de Dienst der Publieke Werken bleef ondanks bescheiden financiële middelen een verheugende activiteit ontplooiën. In het verslagjaar werden de restauratiewerkzaamheden voltooid aan de volgende 79 panden: Amsteldijk 319, Begijnhof 19 en 20, Beulingstraat 1, Beursstraat 31, Bloemgracht 121, Boomstraat 23, Brouwersgracht 86, 184, 186 en 224, Dirk van Hasseltsteeg 2 en 4, Eerste Tuindwarsstraat 19, Eerste Weteringdwarsstraat 5 en 7, Elandsstraat 88, Groenburgwal 17 en 19, Haarlemmerdijk 50, Halvemaansteeg 3 en 5, Herengracht 109, 607 en 609-611, Kadijksplein 10, Kalverstraat 123, Keizersgracht 66, 68, 522, 615, 750, 752 en 818, Lange Leidsedwarsstraat 220 en 222, Leidsestraat 15, Leliegracht 5 en 7, Lijnbaansgracht 324 en 325, Nieuwe Herengracht 33 en 143, Nieuwe Prinsengracht 1, Nieuwendijk 80 (hoek Nieuwezijds Armsteeg 2-4), Oudeschans 70 en 72, Oudezijds Achterburgwal 151 en 153, Oudezijds Voorburgwal 40 (Ons’ Lieve Heer op Solder) en 254, Prins Hendrikkade 102 en 171, Prinsengracht 263, 265, 300, 666, 747, 749 en 751, Reguliersgracht 21, Rembrandtsplein 20, Roomolenstraat 6, Singel 19-21, 36, 97, 162 en 434, Sint Jansstraat 44 en 46, Sint Nicolaasstraat 54, Spui 3-5, Spuistraat 36, 38 en 294, Waterlooplein 69-75 (Arsenaal), Westermarkt 4 en 6 en Weteringstraat 39. Naast de vele vernieuwingen, die zich zelf voldoende presenteren, mogen wij nog eens nadrukkelijk wijzen op het grote belang van passende minder opvallende herbouw op spectaculaire punten als de hoeken Nieuwezijds Voorburgwal-Gravenstraat en Rokin-Langebrugsteeg.

De toekomst van de Oude Turfmarkt, die een ‘universitaire’ bestemming zal krijgen, ligt nog in het duister. Uw bestuur richtte zich in een schrijven d.d. 11 oktober tot het Presidium van de Universiteit met het verzoek om bij het beramen van plannen te waken voor vergroting van de bouwschaal en de waardevolle elementen in de bestaande bebouwing te handhaven.

Nu er reden bestaat voor twijfel aan de noodzaak tot het vervangen van

iepen door linden aan de Keizersgracht, verzocht Uw bestuur het college van Burgemeester en Wethouders in een schrijven d.d. 21 maart deze verstoring van de eenheid onzer grachtengordels te staken. Als voorbeeld van geslaagde aanplant werd gewezen op de oneven zijde van de Bocht van de Herengracht, waar de iepen op onderlinge afstand van tien meter na 25 jaar prachtig zijn uitgegroeid. Hoewel het negatieve antwoord op deze brief weinig bemoedigend is, zullen wij blijven ijveren voor de unieke omlijsting van onze grachten door het grillige takkenspel van de iep.

Tegen het einde van het verslagjaar verscheen het lang verbeide voorstel van Burgemeester en Wethouders inzake het Amsterdams Historisch Museum in het thans verlaten Burgerweeshuis. Het ondergeschikt maken van dit voor onze stad zo belangrijke museum aan het weinig op de historie ingestelde stedelijke museumbeleid, achten wij in dit voorstel niet gelukkig.

De in het vorige jaarverslag aangekondigde oprichting van een sectie regionale geschiedbeoefening door de Culturele Raad Noordholland kreeg zijn beslag. Wij vonden ons medelid dr. S. Hart bereid Amstelodamum in dit college te vertegenwoordigen. Een belangrijke doch niet gemakkelijk te verwezenlijken taak ligt in het uitgeven van publikaties over die gebieden van de provincie, die niet door plaatselijke of gewestelijke verenigingen worden bestreken.

Het vraagstuk van het behoud der oude stadskernen werd in landelijk verband aan de orde gesteld door de Bond Heemschut. Uw bestuur vaardigde de secretaris af naar de 17 november in het Rijksmuseum gehouden vergadering van de Commissie Stadskernen. Een werkcomité onderzoekt thans de daar geopperde plannen op hun uitvoeringsmogelijkheden.

Het bestuur van Uw genootschap was gedurende het verslagjaar vertegenwoordigd bij de volgende gebeurtenissen.

Voorzitter en secretaris boden namens Amstelodamum de burgemeester hun beste wensen aan op de 5 januari in het Stedelijk Museum gehouden Nieuwjaarsreceptie.

De 2 februari in het Koninklijk Instituut voor de Tropen gehouden herdenkingsbijeenkomst ter gelegenheid van het gouden jubileum van de Bond Heemschut werd bijgewoond door de voorzitter, de secretaris en de heren Driessen en Weller.

Het Kerkbestuur der Nederlands Israëlitische Hoofdsynagoge te Amsterdam bood de burgemeester 29 maart in het Amstel Hotel het eerste exemplaar aan van het boek 'Het Jonas Daniël Meijerplein', waarbij de secretaris tegenwoordig was.

De door de Dienst der Publieke Werken gebouwde telefooncentrales West-Slotervaart, Zuid-Amstel en West-Osdoorp werden 17 april door de burgemeester overgedragen aan de directeur-generaal der P.T.T. De bijeenkomst en de daarop volgende bezichtiging van de gebouwen werd bijgewoond door de secretaris.

De heer Driessen nam 27 april te Zaandam deel aan de Zevende Culturele Dag, die werd georganiseerd door de Culturele Raad Noordholland.

Bij de opening van de tentoonstelling 'Het Scheepvaart Museum, zoals

het reilt en zeilt' op 23 juni in Museum Fodor was het bestuur vertegenwoordigd door de secretaris.

De heer Weller en de secretaris bezochten 30 juni in Museum Amstelkring de bijeenkomst ter gelegenheid van de voltooiing van de restauratie.

De secretaris was 10 juli aanwezig bij het Stedekennis TOURNOOI voor middelbare scholieren, dat in het Spinoza Lyceum door het Initiatief Comité Amsterdam werd gehouden.

Mejuffrouw Van Eeghen, de heer Weller en de secretaris woonden 21 september de officiële opening bij van het nieuwe Burgerweeshuis aan het IJsbaanpad door de burgemeester.

De redactrice wist het 53ste jaarboek een veelzijdige inhoud te geven. In overeenstemming met de vele blijken van waardering werd voor de biografische artikelen meer plaats ingeruimd. Op veler verzoek is de leesbaarheid verbeterd door het toepassen van een andere letter en een ruimere interlinie.

De bekendste uitgave van ons genootschap, De Historische Gids van Amsterdam, zal ten tweeden male worden herdrukt. Zoals de voorzitter reeds op de jaarvergadering mededeelde, heeft mr. H. F. Wijzman zich belast met de herziening van de tekst.

Een reeds lang begeerde andere publikatie – de voortzetting van het register op jaarboeken en maandbladen – komt in het verschiet, nu de heer B. de Ridder tot onze grote voldoening deze zware taak op zijn schouders heeft willen nemen. Wij wensen hem het nodige doorzettingsvermogen om dit dankbare werk tot een goed einde te brengen.

De voorjaarsexcursie bracht zeventig leden en introducées 3 juni bijeen in de Pieterskerk te Leiden. Na een boeiende rondleiding door de oude stad werden de deelnemers door het gemeentebestuur ontvangen in de Lakenhal. Het bestuur van onze zustervereniging 'Oud-Leiden' mocht het welslagen van deze middag ondanks de matige weersomstandigheden als de bekroning zien van een uitstekende voorbereiding.

De najaarsexcursie bood 21 oktober gelegenheid tot bezichtiging van twee bekende Amsterdamse gebouwen : Walenweeshuis en Amstelkerk. In het eerste werden wij ontvangen door de heer A. A. J. Guépin, voorzitter van het regentencollege, en de regentessen mevrouw I. M. Burghard-Peratoner en mevrouw J. P. de Haas-Reyss, in het tweede door mr. B. Brink, voorzitter van de Wijkraad van Kerkvoogden. De ruim 200 deelnemers keerden huiswaarts met grote dank jegens de bestuurders van beide oude Amsterdamse instellingen, die met zoveel zorg en opoffering de hun toevertrouwde gebouwen nog aan de oorspronkelijke bestemming laten beantwoorden.

Onze in het vorige jaarverslag geuite vrees voor gedeeltelijk verlies van de ongekende grote ledenwinst in het jubileumjaar is helaas niet ongegrond gebleken. Het ledental liep van 1850 op 1 januari 1961 terug tot 1767 op 1 januari 1962. Dit op zichzelf niet onrustbarende verschijnsel heeft Uw bestuur aangespoord tot het zoeken naar een weg om de ledenwerving, die tot op heden weinig regelmaat kende, meer continuïteit te geven. Het bestuur blijft echter vertrouwen op de actieve medewerking van de leden!

Het verslagjaar bracht geen wijziging in de samenstelling van het bestuur. Aan de beurt van aftreden zijn thans W. A. Driessen, L. C. Schade van Westrum en ir. H. A. J. M. Weller, die zich allen herkiesbaar stellen.

Prof. mr. H. DE LA FONTAINE VERWEY, *voorzitter*
L. C. SCHADE VAN WESTRUM, *secretaris*

Amsterdam, 15 januari 1962.

WESSEL JACOBSZ

(Slot)

B. OVERZICHT DER FAMILIE VAN WESSEL JACOBSZ.' VROUW

Dirck Marcus Jansz. Tr. Griet Jan *Starckendr.* Schepen in 1537, raad van 1538 tot zijn overlijden. Kinderen:

1 *Jan Dircksz. Marcus*, † 24 juni 1601 te Xanten. Schepen in 1570, raad van 1575 tot zijn uitleiding op 26 mei 1578. Tr. in 1556 met *Jannetje Claes Doedendr.*, † 1 febr. 1570 te Amsterdam. *Jannetje* was een zuster van de schepen *Jan Claesz. Pijl*, die eveneens op 26 mei 1678 werd uitgeleid. Pijl vestigde zich te Haarlem, testeerde aldaar de 25e okt. 1593 voor notaris M. J. van Woerden (Not. prot. 10, f. 272, Gem. Arch. Haarlem) en stierf nog hetzelfde jaar.

II *Albert of Elbert Dircksz. Marcus*, begr. 8 sept. 1574 in de Nieuwe kerk te Amsterdam. Schepen in 1550, '52, '55, '57, '59, '61, raad van 1552 tot zijn dood, burgemeester in 1563, '65, '66, '68, '69, '73. Volgens broeder Wouter Jacobsz. 'een getrou heer voer des stads welvaeren ende zeloos voer die catholieke religie'. (Dagboek, uitg. dr. Van Eeghen, I, 440). De Geusgezinden noemden hem Nero. In 1562 woonde *Albert Dircksz.* op de N.Z. Voorburgwal tegenover het kerkhof van de Nieuwe Kerk. (van Dillen, Bedrijfsleven 1, nr. 484, d.d. 19 Febr. 1562).

Albert tr. met *Aleydt of Aeltje Pietersdr.*, dochter van de schepen *Pieter Gerbrantsz. Ruysch* en zuster van de beruchte *Pieter Pieter Gerbrantsz. Ruysch*, in de wandeling *Pieter Pietersz.* genoemd, die schepen was in 1555, '58, '60, '62, '64, '66, schout van april 1566–april 1572, burgemeester in 1572, '74, '76, raad in 1576. In de nazomer van dit jaar werd hij afgevaardigd naar Brussel. Hier stelde hij zich in dienst van Don Juan en keerde nimmer terug. Wel onderhield hij briefwisseling met de regering van Amsterdam. Hij stierf op 2 juli 1578. Bij zijn begrafenis te Leuven zou de Spaanse landvoogd in persoon aanwezig zijn geweest. (Dagboek van Wouter Jacobsz. 11, 746). Wouter Jacobsz. noemde hem 'die vroomme eerlicke burgemeester' (ibid.) Bij de Geusgezinden stond hij bekend als Drakenbloed en, wegens zijn lichaamslengte, als Deventerkoek. Een tweede broer van *Aeltje Pietersdr.*, *Jacob Pieter Gerbrantsz. Ruysch*, was getrouwd met *Katryn Bom*, dochter van *Sybrant Bam*, die een broer was van *Cornelis Jacobsz. Bam*, gen.

Brouwer (zie A. II. 3.), oom van *Wessel Jacobsz.* (Inbrenregister Weeskamer 7, f 240, d.d. 11 juni 1563). Neemt men verder in aanmerking, dat *Sybrant Bam* getrouwd was met *Reymburch* of *Reimerich* Occo, dochter van de beroemde bankier en maecenas der Amsterdamse humanisten *Pompejus* Occo († 1537), dat *Reimerich* een zuster was van *Balichje Pompejus Occo*, de vrouw van burgemeester *Joost Sybrantsz. Buyck* († 1588; uitgeleid op 26 mei 1578), en ook een zuster van burgemeester *Sybrant Pompejusz.* Occo († 1587;¹⁾ uitgeleid op 26 mei 1578), welke laatste gehuwd was met *Lysbeth Jacobsdr. Bam* († 1596), een zuster van burgemeester *Cornelis Jacobsz. Bam., gen. Brouwer* (Dr. Johan E. Elias, *Geschiedenis van het Amsterdamsche Regentenpatriciaat*, Tabel 1), dan blijkt wel, dat *Aeltje Pietersdr.*, en bijgevolg haar schoonzoon *Wessel Jacobsz.*, verwant was met de invloedrijkste regeringsgeslachten van het prae-reformatorische Amsterdam.²⁾

De 6e okt. 1576 verschenen ter Weeskamer: *Wessel Jacobsz.*, als man en voogd van *Aeff Alberts, Katryn Alberts*, weduwe van *Lambert Doedensz., Sytgen*, oud 26 jaar, *Ydtgen*, oud 24 jaar, *Cornelis*, oud 20 jaar en *Willem*, oud 17 jaar, voor welke laatste vijf *Wessel Jacobsz.* als gekoren voogd in deze fungeerde, 'verzelschap' van *Jan Dircksz. Marcus* (zie B. I.) en *Jacob Pietersz.* (de zoëven genoemde Jacob Pieter Gerbrantszoon), hun ooms, verklarende, voor zich zelf en in naam van hun broer, *mr. Dirck Albertsz.*, wonende te Leuven, dat hun moeder *Aleydt Pieter Garbrantszdr.*, mede present zijnde, zou blijven zitten in alle goederen, bij hun vaders dood ont-ruimd. En dit krachtens het testament der ouders, verleden voor notaris mr. Frans van Delff, i.d. 29 nov. 1568 (Inbrenregister Weeskamer 10, f 133).

Op het Kohier der cap. impositie van 1585 komt voor: 'Ael Pieters met haer dochter', wonende N.Z. Voorburgwal, aangeslagen voor 50 gld. (Van Dillen, t.a.p. blz. 135). Zie B. 11. 2 en noot 1 p. 38. Zoals bleek, kregen Albert en Aeltje zeven kinderen die volgen:³⁾

1. *Aef Albertsdr.*, † 1612. Tr. met *Wessel Jacobsz.* (zie A. 11. 3. a.).

2. *Katryn Albertsdr.* Tr. met *Lambert Doedesz.*, † vóór 2 mei 1573. Aangezien *Lambert* een zoon was van *Doede Claesz.*, schepen in 1555, † 13 juli 1558, de broer van *Jan Claesz. Pijl* en *Jannetje Claes Doedendr.* (zie B. I.), trouwde *Katryn* met de neven van haar oom *Jan Dircksz. Marcus*.⁴⁾

De 31e dec. 1605 maakten *Tryn Elbertsdr.*, weduwe van *Lambert Doedesz.*, en *Cornelis Elbertsz. Marcus*, haar broer, de laatste 'zieckelyck van lichame',

¹⁾ Omdat Elias opgeeft: † 1588, geef ik hier de begraafaantckning, zoals deze voorkomt in D.T.B. 1052, Nicuwc kerk: 'Occo, burgemeester begraven den 2en ap.' Bovenaan de pagina staat: 1587. Vgl. Van Dillen, *Het Kohier der cap. imp. van 1585*, blz. XI.

²⁾ Er bestonden nog verdere vertakkingen in de regentenfamilies van vóór 1578, maar bij het bovenstaande wil ik het laten.

³⁾ In het *Familicarchief-Backer*, bundel 43, worden als kinderen genoemd: mr. Albert (st. ongeh.), Cornelis (st. ongeh.), Willem (Jezuïet), Aaffe, Sytje en Tryn.

⁴⁾ Zie voor de familie van Lambert Doedesz.: *Mej. Dr. I. H. van Eeghen*, Pastoor Joannes Akerboom Doedensz. en zijn doopboek (De Navorscher, jrg. 92, blz. 103,143; jrg. 93, blz. 14, 40. In het bijzonder: jrg. 93, blz. 14).

ten overstaan van notaris J. Ghysbertsz., hun testament. *Cornelis* prelegateerde *Lucas Claesz.* (zie B. II. 4. a.), de zoon van zijn overleden zuster *Ydtgen Albertsdr.* (zie B. 11. 4), het vijfde part, dat hem testateur toekwam van zijn zal. ouders 'grote huys' en het 'huysgen' er achter staande, welk 'grote huys' hij met zijn zuster *Tryn Elbertsdr.* thans bewoonde; en dit 'in recompense' van het legaat, dat hij van *Lucas Claesz.* overleden zuster had genoten. Vervolgens institueerden de twee comparanten tot hun erfgenaam *Lucas Claesz.* voor een vierde part van hun resp. bezittingen. Tot universeel erfgenaam (name) van hun verder na te laten goederen nomineerden de testateurs 'reciproce' de langstlevende van hen beiden. Wat de testateurs na deze nog zouden disponeren, hetzij onder hun eigen hand, of door hen ondertekend, of voor twee 'loofwaardige getuygen', zou rechtskracht hebben, alsof het in dit testament stond beschreven. Gedaan ten huize van testateurs 'op de nieuwe zydzts voorburchwal'. (Not. prot. 26, f. 603). – Uit de verklaring, die *Frans Wesselsz.* de 22e juni 1613 aflegde aangaande zijn schulden (zie A. II. 3. aa), blijkt, dat *Katryn Albertsdr.* de langstlevende was en bijgevolg de erfgenaam van het merendeel van *Cornelis Albertsdr.* *Marcus'* vermogen, waarbij de aanspraken op *Frans Wesselsz.*¹⁾

De 16e dec. 1613 testeerde *Catryn Ebert Marcusdr.*, weduwe van *Lambert Doedesz.*, ten overstaan van notaris J. Ghysbertsz., opnieuw. Tot erfgenamen institueerde zij: *Lucas Claesz.*, haar neef, voor de ene helft en *Frans Wesselsz.*, *Cornelis Wesselsz.* (zie A. 11. 3. bb) en de nagelaten kinderen van *Styntgen Wesselsdr.* (zie A. 11. 3. cc), kinderen en kindskinderen van haar zuster, zal. *Aeff Elbert Marcusdr.* (zie B. 11. 1.), voor de andere helft, met dien verstande, dat ieder van de drie laatste partijen een gelijke portie zou ontvangen. Executeurs: *Steven Fransz.* en *Sybrant Bam*, haar neven.²⁾ (Not. prot. 39, f. 454 v).

De 1e maart 1617 voegde *Katryn* aan dit testament twee codicillen toe. (Prot. not. J. Ghysbertsz. 31, f. 5 en f. 39). Bij het tweede bepaalde tij, dat de 'penningen' met de interesten er van, welke *Luycas Claesz.* (als uiteindelijke erfgenaam van de rentebrief, waarin de meergemelde aanspraken waren vervat) ten tijde van haar overlijden nog te goed had van *Frans Wesselsz.*, door deze, of, wanneer hij was overleden, door zijn kinderen, betaald moesten worden uit de gereedste goederen, die hij of zijn kinderen van haar zouden erven. *Frans*, c.q. zijn kinderen, zouden de erfenis niet mogen aanvaren, vóór en aleer de bedoelde schuld voldaan was, en dit uit zake, dat zij comparante *Luycas Claesz.* beloofd had, 'costeloos en schadeloos' te houden.

3. *Sytgen Albertsdr.*

¹⁾ Aan het slot van de acte van 22 juni 1613 wordt als adres van *Katryn Albertsdr.* vermeld: N.Z. Voorburgwal in 'Elbert Marcus huys'. Bij dit perceel, hier boven genoemd het 'grote huys', hoorde een achterwoning, uitkomende op de 'achterburghwal' (Spuistraat). Bedoeld wordt dus het voormalige burgemeestershuis, waar *AEI Pieters* met haar dochter, zeker wel *Katryn*, in 1585 woonde (zie B. 11). Stellig hadden ook *Cornelis Albertsz.* en zijn broer *mr. Dirck Albertst.* hun domicilie inde ouderlijke woning (zie B. 11. 7.), maar juist in 1585 waren zij uit de stad verdreven.

²⁾ Zie voor *Steven Fransz.*: noot p. 15/16 *Sybrant Bam* was een zoon van *Jacob Pieter Gerbrandsz.* en *Katryn Bam* (Familiearchief-Backer, bundel 40; zie ook B. 11).

4. *Ydigen Albertsdr.* De 19e nov. 1580 traden in ondertrouw: *Claes Lucassen*, van Amsterdam, geass. met *Lenaert Sweersz.*, zijn 'curateur', en *Ytgen Alberts*, *Albert Dirck Markeszdr.*, geass. met *Aeltjen Pieters*, haar moeder (D.T.B. 401, f. 159).¹⁾ *Claes* en *Ydigen* kregen één kind, dat volgt:

a. *Lucas Claesz.* (zie A. 11. 3. a.; A. 11. 3. aa; B. 11. 2.) Begr. 3 sept. 1622 in de Oude kerk. Woonde bij zijn overlijden op de N.Z. Voorburgwal, naast *Reyer Vos* (D.T.B. 1044).

De 24e sept. 1610 traden in ondertrouw: *Lucas Klaesz.*, jonggezel, oud 27 jaar, wonende op de N.Z. Voorburgwal, geen ouders hebbende, geass. met *Frans Wesselsz.* (zie A. II. 3. aa) zijn 'kosijn', en *Tietjen Oeko*, jongedochter, oud 19 jaar, wonende 'over de appelmarct',²⁾ geass met *Poppyus Oeko* en *Eva Pietersdr.*, haar vader en moeder (D.T.B. 666, puiregister, f 245).³⁾

De 19e sept. 1627 traden in ondertrouw: *Hugo van Groenewegen*, geb. te 's-Gravenhage, oud 36 jaar, wonende op de 'Coninxgracht', en *Tietje Ocken*, geb. te Amsterdam, wed. van *Luycas Claesz.*, wonende op de N.Z. Voor-

1) *Claes Lucasz.* was een zoon van de schepen en raad *Lucas Meynertsz.* van Alckesteyn en *Aecht Pietersdr.* Opmeer. In het Familiearchief-Backer, bundel 43, vindt men, dat *Claes Lucasz.* tr. met *Sytgen Albertsdr.* (zie B. II. 3.). Op een ander blad in dezelfde bundel is deze fout hersteld. — Op het Koh. der cap. imp. van 1585 staat *Lenert Sweertsz.*, wonende N.Z. Voorburgwal, aangeslagen voor 10 gld. (Van Dillen, t.a.p., blz. 135).

2) Vóór aug. 1616 was de Appelmarkt op de N.Z. Voorburgwal-oostzijde, achter het tegcnw. Paleis, daarna op het Singel-oostzijde, tussen de Raam- en Heisteeg. (Ter Gouw. *Amstelodamiana*, 3e dr. II, 138).

3) De ouders van *Pompejus (Popius) Dircksz. Occo* waren burgemeester *Dirck Jan Hendricksz.*, † 1569 (zoon van de op 26 mei 1578 uitgeleide burgemeester *Hendrick Dircksz.*) en *Tietje Occo* (dochter van de bankier *Pompejus Occo*; zie B. II.). De ouders van *Eva Pietersdr.* waren de naar de vijand overgelopen burgemeester *Pieter Pietersz.* (zie B. II.) en *Tryn Cornelisdr. Benningh.*, † 1579. *Pompejus Dircksz. Occo* behoorde, met *Steven Fransz.* en *Cornelis Albertsz. Marcus* tot de 13 personen, die kort na de Alteratie werden uitgezonden. Met *Steven Fransz.*, *Cornelis Albertsz. Marcus* en *mr. Dirck Albertsz. Marcus* behoorde hij tot de 45 personen, die in de zomer van 1585 werden uitgeleid (zie noot p. 15/16). Op 26 juni 1585 woonde *Pompejus* nog op de 0.2. Achterburgwal. Toen de commissie tot het vaststellen van de aanslagen voor de cap. imp. van 1585 kort daarna rondging, kreeg zij bij hem geen gehoor. Zij kon niet anders doen dan opschrijven: "t Huys daer *Popius* in gewoont heeft." Van een navordering bij zijn terugkomst is niets bekend. (Van Dillen, t.a.p., blz. 34). — Bij het passeren der huwelijksvoorwaarden van *Lucas Claesz.* en *Tietje Occo* op 21 sept. 1610 voor notaris *J. Ghysbertsz.* waren van de zijde van de bruidegom aanwezig: *Aeff Elbert Marcusdr.* (zie B. II. 1.) en *Catryn Elbert Marcusdr.* (zie B. 11. 2.), zijn petemoeien, *Steven Fransz.* (zie noot p. 15/16), *Frans Wesselsz.* (zie A. II. 3. aa), *Sybrant Bam* (zie noot 39) en *Pieter Noorman* (zie A. 11. 3. cc), zijn neven; van de zijde van de bruid: *Pompejus Occo* en *Afgen Pieters*, haar ouders, *Cornelis Dircksz. Syelling*, haar oom (broer van haar vader), *Vrouwgtgen Dirckdr.*, haar moei (zuster van haar vader), *Cornelis Benningh*, burgemeester van Amsterdam, en *Olphert den Otter*, haar neven. (Not. prot. 28, f. 429). Klaarblijkelijk was hier sprake van een Katholiek society-huwelijk. Mocht onder de getuigen de regerende burgemeester *Cornelis Benningh Jansz. Duyvesz.* († 1617), zoals hij voluit heette, een vreemde eend in de bijt schijnen, men bedenke, dat hij een volle neef was van de moeder van de bruid en een volle neef van de medicus *Jan Duvenz.*, die op 26 mei 1578 werd uitgeleid of uit eigen wil vertrok (zie *Maandbl.* Amstelodamum 1961, blz. 178), maar ook dat hij van het orthodoxe Calvinisme verre stond. De antecedenten van *Pompejus Dircksz. Occo* en *Steven Fransz.* zullen hem onverschillig hebben gelaten.

burgwal (D.T.B. 670, puiregister, f. 282). De gelijknamige grootvader van deze *Hugo Visch* van Groenewegen, zoals hij voluit heette, van beroep procureur, was burgemeester van Delft geweest. (De Bont, Het geslacht Occo, enz., blz. 50). Op het Kohier van de 200e penning over 1631 staat '*D' wed. e Lucas Claesz.*', wonende 'Nieuwe Seyts Westervoorburchwal', aangeslagen voor 400 gld.; haar tweede echtgenoot voor 40 gld. (Frederiks en Frederiks, t.a.p., blz. 66, nrs. 132 en 133). Hun naaste buurman was Reyer Vos (ibid., nr. 134).¹⁾

5. *Cornelis Albertsz Marcus* (zie A. II. 3. a.) Begr. 5 jan. 1606 in de Nieuwe kerk. Woonde bij zijn overlijden 'over de kercks brug'. (D.T.B. 1053, f. 52).

Met *Pompejus Dircksz. Occo* en Steven *Fransz.*, behoorde hij tot de 13 personen, die kort na de Alteratie werden uitgewezen. Ook behoorde hij met de twee genoemden en zijn broer *Dirck* (zie B. II. 7.) tot de 45 personen die, in juli 1585 werden uitgeleid (zie noot p. 15/16).

Zie B. II. 2. voor het mutuele testament, dat *Cornelis* en zijn zuster *Tryjn* de 31e dec. 1605 maakten. Volgens een aantekening in het Familiearchief-Backer, bundel 43, stierf *Cornelis Albertsz. Marcus* ongetrouwd.

6. *Willem Albertsz. Marcus*. Trad in de orde der Jezuiten. (Familiearchief-Backer, bundel 43). In het werk van F. van Hoeck S.J., Schets van de geschiedenis der Jezuiten in Nederland, komt zijn naam niet voor.

7. *Mr. Dirck Albertsz. Marcus*. Begr. 2 nov. 1605 in de Nieuwe kerk. Woonachtig bij zijn overlijden tegenover 'de kerckbrug'. (D.T.B. 1053, f. 48).

Tegelijk met zijn broer *Cornelis Albertsz. Marcus* en met *Pompejus Dircksz. Occo* en Steven *Frans?* werd hij in juli 1585 uit de stad verdreven (zie noot p. 15/16).

De 25e okt. 1605 maakte *mr. Dirck Albertsz. Marcus*, ziek te bed liggend, ten overstaan van notaris J. Ghysbertsz., zijn testament. Tot erfgenamen benoemde hij *Lucas Claesz.*, zijn zusters zoon (zie B. 11. 4. a.), voor één vijfde part en *Tryn Elbertsdr.* (zie B. 11.2.) en *Cornelis Elbertsz. Marcus* (zie B. II.5.), zijn zuster en broer, ieder voor twee vijfde parten, en dit alles, 'so hij seyde', om zekere redenen en 'merckelicke versoecken', die hem daartoe moveerden. Onder voorbehoud, dat toekomstige disposities van zijn eigen hand, of door hem ondertekend, of voor twee 'loofwaardige getuygen' gedaan, rechtskracht zouden hebben, alsof zij in dit testament stonden beschreven. Gedaan ten huize van testateur op de 'nieuwe zijds wester voorburchwal'.²⁾ (Not. prot. 26, f. 526).

¹⁾ Afgaande op het Koh. van 1631 was het domicilie van het echtpaar ongeveer in het twaalfde of dertiende perceel bezuiden de Molsteeg. Vermoedelijk woonde Titia, Thecla of Tietje Occo dan met haar tweede man, en had zij ook met haar eerste man gewoond, in het huis van haar ouders, 'over de appelmarct'. Ook bestaat de mogelijkheid, dat wij moeten denken aan het oude 'Elbert Marcus huys', tegenover het kerkhof van de Nieuwe kerk (zie B. 11; noot 1 p. 32 en de huwelijksaantekening van Lucas Claesz en Tietje Occo).

²⁾ Ongetwijfeld woonden Dirck en zijn broer Cornelis tot hun dood in 'Elbert Marcus huys' (zie B. II. 2; noot 1 p. 32 en B. II. 5).

In zijn essay 'Die Hanse in europäischer Sicht' spreekt prof. dr. H. Sproemberg over 'die erstaunlich engen Beziehungen der herrschenden Familien in den neu entstehenden Ostseestädten'.¹⁾ Uit het bovenstaande is wel gebleken, dat dezelfde woorden van toepassing zijn op het zestiende-eeuwse Amsterdam. Om over latere tijden maar te zwijgen. En hoe was het in andere steden van West-Europa?

Verder is aan het licht gekomen, dat op de 26e mei 1578 de families, waarmee onze hoofdpersoon, Wessel Jacobsz., door geboorte en huwelijk nauw was geliëerd, bijzonder zwaar werden getroffen. Hieraan zullen de activiteiten van de als 'harde quasten' te boek staande zwagers Pieter Pietersz. en Albert Dircksz. Marcus niet vreemd zijn geweest. Geheel willekeurig is men op de dag der Alteratie dus niet te werk gegaan. In de arrestaties moet systeem hebben gezeten.

Wie de genealogie van één of meer regentengeslachten van vóór 1578 tot onderwerp van studie wil maken, moet zich realiseren dat hij een ware doolhof binnentreedt. Wel kan hij de Ariadnedraad van Elias' Vroedschap nu en dan grijpen, maar dikwijls breekt deze in stukken. Wijlen de heer Bern. J. M. de Bont heeft het ondervonden. Hij raakte verdwaald en het verkeerde spoor bracht hem tot onjuiste conclusies.²⁾ Zij mogen hier niet onweerlegd blijven.

Cornelis Jacobsz. Bam, gen. Brouwer, oom van Wessel Jacobsz. (zie A. II. 3.), had een zoon, die ook Wessel heette. De twee laatstgenoemden waren dus volle neven. Bij zijn nasporingen was De Bont tot de ontdekking gekomen, dat de wapens van oom Bam en neven Wessel Jacobsz. (deze termen gebruikte de schrijver niet, want van de familieverhoudingen had hij geen notie) overeenkomst vertoonden. Op beide toch kwamen sterren en lelies voor. (fig. 2 en 3). Toen volgde de stoute sprong: Wessel Jacobsz., of Wessel Jacob Cornelisz., zoals De Bont hem noemde, moest de zoëven vermelde zoon van Cornelis Jacobsz Bam zijn. Niet twee Wessels dus, maar één. Nu is het bekend, dat Wessel Cornelisz., jur. utr. licentiat, naar zijn doopheilige ook Basilius genoemd († 1615 te Calcar), nimmer enig ambt in de regering van Amsterdam bekleedde. Niettemin schreef De Bont, en dit moest hij ook wel, aan hem de ambten van zijn germain toe. Tot zijn bevreemding stuitte hij op het feit, dat een tweede zoon van Cornelis Jacobsz. Bam, Claes Heyn, schepen van Amsterdam in 1576 (niet uitgeleid op 26 mei 1578; waarschijnlijk gevlucht), later burgemeester van Calcar en aldaar in 1630 overleden, een geheel ander wapen voerde (fig. 4), hetzelfde, dat, mirabile dictu, voorkomt op de grafzerk van zijn vader Cornelis in de St. Nicolai-Pfarrkirche te Calcar, hetzelfde ook, dat Sybrant Bam, de broer van Cornelis (zie B. II), als schepen gebruikte. Twijfel is uitgesloten; laatstbedoeld wapen was dat der Bammen. Hoe nu de door De Bont geconstateerde overeenkomst tussen het blijkbaar geusurpeerde of gelegenhedswapen van burgemeester Bam en dat van Wessel Jacobsz te verklaren?

Bezien wij het familiekenteken van de Heynalens (fig. 5), dan valt in het

¹⁾ **Dancwerc, 1959, blz. 136.**

²⁾ Zie zijn publicaties, genoemd onder A. II. 3.

oog, dat ook Wessel Jacobsz. daarvan afweek. Naar mijn mening ligt de gevolgtrekking voor de hand, dat burgemeester Ram met de sterren en de lelies een stille hulde bracht aan zijn vrouw Neel Wesselsdr. en dat Wessel Jacobsz. hetzelfde deed aan zijn moeder Styn Wesselsdr. Van het wapen der nog niet ontmaskerde Wessel-familie zullen zij de voornaamste kenmerken hebben overgenomen, wellicht om te voorkomen, dat deze voor altijd verloren gingen, mogelijk: pecuniae causa. Gaarne geef ik mijn oplossing voor een betere.]

J. Z. KANNEGIETER

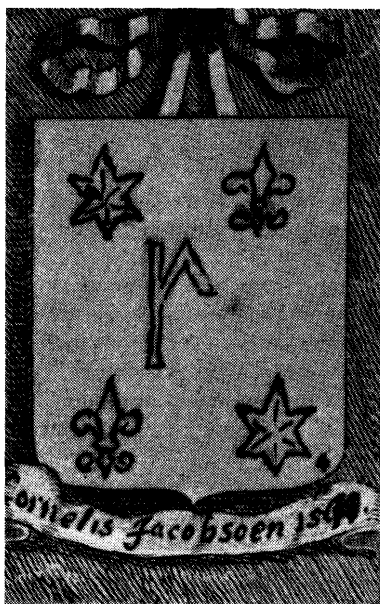

Fig. 2. Wapen van Cornelis Jacobsz. Bam, gen. Brouwer, met jaartal 1544. Wapenboek C. 90, f. 39. Niet gekleurd. Gem. Arch. A'dam. Volgens Wapenboek A. 9, f. 27 zijn de kleuren: sterren goud, lelies zilver, veld sabel. Hier ontbreekt echter het huis- of familiemerk. (Foto Gem. Archiefdienst A'dam).

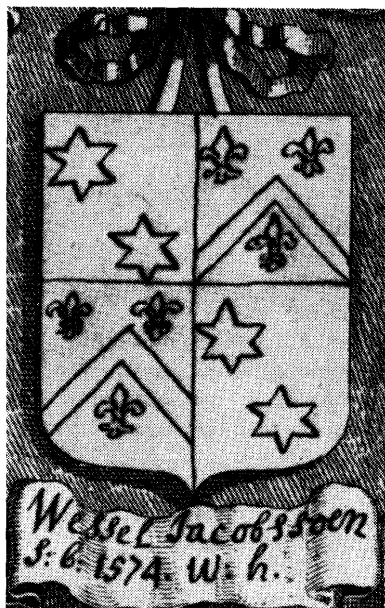

Fig. 3. Wapen van Wessel Jacobsz. Wapenboek C. 90, f. 36. Niet gekleurd. Gem. Arch. A'dam. Volgens Wapenboek A. 9, f. 31, zijn de kleuren: sterren goud op velden van azuur, lelies en kepers keel op velden van zilver. (Foto Gem. Archiefdienst A'dam).

¹⁾ Ik moet hieraan toevoegen, dat het wapen van Cornelis Anthonisz., schepen in 1544, '48, '50, '57, raad in 1547 enz., in het midden een gouden ster vertoonde, waar omheen gegroeped drie zilveren lelies, alles op een veld van azuur. (Wapenboek A. 9, f. 17 en 28. Gem. Arch. A'dam). Het gevierendeelde schild van Simon I Jendricksz. Verwer Jonckheyn, raad van 1578-1592, had twee gouden sterren op velden van azuur schuin tegenover elkaar, en twee zilveren lelies op velden van keel, eveneens schuin tegenover elkaar (ibid., f. 34).

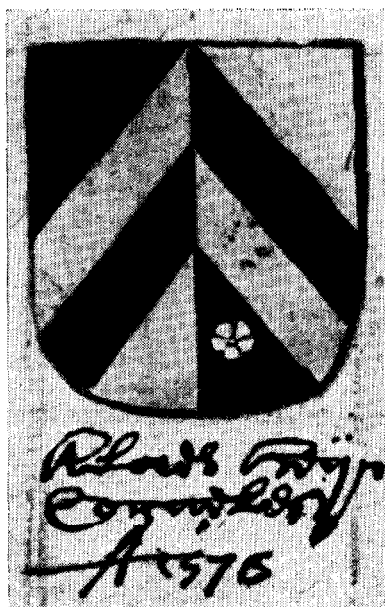

Fig. 4. Wapen van Claes Heyn Cornelisz. Bam. De schuinbalken zijn afwisselend in sabel en goud. Het roosje, in zilver, ligt op een balk in sabel. Wapenboek A. 9, f. 33. Gem. Arch. A'dam.
(Foto Gem. Archiefdienst A'dam).

Fig. 5. Wapen van Jacob Hendricksz Heynalen, hier verkeerdelijk Zael genoemd. De dwarsbalken zijn afwisselend keel en zilver. De kruisen, in sabel, liggen op de zilveren dwarsbalken. Wapenboek A. 9, f. 26. Gem. Arch. A'dam. Op de kleuren na is dit wapen gelijk aan dat van de tegenwoordige gemeente Onder-Amstel.
(Foto Gem. Archiefdienst A'dam).

EEN UITZET

H'ONDERD JAAR GELEDEN

Op 11 september 1862 werd te Amsterdam het huwelijk voltrokken tussen de 25 jarige Agatha Johanna Elisabeth van Notten, de dochter van Johan Carel van Notten, ontvanger van de accijnzen en belastingen, en de 38-jarige makelaar Simon Petrus Beetz. De voorbereidingen voor het huwelijk waren al in februari begonnen, zoals blijkt uit een document, dat bij de kleinzoon van het bruidspaar, Jhr. Mr. W. C. Six te 's-Gravenhage, bewaard is gebleven. Onder het opschrift 'Uitzet van Anna' hield haar moeder, mevrouw van Notten-Wilkens, nauwkeurig aantekening van alles, wat zij voor haar dochter uitgaf.

Dat begon in februari met het onder- en nachtgoed : 24 hemden, 18 panta-

lons, 6 nachtpajonnen, 24 nachtmutsen waarvan 18 van f 1.20 en 6 van f 2,— 18 nachtdoeken, 24 linnen en 12 batiste zakdoekjes. Dan kwamen er 18 bovenrokken en 12 onderrokken, 12 onderbroeken en 24 luyers van oogjesgoed! Het meeste leverde de weduwe K. S. Speelman op de Houtgracht, enkele grovere stukken werden genaaid door A. Holleboer. Bij Bahlmann op de Nieuwendijk bij de Gravestraat (in manufacturen en modes) werd 19 el flanel voor 8 borstrokken gekocht, die alweer door A. Holleboer werden genaaid. Mejuffrouw Handlugten in de Kerkstraat tussen de Utrechtse straat en Amstel breidde voor f 3,30 6 paar kousen. Daarnaast kreeg de bruid 14 paar gewone katoenen kousen en 12 paar fijne kousen van L. F. Wiegman in de Kalverstraat bij de Taksteeg (koopman in kousen en gebreide goederen). Uit 21 el piqué werden door de weduwe Speelman 4 kapmantels genaaid tegen 90 cent per stuk naailoon.

Wij zijn intussen al in augustus gekomen en op de 23ste van die maand noteert de moeder een in die tijd onmisbaar artikel 'un jupon à ressort' bij Donald, wit katoen en ladder, tezamen f 10,—. De lezer zal het woord crinoline misschien meer zeggen. Onmiddellijk daarop volgt een corset van f 7,— van van Scherpenzeel-Kahn op de Keizersgracht bij de Spiegelstraat. Op het eind van augustus komt pas de eerste bovenkleding op het lijstje; men had hier natuurlijk rekening met de mode te houden. Overal in de stad werden stofjes voor pajonnen gekocht. Bij Stoffers en Werlermann in de Vijzelstraat bij de Herengracht bruin neteldoek, bij J. C. Wolters in de Kalverstraat bij het Schapenplein (de Munt) lila neteldoek en bij de winkel van Sinkel op de Nieuwendijk bij de Nieuwstraat – volgens het adresboek alle drie handelaars in manufacturen een grijs stofje. Die drie pajonnen naaide een zekere juffrouw van der Dussen. W. H. Laurier in de St. Anthoniebreestraat bij de Hoogstraat verwerkte de duurdere stoffen tot fraaie pajonnen, en wel het groene taft, dat ook van Wolters kwam, een stof van F. E. Nagel in de Kalverstraat bij de Munt (in manufacturen) tot een chali-pajon en het witte taft tot een bruidspajon, maar daarover later meer. Ook veranderde Laurier nog een wit neteldoekse pajon en onderrok. Daarna vinden wij op de lijst allerlei losse onderdelen voor pajonnen, een berthe en mousseline, een grenadine fichu, een col en application van Spée en Co. op het Reguliersplein, hoek Herengracht (in kanten en lingerieën), une paire de manche thule brodé, een chemisette, een garniture en mousseline en 3 el application voor de groene pajon, alles eveneens van Spée. Drie el Chinees lint werd gekocht bij H. Aschbach op de Nieuwendijk bij de Zoutsteeg (winkelier in modes).

Daarna volgen op het lijstje de jassen: een zwarte winterpaletot en een grijze zomerpaletot bij von der Möhlen (in manufacturen), hetzij op het Singel, hetzij op de Nieuwendijk het adresboek geeft er twee. Er kwamen vier hoofddeksels: een zwart fluwelen hoed van de weduwe J. Holters op de Keizersgracht bij de Spiegelstraat (in manufacturen), een blonde collinet met blauwe viooltjes, ook van Holters, een strohoed met wit gros de Naples en bouquet en een strohoed met pensé-collinet violet. Bij J. M. Schwaerzer, laarzenmaker op het Damrak bij de Zoutsteeg, werd 1 paar laarzen gekocht en bij Volbrecht Holsboer op de Vijgendam 3 paar laarzen

A. J. E. Beetz - van Notten (1837 - 1866) portret door W. Neumann 1867
(Coll. Six, 's-Gravenhage)

en 1 paar wit satijnen schoenen.

De uitzet was dus, op één stuk na, uit Amsterdam afkomstig en het lijkt wel of mevrouw van Notten haar gunsten, op haast koninklijke wijze, over de gehele stad verdeelde, wanneer men alle verschillende namen van winkels ziet. Eén onderdeel kwam echter uit Frankrijk, stellig uit Parijs. Dat

was 16 meter taffetas a 7 fr. 75 cent. voorf 58,59 met bovendien nog f 4,72 aan inkomende rechten en vracht. Daarvan naaide Laurier voor f 13,41½ een japon.

Zo kwam 11 september en Anna ging, gekleed in die japon, als witte bruid, met de wit satijnen schoenen en vermoedelijk met de strohoed met wit gros de Naples, die f 23,— had gekost, naar het stadhuis en daarna naar de kerk, maar niet eerder dan dat de kapper A. le Boulanger van de Kalverstraat bij de Heilige Weg de voile de mariée van f 8,— en de gehuurde haarvlechten van f 4,— op haar hoofd had geschikt, à raison van f 6,—.

En daarmee besluit mevrouw van Notten haar aantekeningen over de eigenlijke uitzet van haar oudste dochter, die in totaal op f 928,86½ kwam te staan.

Nog één flinke post volgt, namelijk het ledikant met toebehoren. Aan de meubelmaker van Giethoorn betaalde zij f 90,— voor een massief mahoniehouten ledikant, f 105,— voor een groen damast behangsel (d.w.z. een gordijn), f 30,— voor een beste gezondheidsmatras en f 40,— voor een paardenharen matras. Voor 2 kussens, 1 lendekussentje, overtrekken daarvoor, 3 dekens en 1 onderkleed kwam daarbij nog f 56,90.

Van dat dure bed heeft de jonge mevrouw Beetz-van Notten slechts vier jaar gebruik mogen maken. Twee dochtertjes werden uit het huwelijk geboren en kort na de geboorte van het tweede meisje stierf de moeder, op Sinterklaasdag van 1866. Op 10 december werd zij te Maarsen begraven en haar echtgenoot noteerde al even precies als zijn schoonmoeder vijf jaar eerder de onkosten, ditmaal van de begrafenis van zijn Anneke, tezamen f 710,—.

Zij zou het dan ook niet meer beleven, hoe allengskens de leveranciers van haar uitzet, die met uitzondering van A. Holleboer en juffrouw van der Dussen allen in het adresboek te vinden zijn, plaats maakten voor anderen. Toen mijn ouders jong waren, dus ± 30 jaar na het trouwen van mevrouw Beetz-van Notten, waren alleen nog maar de corsettenwinkel van mevrouw van Scherpenzeel-Kahn en Spée begrippen. De eerste was blijkbaar min of meer kunstmatig in stand gehouden; nog bezit mijn vader een preferent aandeel no. 68 van f 1000,— van Scherpenzeel-Kahn, dat uit de boedel van zijn vader kwam en nooit iets heeft opgeleverd.

Spée genoot onder de oudere stadgenoten in die tijd nog altijd een grote faam. Als van ouds op de hoek van Reguliersplein en Herengracht gevestigd, toen nog een ordentelijke buurt, was Spée uit de kanten en linterieën omhoog geklommen tot een allereerste couturière, in robes et manteaux, fourures en corbeilles de mariage, die zelfs het jonge koninginnetje af en toe tot haar klanten mocht rekenen. Spée wist haar clientèle op vele wijzen te behagen; bijna iedere dag trok mevrouw Quack-van Heukelom ook als zij er niets te bestellen of te passen had — even naar Spée, omdat haar Quack, die noch beurs, noch sociëit bezocht, zo graag de laatste nieuwtjes hoorde. De enkele jongeren, die zich de hoge prijzen van de befaamde Spée hadden kunnen veroorloven, kochten echter zo omstreeks 1900 niet meer bij haar. Zij vonden haar te ouderwets en zo verdween na 70 jaren in 1921 ook Spée uit het adresboek.

Maar Anna Beetz-van Notten maakte van dit alles niets meer mee. Met haar degelijke uitzet van 1862 zal zij in de vier eerste en enige jaren van haar huwelijk wel rond zijn gekomen. Het geschilderd portret uit die tijd, dat haar kleinzoon nog bezit, toont haar in de zwarte japon, die niet bij haar uitzet wordt genoemd, maar misschien gemaakt is in de tijd van rouw na het overlijden van haar schoonmoeder op 13 april 1863.

I. H. v. E.

HET HUIS 's-HARTOGENBOSCH.

Het perceel Dam 11, oorspronkelijk 's-Hartogenbosch', ons beter bekend onder de naam 'de Wildeman', zo genoemd naar het bekende 19e eeuwse uithangteken van de vervaarlijke halfnaakte wildeman met knots, was vroeger genummerd als Warmoesstraat 201. De situering van het pand is door de sloping van het gedeelte Warmoesstraat, grenzend aan de Vijgendam, wel drastisch gewijzigd. Bij deze sloping is het laatste gedeelte van de Warmoesstraat aan de onevenzijde plotseling van straatwand gepromoveerd tot pleinwand. En dat daar plein tevens 'de Dam' is, het belangrijkste plein van de stad, kunt U zich misschien voorstellen wat een enorme verandering van situatie ons onderhavige perceel te beurt is gevallen. Met als tegenhanger het Paleis en de Nieuwe Kerk, die beide dit plein beheersen, moet het pand, slechts gesteund door z'n buurman, no. 13, welke nog een fraaie 18e eeuwse lijst heeft, het voor dit deel, het 'stille' deel van de Dam, goed maken. In het midden van deze stiefmoederlijke bedeelde helft van de Dam op de zuidhoek van de Pijlsteeg staat ons bovengenoemde perceel 's-Hartogenbosch'. Het heeft een vroeg 17e eeuwse gevel en een in de 18e eeuw gebouwde zijgevel. Gezien het type gevel, zou men het in het eerste kwart van de 17e eeuw plaatsen. Een door Dr. Jansen ingesteld onderzoek in het Gemeente-archief bracht de juiste bouwdatum aan het licht. De verpondingsregisters van 1653-1655 en van 1656-1658 vermelden: 'gebout in 1632 ende nieuwxlyx getaxeerd op *f* 700.—' Een waarlijk laat voorbeeld voor dit geveltype. Aan de hand van enkele gegevens betreffende het huis, dat voor 1632 op deze plaats gestaan heeft, is ook de geschiedenis van dit huis op te bouwen.

Op 4 augustus 1611 verkocht Trijn Claes Cloeckendochter de jonge, huisvrouw van Jacob Eliaszoon, aan Adriaen Pietersz. Raep 'drie vierde parten in een huys en erve genaemt 's Hartogenbosch in de Warmoesstraat op de zuyderhoek van de Pylsteech met gelijcke drie vierde parten van 2 woningen achter aen de voors. huysinge in de Pijlsteech staende, daer lendenen van zijn 't huys de 'Morgenster' aan de oostzijde, Anthonis van Davelaer aan de Zuidzijde (nu Dam 13), de Warmoesstraat aan de Westzijde ende de voorsz. Pijlsteech aan de Noortsyde' (Kw. 34, fol. 152). De koper

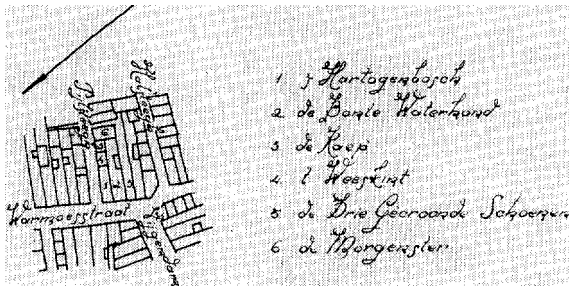

Fig. 1. Situatie omstreeks 1832 Schaal 1:2500

Tek. W. de Laaf

was Adriaen Pietersz. Raep (1556-1647) geboren te Vlaardingen, koopman te Amsterdam. Hij is schepen en raad van Amsterdam geweest en wordt vermeld in de Vroedschap van Elias. Op 12 Dec. 1580 was hij te Amsterdam gehuwd met Mary Claesdochter Cloeck. Hieruit blijkt duidelijk dat deze koop een transactie tussen familieleden was. Hij wordt in het kohier van 1585 vermeld als bewoner van het onderhavige perceel met de naam Ariaen Pietersz. Rotterdamme. Hij was ook eigenaar van het huis de Raep (zie fig. 1.)

Volgens Elias heeft hij zijn naam ontleend aan dit huis, waar hij later ging wonen, en had hij zich vroeger 'van Vlaardingen' genoemd. Dit huis de Raep had een overtimmerde gang naar de Pijlsteeg, langs het huis de Morgenster. Op fig. 1 kunnen we de situatie aan de zuidhoek van de Pijlsteeg goed bekijken: het hoekhuis, genaamd 's-Hartogenbosch; het tweede huis in de Warmoesstraat 'de Bonte Waterhond' (Verkoopakte 27 okt. 1733); het derde huis 'de Raep'; het eerste huisje in de Pijlsteeg 't Weeskint' (Schepenkenis 22 Fol. 218v, 20 juli 1607); het tweede huisje 'de Drie Gecroonde Schoenen' (26 mei 1682 Kw. 22, fol. 107) en het derde huis 'De Morgenster' (4 aug. 1611 Kw. 34, fol. 152).

Adriaen Pietersz. Raep bleek dus eigenaar te zijn van het hoekhuis 's-Hartogenbosch', 'de Raep', 't Weeskint' en 'de Drie Gecroonde Schoenen'. Met de eigenaar van de 'Bonte Waterhond', Hans Pietersz. Wijbrands, sloot hij in 1607 een overeenkomst, die van belang is voor de kennis van ons perceel dat Adriaen Pietersz. Raep in 1632 zou bouwen. (Schepenkenis 22 fol. 218v, 20 juli 1607).

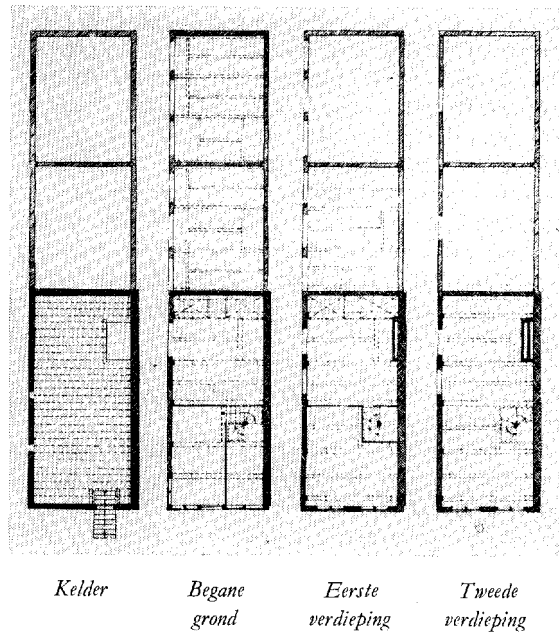
In het kort komt het hierop neer dat Hans Pietersz. Wijbrands in 1607 van plan was zijn huis 'de Bonte Waterhond' te verbouwen en dat de drie huizen ieder eigen bouwmuren hadden met een snijding daartussen. Adriaen Pietersz. Raep zal van deze gelegenheid gebruik gemaakt hebben om zijn beide panden, die zeker al oud en aan vernieuwing toe waren, een nieuwe bouwmuur te geven op kosten van Hans Pietersz. Daarentegen

stond hij grond af, want laatstgenoemde mocht de snijdingen (de ruimte tussen de bouwmuren, meestal $\pm 10 - 15$ cm of groter) volbouwen en de gemeenschappelijke bouwmuren plaatsen op de plaats van de muren van Adriaen Pietersz. Raep. Dat leverde Hans Pietersz. een meerbreedte op van 50 cm. en Raep 2 hechte bouwmuren van voldoende diepte, waarin hij z'n balken mocht leggen en verankeren. Waarschijnlijk was het pand 's-Hartogenbosch het slechtst en liep hij met het plan rond om dit pand geheel te vernieuwen, want hiervoor bepaalde hij een muur van 'anderhalve dobbelde Leytse steen', wat wil zeggen een anderhalfsteens muur. Zoals uit de reconstructie blijkt (fig. 2 en 3) gaf hem dit in 1632 het voordeel dat hij slechts een half houtskelet behoefde te maken. In dat jaar volgde de bouw van het huidige pand 's-Hartogenbosch'.

De fig. 2 t m 4 geven een rekonstruktie, hoe dit perceel er in 1632 heeft uitgezien. We zullen deze rekonstruktie aan de hand van de gevonden gegevens opbouwen.

Uit de Fig. 2 en 3 valt duidelijk op te maken dat we, wat het konstruktiesysteem betreft, te maken hebben met een houtskeletbouw met de eigenaardigheid dat hier slechts halve jukken toegepast zijn. De zware anderhalfsteens bouwmuur, welke Hans Pietersz. Wijbrandsz. op zijn kosten had laten bouwen, maakten houten stijlen overbodig. Het principe van de houtskeletbouw was juist gericht om de druk van de vloeren en balklagen d.m.v. houten stijlen op de fundering over te brengen, zodat de muren slechts voor de helft (in het geval van tussenbalken, zoals 't onderhavige) de belasting hoefden te dragen. Het is een laat voorbeeld van houtskeletbouw en was voor 1632 een traditionele bouwwijze, zoals we terloops bij de gevel al opgemerkt hebben. Dat we hier een één-zijdig houtskelet hebben, zal misschien z'n oorzaak vinden in het feit dat we met een hoekpand te maken hebben. Hoekpanden en vooral die, welke, zoals dit, door middel van gemeenschappelijke bouwmuren met de buurpanden verbonden zijn, hebben de neiging door de zijdelingse druk van die buurpanden, te gaan schranken, en wel naar de straat toe. Voorbeelden van met schoren dichtgezette steegjes kennen we allemaal in Amsterdam. Het is dan ook niet onlogisch dat de bouwer, juist om dit schranken tegen te gaan, gegrepen heeft naar die traditionele bouwwijze, al was het dan ook maar alleen aan de straatgevel. De korbelen, die met de lange sleutelstukken de stijlen verbinden met de balken, geven een prachtige schoorwerking. De plaats van de stijlen is nogal verschillend, wat in de zijgevel aan de hand van de nu nog aanwezige ankers duidelijk te zien is. Op de plattegrond van de beganegrond (fig. 2) zien we dat de plaats van de jukken logisch uit het geheel is voortgevloeid. De eerste tussenbalk achter de voorgevel is in de stijl van de in de Pijlsteeg omgezette onderpui opgelegd. De plaats van de achterste stijl ontstond door de maat van de bedsteden. Daarna een grote maat voor de schoorsteenpartij. De andere zijn gewoon verdeeld. Op de eerste verdieping is de situatie anders. Hier kon men het eerste juk vrij plaatsen. Daar het bij de bouw van houtskelleten normaal en logisch is de stijlen boven elkaar te plaatsen, is dit zoveel mogelijk ook gebeurd. Alleen in de eerste vakken is men hiervan afgeweken om op de bovenverdiepingen weer

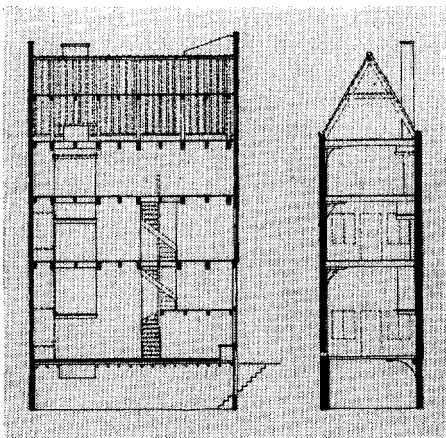
*Fig 2. reconstructie 17e eeuwse toestand plattegronden. Schaal 1:300
Tekeningen W. de Laaf*

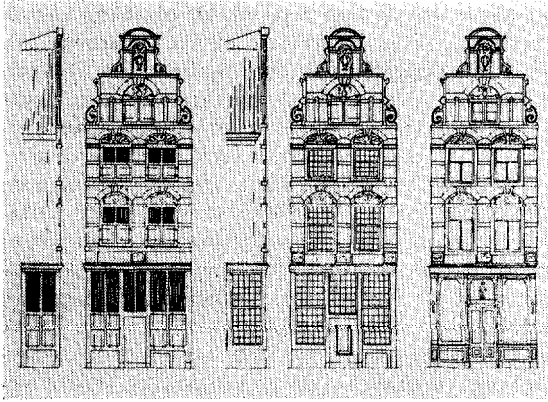
een normale indeling van de jukken te krijgen. Hier had men geen rekening meer te houden met de omgezette onderpui. Nog een typisch kenmerk bij dit houtskelet is, dat de korbelen van de 2e verdieping zeer eenvoudig zijn, nl. een iets uitgehohde rechte schoor, in tegenstelling tot de rijkere profilering beneden, wat voortvloeit uit de bestemming, daar deze 2e verdieping steeds als zolder dienst gedaan zal hebben. Dit laatste blijkt ook uit de afdrukken van de stijlen, van het oude kruiskozijn, welke hier een eenvoudige rechte afschuining hadden, in tegenstelling tot die van de eerste verdieping welke rijk geprofileerd waren. Voor zover we hebben kunnen nagaan, is er altijd slechts één bewoning geweest. Pas in de 19e eeuw werden deze 'zolders' bij de toen veel intensievere bewoning ingeschakeld. Bepalen we ons tot de plattegrondindeling, dan zien we dat de kelder (fig. 2) nooit bewoond is geweest. De plattegrond vertoont geen stookplaats, wel een vuurplaat voor de stookgelegenheid in de kamer achter het voorhuis. Er zijn bij het onderzoek, dat helaas vluchtig moest geschieden, daar het pand nog in gebruik is, geen sporen van bedsteden of kasten gevonden. Ook de lichtinval was voor een kelderwoning onvoldoende. Aangezien er geen spoor van een originele keldertrap is gevonden, zullen we te maken hebben met een apart verhuurbare kelder, welke van de Warmoesstraat te bereiken was. De beganegrond vertoont de eenvoudige indeling van voorhuis met achterkamer. Deze kamer had in het midden aan de rechter bouwmuur zijn stookgelegenheid en aan de achterwand de bedsteden met kast ertussen. De trap-raveling is niet gevonden. Slechts bij een algehele restauratie van het huis, waarbij alle latere plafonds en wandbekledingen weggehaald

zullen worden, kan men de plaats van de trap bepalen. De plaatsing van de trap is in dit geval een hypothese en is voortgevloeid uit het onderzoek van de onderpui in de voorgevel. De pengaten van deze puibalk (fig. 7) lieten duidelijk de originele 17e eeuwse toestand van de onderpui zien: de deurpartij nagenoeg in 't midden met daarnaast 2 grote raampartijen, ieder verdeeld door een klein stijltje in 2 vakken. Het vak rechts van de deur is beduidend groter dan 't vak links. Zoals duidelijk te zien is, vertonen de kleine vakken rechts 3 diefijzergaten tussen de stijltjes en de vakken links, slechts 2. De mogelijke reden waarom deze 17e eeuwse onderpui niet geheel symmetrisch was, lag in het feit dat het voorhuis hier ingedeeld was door een zgn. 'sydelcamer' of zijkamer aan de rechterkant. Na het verwijderen van een deel van de plafondbetimmering, vlak achter de puibalk, konden onder de verflagen van de vloerdelen enige sporen van een wand worden waargenomen. Helaas konden we ons onderzoek dienaangaande niet verder uitbreiden. Bij zo'n type met zijkamer is de plaats van de trap achter de zijkamer tegen de scheidingsmuur aan. Zo kon men door middel van deze trap ook in de hangkamer komen. De zijkamer werd in de hoogte in twee kamertjes ingedeeld, mits het voorhuis voldoende hoogte had, zoals hier. De zijkamer werd meestal verwarmd. Dit is hier niet het geval geweest, daar er in de kelder geen raveling voor de vuurplaat gevonden is, zoals achter. De indeling op de 1e verdieping was eenvoudig. Eén kamer vóór waar we niet hebben kunnen constateren of er gestookt kon worden, en één kamer achter, met stookgelegenheid en bedstedewand. De zolderverdieping was toen nog onverdeeld.

De reconstructie van de 17e eeuwse gevel (fig. 4) was gemakkelijk. De in de 18e en 19e eeuw doorbroken natuursteenbanden zijn weer doorgetrokken. Dit feit en de onder de 18e eeuwse platstukken te voorschijn gekomen pengaten, maakten de reconstructie van de kruiskozijnen wel zeer gemakkelijk.

*Fig. 3 reconstructie 17e eeuwse toestand. Doorsneden. Schaal 1:200
Tekening W. de Laaf*

a. Fig. 4. reconstructie 17e eeuwse toestand gevel
Schaal 1:500
b. Fig 5. reconstructie 18e eeuwse toestand gevel
Schaal 1:500
Fig. 6. Bestaande toestand
Schaal 1:500
Tekening W. de Laaf

De gevelsteen 's-Hartogenbosch' deed de naam van het oude huis voortleven. Dat in de topgevel een raep afgebeeld staat, zal niemand verwonderen. Raep heeft dit in het door hem gestichte 'Rapenhofje' aan de Palmgracht boven de ingang ook gedaan.

Het perceel is lang eigendom gebleven van de nakomelingen van Adriaen Pietersz. Raep, van wie in het archief Heshuysen op het Gemeente-archief een aantal stukken zijn bewaard, waaruit o.a. blijkt dat Adriaen zijn 28 laatste levensjaren sleet in een nieuwe Raep op de Leliegracht.

Een achterkleindochter, Maria Kennemer, trouwde in januari 1692 met Willem Lam van Amsterdam, koopman oud 24 jaar, wonende aan de IJgracht. In februari 1703 hertrouwde zij met Jacob Danckers van Amsterdam, koopman, oud 42 jaar, wonende aan de Fluwelen Burgwal. Deze Jacob Danckers heeft het perceel belangrijk gewijzigd, nl. in 1725, welke datum in de oorspronkelijke vlakke hoekstenen boven de puibalk tijdens deze verbouwing werd ingehakt. De oude bovengevel werd gehandhaafd, de gehele 17e eeuwse onderpui vervangen door een nieuwe, van schuiframen voorziene pui, de raamopeningen van de 1e verdieping door de natuurstenen band heengebroken om de toen moderne lage glaslijn te verkrijgen, 't kruis uit deze kozijnen verwijderd, de stijlen aangelast en het geheel voorzien van schuiframen. Op de 2e verdieping, nog steeds als zolder of bergruimte in gebruik, beperkte men zich tot het weghalen van het kruis uit de kozijnen en het aanbrengen van schuiframen. Dat hier de glas-

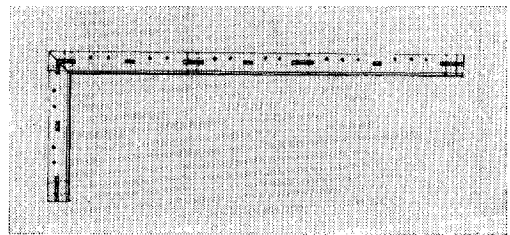

Fig 7. 17e eeuwse puibalk met pengaten. Schaal 1:75
Tekeningen W. de Laaf

lijn niet verlaagd werd, is logisch, daar, zoals we zojuist gezien hebben, we hier niet, zoals op de le verdieping, met woonruimte te doen hebben. Dat op deze gronden het kruiskozijn in stand zou kunnen zijn gelaten, is moeilijk te bewijzen. Zoals fig. 5 laat zien, is er nu een gaaf geheel verkregen, wat niet het geval geweest zou zijn als het uit de tijd rakende kruiskozijn gehandhaafd zijn zou, vooral bij een zo ingrijpende verbouwing als deze. De gehele gevel is in 1725 op stutten gezet (de kepen in de puibalk hiervoor kwamen onder de betimmering tevoorschijn). Alle oorspronkelijke stijlen zijn vervangen door nieuwe, wat bij gelijksoortige verbouwingen praktisch nooit gebeurt. Meestal handhaafde men het merendeel van de oude stijlen, verwijderde de tussenstijltjes om plaats te maken voor de schuiframen of verplaatste enige stijlen. Zo'n grondige verbouwing als deze, waar men het zelfs nodig vond het jaartal vast te leggen in de bovengevel, rechtvaardigt de rekonstruktie, zoals fig. 5 ook voor de bovengevel aangeeft. Bovendien waren de betimmeringen van de kozijnen van de 2e verdieping, wat houtsoort, kleur van het hout, plaats van nagels en de raamkatrollen betreft, geheel identiek met die van de le verdieping.

Bij het doorhakken van de natuurstenen band op de le verdieping werden voor de vergroting van de kozijnen 2 stukken van de gevelsteen 's-Hartogenbosch weggehakt. Dit lijkt in onze ogen een vandalisme, maar is wel te verklaren, daar de verlaging van de glaslijn in die tijd primair was.

Van dit doorhakken van gevelstenen voor het verlagen van de glaslijn kennen we in Amsterdam nog diverse voorbeelden, o.a. 'd'Aker', Damrak 12 (verwijderd) 'In den Rooden Haes', Wijngaardstr. 2 (gesloopt) en 'de kerck van Diemen', Bloemstraat 76 (verplaatst).

De gehele zijgevel zal waarschijnlijk eveneens in 1725 vernieuwd zijn.

Jacob Danckersz. zelf heeft niet lang plezier van de verbouwing gehad. Hij stierf kort na 1725, want Maria Kennemer trouwde in december 1729 met Leonard Dederiks.

Het kohier ven 1742 vermeldt dat het huis in dat jaar bewoond werd door Bern. la Costa, die een zijdewinkel hield en *f* 650,— huur betaalde. In 1755, en wel op 21 januari, werd het pand overgedragen aan André Fesquet, mr. broodbakker (Kw. 5Z, fol. 346v, publ. veiling dd. 25 nov. 1754). André Fesquet heeft het huis op 26 april 1757 voorf 8000,— overgedragen aan Pieter Heurenboom (Kw. 6B, fol. 190).

De beschrijving van het pand bij deze overdracht vermeldde behalve de ligging slechts dat het huis bewoond werd door een glasverkoper.

Na de dood van Pieter Heurenboom brachten diens drie kinderen het huis op 6 december 1762 in publieke veiling, waar het voor *f* 7575,— gekocht werd door Johannes Swabel. Er werd toen nog steeds een glaswinkel in gedaan. (Kw. 6 H, fol. 304: 13 jan. 1763). Tot 1 mei was het perceel verhuurd voorf 550,— per jaar en de kelder voorf 100,—.

Na de dood van Johannes Swabel brachten de executeurs van diens uiterste wil het pand op 16 december 1771 wederom in publieke veiling, waar het voor *f* 13.800,— gekocht werd door Jannetje Iemans, weduwe van Matthijs Temminck (Kw. 6 R, fol. 306: 16 jan. 1772). Op 16 dec. 1771 was het huis onverhuurd en de kelder verhuurd voorf 100,—.

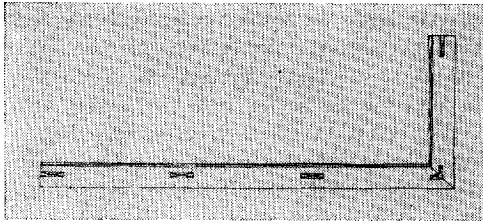

Fig. 8 18e eeuwse pengaten Schaal 1:75
Tekening W. de Laaf

Fig. 9 Doorsnede pui balk
Schaal 1:30
Tekening W. de Laaf

In 1806^{1/2} werd het huis bewoond door Laurens Fuerstein, dief 750,— huur betaalde.

De laatste verbouwing (zie fig. 6) vond plaats in 1892. (Deze datum is op de binnenkant van de laat 19e-eeuwse betimmering gevonden). Hierbij werden de stijlen van de onderpui uit 1725 afgehakt en opnieuw betimmerd. De schuiframen met de kleine roedeindeling werden vervangen door nieuwe met grote ruiten en de schuiframen van de 1e verdieping eveneens. De 2e verdieping, die bij 't woonproces ingeschakeld is geworden, werd ingrijpend gewijzigd. Ook hier werd nu de glaslijn verlaagd, de natuursteenband doorgemaakt (ruwer als op de 1e verdieping in 1725), de stijlen onvakkundig en rommelig aangelast en alleen deze aanlassing betimmerd. Men paste deze betimmering aan bij die van 1725, zodat men deze kon laten zitten.

Waarschijnlijk heeft het interieur in 1892 ook de grote verandering ondergaan. De trap werd verplaatst naar het achterste smalle vak en doorgetrokken tot in de kelder. Bij deze verbouwing zal de 'Wildeman', die door anonymus op een der zijstijlen is beschreven naar het midden van de pui verplaatst zijn.

H. ZANTKUYL

Ledenvergadering

De algemene ledenvergadering zal donderdagavond 15 februari 1962 te acht uur worden gehouden in de vergaderzaal van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap in het Rijksmuseum (ingang Hobbemastraat 19). Agenda: 1 Opening; 2 Notulen van de vergadering van 3 maart 1961; 3 Jaarverslag over 1961; 4 Rekening en verantwoording over 1961; 5 Verslag der commissie tot het nazien van de rekening en verantwoording over 1961; 6 Verkiezing van drie bestuursleden wegens de periodiekeaftreding van de heren W. A. Driessen, L. C. Schade van Westrum en ir. H. A. J. M. Weller, die zich allen herkiesbaar stellen; 7 Mededelingen van het bestuur; 8 Rondvraag; 9 Sluiting.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET
GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

49e JAARGANG MAART 1962

A M S T E L O D A M U M

Maandblad voor de kennis van Amsterdam
Orgaan van het Genootschap Amstelodamum

49e JAARGANG

MAART 1962

DE STERFDAG VAN JAN VAN DER HEYDEN

Op 28 maart zal stellig enige aandacht worden geschonken aan het feit, dat 250 jaar geleden Jan van der Heyden, de Doopsgezinde schilder-uitvinder, in zijn huis in de Koestraat overleed. Zijn grote faam heeft hij geloof ik – te danken aan de combinatie van twee talenten, op gebied van kunst en van techniek. Hoeveel eersteklas schilders en hoeveel eersteklas uitvinders worden maar zelden of nooit herdacht? Van Jan van der Heyden echter kan geen sterf- of geboortedag in een kroonjaar ongemerkt voorbijgaan.

In het overblijfsel van een oud convent, dat hij in 1681 tot woonhuis en fabriek liet verbouwen, woonden en werkten zijn kinderen tot 1738 en ook daarna bleef het nog 130 jaar voor hetzelfde doel in gebruik. Latere eigenaren voelden blijkbaar eveneens voor kunst. Nog hangt in mijn ouderlijk huis een klein schilderijtje, dat afkomstig is van mijn vaders oudoom Hendrik de Clercq. Die heeft daar achterop geschreven: 'Ce délicieux objet d'art attribué au pinceau du sublime peintre Laresse étoit déposé depuis le commencement du 19ième siècle dans la demeure du sieur van der Heyden, inventeur des boyaux à incendie et m'a été cédé par le dernier propriétaire dudit établissement, fabrique de pompes à incendie Koestraat (rue à Amsterdam)'. Oom Hendrik of 'Gommelastieke Gerrit', zoals hij door de straatjeugd werd genoemd, had nauwe contacten met het bedrijf in de Koestraat. In zijn 'Geotrooieerde Fabriek van Veerkrachtige Gom' aan het Spaarne te Haarlem werden onder meer de pers-brandspuitslangen vervaardigd, die de zeildoeken slangen uit de tijd van de van der Heydens vervingen.

Men leert hieruit, hoe na twee eeuwen Jan van der Heyden nog in zijn volle luister voortleefde. Ook als schilder bleef hij èn in de 18de en in de 19de eeuw steeds zeer gezocht.

Ir. R. Meischke gaf in ons laatste boekjaar een beschrijving van de fabrique de pompes en merkte daarbij op, dat het fabrieksgedeelte met zijn galerijen waarschijnlijk meer aesthetisch dan doelmatig verantwoord was. Ongetwijfeld hebben de wensen van de kunstenaar een belangrijke rol

gespeeld bij het ontwerpen van de fabriek. In het woonhuis, dat erop keek, hingen meer dan 100 schilderijen. De inventaris, opgemaakt na het overlijden van Jan van der Heyden en zijn vrouw, die vlak na haar man stierf, somt de werken precies op. Vele waren van de kunstenaar zelf.

Jan van der Heyden was in tegenstelling tot zijn meeste collega's als gevolg van zijn technische uitvindingen een zeer bemiddeld man en hoefde dan ook niet te verkopen, zodat hij zijn schilderijen, wanneer hem dat zinde, zelf kon houden. Kort voor zijn dood taxeerde hij de schilderijen en verdeelde ze in drie parten. Zo ging na zijn dood in 1712 $\frac{1}{3}$ ervan naar de kinderen van zijn zoon Jan van der Heyden de Jonge, die zelf wegens zijn financiële bokkesprongen niets kreeg. Maar twee derde van de collectie bleef bij de ongetrouwde kinderen Sara en Samuel. Zo was tot 1738 de ruime woning aan de Koestraat een klein museum en uit de verschillende inventarissen weten wij precies, wat daar aan de muren hing. Toen stierf meutje Sara en ditmaal werden de schilderijen door de schilder Quinckhard getaxeerd en verdeeld, die daarvoor op 30 december van dat jaar *f* 31.10,— ontving. De erfgenamen waren de twee dochters van Jan van der Heyden Junior, juffrouw *Deknatel* en juffrouw Brants. Zo verdween de collectie uit de Koestraat. De tak *Deknatel* stierf al spoedig uit, maar de nakomelingen van de tak Brants namen in aantal en in aanzien steeds toe. Ik hoef hier als voorbeeld slechts Anna Maria Brants te noemen, de sinds enige jaren zo bekende heldin van de Hartekamp. Thans nog bestaan uit deze tak vele nakomelingen van Jan van der Heyden.

Die nakomelingen hebben wel niet de schilderijen van hun beroemde voorvader bewaard, maar zich toch zeer gehecht getoond aan de oude familiestukken en o.a. het grote familiearchief zorgvuldig bijeengehouden. Dat berust thans op het Gemeente-Archief te Amsterdam en daardoor zijn wij in de bijzondere omstandigheid, dat enkele papieren van de kunstenaar zelf, maar vooral veel van zijn kinderen regelrecht aan ons zijn overgeleverd. Zij vertellen ons over het huis in de Koestraat, over de kunstschaten daar en niet te vergeten over de brandspuitenfabricatie.

De herdenkingen, waartoe ons genootschap in 1912 als eerste het initiatief nam hebben heel wat pennen in beweging gezet. En het is een grote lijst van artikelen, die in de afgelopen vijftig jaren verschenen, in de herdenkingsjaren en ook erbuiten. Bij de schrijvers was o.a. Mr. A. C. van Eck te Delden, een nakomeling, die weer veel bijeenbracht betreffende zijn beroemde voorvader, wat uit het familiebezit was geraakt, thans eigendom van zijn zoon H. M. van Eck te Groningen. Verschillende van die artikelen verschenen in ons jaarboek en maandblad. Dat is verheugenswaardig, maar toch wil ik hier de hoop uitspreken, dat nog eens een gedetailleerde afzonderlijke studie over Jan van der Heyden apart zal verschijnen. Men late zich niet afschrikken door het vele gepubliceerde; er blijft nog altijd veel nieuws te vermelden. Ook combinatie van allerlei gegevens kan dikwijls wonderen verrichten. Zowel voor de geschiedenis van kunst als van techniek en niet te vergeten voor de geschiedenis van Amsterdam zal zo'n werk van groot belang zijn.

1. H. v. E.

ZIJN TE AMSTERDAM BODEMVONDSTEN UIT DE ROMEINSE TIJD TE VERWACHTEN?

Het is zeker niet uitgesloten, ja zelfs zeer waarschijnlijk, dat op meer dan een plaats van de huidige Amsterdamse stadskern reeds in de Romeinse tijd mensen hebben gewoond, al valt het positieve bewijs van een dergelijke bewoning, in de vorm van vondsten van b.v. inheems en/of Romeins aardewerk uit de tijd van de Romeinse overheersing van ons land, tot dusver niet te leveren. Zoals Dr. J. Bennema¹⁾ opmerkt, is de mogelijkheid van bewoning in het Westen des lands oudtijds vooral bepaald geweest door het overstromingsgevaar. 'De tijden waarin de mariene gronden of de daaraan grenzende veengronden bewoond werden, zijn veelal tevens de perioden waarin, zoals uit bodemkundige onderzoekingen blijkt, de zee-invloed tijdelijk verminderde'. Perioden van betrekkelijke rust wat die zee-invloed aangaat (zgn. 'regressie'-perioden, d.w.z. stilstand-fasen in de zeespiegelrijzing) wisselen af met perioden waarin de zee tijdelijk meer agressief is en door de natuurlijke bescherming van het oude duinlandschap heenbreekt (zgn. 'transgressie'-perioden). Van een continue bewoning door de eeuwen heen is dan ook in het Westen des lands vrijwel nergens sprake geweest, behalve op die plaatsen waar de mens zich door de natuurlijke hoogte of door kunstmatige ophoging - van zijn woonniveau (men denke in dit ver-

¹⁾ Zie Bennema, Dr. J., De bewoonbaarheid van het Nederlandse kustgebied vóór de bedijkingen. Westerheem V (1956), nrs. 11-12, p.p. 88-91.

band aan het 'oude duinlandschap' enerzijds, aan de terpen anderzijds) voor overstromingen veilig kon voelen. Het staat b.v. vast, dat de Romeinse occupatie van het laagveengebied ten Zuiden van de Oude Rijn – op de Zuidelijke oever van welk water eeuwenlang de door een reeks forten of 'castella' beschermde Rijksgrensweg of 'limes' van het Romeinse Imperium heeft gelopen – slechts mogelijk is geweest doordat de Romeinse expansie in ons land toevalligerwijze in een 'regressie'-phase van de Noordzee, d.w.z. in een 'droge' periode viel. Toen deze voor hen gunstige toestand enige eeuwen later veranderde, moesten de vreemde overheersers zich noodgedwongen naar Zuidelijker en hoger gelegen delen van ons land terugtrekken.

Dat men in de bedoelde 'droge' periode, behalve op de hogere zandgronden van het zgn. 'oude duinlandschap', in de onmiddellijke nabijheid van de zee, in het Westen van het land ook heeft kunnen wonen op het daarachter gelegen laagveengebied – dat daarvoor in die tijd dus, tengevolge van een behoorlijke natuurlijke afwatering, voldoende droog en 'vast' moet zijn geweest – bewijst, naast vele andere voorbeelden in het Westen van ons land, de in 1955 ontdekte, op geringe afstand van Amsterdam gelegen, IJzertijd-nederzetting bij Krommenie, alwaar op het veen een kleine inheemse, hoogstwaarschijnlijk Friese, woonkern werd aangetroffen, met hoofdzakelijk inheems, zgn. Fries-Germaans aardewerk, vergezeld van één Romeins scherfje, alles stammende uit de 2de en begin 3de eeuw na Chr.¹⁾

Nog dichter bij huis dan Krommenie, op een afstand, hemelsbreed, van nauwelijks 14 K.M. van het Paleis op de Dam, werden voorts door ondergetekende en zijn vrouw reeds in 1951/1952 in de omgeving van Spaarnwoude vondsten uit de Romeinse tijd gedaan, welke de veronderstelde mogelijkheid van een menselijke bewoning aan de boorden van de Amstel reeds in deze tijd zeer plausibel maken.²⁾ Die vondsten werden hoofdzakelijk gedaan op of nabij de zgn. strandwal of 'Giest' (= geestgrond) van Spaarnwoude, een smalle, ongeveer Noord-Zuid verlopende, en duidelijk boven het omringende laagveengebied uitstekende zandrug van ca 50 à 60 Meter breedte. Dit restant 'oud duinlandschap', dat, hoewel bij velen onbekend, als de meest Oostelijke en oudste strandwal van het gebied rondom Haarlem, een geologische merkwaardigheid en bezienswaardigheid van de eerste orde is, vormde tevens een gebied waar men sinds de allereerste tijden vaste grond onder de voeten had. Geen wonder dat de Heilige Willibrord zelf – of een van zijn medewerkers, dit is niet zeker – de 'Giest' van het oude 'Spirnerewalt' koos om er te midden van een uitgestrekte moeraswildernis een 'capella' te stichten, dáár waar thans de Stompe Toren de stormen trotseert, een 'capella' welke als dochterkerk van haar 'moederkerk' te Velzen – één der 7 zgn. Willibrordkerken van Holland – met haar 'mater' na Willibrord's dood in het bezit kwam van zijn geliefde abdijs van

¹⁾ Zie Helderman, E. J., Een Friese nederzetting te Krommenie? – Westerheem V (1956), nrs. 5-6, p.p. 41-49.

²⁾ Zie Westerheem II (1953), nrs. 7-8, p.p. 74-77; nrs. 9-10, p.p. 109-113; nrs. 11-12, p.p. 137-139.

Echternach in Luxemburg, en dit eeuwenlang bleef. Welnu, onderin de huidige kerkheuvel, waarop eens de bedoelde 'capella' stond, werden op het niveau van het 'oude duinlandschap' enige ondateerbare scherven van inheems, zgn. Fries-Germaans terpenaardewerk, in gezelschap van Romeinse scherven uit de eerste en tweede eeuw na Chr. aangetroffen. Voorts werden onmiddellijk ten Zuiden van, en aan de voet van die heuvel, naast veel Middeleeuws aardewerk, Romeinse scherven, waarschijnlijk uit de tweede eeuw na Chr. doch eveneens een typisch Fries-Germaans orenpot uit het begin van de eerste eeuw na Chr. opgegraven. Op dezelfde strandwal, en wel op de Westelijke oever van de Haarlemmer Liede (de zgn. Binnen-Liede) werd op het land van de veehouder Nelis, tegenover diens boerderij, op de plaats waar dit water door de strandwal heen breekt – een plaats even benoorden de spoorweg Amsterdam-Haarlem welke duizenden treinfarensen dagelijks passeren – op de voormalige naar de Liede toe afhellende zandige oever van dit water, een inheemse nederzetting met veel Fries-Germaans aardewerk, teruggaande tot de tijd omstreeks Christus' geboorte, aan het licht gebracht. Verschillende tegelijkertijd ter plaatse gevonden Romeinse archaeologica uit de tweede eeuw na Chr. – w.o. een fraai halsfragment van een Romeinse amphora – maakten het duidelijk dat deze nederzetting ten minste van de eerste tot de derde eeuw na Chr. bewoond moet zijn geweest. Tenslotte werd aan de Oude Weg – de weg die vóór het graven van de Haarlemmer Trekvaart in de 17de eeuw, via Spaarnwoude Haarlem met Amsterdam verbond –, dáár waar deze weg het even oude water genaamd 'het Vuilrak' – een voormalige verbinding tussen Spaarne en Liede – het dichtst nadert, uit de door Gemeentewerken tot op de zandbodem uitgegraven vulling van de bedding van dit water verschillende Romeinse archaeologica uit de tweede eeuw na Chr. – w.o. een Romeinse handmolen van basalt-lava – geborgen, terwijl uit de aarde, afkomstig van een nieuwe bermsloot, enige tientallen meters ten Zuiden van genoemde plek, eveneens Romeinse aardewerkfragmenten te voorschijn kwamen. Door het bovenvermelde onderzoek kwam alzo de bewoning van de Veerpolder en van de strandwal van Spaarnwoude in de Romeinse tijd en het doordringen van de Romeinse invloed in het niet-bezette gebied benoorden de Romeinse Rijn-linie ook wat de omgeving van Haarlem betreft ondubbelzinnig vast te staan.

Indien wij nu terugkeren tot de stad Amsterdam en haar mogelijkheden op dit gebied, dan dient er allereerst de aandacht op te worden gevestigd, dat er volgens Güray¹⁾ een zgn. 'Oer-1 J' heeft bestaan, een ca 300 M. brede, prae-Romeinse waterloop, welke vermoedelijk reeds als kreek in de oude zeeklei aanwezig is geweest en zich daarin zeer diep had ingesneden. In de binnenbochten van deze sterk maeanderende stroom werden hoog opgeslibde oeverbanken gevormd, welke ligging schijnt aan te tonen dat het 'Oer-IJ' het karakter had van een getijden-geul, komende uit Noord-Westelijke richting, terwijl de sterke maeandervorming aan een rivier-

¹⁾ Zie Güray, Dr A. R., *De bodemgesteldheid van de IJpolders. – Boor en Spade V* (1952), p. 1-92.

invloed doet denken. Güray acht het niet onmogelijk dat de geul van het 'Oer-1 J' nabij Amsterdam verbinding heeft gehad met een van de Noordelijke takken van het Rijnsysteem en dus als riviermond heeft gefungeerd'. In elk geval schijnt b.v. ook het Spaarne op dit 'Oer-II' te hebben geloosd. In theorie zou men daarom, gezien de medelingen van Güray, bewonings-sporen uit de 'droge' Romeinse tijd te Amsterdam kunnen zoeken op de vorenbedoelde oeverbanken of op de daarachter gelegen, met een laag Brakwater-klei bedekte oeverwallen, doch ook bewoning op het omringende veen in de IJ-polders b.v. gelegen op ca 3,50 M. onder N.A.P. — moet, gezien het voorbeeld van Krommenie, mogelijk geacht worden. Daar echter uit de studie van Güray blijkt, dat de oeverbanken en oeverwallen op vele plaatsen door een tweede, post-Romeinse, doorbraak van de zee bij Castricum, welke een catastrophaal karakter had, weer bloot kwamen te liggen, werden afgeslagen en daardoor tot een lager niveau werden afgeslepen waardoor uiteraard eventueel daarop oorspronkelijk aanwezige sporen van menselijke bewoning moeten zijn verspoeld — en bij de zelfde catastrophe tevens veel veen in de omgeving van het IJ moet zijn opgeruimd, zal men waarschijnlijk de meeste kans hebben op vondsten uit de Romeinse tijd op die gedeelten van de oude stadskern van Amsterdam waar het veen niet door het IJ is aangetast geworden, en op een diepte van slechts enkele meters onder N.A.P. Men zal dus in elk geval, wil men wat dit betreft iets kunnen bereiken, allereerst dienen te weten hoe de loop van het 'Oer-1 J' in het havengebied van Amsterdam — ten Oosten van het door Güray gecarteerde gebied — is geweest. Misschien zal de aanleg van de IJ-tunnel omtrent dit vraagstuk waardevolle gegevens kunnen verschaffen, aannemende dat men daarbij van de zijde van de Overheid en van het wetenschappelijk oudheidkundig bodemonderzoek even diligent is, als bij de aanleg van de Velzer Tunnel het geval is geweest. In elk geval bestaat er op dit gebied nog hoop voor Amsterdam, want wie had vóór zegge 1950 ooit kunnen dromen dat er nog eens sporen van inheemse bewoning uit de tijd van omstreeks Christus' geboorte onder de rook van Haarlem en Amsterdam zouden worden gevonden?

Heemstede

MR. H. DE RAAF

NOG EENS DE PRENTEN VAN WENCKEBACH

De bekende serie Amsterdamse stadsgezichten welke de tekenaar L. W. R. Wenckebach in de eerste jaren van deze eeuw wekelijks in het Zondagsblad van 'Het Nieuws van de Dag' publiceerde, heeft al menige pen in beweging gezet.

De grote Amsterdam-kenner architect A. A. Kok stelde reeds in 1938 in het maandblad Heemschut (febr. 1938, pag. 22) een lijst op van alle hem bekende prenten van Wenckebach, een lijst welke later door Ir. J. D. M. Bardet in 'Ons Amsterdam' (jrg. 1953, pag. 116 e.v.) werd aangevuld en die

kortelings in dit blad aan een correctie werd onderworpen door Mr. J. H. van den Hoek Ostende. (Mndbl. Juni 1961, pag. 137 e.v.).

Bij het opstellen van deze lijst gingen deze heren steeds uit van de prenten welke in bovengenoemde krant waren verschenen, en waarvan het grootste gedeelte later gereproduceerd werd in een drietal bundels, het in 1907 door de krant zelf uitgegeven boekje met 100 stadsgezichten, de uitgebreide uitgave in 1926 door de firma de Bussy en tenslotte een latere heruitgave door de bekende antiquair en boekverkoper H. D. Pfann.

Onlangs ontdekte ik in de topografische atlas van de Gemeentelijke archiefdienst een krantenknipsel met een pentekening van het laatste gedeelte der Warmoesstraat, dat ik onmiddellijk als een Wenckebach-product herkende, doch welke ik niet aantrof in een der genoemde lijsten.

Vergelijking met andere in de topografische atlas berustende krantenknipsels, deed me beseffen hier geen knipsel onder ogen te hebben uit 'Het Nieuws van de Dag'. Na enig zoeken bleek het afkomstig uit het weekblad 'De Amsterdammer', de voorloper van de huidige 'Groene'. In het nummer van 30 dec. 1906 van dit blad diende deze prent als illustratie bij een artikel over 'Krasnapolsky', naar aanleiding van het 25-jarig bestaan van de maatschappij van die naam. Ees zestal jaren later werd het cliché nogmaals te voorschijn gehaald, nl. in het blad van 28 april 1912.

Ditmaal illustreerde het – nu echter zonder blader- en bloemrand, onderschrift en signering – een levensbericht van de op de 22e van die maand overleden heer Adolph Wilhelm Krasnapolsky.

Het prentje geeft een verkort beeld van de Warmoesstraat uit de tijd dat de laatste rij huizen aan de even zijde nog niet gesloopt waren. De lezer ziet ze rechts op de afbeelding tussen de sindsdien verdwenen Vischsteeg en de Vijgendam. Op deze plaats bevinden zich thans de magazijnen van de 'Bijenkorf' en het gedeelte van de Dam achter het Nationaal Monument.

Links op de voorgrond ziet men een gedeelte van 'Kras', dat nu zij het intern sterk gemoderniseerd – nog zo te zien is, doch de gebouwen en huizen verderop zijn successievelijk bij verdere en weer verdere uitbreidingen van Krasnapolsky onder de slopershamer verdwenen.

Ook het huis op de hoek van de Vijgendam en de Nes, in de afbeelding op de achtergrond, zal de lezer vergeefs zoeken in het huidige stadsbeeld. Na sloping van dit en omliggende panden in 1912 werd de rooilijn van de Vijgendam teruggebracht tot het verlengde van de rooilijn aan de even zijde van de Damstraat en op de plaats van het hoekhuis treft men nu een modern winkel- en kantoorpand.

Bij een zij het vluchtig doorbladeren van de gehele jaargang 1906 van 'de Amsterdammer' vond ik buiten genoemde prent geen andere tekeningen van Wenckebach opgenomen, zodat ik wil aannemen hier een uitzonderingsgeval te hebben gevonden.

Dat er echter in de toekomst nog meer van deze onbekende prenten te te voorschijn zullen komen lijkt me echter niet onmogelijk.

P. J. M. WUISMAN

DE BIBLIOTHEEK VAN DE GEMEENTELIJKE ARCHIEFDIENST EN DE FONETISCHE DOKUMENTATIE VAN AMSTERDAM

In de loop van het jaar komt de lezer in het maandblad meer dan eens een vermelding tegen over de bibliotheek van het Archief aan de Amsteldijk. Een bericht over bijzondere aanwinsten, over de een of andere zeldzaamheid of over onverwachte vondsten; en ook bemerkt de lezer hoe meer dan eens een dergelijke aanwinst of vondst tot een interessant artikel kan leiden. Ik herinner slechts aan: Een geïllustreerd exemplaar van Wagenaar's beschrijving van de kerken der bijzondere gezindheden (Mej. dr. I. H. van Eeghen in het januari nummer 1959), en de aantekeningen van de Oud-Katholieke aanspreker Dirk de Root (Mej. dr. I. H. van Eeghen in het december nummer 1961).

Jaren geleden, nl. in het novemhernummer van 1939, wijdde de toenmalige bibliothecaresse, Mej. S. Duparc, reeds een artikel aan de rijkdom van documenten over de stad, welke aan de Amsteldijk te vinden zijn. Ook over de geschiedenis van de bibliotheek vertelde zij het een en ander.

Omdat er ongetwijfeld lezers zijn die de Jaargang 1939 niet bezitten, verdient het zeker aanbeveling om van dat artikel zo nu en dan een detail aan te halen.

Sedert 1852, als de gemeenteverslagen gaan verschijnen, wordt regelmatig gewag gemaakt van de archiefbibliotheek in het stadhuis met een overzicht van de belangrijkste aanwinsten. Dat de bibliotheek toentertijd nog klein was, is op te maken uit de korte omschrijving van de inhoud, welke de eerste archivaris, Dr. P. Scheltema, ervan gaf in zijn geschiedkundig overzicht 'Het archief van Amsterdam', in 1862 uitgegeven.

'Gelijk aan elk wel ingerigt archief behoort verbonden te zijn eene boekerij, bevattende zulke gedrukte werken, welke speciaal op dat archief betrekking hebben of bij de nasporingen daarin van dienst kunnen zijn, zoo bevindt zich ook hier een dergelijke niet groote, maar zeer bruikbare boekverzameling. Zij is gesplitst in twee gedeelten: Het eerste gedeelte houdt in de boeken over de geschiedenis der stad Amsterdam, hare regering en inrigting, de instellingen en gebouwen alhier, kortom alles, wat deze gemeente betreft.

Het tweede gedeelte bestaat in een kleine verzameling werken, grootendeels handelende over de geschiedenis en aardrijkskunde des vaderlands... naamwijzers en adresboekjes van de regeerders en ambtenaren der stad en van de leden der regeering in de Vereenigde Provinciën, de Amsterdamsche couranten enz. Buitendien bestaat er . . . ten behoeve der stedelijke administratie eene verzameling werken aangaande algemeene wetgeving en plaatselijk bestuur'.

Wat dit laatste z.g. Juridische deel aangaat bepaalde het Gemeentebestuur in 1874, na het overbrengen van de stadsarchieven naar het Waaggebouw op de Nieuwmarkt, dat dit deel 'ten behoeve van de stedelijke administratie' in het stadhuis zou achterblijven. Een wijziging derhalve van de bepaling van 1888 dat de gehele boekerij onder direkt beheer van de archivaris zou staan.

Langzamerhand is daarna dit juridische deel uitgegroeid tot datgene wat wij thans kennen als de 'Administratieve bibliotheek van het stadhuis'.

De opvolger van Dr P. Scheltema, Mr N. de Roever, is degene geweest, die voor de bibliotheek het grootse, verstrekkende uitbreidingsplan in het leven riep, hetwelk tot de dag van heden nog steeds wordt nagestreefd.

De opzet van Mr de Roever om de bibliotheek tot grotere bloei en rijpheid te brengen, vinden we neergelegd in het levensbericht dat zijn opvolger, Mr W. R. Veder na zijn overlijden in 1893 van hem gaf:

'Hij gaf het beteekenend aanzien aan de archiefbibliotheek, de verzameling van tijds geschriften¹⁾ en boeken, over alles wat de beschrijving geldt van Amsterdam, de stad en haar bevolking tot op den dag gevolgd . . . Voor de Roever had het een of andere tijds geschrift van den dag van gisteren, hoe onaanzienlijk ook, in zekeren zin dezelfde waarde als een stuk van honderden jaren oud . . . Hij was er altijd op uit de plaatselijke gebeurtenissen van eenig belang dagelijks in 't oog te houden en alles wat er in schrift, druk of prent van vertelde, te verzamelen en op zijn plaats te brengen. Onder zijn beheer geen auctie- of prijscatalogoog ontging hem — schat ik deze bibliotheek minstens tienvoudig vermeerderd sedert zijn voorganger'.

Vergelijken we de zienswijze van Mr de Roever met de doelstelling van de bibliotheek zoals die thans geldt, dan is hierin nauwelijks een verschil.

'Het bijeenbrengen van alle gedrukte of geschreven materiaal (uitgezonderd archiefbescheiden), dat voor de geschiedenis van Amsterdam van belang kan worden geacht in de ruimste zin des woords, al de gegevens vakkundig ordenen en catalogiseren, waardoor de bibliotheek voor een ieder die een studie van de stad wil maken, toegankelijk wordt'.

Het zal zeker de ervaring zijn geweest, welke Mr de Roever tot zijn initiatief heeft gebracht. Hij moet zich volledig bewust zijn geweest van het feit, dat er in de stad veel gebeurde, waarvan archieven c.q. de stadsarchieven weinig of niets mededelen. Over gedetailleerde gegevens betreffende de meest uiteenlopende zaken of over die van belangrijke personen beschikte hij niet, juist waar dit wel eens belangrijk kon zijn.

De stadsarchivaris van vóór **1900** zal, wellicht niet in die mate als thans het geval is, met verzoeken om inlichtingen zijn belast, waarin nu juist de archieven hem niet konden helpen. Inlichtingen over het bedrijfsleven en maatschappelijke toestanden, over arbeidsvraagstukken, over kunst en kultuur, over bepaalde personen, die slechts tijdelijk in Amsterdam hadden

¹⁾ Onder tijds geschriften — niet te verwarren met tijdschriften — verstond Mr. Veder die geschriften die hetzij in handschrift, hetzij in druk zijn nagelaten, waarvan hetgeen er in verteld wordt, door de auteur zelf is beleefd, of waarvan hij getuige is geweest. Kortere gezegd: geschriften uit een tijd, over die tijd.

geleefd of gewerkt, en over nog vele andere zaken. We zouden Mr de Roever zelfs nog een vooruitziende geest kunnen toedichten, want niet zelden wordt de bibliothecaris van heden geconfronteerd met het feit, dat vele instellingen en ook zaken en bedrijven niet in 't minst prijs hebben gesteld op zorgvuldige bewaring van hun archieven; die soms verwaarloosden of zelfs zonder verdere overweging aan vernietiging hebben prijsgegeven.

'Volgens enkele oude gegevens zal ons bedrijf spoedig 100 jaar bestaan; we hebben geen archieven meer, maar ik heb gehoord, U hebt zoveel. Hebt U misschien gegevens?'

Dit was de vraag waarmee een firmant van een grote zaak in de bibliotheek kwam. Als de in de bibliotheek aanwezige gegevens hem dan bewijzen, dat zijn zaak al ruim 120 jaar geleden is opgericht, dan is zoiets een zekere teleurstelling voor en tegelijk een verwijt aan de bezoeker; voor de bibliothecaris een triomf.

Hoe verbaasd was een andere zakenman, aan wie een 75-jaar oude reclamekaart van zijn bedrijf kon worden voorgelegd; toen de zaak van zijn vader, maar voordat het pand was verbouwd. Hij zag voor het eerst van zijn leven hoe die zaak er eerst had uitgezien.

In april 1929 brandde het Paleis voor Volksvlijt af. Tot de grond toe! In de grond is daardoor het enige archiefstuk bewaard gebleven, nl. de onlangs in alle dagbladen besproken oorkonde, welke op 7 sept. 1858 in de eerste paal was gestopt. Deze oorkonde is in januari 1962 aan de Gemeentelijke Archiefdienst overgedragen. Vanzelfsprekend zijn daarom de nog aanwezige geschriften, programma's, en vooral de persdokumentatie over het gebouw voor de bibliotheek nu van bijzondere waarde. En wat tenslotte deze juist genoemde persdokumentatie in het algemeen betreft: de dankbaarste 'klanten' van deze afdeling der archiefbibliotheek zijn al sedert een reeks van jaren de . . . dagbladbedrijven. De collectie is op het gebied van plaatselijke dokumentatie een unicum gebleken.

Toen de bibliothecaris uit deze collectie op navraag van het Instituut voor Perswetenschappen de eerste foto in de krant kon laten zien, nl., van de brand van de Stadsschouwburg in februari 1890, was dit een grote verrassing. Algemeen was gedacht, dat foto's in de krant in 1890 nog niet mogelijk waren.

Met geringe moeite zijn met voorbeelden nog wel wat bladzijden te vullen, maar deze enkele mogen genoegzaam overtuigen, hoever de inlichtingenbron kan reiken.

Het ligt voor de hand, dat in de loop der jaren de aanwas van de bibliotheek zeer moet zijn toegenomen. Vooral na de Tweede Wereldoorlog zijn in de geest van 'public-relations-ship' zeer vele persoonlijke kontakten tot stand gekomen, en omdat thans intensief wordt gewerkt aan de opbouw van een modern catalogusapparaat is de archiefbibliotheek meer en meer de geboortegrond geworden van publikaties over de geschiedenis van Amsterdam. Begrijpelijk is het dat de mogelijkheden, door dit alles geboden, het aantal bezoekers en de verzoeken om inlichtingen jaarlijks groter maken,

We moeten, als we spreken over de geschiedenis van Amsterdam, tevens bedenken dat die geschiedenis niet begrensd wordt door die van dat kleine stukje grond 'Aen d'Amstel en aen 't IJ', maar een veel wijder gebied bestrijkt, zoals is uiteengezet in de rede van Mr W. F. H. Oldewelt op 7 sept. 1959 in de ambtswoning van de burgemeester, in tegenwoordigheid van H.M. de Koningin en Z.K.H. Prins Bernhard:

'In vrijwel alle gemeenten zal het stadsarchief slechts de zuiver plaatselijke geschiedenis ten goede komen; alleen voor Amsterdam ligt de zaak volkomen anders door de hoofdrol, welke deze stad in politiek, sociaal en economisch opzicht, niet slechts in de Republiek doch ook in de gehele wereld van de 17e en 18e eeuw heeft gespeeld. Amsterdam was destijds caput mundi, wat het Witte Huis in Washington voor de huidige wereld betekent, dat was het Raadhuis van Amsterdam voor de toenmaals bekende wereld'.

'Sinds kort voor de laatste wereldoorlog zijn, door aanwijzingen in hun eigen archieven, buitenlandse geleerden niet slechts uit alle Westeuropese landen, doch ook uit Finland, Polen en Hongarije, ja zelfs uit Amerika, Brazilië en Zuid-Afrika op het spoor gekomen van het feit, dat zich een ongelofelijk rijk en veelzijdig documentatiemateriaal in de notariële protocollen van Amsterdam bevindt'.

Het is dan ook niet te verwonderen, dat door de steeds groeiende en beter wordende verkeersmogelijkheden zoveel buitenlandse geleerden persoonlijk onderzoekingen in Amsterdam komen doen.

Er is na de Tweede Wereldoorlog nog meer gebeurd, ook ten aanzien van de bibliotheek over Amsterdam. Er werd een nieuw medium geboren; een medium, dat na ampele overweging weidse perspectieven opende. En hiermede kom ik dan aan de in de titel genoemde 'Fonetische documentatie van Amsterdam'.

Ongetwijfeld hebben lezers in de loop van 1961 gelezen over deze, documentatie. Juist door die publikaties zijn vragen gesteld, en omdat in de pers de kern van de zaak slechts summier kon worden aangeroerd, is het wenselijk gebleken er hier iets dieper op in te gaan en misvattingen uit de weg te ruimen. Al enkele jaren is zowel in het binnen- als in het buitenland in het bibliotheekwezen een begrip ingeburgerd onder de naam 'Non-book materials'. Hieronder verstaat men documenten, welke, zowel wat vorm als wat inhoud aangaat, afwijken van datgene wat men naar normaal geldende regel in bibliotheken aantreft. Bedoeld worden de z.g. audiovisuele media, zoals films, filmstroken, diapositieven, foto's, magnetofoonbanden, grammofoonplaten.

Al spoedig bleek dat. wetenschap en techniek media hadden gecreëerd, welke het monopolie van het gedrukte woord als kennisverspreidend en kennisoverdragend instrument in het gedrang brengen. De unieke waarde van literaire documenten behoeft er geenszins door verkleind te worden; integendeel, ze kan er juist door worden verhoogd.

Bekend is dat de Nationale bibliotheek van Weenen een rijkdom van geluidsbeelden bezit, en bijzondere bekendheid heeft ook de Fonetische

dokumentatie van de Library of Congress te Washington. Dichter bij huis denken we aan de 'sprekende boeken' voor zieken of voor blinden, op welk gebied de Openbare leeszaal zich beweegt, waardoor deze instelling haar lezerskring enorm uitbreidde en sociaal-kultureel van nog groter betekenis is geworden.

We keren terug naar de Amstedijk en overwegen nog eens onze doelstelling: 'Het bijeenbrengen, bewaren en dienstbaar maken van zoveel mogelijk gegevens over de hoofdstad in de ruimste zin van het woord'. Van dit standpunt bezien kan er moeilijk een bezwaar worden geopperd tegen het gebruikmaken van alle media en technieken, welke het bereiken van dit doel kunnen bewerkstelligen en bevorderen. Zeker als juist bepaalde media op verrassende wijze een ontbrekende schakel aan 't licht brengen. Het medium waar ik hier speciaal op doel is de magnetofoonband (ook wel aangeduid als tape recorder). De grammfoonplaat, die trouwens allang bestaat, is er als vanzelf bij betrokken; van het bezoek o.m. aan Amsterdam van Koningin Elisabeth van Engeland en Prins Philip in 1958 b.v. is een speciale langspeelplaat uitgekomen. En verder is er o.a. een plaat van het bezoek van een Engelsman aan Amsterdam en zijn visie op de stad.

Tot nog toe heeft elke vorser in de geschiedenis van Amsterdam vertrouwd, moeten vertrouwen, op de geschreven en gedrukte gegevens welke hem bij de bestudering van zijn onderwerp ten dienste hebben gestaan. Sterker gezegd: hij heeft er zich bij moeten neerleggen. Nu is het ogenblik gekomen, dat hij dit niet meer hoeft; juist op het gebied waar het geluid zijn punt van uitgang vormt. We nemen meteen een eenvoudig voorbeeld uit de praktijk.

In de bibliotheek werd kort geleden een programma aangetroffen van een concert in het begin van deze eeuw. Een onbekende bezoeker had op de rand van het programma bij de naam van de zangeres Ursula van Diemen geschreven: Zeldzaam! De platen die van deze zangeres nog bestaan hebben de latere kritieken glansrijk doorstaan en de ontboezeming van jaren geleden volledig onderstreept. Om nog even op muzikaal terrein te blijven. Als de musicoloog over 50 jaar het muziekleven van onze tijd bestudeert en dat vergelijken wil met dat van zijn tijd, dan zal hij, indien hij alleen is aangewezen op de recensies in de krant — deze worden ten archieve bewaard en niet zelden geraadpleegd — op een gegeven moment niet meer weten of die of die solist of dat of dat concert nu mooi is geweest of niet; eenvoudig omdat hij verward is geraakt in een net van uiteenlopende standpunten en interpretaties. De hedendaagse techniek in de vorm van de magnetofoonband zal hem de mogelijkheid bieden om zelf nog eens een oordeel te vormen, en dit desnoods te toetsen aan dat van anderen.

Het klinkt in dit verband wellicht wat paradoxaal, maar in de bibliotheek worden niet alle concerten, hier te Amsterdam gegeven, bewaard. Afgezien van het feit of het mogelijk zou zijn: daarvoor zijn andere instanties. De Archiefdienst bepaalt zich uitsluitend tot uitingen van een of andere kunstenaar, orkest, koor, e.d. die hier geleefd of gewerkt hebben.

Maar inmiddels hebt U begrepen wat bedoeld werd met die ontbrekende schakel. In 1959 heeft men in de bibliotheek van de Gem. Archiefdienst de

mogelijkheid aangegrepen om haar informatieve taak te vergroten. Vele en kostbare gegevens aldaar over- beroemde acteurs, actrices, voordrachts-kunstenaars, die lang geleden in Amsterdam geleefd en gewerkt hebben, kunnen alleen worden beoordeeld aan de hand van gedrukte of geschreven literatuur. Maar wat zou er gebeurd zijn als men in dat verre verleden al over de technische middelen van 1962 zou hebben beschikt?¹⁾

In 1959 bereikte een verzoek de bibliotheek of 't nog mogelijk was om de melodieën te achterhalen van de in de bibliotheek aangetroffen teksten van 18e eeuwse liederen over Amsterdam. De toekomstige speurder naar hetzelfde onderwerp over de 20ste eeuw, hetzij naar liederen, hetzij naar zuiver instrumentale composities, gewijd aan de hoofdstad, zal een heel wat grotere voldoening smaken. Aan het einde van 1961 telde de bibliotheek op bladmuziek, op de plaat en op de band tezamen ongeveer 130 van die liederen en instrumentale werken.

Er gebeurt in Amsterdam zeer veel dat van belang is voor de stad, maar voorlopig moet de bibliotheek zich nog beperken tot bepaalde dokumentaires: reportages of direkte verslagen van gebeurtenissen, welke in de algemene belangstelling staan, en uitingen van persoonlijkheden, die in het openbare leven in de stad een vooraanstaande rol hebben gespeeld. De bibliotheek prijst zich gelukkig van vier opeenvolgende burgemeesters redevoeringen te bezitten. Van Dr W. de Vlugt o.m. de begroeting van het prinselijk echtpaar bij hun eerste officiële bezoek aan de stad (1937). Van burgemeester F. de Boer een beschouwing over de ontwikkeling van de Amsterdamse haven (1962). Van burgemeester Arn. J. d'Ailly de aanvaarding van het Nationaal Monument op de Dam (1956), en van onze tegenwoordige burgemeester G. van Hall o.m. de rede bij de hervatting van de IJ-tunnelwerken (1961). In totaal beschikt de bibliotheek na een kleine 2 jaar over - 40 dokumentaires en ± 100 opnamen van grote en kleine kunstenaars vóór 1940. Hierbij dient te worden opgemerkt: dank zij ook enkele officiële instanties en particuliere verzamelaars. Dat dit nieuwe streven, binnen en ook buiten de muren van het gebouw aan de Amsteldijk, een nieuwe bedrijvigheid heeft ontwikkeld en tevens een nieuwe verantwoordelijkheid heeft geschapen, laat zich gemakkelijk begrijpen.

Sedert de Noor J. Bygstad, bibliothecaris in Bergen op het Engels-Skandinavisch congres te York in augustus 1958 zei: 'I believe that the book will continue to be the prime source of information and inspiration. But a collection of books alone would lack many very important items of knowledge and information', is de inhoud van vele bibliotheken veelzijdiger geworden, en kunnen zij aan haar doelstelling nog beter voldoen. Ook voor de bibliotheek van Amsterdam zal de fonetische dokumentatie van de stad uitgroeien tot een realiteit, die moeilijk meer is weg te denken.

J. F. M. DEK BOEK

¹⁾ Ik denk hierbij b.v. ook aan de beoefenaars van de Kleinkunst, cabaret e.a. en aan de ontwikkeling van het Amsterdamse dialect.

HET HUIS DE SPAANSE KRUIWAGEN

Wordt onze onvolprezen Monumentenzorg wel eens een verwijt gemaakt, dat zij huizen restaureert in smalle steegjes, waarvan de gevels ternauwernood te zien zijn, zeker is dat allerm minst het geval bij het huis de Kruiwagen op Singel no. 2. De opvallende vroeg 17de eeuwse trapgevel trekt in de winter, wanneer er weinig of geen bladeren aan de bomen zitten, al direct de aandacht van hen, die het Centraal Station verlaten, en ook de vele bezoekers van het nieuwe Havengebouw kunnen deze typische gevel haast met ongezien voorbijgaan.

Over de eigenaren is al veel geschreven, maar er is nog heel wat meer over te vertellen en dat wil ik hier doen. In Ons Amsterdam van april 1959 vertelde Dr. L. Jansen, hoe er Spaanse opschriften in het huis werden gevonden, waaruit waarschijnlijk het eerste gedeelte van de naam te verklaren is. Dat woord Spaanse draagt het huis overigens alleen in de volksmond. In de officiële overdrachten wordt uitsluitend van de Kruiwagen gesproken.

Het huis, dat zijn gevel op het Singel heeft, is gebouwd op twee erven, die van het tegenwoordige Droogbak, toen het IJ, liepen tot het eerste erf op het Singel. Claas Rodenburch kocht op 10 januari 1602 het erf no. 1 voor f 1000,— van de stad, Jan Willemsz, zeemleerverkoper, het hoekerf no. 2 voor f 1400,—. Op 20 maart 1603 kocht Claas Rodenburch, die bijna de gehele omgeving hier in zijn bezit wist te krijgen, ook het hoekerf erbij. Hij moet echter met al die aankopen boven zijn krachten zijn gegaan. Op 21 januari 1605 werd althans de haringpakkerij met een woning erboven en een leeg erf ernaast bij de Nieuwe Haarlemmerpoort bij executie verkocht aan Jan Pietersz Tolck. Toen leefde Claas nog, maar wanneer op 13 januari 1606 het hoekerf ernaast met het getimmerte erop ook alweer bij executie wordt verkocht, is hij al overleden. Dat hoekerf of liever de twee bovengenoemde erven tezamen, want het was 41 bij 39 voet, met het getimmerte erop werd voor f 2275,— het eigendom van de haringkoper Jan Loots. Het gebouwtje, dat daar stond, was dan ook niet veel bijzonders, zoals het stadsprofiel van 1606 toont.

Wanneer op 12 mei 1614 de brouwerij het Hart, de buurman van de Spaanse Kruiwagen aan de westzijde, wordt overgedragen aan Hendrick Gerbrantsz Borst, wordt Jan Loots weer als eigenaar genoemd. Hij moet dus het fraaie pand met de trapgevel, dat voor het eerst op het profiel van 1611 afgebeeld staat, hebben laten bouwen.

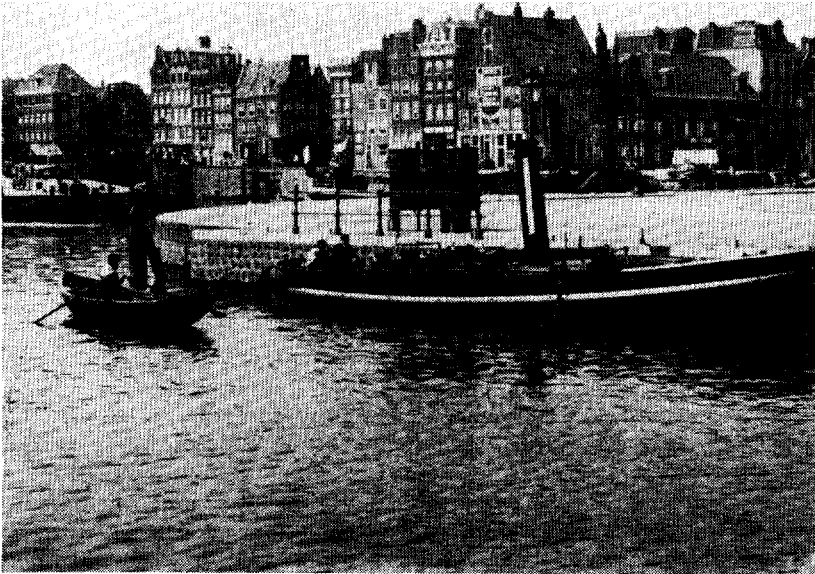
De vrouw van Jan Loots, Aefgen van Campen, die behoorde tot het bekende en rijke R.K. geslacht van deze naam — zij was een tante van de

bouwmeester –, stierf in 1619 en op 18 juli 1620 werd voor de weeskamer de scheiding tussen Jan Loots en zijn drie kinderen voltrokken. Jan Loots kreeg lot 2 en daarbij o.a. 'een spijcker bij de Haarlemmerpoortssluys vrij huys, vrij erve met walle ende juckinge sulcx als die gebruyct werd', getaxeerd op *f* 10000,—. Het huis is dus oorspronkelijk spijker of pakhuis geweest. Op 20 januari 1622 vond een wijziging in de verdeling plaats en daardoor kwam het pakhuis toen aan de twee dochters. Jan Loots, die het persoonlijk gebruikte, moest voortaan *f* 500,— per jaar aan huur betalen, zoals blijkt uit een tweede scheidingsacte, ditmaal tussen de beide dochters; van 6 september 1624. 'De spijker' op de hoek van de Brouwerskade bij de Haarlemmersluys werd toen voor *f* 10000,— toebedeeld aan Margriet Loots.

In het kohier van 1631 vinden wij als bewoner van het eerste huis van het Singel de zeilenmaker Henrick Jansz Cruywagen. Wanneer hij het huis van Margriet Loots kocht, blijkt niet, waarschijnlijk echter kort na 1627, daar er dan een hiaat is in de serie van huizenverkoopregisters van de Weeskamer. In ieder geval was hij in 1641 eigenaar. Op 20 juli 1641 verklaarde hij voor schepenen, dat hij van 1 mei af toestemming had een ingang in zijn pothuis daar te hebben, waarvoor hij acht gulden per jaar zou betalen.

Deze nieuwe eigenaar heeft zijn naam aan het huis gegeven, maar over hem en over zijn familie is zoveel merkwaardigs te vertellen, dat ik dat liever in een volgend nummer wil doen en hier verder de geschiedenis van het huis zal behandelen.

Ongeveer tien jaren na de dood van Henrick Cruywagen verkochten enkele van zijn kinderen bij willig decreet op 17 december 1669 het pand voor *f*20000,— aan Willem Jansz van Copenol. De spijker, die vijftig jaren eerder was gezet, was zeer ingeperkt en het pand werd toen omschreven als twee woningen onder een dak.

Willem Jansz van Copenol, een koopman uit een bekende Doopsgezinde familie, stierf reeds twee jaren later, op 29 juli 1671. Het huis werd toen het eigendom van zijn weduwe, Jannetje Jans.

Op 1 september 1691 maakte Jannetje haar testament voor notaris J. Backer. Haar eigen kinderen waren allen overleden, maar een dochter uit haar mans eerste huwelijk had uit haar huwelijk met François Linnich vijf kinderen achtergelaten. Nu bepaalde Jannetje Jans, dat drie panden, namelijk het pakhuis de Samson in de Haarlemmerhouttuinen, de twee woningen aan de Mosselsteiger (dat was hetzelfde als het huis de Kruiwagen) en een huis aan de Buitenkant bij de Schippersstraat het eigendom zouden zijn van de vijf staken, die uit die kinderen voortkwamen, tot op de kindskinderen toe en niet zouden mogen worden verkocht voordat het allerlaatste kindskind was gestorven.

Op 8 januari 1692 werd Jannetje Jans in de Nieuwe Kerk begraven en door haar dood werd haar testament van kracht. Het werd een ingewikkeld beheer. Bij de grondpapieren van het huis, waarvan een microfilm op het gemeente-archief berust, zijn extracten uit het administratieboek van de

goederen, die Jannetje Jans met fidei-commis belast had nagelaten, bewaard en ook een stamboom met een uittreksel uit de familiebijbel van een van de achterachterkleinkinderen van Willem Jansz van Coppenol. Uit de genealogieën, die mijn broer Mr. P. van Eeghen van deze familie had samengesteld, bleek mij, dat de stamboom voor de grondpapieren sterk werd vereenvoudigd en dat de namen ook dikwijls op eigenaardige manier werden verhaspeld.

Uiteindelijk viel de administratie toch wel weer mee. Met een dochter van Willem Linnich van Coppenol stierf in 1776 de eerste staak al uit. Johannes Linnich, het tweede van de vijf kinderen, had geen kinderen, zodat met zijn dood in 1750 de tweede staak al een einde nam. Jannetje Linnich, getrouwd met Justus de Haan, liet acht kinderen na; met de dood van de oudste dochter, Agatha de Haan, kwam in 1786 ook deze staak uit te sterven. De enige dochter en erfgenaam van Catalijntje Linnich van der Schagen, het vierde kleinkind van Jannetje Jans, stierf in 1751. Zo bleven tenslotte alleen de nakomelingen over van de vijfde of jongste staak, van Trijntje Linnich van Coppenol, die eerst met Abraham Hoorens, daarna met Andries Oortman was getrouwd. Haar dochter uit het eerste huwelijk, Catharina Hoorens, trouwde in 1755 Laurens van Heiningen. In 1801 stierf Catharina en toen vond Dionijs Oortman, haar halfbroer en het enig overlevende kindskind van de vijfde staak, het blijkbaar genoeg. Op 14 juni 1810, dus 118 jaar na de dood van de erflaatster, stelde hij zorgvuldig het gehele familieoverzicht samen uit de grote bijbel, die onder hem berustte. Op 15 november 1810 droeg hij tezamen met de vijf erfgenamen van Catharina Hoorens, zijn halfzuster, het huis de Kruiwagen over aan Anna Schultzen voor een bedrag van *f* 11400,—.

Nog vier latere 19de eeuwse overdrachten zijn bij de grondpapieren bewaard, maar zij bevatten weinig bijzonders en ik wil daarop hier niet nader ingaan, maar een volgend maal op de merkwaardige familie Cruywagen, die overal in de stad kruiwagens heeft achtergelaten.

Wel beeld ik hier twee foto's af uit die latere tijd. Zij werden in 1893 door Jacob Olie genomen.

1. H. v. E.

NOGMAALS: IEPEN OF LINDEN?

In het maandblad van april jl. werd de tekst afgedrukt van het adres, dat het bestuur van Amstelodamum 21 maart jl. richtte tot het college van Burgemeester en Wethouders inzake de beplanting van de hoofdgrachten.

Ten antwoord op dit schrijven ontving het bestuur een brief d.d. 8 juni jl., die hier in extenso volgt.

Iepen aan de Leidsegracht tussen Keizersgracht en Herengracht.

Met belangstelling namen *wij* kennis van uw bovenaangehaalde brief, waarin *u* verzooekt, de aanplant van linden langs de Keizersgracht te staken.

Naar aanleiding hiervan *delen wij u* mede, dat *nu* de linden op het gedeelte van de Keizersgracht tussen de Amstel en de Leidsegracht inmiddels tot bomen van behoorlijke omvang zijn uitgegroeid en aldaar een gesloten rij vormen, het naar *onze* mening onverstandig zou zijn om van de in 1949 genomen beslissing terug te komen. Zou nu weer worden overgegaan tot de aanplant van iepen, dan zouden of alle reeds geplante linden ineens moeten worden vervangen of zou bij geleidelijke vervanging de boombeplanting op de Keizersgracht nog jarenlang een gebroken beeld blijven bieden.

Hierbij komt, dat de lindebomen esthetisch zeker ook een fraai beeld geven, zij het dan van een ander karakter dan van een iepenbeplanting.

Wat de afstand tussen de linden betreft, berichten *wij u*, dat bij het bepalen daarvan als overweging heeft gegolden, dat de linde, in tegenstelling tot de iep, een compacter groei heeft; zij is dichter en stijver, maar daardoor ook statiger. Door de plantafstand groter te nemen dan die, welke bij iepen wordt aangehouden, worden de bezwaren van lichtbeneming en het belemmeren van het gezicht op de gevels van de huizen langs de gracht grotendeels ondervangen.

Er bestaat naar *onze* mening dan ook geen aanleiding, de genomen beslissing weer ongedaan te maken.

Het spijt het bestuur te moeten constateren dat in dit antwoord voorbij wordt gegaan aan het hoofdargument — de eenheid van de grachten — evenals

aan het in het adres gestelde feit, dat ook de huidige situatie voor vele jaren een gebroken beeld zal opleveren.

Wat de esthetische zijde van het vraagstuk betreft: het enige gegeven is de duidelijke voorkeur voor de iep, waarvan alle minnaars van het Amsterdamse stadsschoon, leden van velerlei verenigingen, destijds op ondubbelzinnige wijze hebben doen blijken.

Voor wie zich met het vraagstuk nog niet bezig hield . . . het seizoen is er uitermate geschikt voor. Juist in de winter vertoont de iep zich het meest karakteristiek, onthult hij de ongeëvenaarde gratie van het lijnenspel van zijn takken. Men zou een gehele bladzijde kunnen vullen met plaatsens in de stad, waar de iep het zo prachtig doet. Laat ons er één noemen; het Stationsplein. Uit het Centraal Station komende in de namiddag is het daar nu een feest van licht en lijnen: de iepen tegen de zuid-west hemel.

Het is jammer voor de linde, maar hij mist dit alles. Hij is zo zwaar en massief of zoals wij onlangs een bomenvriend hoorden zeggen 'de linde groeit te rechtvaardig'.

Een boom is geen kwestie van enkele jaren. Is er niet minstens een eeuw mede gemoeid? Daarom is het ook niet zo onherstelbaar, wat op de Keizersgracht is gebeurd. Het zou echter eerst ernstig zijn, wanneer één van de drie hoofdgrachten blijvend gebukt zou moeten gaan onder een besluit, dat aanplant van iepen onmogelijk maakt.

JAARVERGADERING

De jaarlijkse algemene ledenvergadering werd donderdagavond 15 februari jl. gehouden in de vergaderzaal van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap in het Rijksmuseum.

De voorzitter, prof. mr. H. de la Fontaine Verwey, heette de veertien getrouwe leden, die voor deze bijeenkomst wind en regen hadden getrotseerd, welkom. In zijn openingswoord onderwierp hij enkele punten uit het jaarverslag aan een nadere beschouwing. Ter illustratie van de betrekkelijkheid van vele verlangens inzake de binnenstad noemde spreker het bodecentrum, dat met tegenzin de binnenstad heeft verlaten en thans dankbaar is voor de nieuwe accommodatie.

De voorzitter achtte het niet waarschijnlijk, dat de gedeeltelijke demping van de Lijnbaansgracht gerealiseerd zal worden.

De lange lijst van duizenden bouwvallige panden, die onlangs werd opgesteld door Bouw- en Woningtoezicht, bewijst andermaal hoe zorg-

wekkend de toestand in feite is. Lichtpunten zag spreker in de ontplooiing van het werk van het Gemeentelijk Bureau voor Monumentenzorg en de Maatschappij voor Stadsherstel.

De notulen van de 3 maart 1961 gehouden algemene ledenvergadering en het jaarverslag over 1961 gaven geen aanleiding tot opmerkingen.

Bij afwezigheid van de penningmeester, die door ziekte verhinderd was de vergadering bij te wonen, bracht de heer W. A. Driessen het verslag over de financiën uit. Ook voor 1961 kon dit, wegens de groei van de reserves optimistisch gestemd zijn. Anderzijds maakt de kostbaarheid van extra publikaties een voortzetting van deze groei noodzakelijk. Namens de uit de heren E. J. Zeegers en J. A. Groen Jr. bestaande kascommissie verklaarde eerstgenoemde de financiële administratie over 1961 accoord te hebben bevonden, weshalve de penningmeester onder dankzegging voor zijn beheer werd gedéchargeerd. De voorzitter bedankte de kascommissie, waarin de heer E. J. Zeegers zal worden opgevolgd door dr. R. van Luttermvelt.

De drie aftredende bestuursleden W. A. Driessen, L. C. Schade van Westrum en ir. H. A. J. M. Weller werden op voorstel van de heer A. M. van de Waal bij acclamatie herkozen.

De voorzitter deelde mede, dat mr. H. F. Wijnman de voorbereiding van de derde druk van de 'Historische Gids van Amsterdam' vrijwel heeft voltooid, terwijl de heer B. de Ridder zich sedert enkele maanden heeft gezet aan de omvangrijke taak van de vervolg-klapper op de jaarboeken en maandbladen. Tenslotte deelde spreker mede, dat op initiatief van onze vroegere secretaris, mr. dr. J. H. A. Ringeling, aan Burgemeester en Wethouders zal worden verzocht om als geschenk van de stad Amsterdam in het gerestaureerde kasteel 'De Doornenburg' (oost-Betuwe) de door oorlogschade verdwenen beeltenis van Gijsbrecht van Amstel wederom te laten aanbrenge.

Tijdens de rondvraag bracht de heer Zeegers het plan tot herbouw van de Jan Roodenpoortstoren ter sprake en de collectie door Breitner gemaakte foto's. De voorzitter deelde mede dat deze collectie is geschonken aan het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie te Den Haag, dat reeds een publikatie met reproducties overweegt.

Mejuffrouw Bijtelaar sprak haar bezorgdheid uit over de zeer slechte toestand van de Sint Olofkapel, een der schaarse middeleeuwse bouwwerken in onze stad. De voorzitter zeide het bijzonder te betreuen, dat de onlangs in werking getreden Monumentenwet met in een onderhoudsplicht voorziet. Spreker meende dat er weinig kans op restauratie was zonder het vooraf vinden van een passende bestemming, zoals b.v. expositieruimte.

Tenslotte verklaarde mejuffrouw Troelstra zich gaarne bereid een boekje samen te stellen voor de schooljeugd, indien de cliché's van de vroegere plaatjesvellen nog aanwezig mochten zijn.

Niets meer aan de orde zijnde sloot de voorzitter de vergadering onder dankzegging aan het bestuur van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap voor de genoten gastvrijheid.

s. v. w.

VAN DE BOEKENTAFEL

IN HET VOETSPoor VAN A. E. VAN GIFFEN
(WOLTERS, GRONINGEN 1961)

Op 15 november 1961 werd aan prof. dr. A. E. van Giffen, oud-directeur van het in 1951 hier ter stede opgerichte Instituut voor Prae- en Proto-historie, een bundel aangeboden bevattende o.a. een aantal verslagen van diverse auteurs over door hen gedurende de afgelopen tien jaren gedane opgravingen.

Daaronder bevindt zich een drietal dat ongetwijfeld de grote belangstelling van onze lezers zal trekken. Weliswaar zijn daarvan reeds summierc uittreksels in de 41e en 43e jaargang van ons maandblad verschenen, doch die prikkelen slechts het verlangen naar een uitvoeriger documentatie, aan welk verlangen thans door deze publicatie wel ten volle wordt tegemoet gekomen. Het zijn in chronologische volgorde de verslagen betreffende

1. Een onderzoek in de 'heuvel' van de N.H. kerk te Ouderkerk aan de Amstel (N.H.) in 1952.
2. De stratigrafie van Amsterdam aan de Warmoesstraat in 1954.
Beide door J. D. van der Waals en H. H. van Regteren Altena.
3. De opgravingen in de Oude Kerk te Amsterdam in 1955 en 1960 door H.H. van Regteren Altena.

De meest opzienbare resultaten van het Amsterdamse stadskern onderzoek door het I.P.P. werden tot dusverre verkregen bij de opgravingen welke, onder auspiciën van ons Genootschap, in het kader van de restauratie van de Oude Kerk konden worden gedaan. De vondst van een bakstenen voorgangster der tegenwoordige kerk, waarvan het bestaan reeds door velen werd vermoed, was de grootste verrassing.

Minder spectaculair is het resultaat van het onderzoek in de 'heuvel' te Ouderkerk. Het ligt dan ook in de bedoeling om dit onderzoek voort te zetten.

Zeer interessant daarentegen zijn de in het terrein ten zuiden van de Wijde Kerksteeg langs de Warmoesstraat verkregen stratigrafische gegevens, al moet het wel

worden betreurd, dat deze niet konden worden afgerond door een onderzoek in het terrein ten zuiden van de St. Jansstraat, waarop in 1959 de nieuwe vleugel van Hotel Krasnapolsky is gebouwd. De belangrijkste conclusie lijkt mij, dat de loop van de Amstel door de stad heen naar het IJ een natuurlijke is en niet een kunstmatig omgelegde bedding gelijk wel is gedacht.

Het is te hopen dat ter vergelijking spoedig een dergelijk onderzoek op een terrein aan de Nieuwezijde mogelijk zal zijn.

W.F.H.O.

**KALENDER 1962 CLOECK EN MOEDIGH
N.V. DRUKKERS UITGEVERS EN RECLAME-
BEDRIJF.**

Het zal onze lezers ongetwijfeld interesseren, dat de bovengenoemde N.V. zijn kalender ditmaal heeft gewijd aan de foto's van Jacob Olie. Het ontwerp is van Ton Raateland en de bijschriften zijn van Gerit Kouwenaar. Ieder van de 12 maanden geeft een foto van Jacob Olie. Aan de achterzijde van elk blad vindt men een foto van hetzelfde punt, genomen door de fotograaf Wim Meischke in 1961, aan het eind van de kalender een afbeelding van de camera c.a., die Jacob Olie in 1876 zelf vervaardigde, met een uiteenzetting over de techniek ervan.

De grote foto's, waarvan alleen januari en juli in het fotoboek staan afgebeeld, geven alle straatbeelden vol leven en stofgafe, die door het royale formaat van de kalender bijzonder duidelijk uitkomen. De nog niet afgebeelde foto's zijn de Utrechtse straat vanaf Prinsengracht (1898), Naatje op de Dam (1895), N.Z. Voorburgwal met Paleis (1893), Weteringschans met Paleis voor Volksvlijt (1892), Leidse Plein naar Stadhouderskade (1899), de brug over de Singelgracht bij het Weteringplantsoen (1890), Rembrandtplein naar Reguliersbreestraat (1890) en Damrak met Beurs van Zocher (1897). De fraaie uitgaaf geeft een aardig stukje geschiedenis van onze stad en is dan ook van blijvende waarde.

I. H. v. E.

H. GERSON, SEVEN LETTERS BY REMBRANDT
THE HAGUE, L. J. C. BOUCHER
PUBLICATIES VAN HET RIJKSBUREAU VOOR
KUNSTHISTORISCHE DOCUMENTATIE TE
'S-GRAVENHAGE.

Deze eerste uitgaaf van een nieuwe serie is gewijd aan Rembrandt en wel aan de zeven brieven, gericht aan Constantijn Huygens, de enige die van hem bekend zijn. Men vindt ze hier in facsimilé, met de tekst in druk ernaast en tenslotte in Engelse vertaling met uitvoerige toelichtende noten. Aan het eind zijn de vijf schilderijen afgebeeld, waarover Rembrandt in deze brieven schrijft.

Reeds verschillende malen was de tekst van een of meer van deze brieven afgedrukt, maar nooit zo als één geheel onder de loupe genomen. In een inleiding zet Dr. Gerson uiteen waarom brieven van Hollandse kunstenaars zo schaars zijn, in tegenstelling tot die van hun buitenlandse collega's. Dan bespreekt hij de verhouding van Rembrandt tot Huygens, de bemiddeling van de tweede bij opdrachten, het belang van de op het eerste gezicht simpele zaken, die in de brieven ter sprake komen, en aan de hand van deze brieven en ook andere gegevens de verschillende opdrachten, die Rembrandt van het stadhouderlijk hof kreeg. De latere lotgevallen van de schilderijen en ook van de zeven brieven, die in het begin der 19de eeuw opdoken, vormen het slot van deze interessante inleiding.

Tenslotte nog een toevoeging: Mr. W. F. H. Oldewelt maakte er mij op attent, dat z.i. het laatste woord van de vijfde brief niet als *vouchen*, maar als *voncken* moet worden gelezen (p. 53). Inderdaad leerde vergelijking met de verdere tekst mij, dat Rembrandt nooit de umlaut bij de *u* weglaat en dat hij de *h* steeds met een haal naar beneden schrijft. Ik transcribeerde op verzoek van de heer Gerson de brieven voor deze uitgaaf, maar was blijkbaar nog zo door de vroegere versie *vouchen* beïnvloed, dat ik het thans niet meer bestaande woord *voncken* niet onderkende. In de 17de eeuw was dit echter nog een gewoon woord, dat ongeveer hetzelfde betekende als ons *vonkelen*, namelijk *vonken uitschieten of gloeien*. Zonder enige twijfel schreef Rembrandt: 'Mij heer hangt dit *stuck* op een starck licht, en dat men daer wijt ken *afstaen* soo salt best *voncken*.' Het is voor zover mij bekend de enige bewaarde aanduiding van Rembrandt over de plaatsing van een van zijn schilderijen. Bezien wij het stuk, dat het uitsteken van Samsons ogen weergeeft, dan blijkt dat Rembrandt niet alleen met een penseel, maar ook met woorden wist te schilderen: één lichtpartij temidden van duisternis, die inderdaad *vonken uitschiet* of - in 17de eeuwse taal - *vonkt*.

1. H. v. E.

RECTIFICATTE

In het eerste deel van de bijdrage 'Wessel Jacobsz.', opgenomen in het Maandblad van januari 1962, blz. 9 e.v., gelieve men de volgende correcties aan te brengen:

1 De titel moet zijn *Wessel Jacobsz.*, niet *Jacobs*.

2 Blz. 11, 2e regel v. b.: *Aleyt* i.p.v. *Aleys*.

3 Blz. 12. Het onderschrift van fig. 1 moet luiden:

*De laatste regels van een stuk, gedateerd 28 september 1569, dat door Jan Vechtersz. en Wessel Jacobsz., twee der negen regerende schepenen van genoemd jaar, werd ondertekend en door de stadssecretaris, Willem Fopsz., gecontrasigneerd.
- Archief van Burgemeesteren, Ambachtsheerlijckheden, portef. 4.*

4 Blz. 16, 8e regel v.o.: noot 3 op blz. 33, i.p.v. noot 42.

5 Blz. 16, 9e regel v.o.: 1649, i.p.v. 1694.

6 Blz. 35, 24e regel: *neven* moet zijn *neveu*.

AMSTERDAM IN TEKENING

De heer G. J. G. Leonhardt heeft het bestuur van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap welwillend toegestaan een tentoonstelling te houden uit zijn Atlas van Amsterdam, die werd bijeengebracht door de grootvader van de tegenwoordige eigenaar.

Deze expositie wordt onder bovenstaande titel van 6 maart tot 29 april a.s. gehouden in de zalen van het K.O.G. (Rijksmuseum, ingang Hobbemastraat 19, werkdagen 10-17 uur, zondagen 13-17 uur, toegang *f* 0,75).

De tentoonstelling werd ingericht door de heer A. M. van de Waal, die ook de rijk geïllustreerde catalogus samenstelde.

Mededelingen van het bestuur

BEZOEK AAN DE TENTOONSTELLING 'AMSTERDAM IN TEKENING'

De leden worden vrijdagavond 23 maart a.s. te acht uur in de gelegenheid gesteld de tentoonstelling 'Amsterdam in tekening' gratis te bezichtigen. Ter inleiding zal de heer A. M. van de Waal een causerie met lichtbeelden houden over 'Atlassen betreffende Amsterdam'.

Belangstellenden gelieven zich vóór 15 maart a.s. *uitsluitend schriftelijk* op te geven - onder vermelding van het al dan niet medenemen van een introductie - aan de heer L. C. Schade van Westrum, Joh. Verhulststraat 124, Amsterdam (Z). Voor deze avond worden geen *toegangskaarten* toegezonden.

NIEUWE LEDEN

Het bestuur benoemde met ingang van 1 januari 1962 tot **donateur**: Meijuffr. M. E. Schultz te Haarlem; de heer Sj. de Vries te Amersfoort. Tot lid: Mevr. J. Corbelli, Mevr. F. Eerdmans; de heren F. G. Jansen, W. E. Penning, L. H. Staneke Jr., Mr. J. J. v. d. Velde; allen te Amsterdam. Mevr. M. M. Visser-Elias te Den Haag.

ADRESSEN

Genootschap Amstelodamum: secretaris L. C. Schade van Westrum, Johannes Verhulststraat 124 boven, Amsterdam-Z. (tel. 714721), penningmeester Andr. van der Laan, contributie leden minimum *f* 12,-, donateurs *f* 15,— (gem. giro A 65, postgiro 52391 ten name van het genootschap Amstelodamum), redactrice maandblad mej. dr. I. H. van Eeghen, Prinsengracht 556, Amsterdam C. Uitgaven van het Genootschap, verkrijgbaar door tussenkomst van J. F. M. den Boer, Prinsengracht 844, Amsterdam-C., tevens aldaar ledenadministratie.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET
GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

49e JAARGANG APRIL 1962

A M S T E L O D A M U M

Maandblad voor de kennis van Amsterdam
Orgaan van het Genootschap Amstelodamum

49e JAARGANG

APRIL 1962

DE BIJLMERMEER

Het bedijken en droogmaken van de Bijlmermeer was een Amsterdamse aangelegenheid. Op 22 december 1622 verleenden de Staten van Holland en West-Friesland aan Abel Matthijszoon **Burch**¹⁾ en andere Amsterdamse kooplieden octrooi om deze werken op eigen kosten uit te voeren. Tevens werd hun het recht van ambachtsheerlijkheid afgestaan en de bevoegdheid om over de drooggemaakte polder dijkgraaf, heemraden, penningmeester en andere ambtenaren aan te stellen.

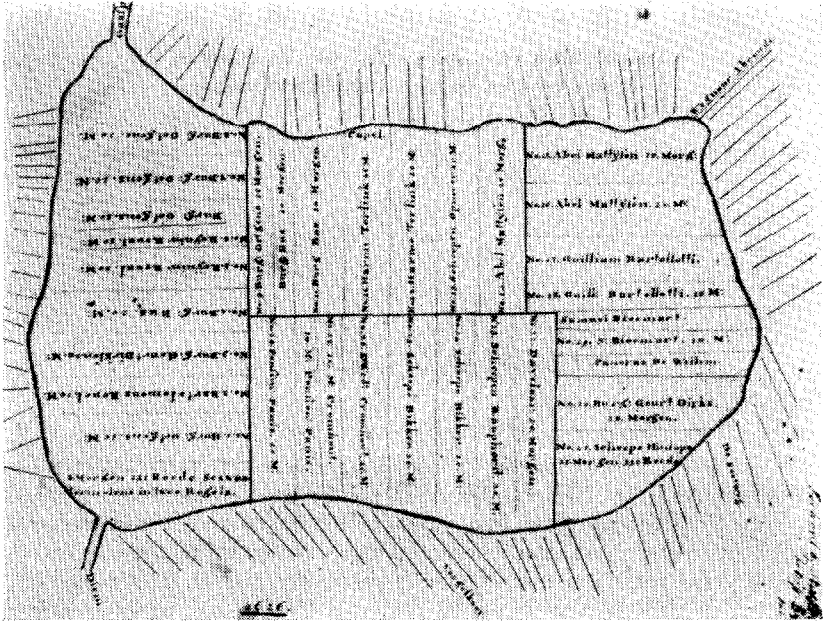
De meer was in 1626 droog, zodat bij akte van 1 augustus tot verdeling der landen volgens bijgaande kaart kon worden overgegaan. Aan de zuidzijde lagen binnen de bedijking enige huizen van het gehucht de Bijlmer met een kapel.*)

In 1627 werd op verzoek der ingelanden hun ook de hoge jurisdictie afgestaan en werden dijkgraaf en heemraden tevens baljuw en schepenen. De belangrijkste grondeigenaren vormden later het college van hoofd-ingelanden, uit wier midden het college van heemraden of schepenen zich, op voorstel van de dijkgraaf, aanvulde. De dijkgraaf of baljuw werd, op voordracht van heemraden en hoofdingelanden, door de Staten van Holland en West-Friesland aangesteld. De vijf heemraden stelden de secretaris, tevens schout, en de penningmeester aan. Zij vergaderden gewoonlijk in Amsterdam in de herberg De Munt, doch des zomers ook in het rechthuis van de **Bijlmermeer**.³⁾

¹⁾ Deze behoorde in 1625 ook tot de ondernemers van de 's-Gravenlandse polder, waar hij in 1634 hoofdingeland werd. Zijn naam leeft in 's-Graveland nog voort in de buitenplaats **Schaep en Burch**, cf. W. J. Rust, *De Gooische Dorpen*. Amsterdam 1944, blz. 94-97.

²⁾ Ongeveer waar de kapel stond bevindt zich nu een huis van twee verdiepingen met roedeverdeling in de ramen. Een **steen** in de aanbouw links vermeldt: **D**, van der **Sleesen**, 15 augustus 1837.

³⁾ Voor het rechthuis stond een **zeselbaal**, die echter, volgens verzekering der oudste ingelanden bij geen mensenheugenis gebruikt was. Ook werden gevangenen niet in het rechthuis bewaard, doch **ongezonden** naar **Weesn**, (L. van Ollefen, *De Nederlandsche Stad- en Dorp-beschrijver*, Amsterdam 1795).

Kaartje van de verkaveling van de Bijlmermeer in 1626.

Foto Gemeentelijke Archiefdienst Amsterdam.

Op 25 juni 1638 kwam een accoord tot stand tussen Amsterdam en Weesp enerzijds en de ingelanden van de Bijlmermeer anderzijds omtrent het gebruik van de Bijlmer ringdijk als onderdeel van het zandpad Amsterdam-Weesp, waarvoor aan die steden door de Staten van Holland en West-Friesland op 15 oktober 1637 octrooi was verleend, tevens inhoudende het recht tot heffing van tol op de weg en in de vaart. De kosten van het onderhoud van de dijk werden verdeeld tussen de ingelanden en de commissarissen van het zandpad.

Uit de vroedschapsresoluties, deel 28, blz. 84, blijkt, dat burgemeesteren van Amsterdam op 20 juni 1672 het voorstel deden de dijken van de Bijlmer- en de Diemermeer door te steken om de vijand zo ver als doenlijk van de stad af te houden. Uit de regeringsleden werden commissarissen benoemd om langs de verschillende dijkgedeelten op dit doorsteken toezicht te houden. De Bijlmermeer stond nu weer onder water, tot de Amsterdamse heren volgens een nieuw octrooi van 1678 de droogmaking voor de tweede maal ter hand namen. Voor het droogmaken van de polder werden tien zware achtkante en zevenentwintig kleinere molens gebruikt. De overeenkomst van Amsterdam en Weesp met de ingelanden van de Bijlmermeer over het zandpad was reeds op 20 februari 1677 vernieuwd.¹⁾

¹⁾ Uit die tijd dateert de hofstede Bijlmerlust aan dat gedeelte van de ringdijk, dat evenwijdig loopt met de straatweg naar Abcoude.

In de nacht van 5 op 6 april 1702 werd de dijk van de Bijlmermeerpolder over een lengte van 36 roeden weggeslagen door het geweld van een noordwester storm, die tevoren al de zeedijk bij Muiden had doen bezwijken, en liep de gehele polder onder.¹⁾ De ingelanden zagen er geen heil in de polder voor de derde maal droog te maken en de Bijlmermeer werd verlaten.²⁾ Amsterdam en Weesp hadden echter veel belang bij het herstel van de dijk, waarlangs het zandpad en de trekvaart tussen de twee steden liepen. Op 20 november 1702 kwamen Amsterdam en Weesp overeen, de Bijlmermeer voor gemene rekening van de ingelanden over te nemen. Zij zouden de ringdijk herstellen en de polder droog of althans dras maken. Lasten en voordelen zouden door elk der beide steden voor de helft gedragen of genoten worden. Op 23 augustus 1703 kwam de overeenkomst tussen de beide steden enerzijds en de ingelanden van de Bijlmermeer anderzijds tot stand, waarbij de steden het recht kregen om de dijk te herstellen en modder te brengen in de polder en die naar believen te werpen op de oude of nieuwe landen. De steden en de ingelanden kregen ieder voor de helft het genot van het gewas op de dijk, mits ze er geen beesten op lieten lopen, en van het riet- en grasgewas over de gehele meer. De visserij bleef aan de steden, doch de ingelanden zouden zelf vrij zijn in de meer te vissen.

Op 7 september 1703 kwamen Amsterdam en Weesp nader overeen, dat, zoals het zandpad op de ringdijk van de Bijlmermeer van de zeven molens tot aan de Gaasperbrug door de steden ieder voor de helft werd onderhouden, zulks ook met de dijk zou geschieden, maar dat de verdere ringdijk door Amsterdam alleen onderhouden zou worden. Weesp zou dan ook alleen delen in het genot van het gezamenlijk onderhouden stuk van de dijk, waarover het zandpad liep.³⁾ Op 20 september 1703 nam Amsterdam voor f 3500 van de gecommiteerden en geïnteresseerden van de Bijlmermeer de twee watermolens, genaamd de Ooster- en de Westergangmolen, over.

De twee steden begonnen tezamen de dijk te herstellen, maar op 5 december 1710 liet Weesp, dat de kosten bezwaarlijk ging vinden, al de baten en lasten van de Bijlmermeer voor rekening van Amsterdam alleen. De meer werd in de 18e eeuw nimmer geheel drooggemaakt. Door het storten van uit de Amsterdamse grachten gebaggerde modder werd enig land langs

¹⁾ Op de ringdijk van de Bijlmermeer, niet ver van het Bijlmerrechtshuis, wordt een boerenwoning gevonden, die bij de grote doorbraak van 1702 is blijven staan. In welke woning men nog een teken aan eender muren aanwijst, hoe hoog het water, bij gelegenheid van die doorbraak gestaan heeft. (A. J. van der Aa. Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden, Gorinchem 1839-1851). Dit teken is in 1960 niet meer aangetroffen.

²⁾ Blijkens het nog te noemen rekest van heemraden C.S. aan koning Willem I was ook in 1631, 1636, 1656 en 1696 de Bijlmermeer gedeeltelijk ondergelopen.

³⁾ Gemeenteblad 1894, afdeling 1. blz. 485, onderdeel van een 26 bladzijden beslaand praeadvies van B. & W. over de vraag, of beëindiging der door de gemeente buiten haar gebied gemeenschappelijk met andere publiekrechtelijke corporaties gevoerde administratiën van zogenaamde zandpaden mogelijk en, zo ja, voor de gemeente wenselijk is.

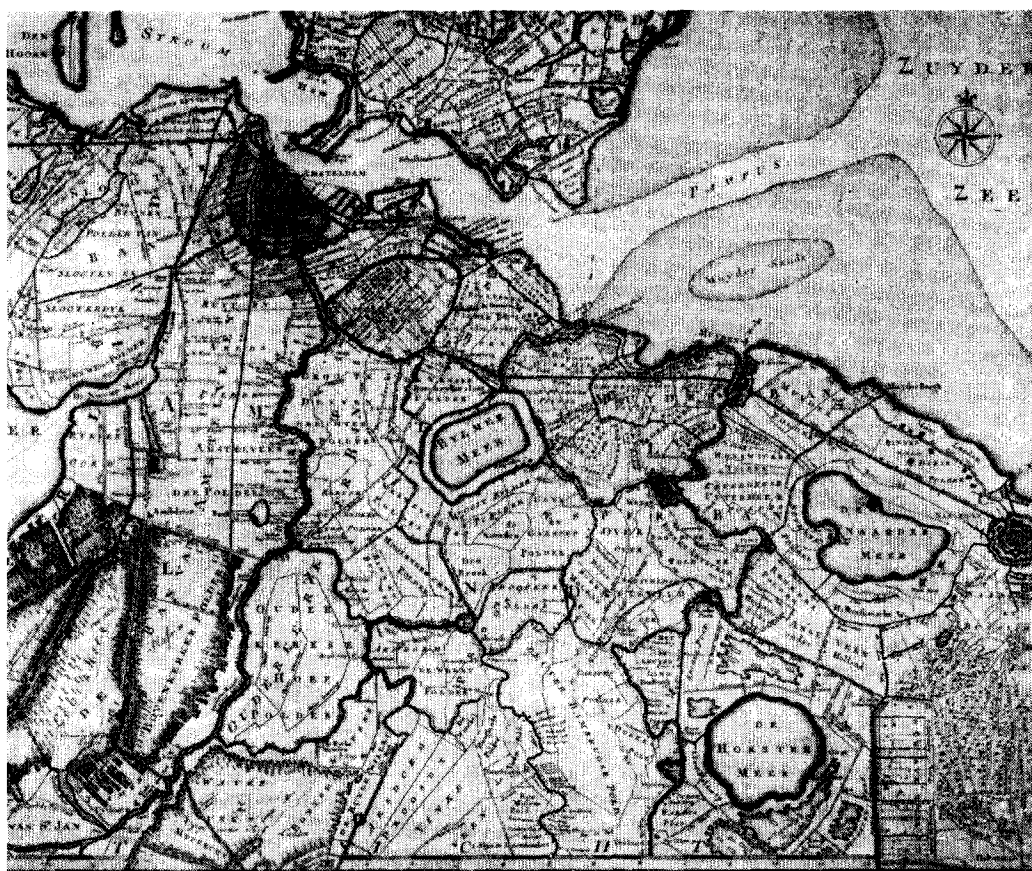
de dijk aangewonnen en zo ontstond het hoogteverschil tussen de gronden langs de dijk en die in het midden van de polder. Op de vruchtbare grond langs de dijk werden groenten geteeld, die in Amsterdam ter markt werden gebracht, hetgeen er toe leidde, dat mijne heren van den Gerechte op 23 maart 1714 een ordonnantie vaststelden omtrent de marktplaatsen der warmoeziers uit de Diemer- en Bijlmermeren.

De pachtsom der visserij in de Bijlmermeer bedroeg aan het einde van de 18e eeuw duizend gulden per jaar, waarnaast de pachters nog vierhonderd gulden kosten moesten maken voor knechts, schuiten en netten. De visserij bracht hun toch aanzienlijke winst op, waaruit de overvloed van vis in de meer blijkt: paling, baars en karper. De laatste werd meest door de Joden opgekocht; de baars door de vissers aan de Schulpbrug. De paling werd grotendeels door de pachters zelf alom aan de liefhebbers verkocht.¹⁾

Het duurde tot het begin van de 19e eeuw voor de Bijlmermeer weer geheel werd drooggemaakt. Op 5 juni 1815 leverden de heemraden samen met de hoofdingelanden bij de koning een rekest in met het verzoek hun vergunning te verlenen tot droogmaking van de Bijlmermeer met vrijdom voor vijftig jaar van de verponding en alle verdere lasten op de landerijen en gebouwen. Tevens verzochten zij, dat de Bijlmermeer wederom mocht worden afgescheiden van de stad Weesp, onder welke zij in de Franse tijd bestuurlijk gebracht was. Uit het rekest blijkt, dat sedert 1702 geen dijk-doorbraken meer hadden plaats gehad, maar dat 400 morgen geheel en 100 morgen het grootste deel van het jaar onder water stonden, slechts 60 morgen waren het gehele jaar vrij van wateroverlast. De wellen, welke vroeger in de meer gevonden waren, schenen gestopt te zijn, daar in droge zomers een vermindering van het water in de meer plaats had, hoewel de molens geen water uitmaalden. Op 24 september 1815 stond koning Willem 1 het verzoek toe onder bepaling, dat de gevraagde vrijdom van verponding voor slechts vijftig jaar werd toegestaan. Het ontwerp van droogmaking zou aan Gedeputeerde Staten van Noord-Holland moeten worden ingezonden, ten einde met hun consideratiën te worden onderworpen aan de goedkeuring van de minister van Waterstaat. Het onderhoud van de dijken en molens zou na de droogmaking komen ten laste van de ingelanden. De stad Amsterdam, die sedert 1702 grotendeels en sedert 1710 geheel in dit onderhoud voorzag, zou daarvan zijn ontslagen. Omtrent de afscheiding van de stad Weesp zou later worden beslist.

Tot de middelen van droogmaking behoorde verandering in de constructie van de twee watermolens. De molen- en sluizenmaker H. Koperdraat uit Alphen had daarover op 18 november 1814 een rapport uitgebracht. De verandering bestond in het vervangen der schepraden door vijzels. Een schepradmolen heeft in het algemeen slechts een opvoerhoogte van ongeveer $1\frac{1}{2}$ meter en is niet in staat bij zwakke wind aan te lopen; bovendien kan een schepradmolen niet voldoende water verzetten, vooral niet indien in de polder een betrekkelijk lage waterstand is bereikt. Bij een

¹⁾ van Ollefen, o.c.

Kaart van Amstelland van J. Covens en C. Mortier (2e kwart 18e eeuw)

Foto Gemeentelijke archiefdienst Amsterdam.

vijzelmolen, die een maximum opvoerhoogte van ongeveer 5 meter heeft, is het vermogen veel gunstiger. Ingelanden verzochten Amsterdam toestemming de aan de stad toebehorende molens te mogen veranderen, hetgeen burgemeesteren toestonden, mits de ingelanden van 1 januari 1815 af het repareren en verder onderhouden der molens voor hun rekening namen, waartegenover de stad hun *f* 1600 per jaar zou uitkeren, zolang het contract van 1702 nog zou bestaan. Op 11 april 1817 droeg de thesaurier Clifford namens Amsterdam de molens over aan het polderbestuur. De stad betaalde bovendien *f* 30.000 als bijdrage in de kosten van de droogmaking.

In 1825 was de Bijlmermeer droog, alleen bleven de lage stukken nog dras, daar de oude molens ondanks de aangebrachte wijzigingen nog te weinig capaciteit bleken te bezitten. Zij werden door een stoomgemaal vervangen en sedertdien is de gehele Bijlmermeerpolder, waar ongeveer

Boerderij „De mens wikt God beschikt“ aan de Bijlmerringdijk bij de Hulksbrug.

Foto J. H. van den Hoek Ostende

veertig boeren hun bedrijf hebben, productief. De polder ligt niet op één peil. Binnen de dijk is een rand, waarvan het zomerpeil 3,75 meter beneden N.A.P. ligt; het middengedeelte echter, omgeven door de Nieuwe Ringsloot, heeft het zomerpeil 4,20 meter beneden N.A.P.

Vormde de Bijlmermeerpolder in 1817 met de Bijlmerlanden, t.w. de Oost-Bijlmerpolder, de West-Bijlmerpolder en het Bijlmerbroek, de afzonderlijke gemeente Bijlmermeer, bij Koninklijk Besluit van 20 december 1846 werd deze gemeente gevoegd bij de gemeente Weesperkarspel. Het tweede en derde kwartier van het wapen dezer gemeente is het oude wapen van de Bijlmermeer: op een zilveren veld van zwart een reiger,¹⁾ staande op een liggende bloedzuiger en ter weerszijden begeleid van een afgewende bloedzuiger.

Op 14 december 1928 stelden Burgemeester en Wethouders van Amsterdam aan de gemeenteraad voor, met de gemeente Weesp een overeenkomst aan te gaan, strekkende tot beëindiging van alle zodanige verbintenissen,

¹⁾ Een bos, waar de reigers in broedden, van welke men zich bij de vogeljacht bediende, genaamd Reigersbos, schijnt niet ver van of in het Bijlmerbroek te hebben gelegen (Van der Aa). Aan de Gaasp, even ten zuidoosten van de Bijlmer, ligt de hofstede Reigersbroek, vroeger een buitenplaats, zie de bijdrage van Ernst Crone in maandblad Amstelodamum 1953, blz. 56-59. In de boerderij De mens wikt God beschikt, die een oud karakter draagt, is wellicht nog een restant bewaard gebleven van de buitenplaats Gaaspcrdam.

welke zouden blijken te bestaan met betrekking tot het beheer, dat gemeenschappelijk door de gemeenten Amsterdam en Weesp werd gevoerd over het zandpad Amsterdam-Weesp, en tevens met de provincie Noord-Holland een overeenkomst te sluiten, strekkende tot overdracht van het beheer en het onderhoud van het bedoelde zandpad en van de eigendommen, die tot de administratie van het zandpad behoren, met betaling van een som van f168.421 aan de provincie. De gemeenteraad besloot aldus op 19 december d.a.v.¹⁾ Het beheer van commissarissen van het zandpad eindigde diensgevolge op 1 januari 1929. M.i.v. 1 april van dat jaar kwam ook aan de tolheffing bij het Bijlmerhek een einde.²⁾

MR. J. H. VAN DEN HOEK OSTENDE

¹⁾ Gemeentebld 1928, afdeling 1, blz. 2913-2916 en afdeling 2, blz. 3665.

²⁾ Ook de tolln aan de Uitermeerse Schans en de 's-Gravelandse vaart werden toen afgeschaft. Ze waren ingesteld, toen het zandpad Amsterdam-Weesp volgens de overeenkomst tussen die steden van 14 januari 1650 was doorgetrokken tot de Hooibrug te 's-Graveland. Bij K.B. van 18 juli 1839 was het gedeelte Amsterdam-Diemerbrug, als deel van de grote weg tussen Amsterdam en Naarden, in beheer van het Rijk overgegaan.

DE FAMILIE MEEBEECK CRUYWAGEN

Op 26 april 1586 ondertrouwden te Amsterdam de 28-jarige bakkersgezel Jan Goossens, geboortig van Hardenberg en wonende in de Stilsteeg, en de 20-jarige Lysbeth Henricxdr. van Harderwijk. Zij zette haar handtekening, hij een kruisje. Uit de stamboom Ramp in het familie-archief Bicker blijkt, dat de bruid een dochter was van Hendrick Jansz van der Cooten en Lysbeth Ramp Wiggertsdr. en de bruidegom een zoon van Goossen Cornelisz Meebeek en Aeltgen Jans Tegnagel. Uit het huwelijk werden drie kinderen geboren, Elisabeth, Hendrick en Aeltgen. In 1598 of 1599 stierf Jan Goossens en na 7½ jaar hertrouwde Lysbeth met de 32-jarige schipper Cornelis Matthijsz. Hij behoorde tot de bekende Waterlandse familie Rijser en noemde zich dan later ook meestal met die naam.¹⁾ Hij was in 1573 of 1574 in Haarlem geboren en woonde sinds 1590 in Amsterdam. Het echtpaar Rijser kreeg volgens de bovengenoemde stamboom één

¹⁾ Nederlandsche Leeuw 1955, 220.

dochter, Elisabeth. Het gezin bleef wonen in de Nieuwezijds Kapelsteeg, waar de bruigom bij zijn ondertrouw was gevestigd. Daar woonde hij in het Witte Lam, zoals blijkt uit het loterijregister van het Haarlemse Mannen Oude en Vrouwenhuis. Kort na zijn huwelijk nam hij voor zich zelf en zijn stiefkinderen loten en de jonge Lysbeth gaf toen het devies: 'Lysbet Jans lustich ende nett, sou liever bij een jonge vrijer als bij haer moertien gaen te bedt.' Die uitverkoren vrijer werd tenslotte Jan Claes Gorter, met wie Lysbeth in 1612 trouwde. Het gezin woonde toen nog steeds in de Kapelsteeg.

Toen in 1623 de zoon Hendrick in ondertrouw ging, woonde hij op de Nieuwendijk en ongetwijfeld bij zijn stiefvader en moeder in. Want bij de huwelijkse voorwaarden, die op 16 september 1623 voor notaris Lamberti werden verleden, bracht Hendrick 6000 gulden mee, waarvan 981 gulden aan scheepsparten, verder de winkel, koopmanschap, uitstaande schulden etc. en tenslotte nog twee jaren vrije kost en winkel of, wanneer die onverwacht zouden ophouden, gedurende die periode 400 gulden per jaar. De bruid, Barbara Jans, zou 3000 gulden inbrengen.

Hendrick, die in 1623 zeilenmaker van beroep was, noemde zich toen al Cruywagen. Het feit, dat zijn moeders neef Jan Cornelisz Geelvinck (wiens moeder een Ramp was) ook bij het passeren van de huwelijkse voorwaarden aanwezig was, wijst op een intieme relatie met deze tak van de familie. Wij mogen daarom wel aannemen, dat Cornelis Thijsz Rijser, de voormalige schipper, met zijn stiefzoon Hendrick, de zeilenmaker, de victualiewinkel van de Geelvincks, die die hadden gedreven in het in 1587 gekochte huis de Gulden Kruiwagen op de Nieuwendijk, had voortgezet en dat daaraan de bruidegom zijn naam ontleende.

Twee jaren later kwam er reeds een einde aan de samenwerking. Op 24 januari 1625 kocht Cornelis Thijsz Rijser voor *f* 3200,— een huis op de Brouwersgracht, thans no. 53, en liet dat nieuw optrekken, getuige het jaartal 1625, dat nog in de gevel staat. Ook dat kreeg een gevelsteen de Kruiwagen. Daar woonde Cornelis Rijser in 1631 en nog toen hij op 21 februari 1634 tezamen met zijn vrouw een testament voor haar neef notaris J. Corn. Hogheboom maakte. Zij legateerde toen aan de armen van de Grote Spijker, waarvan Reynier Wijbrants, Pieter Andriesz en Cornelis Claesz Anslø leraren waren, de som van *f* 1000,—. Daaruit blijken twee zaken: zij was Doopsgezind en zeer welgesteld.

In 1631 was ook Hendrick Jansz Cruywagen al weg van de Nieuwendijk. Hij woonde blijkens het kohier aan het begin van het Singel, ongetwijfeld in de verbouwde spijker van Jan Loots, die de naam de Kruiwagen van hem moet hebben gekregen. Hij zal het pand gekocht hebben, want ook in zijn vrouws familie, waarover wij door Elias uitvoerig worden ingelicht, bestond er geen verwantschap met de familie Loots. Hendricks vrouw, die als Barbara Jans werd aangeduid bij haar ondertrouw, was namelijk de dochter van de rijke vleeshouwer Jan Pieter Aertsz Mastenbroek op de Nieuwezijds Kolk en van Niesje Claes.

Behalve het huis de Kruiwagen hebben wij nog een zeer bijzonder gedenkstuk aan de familie, een alleraardigste portretgroep in het Rijks-

museum, die thans aan Jacob van Loo wordt toegeschreven. Daar vinden wij vader en moeder Cruywagen met zes kinderen en de grootmoeder. Wij mogen wel aannemen, dat dit Niesje Claes is, die in 1645 op 76-jarige leeftijd overleed en op 24 oktober in de Nieuwe Kerk werd begraven. Van haar kant kwamen immers de bezittingen aan de Uitweg tussen de Ringsloot en de Sloterdijkermeer en voor het boerenhuis, dat daar lag, is de familie afgebeeld. Het portret zal dateren van omstreeks 1642, toen de oudste zoon een jaar of 14 was.

Op 26 april 1650 werd Barbara Jans begraven in de Noorderkerk. Hendrick Jansz Cruywagen overleefde haar nog een tiental jaren. Hij was sedert 1652 kapitein van wijk 53 – dus niet Doopsgezind zoals zijn moeder, maar waarschijnlijk Remonstrant – en werd daar in 1659 door een ander vervangen. Dat zal om gezondheidsredenen zijn geschied, want op 11 november 1659 verwachtte men zijn overlijden al. Op 5 november 1661 begint de afrekening van zijn nalatenschap, die op 23 oktober 1662 voor notaris van Buytene werd afgesloten. Het werd een lange afrekening en de nagelaten goederen van de overledene bedroegen tezamen *f* 87324.17.—. Daarbij waren het huis op het Singel op het Buiksloterveer, d.w.z. onze Kruiwagen, de helft van een huis bij de Sparendammerbrug, de herberg de Rode Haan aan de noordzij van de Brouwersgracht en vier huizen in de Vinkenstraat of Middelstraat, die de overledene had laten bouwen op in 1648 gekochte grond, waar men blijkens van Lennep en ter Gouw in 1868 nog de Kruiwagen boven de deur vond. Dan waren er nog twee stukken land met huis, stalling en schuur en met een boomgaard op de bovengenoemde Uitweg, scheepsparten en andere bezittingen.

Uit die scheiding leren wij de zes grote zonen van het gezin Cruywagen kennen, die het schilderij nog als kleine jongetjes toont. Van de twaalf kinderen, die het echtpaar had gehad, waren blijkens de bovengenoemde stamboom slechts zes zonen in leven gebleven.

De jongste, Rijckert, die als een heel klein kind op het schilderij staat, werd op 20 juni 1661 ingeschreven als student in de medicijnen te Groningen. Blijkens de afrekening werden hem daarheen voortdurend medische werken en ook een viool gezonden. Hij overleed echter op jeugdige leeftijd in Engeland; op 24 april 1666 gaf zijn oudste broer, die toen op de Brouwersgracht, waarschijnlijk in de Kruiwagen van zijn stiefvader, woonde, zijn nalatenschap aan voor de Collaterale Successie. Rijckert bezat o.a. het vierde huis in de Vinkenstraat, waar de Kruiwagen boven de deur stond, en 2/5 in het huis op het Buiksloterveer, waarvan het hoekhuis toen op *f* 10000,— en het andere op *f* 9000,— werd getaxeerd.

Het oudere broertje, dat ook nog in lange jurk op het schilderij prijkt, was Jacob Cruywagen. Hij trouwde in 1677 op acte van Weesp met Barbara Luls en was daar blijkens een notariële acte van 30 augustus 1678 van 's-Gravenhage ontvanger van de grafelijkheidstol.

De kleine Claas, die zo zegevierend in de wagen troont, machtigde op 11 november 1659 – dus bijna 20 jaren later –, toen hij op het punt stond naar Oost Indië te vertrekken op het schip de Amsterdam, zijn oudste broers bij het overlijden van zijn vader namens hem op te treden. Uit de

afrekening blijkt, dat hij in 1666 nog te Batavia was. Volgens de stamboom in het Bicker-archief trouwde hij Anna Maria van Beeck en kreeg twee kinderen Barbara en Hendrick. Over zijn verder leven kon ik niets vinden.

Dan komt Pieter, op het schilderij met een stokje, die in 1662 aan de kust van Guinea was, later fiscaal aan de kust van Afrika werd en in 1671, op 38-jarige leeftijd, te Amsterdam in het huwelijk trad met Margrieta Oostendorp Schat, de weduwe van Gerrit Wagenaar. Lang zou het huwelijk niet duren, want in het kohier van 1674 wordt zij al als weduwe aangeduid.

Pieters iets oudere broer Jan, die op het schilderij de bok vasthoudt, trouwde nog later, in 1672, met Anna Barentsdr. Voogt, de weduwe van Johannes Troost. Hij was ontvanger van de Krijgsraad te Amsterdam en trok bij zijn vrouw in de Halsteeg in huis. De verstandhouding met zijn vrouws stiefkinderen Troost was blijkbaar niet al te goed, zoals blijkt uit het schepenenminuutregister van 1677; het gerecht deed tenslotte een uitspraak over het huis in de Halsteeg, waarvan na de dood van Johannes Troost 5/6 part aan Anna Voogt was toebedeeld. Op 7 januari 1681 werd Jan Cruywagen begraven in het graf 0 35 in de Noorderkerk, dat zijn vader op 30 oktober 1627 had gekocht.

De levensgeschiedenis van de oudste zoon, Cornelis, die op het schilderij het paard vasthoudt, is zeker de meest bewogene van die der zes broers Cruywagen. Hij trouwde op jeugdige leeftijd, 21 jaar oud, voor de kerk, met de even oude Grietje Olfers, die de stamboom Bestepiet noemt. Uit hun huwelijk werden twee zoontjes geboren. Op 9 januari 1650 werd Olfert in de Oude Kerk gedoopt en op 8 september van dat jaar zijn broertje Hendrick in de Nieuwe Kerk. Zijn moeders vader was getuige, want zoals wij reeds zagen was de familie Cruywagen niet Gereformeerd. Op 8 juni 1651 maakte het echtpaar nog zijn testament voor notaris Lamberti. Olfert was toen reeds gestorven en zijn moeder stierf spoedig daarna. Ook haar vader leefde niet lang meer. Sedertdien vinden wij voortdurend melding gemaakt van moeilijkheden over de nalatenschap, die de kleine Henrick Cruywagen van moeders kant toekwam, o.a. bij de verkoop van het huis de Vergulde Ster in de Nieuweaijds Armsteeg bij Willig Decreet op 24 juni 1654. Op 11 maart 1665 benoemde de 14-jarige Henrick Cruywagen van Meebeek – de oude familienaam werd weer in ere hersteld – zijn vader tot de erfgenaam van de legitieme portie, die hij van zijn grootvader had geërfd. Dat geschiedde voor notaris van Buytene en voor hem werden ook nog op 9, 20 en 22 juni van dat jaar verklaringen afgelegd over de inwoning van Cornelis Cruywagen en vrouw tijdens hun korte huwelijk bij haar blinde vader en over de verdeling van de onkosten van de gemeenschappelijke huishouding. Cornelis is dan net als zijn zoon de naam van Meebeek Cruywagen gaan voeren.

Waarom er zoveel moeilijkheden waren? Cornelis Cruywagen had bij Elisabeth de Ringh, een meisje uit een zeer nette Remonstrants-Doopsgezinde familie, intussen een tweetal kinderen gekregen. Een huwelijk was blijkbaar niet mogelijk in verband met de nalatenschap van de eerste vrouw – men denke aan het beroemde voorbeeld van Rembrandt! –, maar wel maakte het paar op 5 november 1660 huwelijksvoorwaarden, die op

De familie Cruywagen door Jacob van Loo (?) ± 1642.

Foto Rijksmuseum.

7 mei 1667 voor een notaris werden bevestigd. Op 23 maart 1661 werd een dochtertje Anna en op 24 april 1662 een zoontje Cornelis geboren.

Ruim tien jaar zou deze weinig reguliere toestand duren. Maar tenslotte maakten Cornelis Meebeeck Cruywagen, weduwnaar, en Elisabeth de Ringh nogmaals huwelijksvoorwaarden en wel op 16 april 1671 voor notaris Johan de Hertoghe in 's-Gravenhage, waarin zij o.a. verklaarden dat 'om redenen' hun huwelijk niet eerder was voltrokken en de hele bovengenoemde geschiedenis uiteenzetten. Reeds op 5 april waren zij in ondertrouw gegaan en het huwelijk zal kort daarna zijn voltrokken. Op 19 oktober 1671 werd in de Remonstrantse kerk in 's-Gravenhage een dochter Barbara gedoopt, waarbij oom Pieter Cruywagen met zijn toekomstige vrouw en de halfbroer van de dopeling, Mr. Hendrick Meebeeck, die in Leiden de graad van meester in de rechten had behaald en de naam CrWagen intussen had laten vallen, als getuigen fungeerden. Lang heeft Mr. Hendrick Meebeeck zijn halfzusje niet meer meegemaakt. Hij stierf als jong advocaat in Amsterdam en werd op 18 juli 1673 in het graf O 20 in de Noorderkerk begraven. Dat graf moet alweer gepronkt hebben met de bekende kruiwagen, zoals de fraaie tekening in het grafboek toont.

Juist een jaar daarna stierf zijn vader, die toen in de Wagenstraat in 's-Gravenhage woonde. Op 11 juni 1674 werd zijn begraven beluid. Intussen was er nog een zoon Hendrik geboren. Toen Elisabeth de Ringh op

28 juni 1677 voor notaris Delvendiep te 's-Gravenhage haar testament maakte, benoemde zij haar vier kinderen tot erfgenamen.

Het leven, dat niet gemakkelijk voor haar was geweest, werd haar op den duur te machtig. Zij trok op en neer door het land, woonde te 's-Gravenhage, Delft, Haarlem en Amsterdam en werd steeds vreemder en vreemder. Wat zij in die toestand allemaal deed, haar buien van vervolgingswaan, van gillen en smijten enz. vindt men uitvoerig beschreven in Bredius' Künstlerinventare. Op 10 november 1695 verkocht zij bij Willig Decreet het huis de Kruiwagen op de Brouwersgracht aan Hendrik Hagelis voor een som van *f* 10000,—.

Van haar vier kinderen stierven twee op jeugdige leeftijd: Anna en Hendrik. De zoon Cornelis heeft zich als schilder te Amsterdam gevestigd en is ongetrouwd gebleven. Afwisselend werd hij Meebeek Cruywagen of Meebeek zonder meer genoemd. Reeds op 4 maart 1690 werd hij in de Nieuwe Kerk begraven, komend van de Blauwburgwal.

De dochter Barbara zou de familie voortzetten. In 1695 trouwde zij met de goudsmid Joannes Troost, een stiefkleinzoon van haar oom Jan Cruywagen. De vader Cornelis Troost was Franse winkelier, de grootvader boekverkoper en later ontvanger van het wachtgeld. Reeds op 15 december 1699 werd Barbara Meebeek Cruywagen begraven in de Nieuwe Kerk. Zij liet drie kinderen na. Eén van hen was 'Cornelis Troost, die de beroemdste schilder van onze 18de eeuw zou worden. En het is soms of wij naast het schilder talent van zijn oom Cornelis ook iets van de geest van zijn wonderlijke grootmoeder in zijn fantasieën terugvinden.

Tenslotte nog een korte mededeling over het schilderij, waar achterop het volgende geschreven staat : 'De Familieportretten verbeeld voor hunne hofstede aan den Hoge Dijk buiten den Haarlemmerpoort te Amsterdam, van het geslacht van Meebeek Kruywagen, huisvrouw van Jan Troost, curator der desolate boedelkamer te Amsterdam. Zij is begraven den 15 december 1699 in de N. Kerk en was de moeder van Cornelis Troost, kunstschilder.'

Voor *f* 600,— werd dit schilderij van 100 x 133,5 cm. in 1827 voor het Rijksmuseum gekocht van de weduwe Schol te Amsterdam. Dit zal waarschijnlijk een zekere Alida Stulen zijn geweest, die op 19 mei 1828 op 72-jarige leeftijd in haar huis op de Prinsengracht bij de Runstraat stierf. Zij was geboren te Nieuwenhuis in het Bentheimse en weduwe van Willem Constantijn Schol. Haar echtgenoot was bij hun ondertrouw in 1782 20 jaar oud en te Batavia geboren. Er bleek mij niets van enige relatie met de familie Troost en het blijft dus een vraag, hoe zij aan het portret was gekomen. Maar in ieder geval wijst het achterschrift wel uit, dat het naar de oudste zoon is gegaan en daarna waarschijnlijk naar het enige overlevende kind, de dochter Barbara. En er is dus een goede kans, dat haar zontje Cornelis, de later zo beroemde Cornelis Troost, is opgegroeid met dit portret van zijn grootvader, oudooms en overgrootouders Cruywagen.

1. H. v. E.

‘ D ’ O Y E V A E R ’ E N ‘ H E T G R O N I N G E R W A P E N ’ , T W E E V E R S C H I L L E N D E H U I Z E N

In de zijgevel van het perceel Nieuwendijk 198 hoek Gravenstraat staat onder het zolderraam, de oudst gedateerde nog in Amsterdam aanwezige gevelsteen, voorstellend een steltvogel, in een fraaie cartouche van 1561. Vier eeuwen oud is deze gevelsteen dus, welke daarom al waard zou zijn meer in het oog vallend geplaatst te worden, terwijl wij hem bovendien gaarne gepolychromeerd zouden zien.

Wellicht bij enige verbouwing, een eeuw of langer geleden, is deze steen uit de voorgevel genomen en, zij het veel te hoog, in de zijgevel geplaatst. Daar werd hij omtrent 1870 al door de ‘Anonymus’ opgemerkt.

De steltvogel moet, blijkens de oude huisnaam, een ooievaar verbeelden, doch wonder is het niet dat van Arkel en Weissman in hem een kraanvogel zagen.

We hebben reden thans op deze opmerkelijke eeuwenoude cartouche, eerder al eens ter sprake gebracht, terug te komen na de gedetailleerde publikatie van Ir. J. G. Kam in het laatst uitgekomen 53e Jaarboek ‘Amstelodamum’ over de huizen op de Nieuwendijk tussen Oude Brugsteeg en de Zoutsteeg.

Wat toch is het geval?

In zijn bijdrage ‘Het Fonds Wormskerck’, in het 40e Jaarboek ‘Amstelodamum’ (1943), deelt Dr. Joh. E. Elias mede (pag. 139), dat de stichter van dit fonds, Herman Jacobz. Wormskerck, in 1627 het huis ‘het *Groninger Wapen*’ kocht, op de Nieuwendijk op de noorderhoek van de Gravenstraat (thans no. 198), welk perceel hij daarop met zijn gezin betrok. Wormskerck noemde het ‘*de Oyevaer*’, naar zijn wapendier, dat, oorspronkelijk waarschijnlijk in zilverkleur tegen een groene achtergrond gepolychromeerd, nog heden ten dage op de door hem aan de kant van de Gravenstraat boven in de top aangebrachte gevelsteen te zien is. In het vervolg werd hij bovendien nog eigenaar van een pand in de St. Nicolaasstraat en het Hol,

*Gevelsteen in de zijgevel
van het huis Nieuwendijk
boek Gravenstraat, 1561*

Foto H. W. Alings

dat hij eveneens 'de Oyevaer' doopte en waar hij zijn 'winkel' of apprêtage-bedrijf inrichtte. Tot zover Dr. Elias.

Naar aanleiding van een opmerking mijnerzijds dat de gevelsteen met de oieveaar in 1627 daar al aanwezig moet zijn geweest, aangezien deze het jaartal 1561 draagt, opperde Dr. Elias, dat Wormskerck dus niet zijn wapendier in de gevel had aangebracht, maar omgekeerd dit wapen aan zijn woonhuis *ontleend* heeft. (Maandblad Amstelodamum, 34e jaarg. 1947, bl. 68 en 83)

Dat het bedoelde hoekhuis Nieuwendijk-Gravenstraat, welhaast zeker van oudsher 'de Oyevaer' geheten was, kunnen we vermoeden, behalve door de van 1561 daterende gevelsteen, tevens door de vermelding in het kohier van 1585, fol. 105 (uitg. van Dillen bl. 127), dat Henrick Servaes (1559-1642), lakenkoper en caffawerker, woonde in 'de Oyevaer' op de noorderhoek van de Gravenstraat.

Diens vader Servaes Goossensz, in 1581 poorter geworden, woonde toen ook al op dit adres als lakenkoper (Elias, Vroedschap 1 bl. 95).

Aan dit huismerk was Henrick Servaes blijkbaar gehecht, want ook het later door hem bewoonde huis op de Nieuwe Zijds Voorburgwal, waar hij in 1642 overleed, noemde hij 'de Oyevaer'. In het kohier van 1631 vinden we hem opgetekend op fol. 46 (uitg. Frederiks bl. 11) ter hoogte ongeveer van de Korte Kolksteeg.

In 1605 treffen we als bewoner van 'd'Oyevaer' aan Claes Dircksz. ten Velde. Het buurhuis (nr. 196) werd aangeduid 'als daer de bisschop van Haerlem uithangt'.

Op 22 mei 1627 kocht dan Harman Jacobsz. Wormskerck het huis 'in den Oyevaer' op de hoek van de Nieuwendijk en Gravenstraat van Hendrick Servaes, blijkens mededeling in Elias Vroedschap 1: 125, onder verwijzing naar Kw. C fol. 139. In deze kwijtschelding wordt de naam van het gekochte huis evenwel niet genoemd, noch ook *een* nadere aanduiding gegeven, waaruit de ligging op de hoek van de Gravenstraat blijkt. Ook is daarin slechts sprake van verkoop aan Herman Jacobsz, waarmee dus aangenomen mag worden dat Wormskerck deze naam nog niet als familienaam voerde.

Dat het huis 'de Oyevaer' op de hoek van de Gravenstraat, niet vóórdien ook het 'Groeninger Wapen' geheten was, is nu wel zeker, omdat we deze huisnaam aantreffen in de publikatie van Ir. Kam, en wel op de Nieuwendijk 201 (thans niet meer in wezen; afgebroken voor het pand no. 191-201 waarin C. en A. gevestigd is), een huis, dat in 1631 door Wormskerck blijkt te worden bewoond.

Ir. Kam noemt hem als de eigenaar in die jaren en vermoedt, dat Wormskerck dit huis 'het Groninger Wapen' verkregen heeft uit de boedel van zijn vrouws grootvader. Hoe het zij, in het kohier van 1631 is Wormskerck althans de bewoner van dit perceel (fol. 26 sub 46) en aangeslagen naar een vermogen van f 25.000. Evenwel vinden we hem ook nog op het volgend nummer aangeduid enkel als Harmen Jacobsz. met een aanslag over f 5000. Vast staat in elk geval dat Wormskerck in die tijd niet in 'de Oyevaer' aan de overkant (no. 198) woonde, maar in 'het Groninger Wapen' no. 201, welke naam al in 1587 voorkwam.

Toen in 1700 de erven van een behuwd achterneef dit huis verkochten, was het echter ook genaamd 'de Oyevaer'!

In 1642 verhuisde Wormskerck naar de Herengracht 'Soli Deo Gloria' (thans no. 166) en maakte hij het een zusterskind van zijn vrouw, Maria Cloppenburch en haar man Pieter de Bruyn mogelijk, de lakenhandel op de Nieuwendijk voort te zetten in compagnie met een hoofdman van de Lakennering, Rombout Kemp (overl. 1654), die we kennen van Rembrandts Nachtwacht (zijn portret in 31e Jaarboek Amstelodamum bl. 107), op welk schilderij eveneens Wormskerck voorkomt.

Deze Rombout Kemp is het, die sindsdien de verponding betaalt van het huis 'het Groninger Wapen', welke na Wormkercks overlijden in 1653 door de weduwe en vervolgens door de erven wordt voldaan.

Uit Elias' aantekening (Vroedschap 1: 125) dat de voormelde in 1655 overleden lakenkoper Pieter de Bruyn op de Nieuwendijk over de noorderhoek van de Gravenstraat 'in den Oyevaer' woonde, valt op te merken, dat toen in dit huis de lakenhandel van Wormskerck moet zijn voortgezet. De zoon, Dirck de Bruijn, komen we later weer tegen als eigenaar van het huis op de Nieuwendijk 201, dat dan niet meer 'het Groninger Wapen' heet, maar inmiddels ook 'de Oyevaer' gedoopt was. Vermoedelijk nadat Maria Cloppenburgh met haar tweede echtgenoot Barend Elias, na tantes overlijden in december 1666, het huis op de Herengracht, dat haar met de inboedel plus twee ton was nagelaten, ging betrekken.

Dat er overigens nog andere relaties hebben bestaan tussen eigenaars en bewoners van beide panden op de Nieuwendijk no. 198 'de Oyevaer', en no. 201 'het Groninger Wapen', valt te constateren uit het feit dat Claes Dircksz ten Velde (1579-1612) zie hiervoor, een zoon uit het eerste huwelijk van Dirck Olofsz., in het eerstgenoemde huis (no. 198) heeft gewoond (Elias Vroedschap 1: 350), terwijl zijn in 1597 overleden vader 'het Groninger Wapen' aan de overkant (no. 201) bewoonde en in eigendom bezat al van vóór 1553, naar wij opmerken bij Ir. Kam.

Mogelijk daardoor is het te verklaren, dat Dr. Elias in zijn artikel over het Fonds Wormskerck het huis 'het Groninger Wapen' identiek achtte aan 'de Oyevaer' op de Nieuwendijk hoek Gravenstraat. Van de andere door Ir. Kam genoemde panden op de Nieuwendijk 201 en 203, waarvan Wormskerck van het eerste de eigendom bezat en waar hij ook in 1631 moet hebben gewoond, maakt Dr. Elias evenwel ook in zijn 'Vroedschap' geen melding.

H. W. ALINGS

DOODSLAG IN DE NIEUWE KERK

In de vroege ochtend van 21 februari 1788 werd buiten de Leidse poort een standrecht gehouden door de officieren van het regiment Zwitsers, dit naar aanleiding van de ongeregeldheden, die zich in het voorgaande najaar in dit regiment hadden voorgedaan.

Dat regiment Zwitsers was toen - ten tijde der genoemde ongeregeldheden - nog pas enkele weken in Amsterdam.

ARQUEBUSADE buiten de Leidsche Poort
te AMSTELDAM, in februarij 1713.

Deez' schets, roemwaardigt AMSTELLAAREN!
 Vertoont u een geval,
 Dat na 't verloop van duizend Jaaren,
 Het braave hart nog' treffen zal:
 Wat roem uw 'Wereldstad verkrijg' door Koopvaardij
 Toen waart ge een krijgshooneel, en alles meer dan vrij.

Foto Gemeentelijke Archiefdienst

Het was een onderdeel van 'een convenabel aantal van de meest ge-disciplineerde en reguliere Troupes van dezen Staat, onder het commando van een bekwaam Inlandsch officier', waarom het stadsbestuur bij de Staten van Holland en de Kapitein-Generaal had verzocht.

De bedoeling van dit verzoek is duidelijk. Rond en voor de stad lagen de Pruisische troepen onder de Hertog van Brunswijk, welke na de climax der patriottische beweging bij de Goejanverwellesluis door Koning Frederik Willem 11 waren gezonden om de orde en rust te herstellen. Met het innemen van een Staats garnizoen hoopten de Amsterdamse burgemeesters

het handhaven van deze orde in eigen hand te krijgen en zo het vertrek der Pruisen – als zijnde verder overbodig – te bespoedigen (res. Vroedschap 11 okt. 1787).

Na enkele dagen reeds konden Burgemeesteren de Vroedschap melden dat dit verzoek was ingewilligd en dat op 15 oktober het eerste regiment Infanterie ‘Oranje Nassau’ en het Regiment Hollandse Gardes te paard de stad waren binnengekomen, een dag later gevolgd door het Regiment Infanterie Zwitsers van de Kolonel May.

Luitenant-Generaal W. J. F. Baron van Dopff (1721–1794), adjudant van Prins Willem V en eerder commandant van de garnizoenen te Breda en te Hulst, kreeg het commando over deze troepen (res. Vroedsch. 17 okt. 1787).

Dat de inkwartiering op zo korte termijn in een stad, die slechts weinig berekend was op de huisvesting van een garnizoen, moeilijkheden met zich mee zou brengen, laat zich verstaan:

In de notulen van de Thesaurieren Ordinaris in het oude stadsarchief – op welke notulen ik opmerkelijk gemaakt werd door de heer Dr. W. van Hoboken – vond ik een uitvoerige beschrijving van alle provisorische en definitieve maatregelen, die werden getroffen.

Van het regiment Zwitsers werd één bataljon ondergebracht in de Gasthuiskerk, het andere in de Nieuwe kerk, zulks in afwachting van de gereedkoming van een nieuwe barak op het Utrechtse plein (thans Frederiksplein).

Het was in deze notulen, dat ook werd gedeut op de ongeregeldeheden, waarvan in de eerste alinea sprake was. Op verzoek van de officieren werd n.l. een gedeelte van het regiment Zwitsers naar elders, o.a. in de Latijnse school aan het Singel overgebracht om ‘vele ongeregeldeheden, onder dat volk plaats gehad hebbende, en de daaruit voortvloeiende desordres, en ongelukken in de stad’ (not. Thes. Ord. 2 Nov. 1787).

In de ‘Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken’ wordt uitvoerig melding gemaakt van deze ongeregeldeheden.

In de Nieuwe Kerk ontstond op 30 oktober tegen de avond zelfs een soort rebellie, waarbij snaphanen werden gebruikt.

Ze was gericht tegen ‘eene braaven Onder-Officier, die strikt was in de handhaving van orde en krijgstucht’, welke onderofficier in het bijzijn van officieren met 7 bajonetsteken werd gedood.

In de gasthuiskerk ontsnapte een onderofficier vluchtend door een klein venster ternauwernood aan een zelfde lot (Nw. Ned. Jaarb. 1787, pag. 5720).

De ‘s Gravenhaagse Courant’ van 2 nov. 1787 maakt zelfs melding van een duel tussen een tweetal officieren, dat in de Nieuwe Kerk zou hebben plaatsgevonden met dodelijke afloop voor een der duellisten, doch in de ‘Amsterdamsche Courant’ van de daarop volgende dag wordt dit bericht ten stelligste tegengesproken ‘als bezyden de waarheid zijnde’.

Ook het vierde stuk en vervolg op de Amsterdamse stadsgeschiedenis van Jan Wagenaar maakt melding van de ongeregeldeheden.

Enige der oproerkraaiers worden gegrepen en buiten de stad op de Overtoom aan de Pruisen overgegeven. Een veertiental dagen later werd een standrecht gehouden buiten de Leidse Poort. Een der gegrepenen werd veroordeeld tot de strop, 2 anderen tot de spitsroeden.

Een tweede standrecht vond plaats in het volgend voorjaar. Dit standrecht, waarop bijgaande afbeelding betrekking heeft, wordt eveneens beschreven in de 'Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken' (1788, pag. 297).

'Den 21 February des morgens ten 6 uuren, wierdt buiten de Leydsche Poort door de Officieren van het hier in bezetting liggend Zwitsers Regiment, hun Standrecht gehouden wegens het oproer van den 30 October 1787. Van die Soldaten, welken hunnen Onder-Officier hadden omgebracht, is een gehangen, en zyn twee gearquebuseerd of doodgeschoten, en een na streng met de strop onder de galg gegeeseld te zijn, voor schelm weg gejaagd.'

P. J. M. WUISMAN

BEHANDEL DE DIEREN MET ZACHTHEID, SPAAR DE VOGELS!

Van oudsher hebben de Amsterdammers honden gehouden. Wagenaar (folio 111 14) deelt mee, dat het koggeschip gewoonlijk met een hond wordt gestoffeerd. Ook de reden daarvoor geeft hij: 'veelligt, om te kennen te geeven, dat, volgens de oude gewoonte op de vrije scheepvaart, de inlaaders het regt van eigendom op de ladinge behielden, zo lang er nog een hond, in 't-schip, in leeven bleewe.'

Dikwerf zijn die honden tot overlast van de stad, die verontreiniging van de openbare wegen niet kan dulden, evenmin als mogelijke aanvallen op en het bijten van de inwoners, noch hun onderlinge gevechten. Hetgeen vooral van de grote honden verwacht kan worden. Vandaar, dat reeds vóór 1413 op geldboete verboden wordt, binnen de vrijheid een hond te hebben, die te kolossaal is om door de ring, aan de Ouderkerkstoren bevestigd, te springen. Later wordt daaraan toegevoegd, dat dit niet zal gelden voor hem, die een havik houdt. en derhalve een 'dierhond' - jachthond - van node heeft. Die persoon mag één hond, maar niet meer houden. Ook de wakers in de lakenramen laat men dan vrij in de keuze van waakhonden'). Een tijdelijk voorschrift volgt 16 mei 1459 toen - op boete-het bezit van kleine en grote honden niet meer werd toegestaan²⁾). Om welke reden, is onbekend. In alle gevallen neemt de hondenplaag toe, zodat 13 december 1481 allen, die deze huisdieren hebben of houden, aangezegd wordt, ze binnen enkele dagen buiten de stad te brengen, waar het gerecht een 'hondecreeft' - hondenslager - bevelen zal, heen te gaan, om de arme dieren dood te slaan. De begeleider moet hem daarvoor een stoter betalen, boven de nu verhoogde boete³⁾). Doch dit

¹⁾ Dr. Joh. C. Breen - Rechtsbronnen der stad Amsterdam, blz. 34.

²⁾ Breen t.a.p. blz. 56

³⁾ Ibidem, blz. 171.

accepteert hij niet zonder meer. Hij verzet zich met woorden en daden. Daar de hondecreeft een soort gerechtsdienaar is, wordt 6 augustus 1482 deze tegenstand strafbaar gesteld naar bevind van zaken door het gerecht en tot voorbeeld van anderen'). Een paar jaren later verandert dit weer. De 31ste maart 1487 wordt de eigenaar van buitenmaats honden bevolen, deze buiten de vrijheid te verbannen, waar zij moeten blijven en waarschijnlijk de dood afwachten. Want het gerecht stelt thans drie hondenslagers aan. Ongehoorzaamheid wordt met een boete, bestaande in levering van 2000 stenen aan de stad, gestraft, verzet bovendien zoals voorheen bepaald is²⁾. De wet wordt niet of slecht nagekomen, zodat 8 november 1487 ten eerste bevolen wordt, dat de hondecreeft bij de meting aan de Oude Kerk tegenwoordig moet zijn. Voorts wordt het ontjagen van enige honden aan de creeft en het nalopen van hem, zodat hij de dieren niet kan doodslaan, evenals het verzet beboet. Of door het gerecht gestraft, zo de delinquent niet kan of wil betalen. Wanneer iemand een te grote hond in zijn huis verstoppt, en de hondecreeft, die hem afmaken zal, niet toe wil laten, wordt hij ook door het gerecht gestraft.³⁾.

Tot nu toe schijnt het grootste gevaar van de hond – de hondsdolheid – weinig of sporadisch te zijn voorgekomen. Er wordt althans geen melding van gemaakt tot 20 juli 1496, wanneer de ziekte epidemisch is opgetreden en de keur 'Van dolle honden' wordt afgekondigd. Volgens de considerans hoort de overheid dagelijks, hoe bepaalde honden in de stad, de vrijheid en vooral in het land daarbuiten 'bevelect ende ontsteken zijn mitter ziekte, plage ende misval van der raserie'. Waar hun beten hoogst gevaarlijk zijn voor mens en dier en jammerlijke gevolgen hebben, beveelt het gerecht, dat van de volgende dag af niemand, wie hij ook zij, in de volgende twee maanden een hond, klein of groot, binnen of buiten zijn huis in de stad of de vrijheid hebben of houden mag op zware geldboete, waarvan $\frac{1}{3}$ aan de aanbrenger zal komen. Tevens wordt een hondeslager aangesteld om de honden die onbeheerd langs de straten lopen, dood te slaan. Daartoe zal hij dagelijks met een knots, voorzien van het stedelijk wapen, langs de weg lopen. Verzet wordt als van oudsher gestraft*).

Ook dit laatste geldt waarschijnlijk maar twee maanden lang. Want 23 mei 1508 wordt ieder weer bevolen zijn honden thuis te houden, anders worden zij doodgeslagen, waar men ze ook vindt⁵⁾. Dit werd 15 juni 1508 op nieuw veranderd. Ieder moet dan weer zijn hond buiten de vrijheid verbannen, op boete bij verzuim. Ook mag – of liever moet – iedereen, een vreemde hond die in zijn huis komt, doodslaan, op dezelfde boete bij ongehoorzaamheid en zonder verschoning dat het dier een ander toebehoort⁶⁾. Het is oorlogstijd, daar wordt zoveel verboden en de overheid kan geen hondenplaag hebben.

1) Breen, t.a.p. blz. 182.

2) Ibidem. , blz. 220-224.

3) Breen, t.a.p. blz. 231.

4) Breen, t.a.p. blz. 314.

5) Breen, t.a.p. blz. 448.

6) Breen, t.a.p. blz. 450.

De middeleeuwse overheid treedt hardvochtig tegen de hond op.

Doch alleen bij noodzaak. Overigens liet men de trouwste vriend van de mens, die men niet missen wil, ongemoeid. In de nieuwe tijd zullen vele maatregelen niet meer toegepast kunnen worden. Hoe zal men bij de uitbreiding van de stad en van het verkeer de hond naar de Oude Kerk kunnen brengen, gesteld, dat de ring gebleven is? En welk schouwspel zou het wezen, indien de loslopende hond in de drukke straten werd opgepakt en doodgeslagen?

De oude ordonnanties zijn veelal in vergetelheid geraakt. En zo er nieuwe aangaande de huis- en de straathonden worden afgekondigd, heeft Noordkerk ze niet belangrijk genoeg geacht om ze voor zijn uitgave van de Handvesten te laten afschrijven.

Ik wijs bijvoorbeeld op de pestkeuren, wier geldigheid uiteraard steeds van korte duur was. Zo bevat een der artikelen van een dergelijke keur van 14 juli 1602 de bepaling, dat alle inwoners hun honden moeten 'opbinden' en in hun huizen houden, daar de hondenslayers alle honden op straat onverbiddelijk zullen doodslaan. Ageren tegen die hondenslayers zal streng worden bestraft. Speciaal wordt nog eens gewezen op 'de veelheyt van de honden hier ter stede wesende'.

De eerste door Noordkerk uitgegeven keur dagtekent van 30 januari 1664, waarbij 'tot welstant van de vleeshouwersneeringe' aan de gildebroeders, knechts, vreemden of iemand van het gezin verboden wordt, honden, groot of klein, binnen of buiten de hal te laten komen, of door hun grote honden of rekels vlees naar de banken aldaar te doen trekken. Op boete van zes gulden voor de meester of eigenaar na de bekeuring door hem, die daartoe door de overlieden aangewezen is¹⁾. Ondanks deze keur veroorzaakten deze honden dagelijks meer ongelukken, evenals die, die door de kruiers en schoenlappers als trekdieren werden gebruikt. Zodat het gerecht van 28 augustus 1675 af een boete van tien gulden zal laten eisen van hem, die de rekels los, naast of vóór wagens met een of twee wielen – kruiwagens – gespannen, of geheel los zal laten lopen. Rekels dienen vastgelegd te worden. Bij verzuim wordt dezelfde boete opgelegd en wordt men aansprakelijk gesteld voor de ongelukken, door de loslopende hond veroorzaakt. De eventuele bekeuring wordt aan de schout, zijn substituten en dienaren opgedragen.

Maar dit slecht wordt nagekomen, moet 6 februari 1695 het verboden terrein tot de jurisdictie uitgebreid en de boete tot 25 gulden verhoogd worden. Ook wordt de kwetsuur door de loslopende rekel thans beschouwd als een door zijn eigenaar toegebrachte, waarvoor deze 300 gulden boete en de chirurgijnsrekening van de patiënt boven de vermelde boete van 25 gulden zal hebben te betalen. Dit geldt sinds 20 juni 1689 ook voor de vleeshouwers.

In de praktijk ontkennen evenwel velen eigenaars van de hond in kwestie te zijn; bewijs is niet altijd te leveren, zodat de keur van 23 november 1702 de zuiveringseed ter verschoning verlangt, en daarbij tegen een boete van

¹⁾ Noordkerk, blz. 1465.

10 gulden verbiedt, welke hond ook, als trekdier te gebruiken, boven en behalve de bovengenoemde boeten.

Doch door de toename van het aantal honden, wordt de stad hoe langer hoe onveiliger, waardoor de ingezetenen 'de straat met als met schroom kunnen gebruiken'. Het gerecht vernieuwt daarom 20 december 1707 de keuren en verhoogt de boete op het laten loslopen van rekels als doggen, bulhonden 'e.d.' tot 25 gulden bij de eerste en 50 gulden bij de tweede overtreding en bij het gebruik van een hond als trekdier. En wie na zonsongang deze twee bevelen ontduikt, wordt met 300 gulden beboet en kan de straf van opsluiting in het tuchthuis, verbanning of geseling naar bevind van zaken verwachten buiten en behalve de voormalige boete van 300 gulden en de betaling van de eventuele chirurgijnsdeclaratie.

Voorts doet de overheid een stap achteruit. De dienders worden gemachtigd dergelijke honden dood te slaan. Verzet hiertegen, o.a. door ophitsing dezer dieren tegen de dienders wordt aan den lijve gestraft. Bij de herhaling van deze keur op 30 januari 1722 worden ook de overlieden van het slepersgilde geauthoriseerd bekeuringen te doen. Zij, die de honden als trekdieren gebruiken deden de slepers waarschijnlijk te veel concurrentie aan! ¹⁾

Ten slotte wordt 31 januari 1775 na klachten van de burgerij de keur afgekondigd, dat iedereen zijn hond buitenshuis aan een 'lijst of band' heeft vast te houden²⁾.

De officiële hondenslayers waren toen allang geworden tot ambtenaren, die men uitsluitend in de kerken vond en die door de kerkmeesters werden benoemd. Daar hielpen zij ook met vreedzamer bezigheden. Zo vindt men op Pinksterdag, de 19de mei 1620, in het doopboek van de Oude Kerk de doop opgetekend van een kind Pieter, de zoon van Wolffert en Jannetje, over wie als getuige een zekere Pietertjen stond. Het was toen reeds lang gebruik ook de patronymen op te tekenen. Waarom dat hier niet gebeurde, verklaart de koster in een onderschrift: 'Ick was op koor doe dit kind quam ende de hontslager had dit getekent.'

De honden, die de kerk binnendrongen, werden uiteraard niet doodgeslagen, maar alleen hardhandig verwijderd. Blijkens een mededeling in de Navorscher van 1860 (p. 374) kenden Alkmaar en Aardenburg toen nog een hondenslayer, die ook wel beleefder *stokman* werd genoemd. In Amsterdam was toen blijkbaar al geen sprake meer van een dergelijke functionaris.

Nog wordt hier de aandacht gevestigd op het walgelijk wrede schouwspel van gevechten van stieren, beren – mannetjesvarkens en andere beesten tegen rekels, bulhonden en steendoggen in de 17de eeuw. De bulhonden zijn speciaal tegen de stieren, de steendoggen tot het berenbijten afgericht³⁾.

De kampen zullen wel plaatsvinden in de hoven van herbergen e.d. De uitspanning 'de Berebij' aan de Amstel moet er haar naam aan ontleen.

De gevaren hiervan zijn niet denkbeeldig voor de toeschouwers. Daarom verbiedt bovengenoemde keur van 20 juli 1689 ook het aanrichten van deze

¹⁾ Noordkerk, blz. 1035, 1036.

²⁾ Noordkerk, 2e vervolg van Handvesten, blz. 159.

³⁾ In Engeland kent men de bulldog en de boardog.

schouwspelen in stad en jurisdictie op een boete van 100 gulden, waarvan de ene helft de aalmoezeniersarmen en de andere de aanbrengrer toekomt, Terwijl de substituut schouten, de hoofdprovoost van de aalmoezeniers evenals de dienaren en provoost van de schout het recht krijgen deze honden op straat op te vangen en dood te slaan. Mat kon men anders met deze woeste, opgehitste dieren doen!

Bescherming van de vogels begint in de nieuwe tijd, wanneer een keur van 24 juli 1492 verbiedt met bogen naar de bomen – d.i. in de hoven – van de Kartuizers- en Regulierskloosters te schieten¹⁾. Daarna straft een van 29 mei 1536 het werpen naar en schieten van speciaal ooievaars en duiven, maar ook naar en van andere vogels in de stad en vrijheid met een carolus gulden²⁾. De boete wordt 5 april 1571 tot 2 pond groten Vlaams verhoogd, het rechtsgebied tot de ambachtsheerlijkheid uitgebreid, voor het najagen van de vliegende en nestelende ‘ooievaars’³⁾.

Intussen veroorzaakte het vermaak van de duivenhouders in de stad om naar hun duiven met stenen te werpen of met kluitbogen te schieten veelal schade aan daken en vensters van de omwonenden. De eersten of de eigenaars van de huurhuizen, waar de duivenslagen uitsteken, worden daarvoor 8 augustus 1547 aansprakelijk gesteld, en het vermaak met de bovengenoemde kleine boete telkenmale bedreigd. De ouders hebben deze voor hun ongehoorzame kinderen te betalen, die anders gegeseld zullen worden⁴⁾. Tien jaren later op 20 december maakt de overheid daaraan voorgoed een einde door het verbod aan duivenhouders hun duiven te laten uitvliegen op een boete van drie carolus guldens bij iedere overtreding. Men treedt zachter tegen de vogels dan tegen de kinderen op !

De ware bescherming van vogels geeft eerst de lange keur van 4 juli 1618⁵⁾. Volgens de considerans vermindert het aantal van de in ‘t wild levende vogels, zoals ganzen, kieviten e.d.⁶⁾ in het binnenland gestadig, omdat de nesten worden uitgehaald en de eieren verkocht, hoewel dit bij verschillende plakkaten verboden was. Daarbij laten de jagers brutaalweg hun honden door de landerijen lopen en jagen, tot schade van de landlieden in dieren, gewas en vogels. En waar particulieren zich niet ontzien, faisanten, patrijzen e.d. te vangen of daarop met bussen of bogen te schieten, wordt thans het nesten uithalen en het vangen van jonge en oude vogels met strikken daaruit, met zes carolus guldens strafbaar gesteld. De boete wordt tot tien gulden verhoogd, wanneer de faisanten e.d. leed Wordt aangedaan. Het is ook niet meer veroorloofd tussen 1 februari en 25 juli met schietwerktuigen en jagersschuiten te rijden en te varen, op straffe van onmiddellijke beslagname van deze instrumenten en een boete van 6 carolus guldens. Binnen zes weken moet de overtreder worden bekeurd en voor de boete naar rechten vervolgd worden.

1) Breen, t.a.p. blz. 370.

2) Noordkerk, t.a.p. blz. 745.

3) Noordkerk, t.a.p. blz. 1034.

4) Noordkerk, t.a.p. blz. 1035.

5) Ibidem. blz. 745.

6) Zie de opsomming onder 5).

Wie zelf de velden vertrapt of vernielt, of door zijn honden laat vernielen, wordt beboet met drie carolus gulden, of gegeseld. Een dubbel zo grote boete treft de delinquent, die op het gevogelte van de landman schiet. De boeten worden alle tussen de hoofdofficieren, de stad en de aanbrengrer verdeeld en de jeugdige overtreders op de voornoemde wijze berechtigd. Alles in het belang van de vogels zelve, maar ook van de wildstand en de geauthoriseerde jagers!

Ook de stadswanen,¹⁾ die in de 16e en 17e eeuw de stadswateren verlevendigen, worden ondanks plakaten en ordonnantiën soms gekwetst, van haar eieren beroofd, en zelfs gedood gevonden. Dit kon de overheid zeker niet dulden, noch in het belang van haar eigendommen, noch in het belang van de vogels zelve. De keur van 28 april 1645²⁾ straft de kwaadwillige dan ook met openbare geseling, die hij met 40 gulden kan afkopen, gelijk te verdelen tussen de hoofdofficier en de aanbrengrer. In het geval van lijfstraf ontvangt de laatste 20 gulden uit de stadskas. Wie de misdaad verheimelijkt, wacht een boete van 10 gulden. De straf wordt 14 april 1671 verhoogd tot 60 gulden of zes maanden opsluiting op water en brood op eigen kosten, zo de delinquent niet in staat is te betalen. De regeling omtrent de besteding van de boete blijft.

Waar de eendenhouders meestal de schuldigen zijn, die hun eendvogels in strijd met de wet in de openbare wateren laten zwemmen, beveelt het gerecht, dat zij binnen acht dagen na afkondiging van deze keur hun vogels in hokken hebben op te sluiten, op verbeurte van deze vogels bij ongehoorzaamheid en een boete van 25 gulden bij de eerste en 50 gulden bij de tweede overtreding, waarbij dan het verbod van eendenhouden – zelfs in hokken – komt. De boeten komen de aanbrengrer alleen ten goede, wiens naam geheimgehouden wordt³⁾.

Er zullen wel niet veel vervolgingen zijn ingesteld. Want bij vroedschapsresolutie van 4 oktober 1672 is de zwanenhoudery opgeheven.

LEONIE VAN NIEROP (†)

¹⁾ Zie hierover: J. Wagenaar, Amsterdam (oct.) VII blz. 172, 290.

²⁾ Noordkerk t.a.p. blz. 745.

³⁾ De keur van 13 juni 1656 had dit op de zelfde wijze voor de ambachtsheerlijkheid van Amstelveen en Nieuwer-Amstel geregeld.

EEN VADERLOZE TWEELING

Op 8 januari 1577 heeft de pastoor van de Oude Kerk de volgende inschrijving in zijn doopboek gedaan: 'Marri Pancraes, pr. ignotus quia mr. rustica decastratam dicebat se in campo oppressam a guesio quodam. Lucia Eva gemellae. Sasmoer. Hugo Cornelis, Marri Gerrits, Heynrick Trians. Trijn Simons.'

Dat wil zoveel zeggen, dat Marri Pancraes niet wist, wie de vader was van de tweeling Lucia en Eva, die zij met behulp van Sasmoer ter wereld had gebracht, daar zij in het veld verkracht was door een geus. Of het werkelijk een van de vele oorlogsdrama's gold of dat het maar een excuus was, blijkt niet. De pastoor tekende veiligheidshalve op: 'dicebat' of wel 'ze zei'.

Marri Pancraes behoorde blijkbaar niet tot de bekende familie van die naam. De naam Pancras, die toen in tegenstelling tot nu nogal eens voorkwam, was stellig de voornaam van haar vader. Ik kan dan ook niet zeggen, hoe het haar en de tweeling verder verging.

1. H. v. E.

NOGMAALS WENCKEBACH

De heer F. H. Freese was zo vriendelijk de redactie attent te maken op het feit dat de in het vorige nummer gepubliceerde prent van L. W. R. Wenckebach (zie p. 54) eveneens voorkwam op de achterzijde van een stadsplattegrond.

Die plattegrond had ik niet tot mijn beschikking, doch uit zijn beschrijving kon ik opmaken dat bedoeld werd de plattegrond, welke in de catalogus van A. E. d'Ailly voorkomt onder nr. 682, en waarvan zich een exemplaar moet bevinden in de atlas van A. A. Kok.

Het is niet onwaarschijnlijk, zo meent de Heer Freese, dat de bewuste prent gemaakt werd in opdracht van de directie van 'Krasnapolsky', een veronderstelling, die mijnerzijds steun vindt in het feit, dat Wenckebach ook in opdracht van de wijnhandelaren Ferwerda en Tieman een afbeelding van het hoofdkantoor van deze firma aan de da Costakade vervaardigde, welke afbeelding – zij het niet gesigneerd – als reclame is te vinden op pag. 108 van het door 'Het Nieuws van de Dag' in 1907 uitgegeven boekje met 100 stadsgezichten door Wenckebach.

P.W.

Mededelingen van het bestuur

ADRESSEN

Genootschap Amstelodamum: secretaris L. C. Schade van Westrum, Johannes Verhulststraat 124 boven, Amsterdam-Z. (tel. 714721), penningmeester Andr. van der Laan, contributie leden minimum f 12,—, donateurs f 15,— (gem. giro A 65, postgiro 52391 ten name van het genootschap Amstelodamum), redactrice maandblad mej. dr. 1. H. van Eeghen, Prinsengracht 556, Amsterdam C. Uitgaven van het Genootschap, verkrijgbaar door tussenkomst van J. F. M. den Boer, Prinsengracht 844, Amsterdam-C., tevens aldaar ledenadministratie.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET
GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

49e JAARGANG MEI 1962

A M S T E L O D A M U M

Maandblad voor de kennis van Amsterdam
Orgaan van het Genootschap Amstelodamum

49e JAARGANG

MEI 1962

EEN ONBEKENDE BESCHRIJVING VAN HOLLAND UIT 1695

In zijn reizigers te Amsterdam, een uitgaaf van ons Genootschap, heeft Jacobsen Jensen zich stipt gehouden aan zijn uitgangspunt, namelijk uitsluitend de gedrukte reisverhalen van personen, die Amsterdam bezochten en beschreven, op te nemen. Daardoor ontgaan ons wel eens boeken, die niet geheel aan de bovengenoemde termen beantwoorden, maar minstens even belangrijk zijn.

Hier wil ik iets vertellen over zo'n publicatie. De journalist Claude Jordan, geboren in 1660 in de Provence, woonde van 1681 tot 1691 als refugé in ons land, afwisselend te Leiden en Amsterdam en werkte daar mee aan verschillende couranten. Daarna keerde hij terug naar zijn geboorteland, werd weer Rooms-Katholiek en maakte zich enige naam door de uitgaaf sedert 1704 van een maandelijks politiek-litteraire courant, in de volksmond de *Journal de Verdun* geheten. Wanneer hij overleed is niet bekend; zijn biografen spreken afwisselend van omstreeks 1716, wat zeker niet juist is, 1727 en 1746. Wie meer over hem wil weten, kan mijn deel I en binnenkort te verschijnen deel II van de Amsterdamse Boekhandel raadplegen.

In Frankrijk teruggekomen zette hij zich allereerst aan het schrijven van de 'Voyages historiques de l'Europe', waaromtrent 'Les sources de l'histoire de France XVIIe siècle' van Bourgeois en André het volgende vertellen: 'Son ouvrage est une compilation dans laquelle les sources ne sont pas mentionnées; mais il devait être agréable au lecteur parce qu'il était une sorte de guide et parce qu'il contient une foule d'anecdotes vraies ou fausses et une série de raisonnements sur les faits historiques. Cela piquait la curiosité et explique le succès de ces volumes, où toute l'Europe est décrite, sauf la Turquie.'

Dat succes maakte, dat er in zijn werk, waarvoor hij op 10 augustus 1692 privilege van de koning kreeg en waarvan de acht delen, verschenen bij Nicolas le Gras te Parijs, de jaartallen 1693 tot 1700 dragen, vele herdrukken en nadrukken kwamen en zelfs vertalingen in het Engels en Duits.

Ik noem ze hier niet allemaal op. Curiositeitshalve vermeld ik hier echter wel, dat in de winkelcatalogus van 1699 van Hendrik Wetstein, aanwezig op de Universiteits Bibliotheek te Amsterdam, op pag. 406 een Amsterdamse uitgaaf werd aangeboden, die toen uit 6 delen bestond. Deel V, dat in 1699 was verschenen (de oorspronkelijke Franse druk van dat deel dateerde uit 1695) en dat geheel aan ons land was gewijd, werd apart aangeboden. Van deze oudste Amsterdamse druk vond ik nergens een exemplaar.

Thans is er namelijk van al die drukken nog maar bitter weinig over. In ons land moet men zich behelpen met nadrukken van 1712 en 1718, die op de Koninklijke Bibliotheek te vinden zijn en die kleine wijzigingen, hetzij van Jordan zelf, hetzij van anderen, vertonen. Ik citeer hier uit de druk van 1712 bij Pieter de Coup: 'Voyages historiques de l'Europe, Tome V. Qui comprend tout ce qu'il y a de plus curieux en Hollande et dans le reste des Provinces Unies. Augmenté de la guide des voyageurs ou description des routes les plus fréquentées, pour voyager dans les XVII provinces des Pays-Bas. Avec une carte très exacte de ces provinces. Par Mr. de B. F. Nouvelle Edition', gevolgd van de Haagse druk van 1709.

De boekjes in handig, klein formaat werden toen dan ook gebruikt zoals tegenwoordig de Baedeker. Het 'historique' moet men met een korreltje zout nemen; over het heden wordt dikwijls meer verteld dan over het verleden. Als jaartallenboekje gebruikte men de 'Voyages' bepaald niet. Claude Jordan sloeg er dikwijls maar een slag naar, al zijn de gegevens in grote lijn meestal niet onjuist en zeer smakelijk opgedist.

Jordans biografen vertellen allen, dat hij twaalf jaren door Europa heeft gereisd, maar wij zagen al, dat hij van die twaalf jaren er althans tien in Holland doorbracht. Dat maakt, dat het relaas over ons land verreweg het belangrijkste gedeelte van zijn werk is. Hier sprak hij uit persoonlijke ervaring, in andere landen op grond van boekenkennis en mededelingen van bevriende zijde. Als Fransman trof hem het typisch Hollandse en dikwijls wijst hij daarop. Daarom wil ik hier het een en ander uit zijn verhaal vertellen. Men houde mij ten goede, wanneer niet alles even juist is. Zijn de staaltjes soms uitzonderlijk sterk, dan bedenke men, dat Claude Jordan, bewoner van de Leidse Breestraat en van de Amsterdamse Bergstraat, toch altijd de dingen van horen zeggen heeft en dat zij alleen al daaraan hun betekenis ontleenen.

Toen de Leidse boekverkoper Boudewijn van der Aa in 1700 met een overigens zeer verkorte vertaling van de reisbeschrijvingen van Jordan kwam, deelde hij dan ook in zijn 'Aan den leeser' voorin mee, dat een deskundige het werk voor hem had bekeken en het volgende oordeel had gegeven: 'Behalven dat den schrijver betoond te zijn een man van schrander verstand en oordeel, soo blijkt het, dat hij is van een aangenaam, plaisant, en *joviaal* humeur, die zijn aanmerkingen heeft doorspekt met seer aardige en *seldsame* vertellingen, hem voorgekomen van de inwoonders dier landen, daar hij sig bevond, egter met die omsigtigheid, dat hij die opgeeft niet als een Evangelische waarheid, maar soodanig als de bijgeloovigheid dier menschen hem deselve hebben verhaald, het oordeel daar van overgevende

aan de bescheidenheid van zijnen leser. Den schrijver betoond ook met veel opmerking te hebben gereist, besonder in *Holland*, daar hij veel bijzonderheden van aanteekend, die andersins noit, of seer selden komen tot kennis van vreemdelingen, als den opmerkenden leser, ligtelijk uit verscheide staaltjes sal merken.'

Het historisch overzicht van de wording van de republiek zal ik voorbijgaan en slechts een couplet van een slotvers van hem aanhalen:

Quand dans ce País au niveau,
Dont la terre en peril, est plus basse que l'eau,
Je vis trente Villes rustiques
Former un seul Etat d'autant de Republicues.
Où chacun est maître chez soi;
Ce peuple me parut, dans ces lieux aquatiques,
Un reste libertain des grenouilles antiques,
Qui ne voulurent point de Roi.'

Wel wil ik vermelden, hoe diep hij onder de indruk is van de 27 millioen livres (1 gulden was 1 livre en 7 of 8 sous), die toen in vreedstijd aan belastingen binnenkwamen (26) en over de hoge imposten, zo hoog als nergens elders ter wereld, die dat mogelijk maakten (117). Daarvan geeft hij enkele plastische voorbeelden, zoals bijvoorbeeld van de bedelaar, die wel meer dan 20 écus (1 écu was 2 gulden 10 stuivers) aan de staat betaalt in de vorm van imposten op levensmiddelen, en van de bedienden, die als zodanig ieder 6 livres per jaar betalen. Het gezegelde papier, in verschillende prijzen, is hier nog eerder ingevoerd dan in Frankrijk. Ook aan dit alles wijdt hij een couplet van zijn vers:

'L'Etat est si chergé de dettes.
Et les sujets ont sur leurs têtes,
Tant d'impots que c'est à bon droit
Que le sage Etranger s'étonne,
Que l'un puisse paier tous les ans ce qu'il doit,
Et l'autre donner ce qu'il donne.'

Maar dat alles is mogelijk, en wel door de voorspoed die er heerst. Die voorspoed is in de ogen van de Fransman zeer gelijk verdeeld; excessen zijn er niet. En ook daaraan wijdt hij een couplet van zijn vers: 'La maltôte sans pauvreté'.

Duidelijk tekent hij het verschil tussen het westelijk en oostelijk deel van het land. Het lage westelijk deel trekt uiteraard het meest zijn aandacht: 'Dans quelques endroits, principalement au nord de la Hollande, la terre tremble sous vos pieds, en telle maniere qu'une personne qui marchera à dix pas de vous, fera mouvoir la terre qui sera sous vos pieds.' (19). Hij vindt het hier niet gezond, ofschoon een Hollander zelf er wel oud kan worden (21). In Rotterdam acht hij de lucht overigens wel beter dan in Amsterdam. Overstromingen in dit land, lager dan de zee, komen telkens weer terug: 'En mil six cent quatre vingt-deux, je vis une pareille inondation dans la Province de Zelande, qui submergea plus de

trente Villages, et causa la perte d'une infinité de monde et de bestiaux, qui furent surpris la nuit par les eaux.'

Op het voedsel gaat hij uitvoerig in. Het graan van het brood, dat men krijgt, is altijd zes jaar oud, omdat er voor zes jaar wordt ingevoerd en opgeslagen, daar het land zelf maar weinig levert (21 en 74). Door de vele aanvoer is de wijn goedkoper dan in Parijs (75). In februari worden magere koeien uit Denemarken geïmporteerd om hier te worden vetgemest (77). Ook de typisch Hollandse zuivelbereiding beschrijft hij (79-81). Persoonlijk trof mij het meest het verhaal over de zalm, dat hij vertelt bij zijn beschrijving van Dordrecht. Precies hetzelfde verhaal kreeg ik namelijk als kind te horen in het Rijksmuseum voor 'Het Gebed zonder End', het bekende schilderij van een biddende vrouw aan tafel van de Dortenaar Nicolaas Maes. Daar leerden wij, dat de dure zalm, die wij zelf nooit hadden geproefd, in de 17de eeuw een volksvoedsel was en dat het dienstpersoneel bij zijn komst als voorwaarde stelde, dat het met meer dan tweemaal per week zalm zou hoeven eten. Dat verhaal vertelt Claude Jordan, met even veel ophef als het ons werd verteld. Ook hij heeft dus al in Holland de zalm als een dure vis leren kennen, die echter eens in overvloed aanwezig moet zijn geweest. In Dordrecht nu hoort hij, hoe de vork in de steel zit. In 1620 zijn in een periode van 9 maanden in de rivier voor de stad 8921 zalmen gevangen, omdat er schepen met tabak in de noordzee waren vergaan en door de sterke tabakslucht de zalmen van die noordzee de Maas waren opgejaagd! (291).

De zeden en gewoonten van de Hollanders komen voortdurend ter sprake. Het zijn natuurlijk de netheid (112-116), waarbij Leiden als 'la plus propre de toute l'Europe' de kroon spant, de speciale zorg van de vrouwen voor de winkels, die hier alle glazen puien hebben, waarop in Frankrijk alleen de pruikenmakers blijken te bogen (111 en 113) en de merkwaardige gewoonten bij trouwen en begraven (297 etc.). Sterk trekt zijn aandacht, dat ongetrouwde vrouwen met één of zelfs twee kinderen, mits die maar niet van één man zijn, volstrekt niet zijn geschandvlekt en nog makkelijk een echtgenoot kunnen vinden (91). Ook daaraan wordt een couplet van zijn vers gewijd. Zoals te verwachten wordt ook de gravin van Holland met haar 365 kinderen genoemd. Dan zijn er de tijden van ontspanning. Merkwaardig vindt hij de gewoonte om 's middags bezoeken af te leggen, maar nooit onaangekondigd (101). Bij het schaatsenrijden trekt zijn aandacht dat hoog en laag zich op het ijs doorenmengt (119).

De vele veiligheidsmaatregelen worden besproken, de 'clapersmans' of 'ratelswach', die 's nachts rond gaan (102), de verdeling in wijken en de werking daarvan (106), de wonderbaarlijke brandspuiten in Amsterdam (104). Zelfs weet Jordan te vertellen, dat degeen, die brand krijgt, veroordeeld wordt tot een boete (101).

Een apart hoofdstuk wordt gewijd aan de Oost-Indische en West-Indische Compagnieën en daarin wordt ook nog het een en ander over de haringvisserij meegedeeld (128 etc.). De vele liefdadige gestichten en verbeteringshuizen, waar Holland om bekend was, verleiden Jordan tot een uitvoerige beschouwing daarover. Het grote aantal religies, dat hier open-

Winkel met glazen puien Kalverstraat bij de Heilige Weg, gravure uit J. Commelin, 1663.

Foto gem. archiefdienst.

lijk kan worden beleden, trekt uiteraard ook de aandacht van de Fransman, evenals de stoven die in de kerken worden gebruikt (110). Vooral over de Rooms-Katholieken deelt hij nogal wat mee, maar wanneer hij zegt, dat tijdens zijn verblijf in Amsterdam daar op 82 plaatsen de mis werd gelezen, moet òf hij òf de zetter de beide getallen omgedraaid hebben (121 en 150). Ook hierover dicht hij weer een couplet.

Na de verschillende algemene onderwerpen behandelt hij de steden, allereerst en heel uitvoerig Amsterdam, dan den Haag, Rotterdam, Leiden, uiteraard ook wat uitgebreider, Delft, Haarlem, Gouda en Dordrecht, die hij blijkbaar alle van eigen aanzien kent. Ook de trekschuiten, die hem dikwijls vervoerd zullen hebben, beschrijft hij. Niet alleen is hij getroffen door de stiptheid, waarmee die varen, maar ook door het feit, dat kinderen beneden de tien jaar niet betalen, ofschoon ze dikwijls de beste plaatsen bezetten (268). Tenslotte noemt hij nog even Friesland, Gelderland en Utrecht.

Aan Amsterdam, waarover ook al heel wat in de voorgaande hoofdstukken is verteld, wijdt Jordan de bladzijden 143-230. Hij begint met de gebruikelijke lofzang 'si belle, si riche, et si puissante, qu'on ne fait pas

difficulté de la nommer un miracle et la perle des villes du Monde.’ Dan gaat hij – natuurlijk – over op de palen, waarop de huizen zijn gebouwd. Naar zijn zeggen worden die telkens nagekeken. Daarna geeft hij een verslag over de plattegrond met al zijn grachten. Elders heeft hij verteld, dat die met linden beplant zijn (116). De stad is groter dan Parijs, maar er wonen heel wat minder mensen. Dat komt omdat daar de huizen voor meer gezinnen bestemd zijn en hier niet. Men woont gelijkvloers en boven zijn de opslagplaatsen (154). Over het stadhuis raakt Jordan niet uitgepraat: ‘*Quoique je l’aie vûe, plus de 500 fois pendant plusieurs années que j’ai séjourné à Amsterdam, je puis dire que j’étois aussi surpris la dernière fois que la Première, trouvant toujours de nouveaux sujets d’admiration.*’ Dit stadhuis alleen al verdient, dat de vreemdelingen Amsterdam bezoeken. Men kan door de atlas tot in de globe klimmen en uitkijken over Amsterdam, maar bij warmte is het daar gevaarlijk, omdat men er zou kunnen stikken (159).

De Nieuwe Kerk met een preekstoel van *f* 25000,— en de Oude Kerk, met de praalgraven in beide, worden daarna beschreven en dan het zee-magazijn. Over de Portugese synagoge vertelt hij een van zijn sterke verhalen. Die werd zo hoog en zo zwaar opgetrokken, dat de magistraat ging vrezen, dat het gebouw als fort zou kunnen worden gebruikt en er perk en paal aan stelde: ‘*et c’est la seule cause que les architectes y remarquent de la defectuosité.*’

Dan vertelt hij over de rijke Joden en speciaal over een van hen, die een prachtig huis bouwde en de tralies aan de ramen langs de straat van zilver wilde maken, wat de magistraat verbood, zodat het verguld ijzer werd. Hier is hij bepaald matig in zijn verhaal, want uit ons jaarboek XXV, pag. 177 blijkt, dat men algemeen vertelde, dat dit huis van de Pinto een zilveren hekwerk had.

Ook over het stadsbestuur vertelt hij het een en ander. De burgemeesters werden niet betaald, maar hadden de benoemingen en konden zo hun familie en vrienden bevoordelen. Vooral de posterijen vormden een rijke bron van inkomsten. Het lucratiefste ambt was dat van de schout, die voor drie jaar werd benoemd, wegens de boeten, die hem ten deel vielen. Jacob Boreel bekleedde dat ambt in de tijd van Jordan en werd zo schadeloos gesteld voor de dure jaren, die hij als ambassadeur in Parijs had gehad. Tot driemaal toe werd hij benoemd, omdat hij er nog steeds niet uit was. Boze tongen vertelden echter, dat dit geschiedde, omdat men hem niet als burgemeester wilde hebben. Tenslotte bleek dit echter onjuist, daar hij in 1689 wel tot burgemeester werd gekozen. Met dat jaar is Jordan in ieder geval weer fout, want pas in 1691 werd Boreel in het college van burgemeesteren opgenomen.

Wanneer Jordan vertelt, hoe de sleutels van de stadspoorten voorheen ‘s nacht onder het hoofdkussen(!) van de presiderend burgemeester plachten te worden bewaard, dan knoopt hij daar het verhaal aan vast, dat burgemeester Lambert Reynst in het rampjaar 1672, toen de bevolking daartegen in verzet kwam, drie maanden lang elke nacht op het stadhuis ging slapen en dat burgemeester Pol (Jan van de Poll), zijn opvolger, die zijn eigen bed

verkoos, ze weer thuis trachtte te nemen, maar zoete broodjes moest bakken en uiteindelijk slechts de sleutels van de kist, waarin ze op het stadhuis werden opgeborgen, thuis kreeg. Dat werd toen gewoonte en bleef sedertdien zo.

Hoe belangrijk het stuk over ons land is, blijkt wel uit het volgende deeltje, VI, gewijd aan Duitsland, dat tezamen met dit deel is gebonden. Worden aan de Republiek 312 bladzijden gewijd, voor geheel Duitsland zijn dat er slechts 204 met als aanvulling de 'articles de la bulle d'or' van 1356. Ook in zijn Journal de Verdun zou Claude Jordan later nog telkens aardige mededelingen over Holland geven, die men elders tevergeefs zal zoeken. Zijn kinderen waren dan ook in Holland achtergebleven en stuurden hem blijkbaar geregeld berichten. Zo profiteert nog de hedendaagse historicus van de gastvrijheid, die de Jordans drie eeuwen geleden in ons land genoten.

Hier wil ik eindigen met het enige couplet van zijn vers op Holland, dat nog niet ter sprake is gekomen.

'La terre avare à leur égard,
Ne leur veut faire aucune part
De ces biens, dont ailleurs on la trouve remplie;
Et cependant ces bonnes gens
Ont tant fait par leur industrie,
Qu'ils ont abondamment les besoins de la vie,
En dépit des quatre éléments.'

I. H. v. E.

HET JONAS DANIËL MEIJERPLEIN

Nu onder deze titel een zeer lezenswaardig boek van dr. Jaap Meijer is verschenen,¹⁾ leek het mij goed de aandacht te vragen voor enige aantekeningen omtrent de demping van de Leprozenburgwal en dat gedeelte van de Muidergracht, die nu tezamen het plein uitmaken, dat bij raadsbesluit van 2 oktober 1873 genoemd werd naar Jonas Daniël Meijer. Burgemeester en Wethouders hadden bij hun voordracht van 20 augustus 1873 de naam Mauritsplein voorgesteld. Op voorstel van de raadsleden Van Nierop, Rahusen, David J. C. van Lennep, Boas, Feith, Tetterode en Jäger werd het echter Jonas Daniël Meijerplein. De naamgeving was door de heer Van Nierop reeds ter sprake gebracht in de vergadering van de gemeenteraad op 5 februari 1873 in verband met de voordracht tot afbraak van de vleeshal, waardoor de scheiding tussen de ene zijde, Deventer Houtmarkt, en de andere zijde, Muidergracht, zou komen te vervallen. In de Amsterdamsche Courant van 11 maart 1873 betoogde mr. Van Nierop, dat hij Meijer niet bedoelde te vereren van wége het grote aandeel dat hij

¹⁾ Besproken door S. v. W. in maandblad Amstelodamum 1961, blz. 118-119.

gehad had aan de bevordering der gelijkstelling en beschaving zijner geloofsgenoten, hoezeer dat belang ook van algemene sociale aard, zelfs algemene waardering zou rechtvaardigen. Hij wilde slechts, gedachtig dat Meijer in 1810 de vredestichter was der beide Israëlietische gemeenten, aan de raad de verzekering geven, dat Meijer ook in deze buurt hoog stond aangeschreven.¹⁾

Op bladzijde 28 van zijn boek geeft dr. Meijer een lokaal-geographische oriëntatie van het door hem behandelde plein. Hij schrijft, dat het huidige plein is aangelegd op de voormalige Deventer Houtmarkt en op gedeelten van de in 1874 gedempte Houtgracht en Muidergracht.²⁾ Ook Henri Polak heeft in de noot op bladzijde 96 van het maandblad *Amstelodamum* van 1930 deze demping in 1874 vermeld. Dé heer De Ridder heeft in zijn boekje over *Verdwenen Straatnamen*, sub *vocibus Deventer Houtmarkt en Houtgracht*, de demping van het gedeelte waar zich thans het Jonas Daniël Meijerplein bevindt, gesteld omstreeks 1870, voorafgaande aan het nog nader te noemen raadsbesluit van 22 januari 1874. Noch bij de dempingen, opgenoemd door prof. dr. H. Brugmans op blz. 33 van het eerste deel van de *Catalogus der Historische Tentoonstelling Amsterdam 1925*, noch bij die, vermeld in de lijst van wijzigingen in het stadsplan, opgenomen in de *catalogus van Amsterdamsche plattegronden* door A. E. d'Ailly, 1934, treffen wij het Jonas Daniël Meijerplein aan. In zijn *Historische Gids* blijft d'Ailly in de inleiding (2e druk, blz. 31-32) over dit plein vaag: mede uit deze tijd (1867-1884) zijn de dempingen van een deel der Muidergracht (Jonas Daniël Meijerplein) en de Leprozen- en Houtgracht (Waterlooplein). Op blz. 146 deelt d'Ailly vervolgens mede, dat de stille zijde van het plein vroeger een gracht (de Muidergracht) was en dat in 1794 het gedeelte tussen de Herengracht en de Lazarussteeg werd gedempt.

Vergelijking van de platen van de Deventer Houtmarkt in de eerste en de tweede druk van de eerste serie van Amsterdam in Schetsen van Witkamp en Hekking, 1861 en 1862, waarvan de laatste als 19e eeuwse litho tegenover blz. 24 van dr. Meijers boek is gereproduceerd, gaf mij een aanwijzing, dat de demping van de waterweg tussen Houtgracht en Nieuwe Herengracht in die jaren moet zijn geschied. Raadpleging van kaarten leidde tot dezelfde conclusie. Aan de hand van enige archiefstukken kon de gang van zaken tenslotte worden vastgesteld. Op de gemeentebegroting voor 1861 werden onder no. 230 gelden uitgetrokken voor de demping van de Leprozenburgwal en de Muidergracht van de Nieuwe Amstelstraat tot de Nieuwe Herengracht. Onder no. 229 was een post opgenomen voor demping van de Anjeliërsgracht, de tegenwoordige Westerstraat, die algemeen met jaartal 1861 in de literatuur wordt vermeld. De gemeenteraad stelde de vereiste bedragen beschikbaar op 25 oktober 1860. De Commissie van voorbereiding voor Stads Publieke Werken wilde het door demping van het gedeelte Muidergracht te verkrijgen plein ongeschonden en on-

¹⁾ Gemeenteblad 1873, afdeling 2, blz. 613.

²⁾ Zo deelde hij het eveneens mede op blz. 43 van *Het verdwenen Ghetto* (Amsterdam 1948). Blijkens de noot aldaar is het ontleend aan *Amsterdamse Straatnamen* van A. Margaretha van Gelder (Amsterdam 1913), blz. 60.

Deventer Houtmarkt, steendruk uit Amsterdam in schetsen, 1861.

Foto gem. archiefdienst.

bebouwd voor de publieke dienst bewaren. De gemeente was hierin echter niet meer vrij, daar zij dit terrein aan de regering had opgegeven als in aanmerking komende voor de oprichting van een pinacothek.¹⁾ Andere mogelijkheden daarvoor waren o.a. de Westermarkt en het Amstelveld. Het zou echter nog vijftientig jaar duren al eer, niet een museum Koning Willem I of III, maar het Rijksmuseum, op een heel andere plaats tot stand kwam.²⁾

Op 11 maart 1861 had de aanbesteding van de dempingen van Anjeliërsgracht, Leprozenburgwal en een gedeelte van de Muidergracht plaats.³⁾ Zij moesten blijkens artikel 5, wat de Leprozenburgwal en het gedeelte Muidergracht betreft, vóór of op 1 september, en wat de Anjeliërsgracht aangaat, vóór of op 1 oktober 1861, gereed zijn. De Leprozenburgwal moet wel onderscheiden worden van de Leprozengracht; de burgwal liep van de Houtgracht tot de Nieuwe Amstelstraat, ten zuidwesten besloten door het Oudesijds Huiszittenhuis en ten noordoosten door een houten wal langs de kade voor het Leprozenhuis. De naam Leprozenburgwal schijnt in 1873 reeds vergeten te zijn. Burgemeester en Wethouders duiden dit gedeelte van het ontstane plein in hun bovengenoemde voordracht van 20 augustus aan als het sedert enige jaren gedempte gedeelte Houtgracht.

Het tegenwoordige Waterlooplein bestaat uit de Houtgracht (uitkomend in de Zwanenburgwal) en de Leprozen- of Turfgracht (uitkomend in de Amstel). Bij het raadsbesluit van 22 januari 1874, dat enige regelingen inhield omtrent land- en waterwegen, werd reeds tot demping van deze beide grachten besloten, maar eerst het raadsbesluit van 16 februari 1882 leidde

¹⁾ Arch. secr. afd. P.W. 1859 no. 1966 en secr. afd. A.Z. 1859 no. 12426.

²⁾ W. A. Keuzenkamp, De plannen voor het Rijksmuseum, Bulletin van het Rijksmuseum, achtste jaargang - 1960 - afl. 4, blz. 117-134.

³⁾ Bestek no. 10 van dat jaar.

tot uitvoering. Tevens werd toen besloten tot de demping van de Nieuwezijds Voorburgwal, de Martelaarsgracht en het Spui. Volgens raadsbesluit van 27 december 1876 werd het gedeelte van de Muidergracht tussen de Nieuwe Herengracht en de Nieuwe Keizersgracht herschapen in het Hortusplantsoen, dat deze naam echter eerst kreeg bij raadsbesluit van 15 februari 1911.

Nadat de demping van het gedeelte Muidergracht langs de Portugese Synagoge in de herfst van 1861 voltooid was, werd in het voorjaar van 1862 de bestrating van de aangrenzende weggedeelten gewijzigd. Hierbij werd het hek verwijderd, dat het gedeelte waaronder zich de drie publieke verswaterbakken en die van de hal bevonden, omgaf. De pomphuisjes en luchtstolpen, die op deze bakken stonden, werden vervangen door pompkasten tegen de hal. De 35 stedelijke verswaterbakken, die tussen 1791 en 1824 waren aangelegd en aanvankelijk met regen- en Vechtwater, later gedeeltelijk ook met duinwater werden gevuld, bleven voor de watervoorziening van de bevolking bij een eventueel beleg van de hoofdstad van belang tot in het begin van deze eeuw. Twee van de bakken op de Deventer Houtmarkt waren in 1862 verhuurd aan Van Vollenhovens bierbrouwerij De Valk.¹⁾ Toen het halgebouw in 1873 gesloopt was, werd op zijn plaats een mozaïekperk aangelegd, dat volgens Martin Kalff niet weinig tot verfraaiing en opvrolijking van de omtrek bijdroeg, ofschoon al die knutterig afgeperkte vakjes wel een beetje aan een vruchtentaart deden denken.²⁾ De verswaterbakken werden toen afgesloten door ijzeren pomppedestals.

MR. J. H. VAN DEN HOEK OSTENDE

¹⁾ Arch. Dienst P.W. 1862 no. 22 en 1865 no. 191; arch. secr. afd. P.W. 1909 no. 1161.

²⁾ Martin Kalff, *Amsterdam in plaatjes en praatjes*, 2e druk, Amsterdam 1878, blz. 175 van het eerste deel.

HET HUIS 'SONNENBERG' HERENGRACHT 361

Aan de oostzijde van de Herengracht, 't vijfde huis ten noorden van de Wijde Heisteeg ligt het perceel Herengracht 361, tot voor kort een vrij onbeduidende lijstgevel met slechts in de bakstenen bovengevel wat spaarzame en zeer moeilijk te herkennen midden 17e eeuwse details. Het perceel, door de Amsterdamse Maatschappij tot Stadsherstel N.V. gekocht, wordt momenteel gerestaureerd onder leiding van de architect G. Prins. Een grondig oudheidkundig onderzoek bracht zoveel interessante gegevens aan het licht dat het mogelijk was een volledige reconstructie van dit pand te maken.

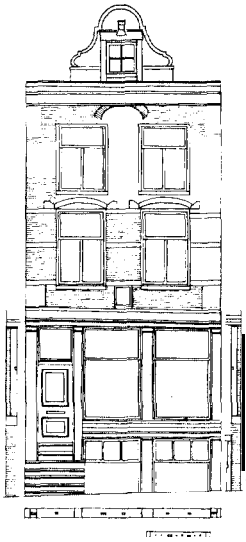

Fig. 1: Best. toestand voor-gevel.

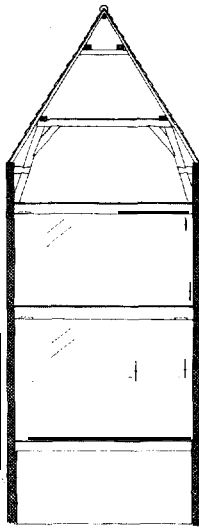

Fig. 2: Best. toestand dwars-doorsnede.

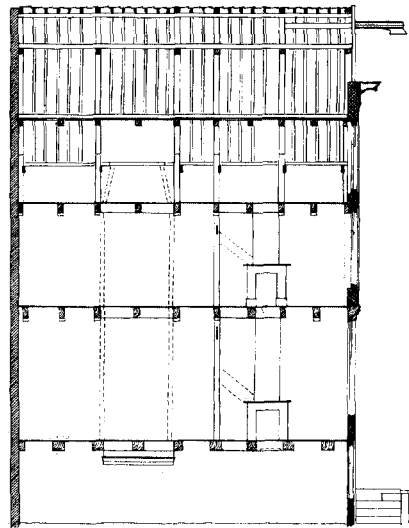

Fig. 3: Best. toestand langs-doorsnede.

Fig. 1 geeft de bestaande toestand van de gevel van het perceel weer. De kelderingang bevindt zich onder de stoep. De houten onderpui is in de 19e eeuw geheel betimmerd en grote gedeelten van de bakstenen bovengevel zijn vernieuwd. Tussen de puibalk en de le natuurstenen band bevindt zich midden in de gevel de geheel bruutgehakte gevelsteen, die de naam 'Sonnenberg' heeft moeten uitbeelden. Bij het schoonmaken van deze steen tekenden zich de contouren van een berg, met daar boven de zon, duidelijk af. De vensteropeningen van de 1e verdieping zijn door de natuursteenband heen gebroken. De natuurstenen aanzetblokjes en een klein gedeelte van de rondbogen boven deze kozijnen waren nog aanwezig. De openingen van de 2e verdieping zijn later aangebracht. Het rondboogje boven het vroegere zolderluik was nog voor een gedeelte aanwezig. Het oorspronkelijke metselwerk is in fig. 1 met getrokken lijnen aangegeven. Duidelijk is vlak onder de latere lijst de eerste trap van deze midden 17e eeuwse gevel te zien. Deze eerste trap was opgevuld met gele IJselsteentjes en daarna met het overige metselwerk zwart geölied. Inwendig vertoonde het perceel de navolgende bijzonderheden, die voor de reconstructie belangrijk waren. De kelderverdieping had onder de houten pui 2 latere ramen. Het meest rechtse bevatte nog de stijl en bovendorpel van de oorspronkelijke keldertoegang. De gaten in deze bovendorpel en stijl gaven duidelijk een deur met zijlicht te zien met daarboven een strook glas in lood. De kelder balklaag bestaat uit zware balken op zijn plat. In het voorste deel van de balklaag bevindt zich een originele trapaveling met afschuining,

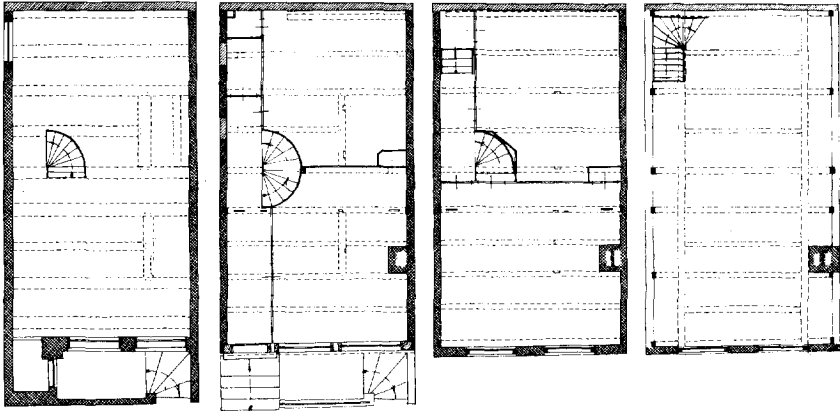

Fig. 4:
Best. toestand kelder.

Fig. 5:
Best. toestand begane
grond.

Fig. 6:
Best. toestand 1e ver-
dieping.

Fig. 7:
Best. toestand zolder-
verdieping.

waaruit de oorspronkelijke loop van de trap kon worden opgemaakt (zie fig. 4). In het achterste deel rechts de schoorsteenraveling, die samen met de sporen op de muur aantonden dat in de kelder gestookt werd. Op de 4e balk de sporen van een wand die deze kelder in tweeën deelde. In de 2e helft van de kelder bevond zich een doorgaande 19e eeuwse spiltrap, die de kelder met parterre en le verdieping verbond.

De parterre (fig. 5) gaf het volgende beeld. In het 3e en 4e balkvak een originele trapraveling. In deze ravelbalk was het kleinere ravelgat te zien van het balkje dat naar de spil liep. Hieruit is het beloop van de spiltrap te reconstrueren, wat nog bevestigd werd door het feit dat op de rechter bouwmuur nog een gedeelte van dat beloop zichtbaar was (zie fig. 3). De schoorsteen, die in deze oorspronkelijke trapraveling was aangebracht, was duidelijk 19e eeuws. De 4e balk was als onderdeel van een jukconstructie uitgevoerd. De stijlen in de muur en de balk zelf vertoonden nog de gaten van de korbelen. We hebben hier te maken met een overgangstype van de houtskeletbouw naar de volledig balkdragende muren. Van dit type, dat in principe al geheel balkdragende muren heeft, maar waar ongeveer in het midden van het pand nog een volledige jukconstructie geplaatst is om het schranken van de lichte bouwmuren tegen te gaan, zijn er in de stad nog enkele, die alle in het midden van de 17e eeuw te plaatsen zijn. Een voorbeeld hiervan is o.a. Dirk van Hasselsteeg 51, dat uit 1646 dateert. Deze jukken zijn dan niet met het zwaar geprofileerde korbeel, dat we kennen uit het eind van de 16e en begin 17e eeuw, uitgevoerd, doch met een iets uitgeholde rechte schoor. Op de 4e balk bevinden zich de sporen van de oorspronkelijke scheidingswand. In het 6e en 7e balkvak bevindt zich de schoorsteenraveling, die in de 19e eeuw dichtgezet was. Bij ontmanteling

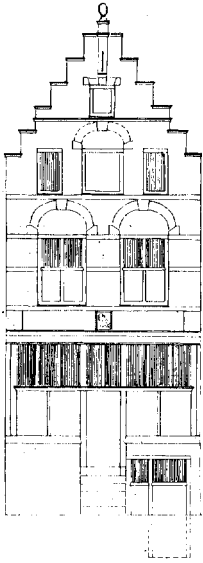

Fig. 8: *Reconstructie 17e eeuwse voorgevel.*

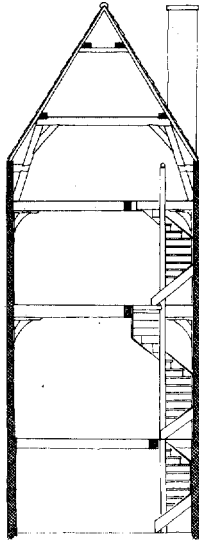

Fig. 9: *Reconstructie dwarsdoorsnede.*

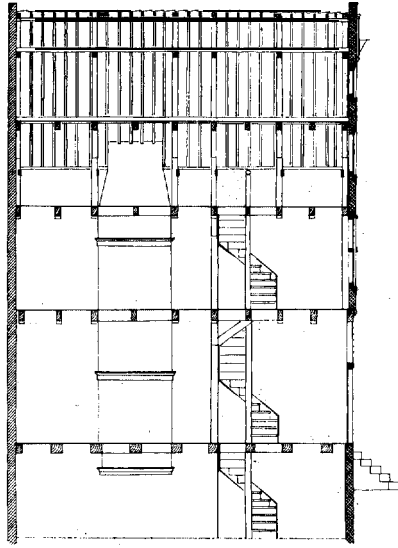

Fig. 10: *Reconstructie langdoorsnede.*

van de onderpui kwamen zoveel sporen aan het licht dat ook deze geheel gereconstrueerd kon worden. De deur bevond zich oorspronkelijk in het midden. Op de 1e verdieping (fig. 6) zet de jukconstructie zich op de zelfde plaats voort. Ook hier waren de korbelen verwijderd. De trapraveling in het 3e en 4e vak was verwijderd en de raveelbalk verlengd met een schijnbalk, die aan de vloerdelen opgehangen was. De gaten van de raveling waren dichtgezet. De schoorsteenraveling achter was eveneens verwijderd. Op de beganegrond en de 1e verdieping was duidelijk te zien dat het onderhavige perceel geen achtermuur heeft, doch tegen het daarachter liggende perceel Singel 402 aangebouwd is. De negentiende eeuwse trap gaat niet verder dan de 1e verdieping. De zoldertrap staat tegen de achterwand en bestaat uit een gedeelte van een 18e eeuwse spiltrap en een rechte steektrap. Achter deze trap zijn in de muur de sporen van een vroegere trap zichtbaar (zie fig. 3).

De kozijnen van de 1e verdieping vertonen 18e eeuwse details met een latere verlenging naar onderen. De kozijnen van de zolderverdieping waren later als die van de 1e verdieping. Vlak boven de bovendorpels kwamen hier de oude eiken bovendorpeltjes van het zolderluikk kozijn met de daarnaast gelegen kleinere raamopeningen te voorschijn. Uit de pengaten kon de grootte van deze openingen vastgesteld worden. De zolderverdieping (fig. 7) laat duidelijk zien dat de plaatsing van de spanten geheel aangepast is aan de jukconstructie van de lager gelegen verdiepingen. Uit voren genoemde gegevens is de rekonstruktie opgebouwd. Me zullen deze aan de hand van de figuren behandelen. Fig. 8 toont de gevel in zijn oorspronkelijke, midden 17e eeuwse toestand. De onderpui is geheel symmetrisch. De deur is in het midden. De sporen van het middenkalf waren

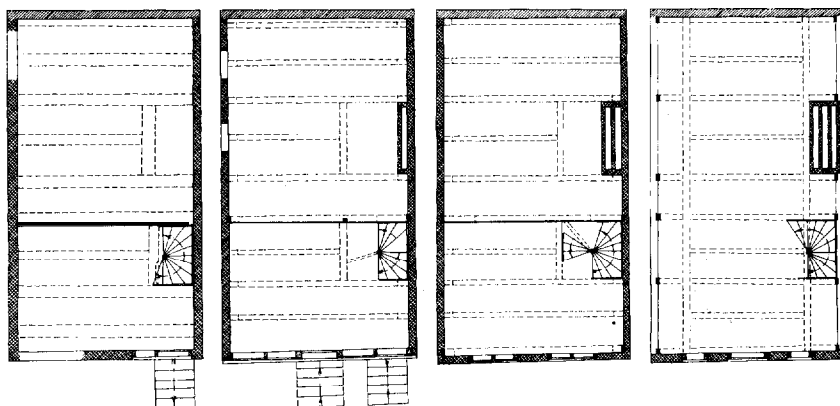

Fig. 11:
Reconstructie kelder
17e eeuw.

Fig. 12:
Reconstructie beg.
grond 17e eeuw.

Fig. 13:
Reconstructie 1e ver-
dieping 17e eeuw.

Fig. 14:
Reconstructie 2e ver-
dieping 17e eeuw.

op de buitenstijlen nog aanwezig. Het bovendeeel was bezet met glas in lood (de glas in lood sponning was nog in de puibalk aanwezig). Het gedeelte boven de deur was in tweeën gedeeld door een tussenstijltje. De overige 2 grote vakken waren in 3en gedeeld. In de baksteen rechts onder de pui was een klein puitje, als toegang en lichttoevoer voor de kelder. Ook hier was de bovenstrook weer bezet met glas in lood. De bovengevel laat ons een eenvoudige midden 17e eeuwse trapgevel zien, die met kleine detailverschillen een veel gebruikt geveltype voor die tijd was. Op de eerste verdieping 2 kruiskozijnen, waarvan de middendorpel door de natuursteenband bepaald werd. Boven deze kruiskozijnen halfronde ontoogde ontlastingsbogen met zandstenen aanzet en sluitstenen. De 2e verdieping heeft in het midden het zolderluik met getoogde ontlastingsboog en daarnaast de 2 lichtopeningen. Uit de maten van de eerste trap, kon de trapgevel gereconstrueerd worden, dit mede in vergelijking met de afbeelding uit het grachtenboek.

De indeling van het huis was zeer eenvoudig. Een rechte steektrap leidde van de straat af naar de kelder. Deze is ingedeeld in 2 ruimten (fig. 11), gescheiden door een houten wand. De voorkelder zal voor leveranciers en provisie gebruikt zijn. Een spiltrap in de rechterhoek verbond deze ruimte met het voorhuis. Het achterdeel van de kelder, de keuken, heeft ongeveer in het midden aan de rechtermuur de stookplaats. Links achter heeft naar alle waarschijnlijkheid een lichtopening gezeten, uitkomend in een gang, die tussen 359 en 361 gelopen heeft. De beganegrond (fig. 12) vertoont een voorhuis, door een houten wand gescheiden van de achterkamer, welke op gelijke hoogte lag met het voorhuis (zie hg. 10). De voordeur zat in het midden van de onderpui. Aan de rechter achterzijde van het voorhuis de spiltrap, welke vanuit de kelder naar de zolder leidde. De achterkamer had aan de rechterzijde de stookplaats. Twee raamopeningen op 2 m hoogte in

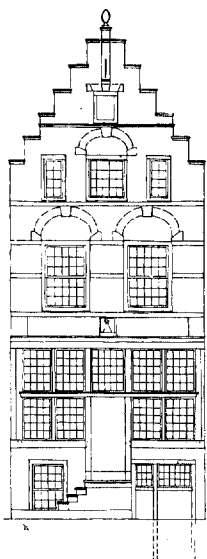

Fig. 15: Reconstructie gevel/ begin 18e eeuw.

de linker bouwmuur gaven dit vertrek extra licht vanuit de gang. De plaats van de bedstede is niet gevonden. Naar alle waarschijnlijkheid zal deze in het achterste balkvak gezeten hebben, waardoor de stookplaats toch weer symmetrisch in de kamer kwam te staan. Achter de houten wand, die voorhuis en kamer scheidde, was het verstijvingsjuk aangebracht. De le verdieping vertoont een gelijk beeld met de beganegrond (zie hg. 13). Vlak achter de gevel is hier een houten juk geplaatst; zonder korbelen echter, maar met sleutelstukjes. Achter de houten scheidingswand was ook hier het verstijvingsjuk geplaatst. In tegenstelling tot de beganegrond, waar de stijlen en balken van eikehout zijn, is voor de verdieping voor de balken en stijlen grenen gebruikt. De achterkamer heeft eveneens een stookplaats gehad. Ook hier zullen de bedsteden in het achterste balkvak gezeten hebben.

In het begin van de 18e eeuw heeft 't pand een kleine verbouwing ondergaan die beperkt bleef tot een modernisering van de gevel (fig. 15). Deze moet in ieder geval vóór 1765 hebben plaats gevonden, want het grachtenboek van Caspar Philips geeft deze toestand weer. De onderpui is gebleven zoals ze was, n.l. met de deur in 't midden. Het glas in lood en de luiken zijn vervangen door ramen met roede indeling. Op de eerste verdieping zijn de kruiskozijsen vervangen door schuiframen.

Op de 2e verdieping zijn luik en glas in lood eveneens vervangen door ramen met kleine roede indeling.

Omstreeks 1775 heeft het pand zijn 2e verbouwing ondergaan. Fig. 16 laat de gevel zien. De 18e eeuwse toestand van de onderpui was door de 19e eeuwse veranderingen niet zuiver te reconstrueren. Alleen kon met zekerheid worden vastgesteld dat de deur naar links is verschoven.

Op de tweede verdieping is 't zolderluik met de kleine lichtopeningen vervangen door 2 grote schuiframen die door de ontlastingsbogen van de ramen van de le verdieping gebroken zijn,

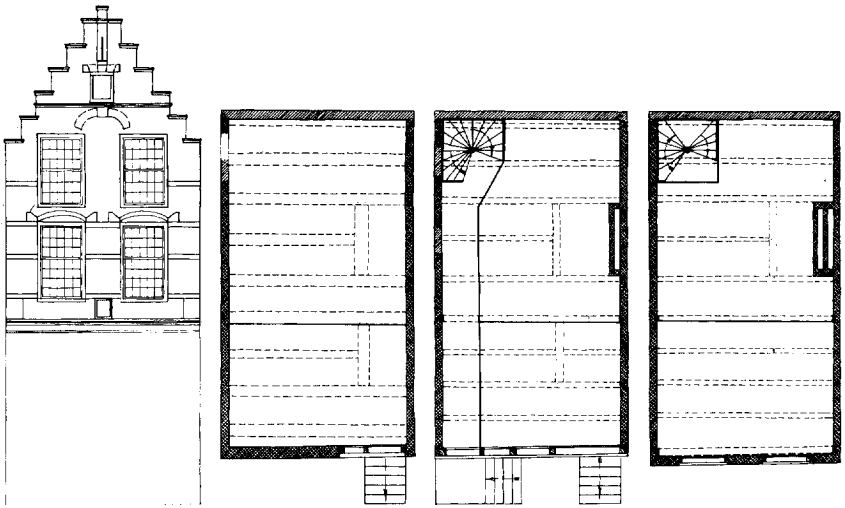

Fig. 16:
Reconstructie gevel
± 1775.

Fig. 17:
Reconstructie kelder.

Fig. 18:
Reconstructie beg.
grond.

Fig. 19:
Reconstructie le ver-
dieping.

Tegelijkertijd zijn de kozijnen van de le verdieping verlengd en door de natuurstenen band heengebroken.

De gevel heeft dus 4 fasen gekend. De beganegrond (fig. 18) veranderde sterk. Een gang leidde naar de spiltrap, die nu verplaatst was naar links achter, waardoor er een met verwarmbare voorkamer en verwarmbare achterkamer ontstond.

De le verdieping (fig. 19) geeft dezelfde indeling te zien maar dan zonder gang. Vanuit het huis was er geen toegang meer met de kelder, die slechts van buitenaf te bereiken was en dus apart verhuurd zal zijn (fig. 17).

De archief gegevens door Dr. Jansen verzameld gaven het volgende beeld. De verpondingsregisters van 1659-1661 geven een aanzienlijke stijging met die van 1652 te zien, nl. van *f* 12.10,—, naar *f* 27.10,—.

Tussen 1652 en 1659 moet er dus nieuwbouw hebben plaatsgevonden. Vóór die tijd heeft er volgens de kaart van Balthazar Florisz. een lage bebouwing gestaan. Het eerste gegeven is een verkoping op 3 november 1631 (Kw. F. f. 323). De verkoper was Jan Jeuriaenz., wieldrayer, en de koper was Albert Willemsz., steeldrayer. De beschrijving luidde 'een huys ende erve, gestaen op de oostsyde van de Heeregraft, belent Hendrick Thomasz, metselaer met een gangh aen de noordzijde ende Willem Hermansz. timmerman mede met een gangh aen de suytsyde, streckende voor van de straet tot achter aen Jan Gerritsz. glasemaker'.

Op 28 jan. 1637 werd het pand weer verkocht, voor *f* 1145,—, aan Jan Gerritsz. glaseschrijver, welke de eigenaar van het belendende pand aan de Singel was (R.A. 2167 fol. 49). Bij deze omschrijving werd aan de zuidzijde geen gang meer genoemd. Wel aan de noordzijde. Zoals we gezien hebben, trok Jan Gerritsz. tussen 1652 en 1659 een nieuw huis op. Het kreeg toen de naam Sonnenberg. Het huis is lange tijd in handen van zijn erfenamen geweest. Op 6 december 1763 werd het verkocht voor *f* 5.000,— aan

makelaar Johannes van Hooft (Kw. 6 U fol. 457). Zijn drie dochters hebben het pand verkocht op 5 november 1776 voor *f* 7.000,— aan Jan Rijke Vincentszoon (Kw. 6 U fol. 462). Aangezien het pand tussen **1763** en 1776 een waardestijging van *f* 2.000,— onderging, is het aannemelijk dat in deze tijd de grote verbouwing heeft plaats gehad. Het Grachtenboek (1765) geeft deze verbouwing nog niet aan, zodat naar alle waarschijnlijkheid de verbouwing vlak voor de verkoop, dus in 1775 zijn beslag kreeg. Op 18 oktober 1798 werd het huis weer verkocht aan Willem Grijping en wel voor *f* 2.800,— (Kw. 7 T fol. 79), een aanzienlijke waardevermindering welke voor die tijd, gezien de politieke situatie, niet vreemd was. In het midden van de 19e eeuw zal het pand zijn derde grote verbouwing ondergaan, waarin de kelder weer bij de bewoning getrokken werd en de trapgevel vervangen werd door een lijst. De fig. 1 t/m 7 geven deze toestand weer.

De trap is toen naar het midden van het pand geplaatst en de gang verbreed. In de voorkamers werd de stookgelegenheid aangebracht (in de oude trapruimte). De stookgelegenheid van de achterkamer kwam te vervallen. De bewoning werd dus nu aan de voorzijde geconcentreerd.

H. ZANTKUYL

BEZICHTIGING VERZAMELING LEONHARDT

Ruim veertig leden en introducées hebben vrijdagavond 23 maart jl. de tentoonstelling 'Amsterdam in tekening' in de zalen van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap bezocht.

Deze bezichtiging werd ingeleid door een causerie van de heer A. M. van de Waal, die de tentoonstelling en de catalogus had samengesteld. De kennis van Amsterdamse atlassen en hun eigenaars is helaas een 'achtergebleven gebied', waarover slechts schaarse literatuur – en dan nog meestal in verspreide artikelen van oude datum – bestaat. Alleen daarom was het onderwerp van deze causerie al belangwekkend. In een lange rij passeerden de verzamelaars van Amsterdamse topografie de revue, waarbij vele portretten op het scherm werden geprojecteerd. Het telkens weer ontstaan en verdwijnen van atlassen door koop en verkoop werd geïllustreerd door de vermelding van de belangrijkste veilingen en van enkele prijzen. Ook het zo belangrijke onderlinge contact tussen de verzamelaars herleefde in de afbeeldingen van de 'kunstbeschouwingen' ten huize van de collectionneurs Goll van Frankenstein en Brentano.

De voorzitter, prof. mr. H. de la Fontaine Verwey, dankte de spreker voor zijn instructieve voordracht over de boeiende levensreis van vele atlassen, waarvan de meeste bestanddelen tenslotte in musea en archieven hun thuishaven zouden vinden.

Na deze inleiding hebben de aanwezigen zich geruime tijd verlustigd in de ongekende schatten uit een der weinige Amsterdamse atlassen, die nog particulier bezit zijn. Ons medelid de heer G. J. G. Leonhardt, wiens grootvader deze atlas bijeenbracht, is als behoedzaam schatbewaarder een der laatste handhavers van een eeuwenoude Amsterdamse traditie. s. v. w.

BARTHOLOMEUS RULOFFS

(1741-1801)

In oktober 1772 bezocht de engelse organist en muziekgeleerde Dr. Charles Burney als sluitstuk van zijn rondreis door Europa ook ons land.¹⁾ In zijn beschouwingen over het Amsterdamse muziekleven gaat hij zich beslist te buiten aan enkele ongefundeerde meningen; Burney is in onze ogen hierin ook meer artiest dan muziekgeleerde. Maar indien we ons beperken tot zijn bezoek aan de Oude Kerk, Wester Kerk en Nieuwe Kerk, waarbij hij resp. de organisten *J. Potholt*, *A. Stechweij* en *B. H. Linsen* ontmoette,²⁾ zijn toch de volgende passages uit zijn boek voor ons van belang, ja soms zelfs amusant.

'M. Renard, his majesty's agent, to whom I am, indebted for all the information I acquired during my residence in this city, did me the favour to carry me to the organist of the Old Kerk, M. Pothoff, who is blind;³⁾ . . . M. Pothoff was organist of the Wester Kerk twenty-two years before he obtained this place. His hand, taste, and abilities in every particular, are truly astonishing; . . . He received instructions, when young, from Vetvogel and Unhoorn,⁴⁾ both organists at Amsterdam; but his taste is of so

¹⁾ BURNLEY, Ch. The present state of music in Germany, the Netherlands, and United Provinces. Or, the journal of a tour through those countries undertaken to collect materials for a general history of music. 2 vol. London. 1773. The second edition, corrected. 1775 (Deel II bevat de reis van 1772).

LUSTIG, J. W. Ryk gestoffeerd verhaal van de eigenlyke gesteldheid der hedendaagsche Toonkunst of Karel Burney's Doctor in de Musiekkunde, Dagboek van zyne, onlangs gedaane, musicale Reizen door Frankryk, Italie en Duitschland. Als tot een verlustigend, laatste geschenk aan Nederlands waare Musiekvrienden . . . Utrecht. 1790 (Deze vertaling van Burney's werk is door de Groningse organist met voetnoten voorzien).

SCHOLES, Percy A. An eighteenth-century musical tour in central Europe and the Netherlands. Vol. 11. London. 1959 (Helaas is in deze heruitgave van Burney's 'The present state . . .' geen kennis genomen van Lustigs vertaling met commentaar).

²⁾ De bibliografie van JACOBSEN JENSEN maakt ons duidelijk dat de 'Reizigers te Amsterdam' weliswaar geregeld de verschillende kerken bezoeken, maar slechts zelden schriftelijk melding maken van ontmoetingen met de organisten van die kerken. Burney is mede hierom voor musicologen nog steeds een geliefde gids.

³⁾ Hier geciteerd uit de uitgave van 1959 (z.b.), pag. 225 c.v. Burney is wel opvallend slordig met zijn spelling. Het *Ambtenboek* spelt Potholt en hieruit blijkt, in tegenstelling tot *Grégoir's* bewering in zijn 'Biographie des artistes musiciens néerlandais des XVIIIe et XIXe siècles', dat Pothoff en Potholt wel degelijk dezelfde personen waren!

⁴⁾ Lustig spelt resp. Pothof, Stechwy, Linzen, Witvogel en Uilhoorn. Het *Ambtenboek* doet dit weer anders (zie onder).

delicate a kind, that I could not easily imagine it to have been acquired in a place where little other music is encouraged or attended to, than the jingling of Bells, and of ducats.¹⁾ . . .

When he was a candidate for the organ, at the Wester Kerk, he obtained victory over twenty-two competitors,²⁾ who all played against him. Upon this occasion, in order to preclude all partiality in the judges, who were professors, they were not allowed to know who had played, till they had given their opinion of each performance, in writing; a precaution which is thought necessary at Amsterdam, lest compassion, friendship, or powerful recommendation should warp the judgment of those that are invested with the power of determining the question. If this method were always practised on such occasions, there would not be so many bad organists, or such a number of good performers unemployed; but, in general it is in vain to play for a place, be a candidate's talents ever so great, as the matter is often determined before it comes to a hearing, and almost always by incompetent judges.³⁾

Friday, 23rd of October. At nine o'clock this morning, I went by appointment, to the Wester Kerk to hear the organ; it is not so large as that of the *Alte Kerk*, but greatly superior in tone; the *vox humana* is the worst stop in this instrument: the rest are sweet, even, and mellow; the touch, though by no means so light as that of the instruments made lately in England, is yet far less heavy and laborious to the performer, than that of the Old Kerk. M. Stechwech, the organist, is a neat performer; but not possessed of that fire and invention, which characterise the voluntaries of M. Pothoff . . .

The *vox humana*,⁴⁾ in the organ of the New Church here, has been so much celebrated by travellers, that I determined not to quit Amsterdam without hearing it; and the organist, M. Linzen, was so obliging as to satisfy my curiosity. This is one of the largest and most ancient instruments in the city . . .

Tot zover Burney. Jammer dat hij verzuimde de Nieuwezijdskapel te

¹⁾ Bij deze zinsnede van Burney luidt Lustigs commentaar: 'Herinner II, Doctor Musices, dat *Musica moralis* geene Verhaasting gedooge. Niemand heeft ooit binnen anderhalf Dagen, den Hollandschen Land-aart grondig leeren kennen. Een Auteur moet denken, dat hij veelen, die nog niet gebooren zyn, zal tot Richters krygen.'

²⁾ Dit moet volgens het *Ambtenboek* tussen 1-1-1743 en 23-4-1743 hebben plaats gehad. Is het aantal tegencandidaten niet wat overdreven? Lustig zwijgt hierover.

³⁾ De vertaling van deze alinea ziet er bij Lustig als volgt uit: 'In de Wester Kerk op de Nominatie speelende, hadden de Keurheeren, ter Vermijding van alle Eenzijdigheid, niet eerder begeert te weten, wie er speelde, of gespeeld hebbe, tot Zy alvorens hunne Stemmen op zeker Numero (1, 2, 3, enz.), schriftelijk hadden afgegeeven: aldus had hy de Zege behaald over 22 Mededingers. Ware deze Handelwyze, by diergelyke Gelegeneden, alom ingevoerd, dan zoude men noch zo veel slegte Organisten. noch zo veel goede Orgelspeelers zonder Kostwinning ontmoeten.' Opvallend is hierbij het weglaten van twee minder vleiende zinnen! Heeft Potholts benoeming aan de Oude Kerk op 28-1-1766 (zie *Ambtenboek*) Burney tot deze uitspraak gebracht n.a.v. een vertrouwelijke mededeling van de organist?

⁴⁾ Zijn belangstelling hiervoor is haast ziekelijk te noemen.

bezoeken, wellicht hadden wij dan iets vernomen over het nog oudere orgel van deze kerk en haar bespeler *Bartholomeus Ruloffs*.¹⁾

In de aantekeningen is reeds opzettelijk veelvuldig verwezen naar het *Ambtenboek*, een document uit het Gemeente-archief te Amsterdam.²⁾ Bij het verzamelen van gegevens over de Amsterdamse violist, organist, dirigent, componist en dichter Barth. Ruloffs heb ik nl. naast de tot nu toe voornamelijk door muziekhistorici geraadpleegde documenten uit de bibliotheken ook aandacht besteed aan de zg. archivalia, documenten welke in de archieven thuishoren en m.i. als bronnenmateriaal voor de muziekwetenschap in vele gevallen bepaald onmisbaar zijn.³⁾ Ter illustratie hiervoor diende de antithese Burney-Ambtenboek en daarom volgt nu een overzicht van het materiaal uit de Ambtenboeken 11 112-113 en 111 156-157, waarna we ons uitsluitend zullen gaan bezig houden met de archivalia alleen Ruloffs betreffend.

Orgelist van de Oudekerk	f 400					
nog van Kerkmrs.	f 360					
Everard Haverkamp		1723	11/8	obiit	1727	12/2
Johannes Ulhoorn		1728	7/1	obiit	1742	3/28
Coenraad Fredrik Hurlebos		1743	2/22	obiit	1765	12/17
Jacobus Potholt		1766	1/28			
----- van de Nieuwekerk	f 250					
en nog van Kerkmrs.	f 450					
Jan Jacob de Graaf		1702	7/31	obiit	1738	4/16
Barent Hendrik Linsen		1739	5/5			
----- van de Westerkerk	f 550					
Johannes Clermont		1708	9/13	obiit	1743	1/1
Jacobus Potholt		1743	4/23	geavt.	1766	1/28
Adolph Stechweij		1766	3/27			
Organist van de Nieuwezyds Capel	f 300					
Jacobus van Hoorn		1717	1/29	obiit	1750	8/28
Johannes Chalon		1754	1/2	bcdankt	1763	2/25
Leonhart Frischmuth		1763	7/26	obiit	1764	10/3
Adolph Stegweij		1765	1/31	geavt.	1766	3/27
Bartholomeus Rulofs		1766	3/27			
Organist van de Oude Kerk						
Jacobus Potholt		1766	1/28	obiit	1782	10/11
Adolph Stechweij		1783	2/25	obiit	1793	9/27
Bartholomeus Ruloffs		1792	11/29	obiit	1801	5/13
Anthonie Cornelis Boursse		1801	9/24			

¹⁾ Tot nog toe schreven alle lexica etc. elkaar na, dat zijn eerste organistenpost aan de Westerkerk was. Zie ook SANDERS, M. J. E. 'Bartholomeus Ruloffs (\pm 1740-1801)' in *AMSTELODAMUM XXXVI* (1949), pag. 95 en 96. Ook hier weer gaf het *Ambtenboek* betere informatie en dank zij de medewerking van Dr. Mr. J. H. van der Meer konden o.a. dit gegeven en de juiste geboortedatum van Ruloffs in de M.G.G. opgenomen worden.

²⁾ De Gemeentearchivaris Dr. W. J. van Hoboken wil ik hierbij speciaal danken voor zijn welwillende hulp en waardevolle aanwijzingen.

³⁾ Archivalia zijn een product van administratie en meestal ambshalve ontstaan. Ze zijn daarom meer objectief en authentiek dan de bibliotheekbronnen.

<hr/>					
van de Nieuwe Kerk					
Barent Hendrik Linsen	1739	5/5	obiit	1791	1/4
Bartholomeus Rulofs	1791	4/27	geavt.	1793	11/29
Anthonie Cornelis Boursse	1793	11/29	geavt.	1801	9/24
Daniel Brachtheusser	1801	9/24			
<hr/>					
van de Westerkerk					
Adolph Stechweij	1766	3/27	geavt.	1783	2/25
Bartholomeus Rulofs	1783	2/25	geavt.	1791	4/27
Anthonie Cornelis Boursse	1791	4/27	geavt.	1793	11/29
Isaac van Hooven	1793	11/29			
<hr/>					
Organist van de nieuwe Zijds Capell					
Bartholomeus Rulofs	1766	3/27	geavt.	1783	2/25
Anthonie Cornelis Boursse	1783	2/27	geavt.	1791	4/27
Isaac van Hooven	1791	4/27	geavt.	1793	11/29
Daniel Brachtheusser	1793	11/29	geavt.	1801	9/24
Gerrit van Oort Junr.	1801	9/24			

Opm. Opvallend is dat het 'avanceren' bij Pocholt en Stechweij begint en zich via Ruloffs en Boursse voortzet. Ruloffs doet niet voor zijn collega's onder in deze wedloop naar de Oude Kerk (ambtswoning organist?), alleen Linsen blijft opmerkelijk genoeg zijn post aan de Nieuwe Kerk bijna 52 jaar trouw! Was tenslotte Stechweij de leermeester van Ruloffs en Boursse een leerling?

De *D. T.B.-boeken* van het Gemeentearchief hebben een schat van gegevens opgeleverd tot nu toe onbekend, althans nooit gepubliceerd. Zijn ouders Reynier Ruloffsz en Agnetha Sophia Vahlfeldt, uit Kleef(f) afkomstig, trouwden 6 nov. 1740 te Slooterdijk en uit hun huwelijk kwamen vier kinderen voort: Bartholomeus (ged. 29 okt. 1741), Jan Pieter (ged. 10 april 1743), Rynier (ged. 28 aug. 1744) en Johanna (ged. 5 dec. 1745). Van belang is het huwelijk van deze Johanna Ruloffs met de beeldhouwer Anthonie Ziesenis uit Hannover (9 aug. 1767 in de Waalsche Kerk). Hun oudste zoon Bartholomeus Wilhelmus Henricus (ged. 9 juni 1768) huwde op 28 juni 1801 (zijn eerste vrouw Cornelia Hart was in 1800 gestorven) met de bekende actrice Johanna Cornelia Wattier.¹⁾ Bartholomeus Ruloffs trouwde zelf pas op 21 juli 1793 met Ernestina Louisa Anderegg; hij was toen 51 jaar oud.²⁾ Uit dit huwelijk kwamen drie kinderen voort: Agneta Sophia Charlotta (ged. 4 jan. 1794 en geb. 31 dec. 1793, is dit de reden van zijn huwelijk?), Bartholomeus Ernestinus Theodorus (echter gestorven en begr. 20 juli 1797) en Joannes Petrus Christinus (ged. 1 jan. 1797). Bottenheim³⁾ schrijft dus ten onrechte dat Ruloffs bij zijn overlijden op 13 mei 1801 zijn vrouw met *drie* kleine kinderen achterliet. Het 'aanzienlijk vermogen' is in zoverre juist dat op 23 dec. 1801 (volgens testamentaire beschikking van Ruloffs, z.o.) geveild werd 'een beroemde verzameling van de meest kostbaare *musicq-*

¹⁾ In D'AILLY, Historische Gids van Amsterdam (1949) leest men op pag. 357 ten onrechte dat Wattier-Ziesenis een *zuster* van de beeldhouwer A. Ziesenis was. Dit moet natuurlijk *schoondochter* zijn.

²⁾ In Ondertrouwregister van Pui en Kerk staat echter 43 en 49 jaar!

³⁾ BOTTENHEIM, Mr. S. A. M. De Opera in Nederland (1946), pag. 87.

instrumenten. En een uitmuntend Kabinetje beroemde *schilderijen en prenten*. Alles nagelaten by wylen den Heere *Bartholomeus Ruloffs*. In leven beroemd Organist en Orchestmeester binnen deeze stad'. Over de waarde van deze verzameling¹⁾ kan in het kader van dit artikel slechts vermeld worden, dat ze sterk doet denken aan de inventaris van een muziekwinkel! Noemde Bottenheim dus niet de bronnen van het door hem vermelde vermogen, in de notariële archieven van Samuel Elter (opgediept via het Begravenisregister van de Weeskamer) vinden we verschillende belangrijke acten o.a. Ruloffs' Testamenten vóór en na zijn huwelijk, een opsomming van zijn Effectenbezit enz. Over de activiteiten van Ruloffs in het Amsterdamse muziekleven en de kwantiteit en kwaliteit van zijn geestelijke nalatenschap zoals die in zijn composities en toneelpoëzie bewaard is gebleven zal elders meer gezegd worden. De teneur van dit artikel was in eerste instantie publicatie van tot nu toe onbekende bronnen over Ruloffs, daardoor tevens een pleidooi voor archiefstudie in de muziekwetenschap.

A. N. VERVEEN

¹⁾ Zie Veilingcatalogus Barth. Ruloffs, Gemeente-archief (F. Rul.).

DE DROEVE DOOD VAN HESTER ROCH

Ofschoon de bekende Gregorio Leti, de officiële stadshistoricus van Amsterdam uit het laatst der 17de eeuw, nooit een werk over Amsterdam heeft geschreven, vindt men toch wel in verschillende van zijn publicaties, kleine bijzonderheden die onze stad betreffen. Bij het raadplegen van de Hollandse vertaling van een van zijn werken, het 'Kort begrip der heldendeugen' (1700), viel mijn oog op de volgende geschiedenis (11 416), die zelfs Elias bij zijn opgaaf van het overlijden van de 31-jarige Hester Roch op 29 juli 1698 niet vermeldt: 'Wij weten wel hoe wij in de wereld komen, en hoe wij geboren werden; maar wij weten geensints, wanneer, hoe, en op wat manier wij sullen sterven. Hoor eens zo droevig, en dodelijk een toeval, als wiens gelijke mogelijk in de wereld nooit is gebeurt: 't is geschied in 't laatst van Julij seshien honderd agt-en-tnegentig. De Heer Jacob van Strijen Secretaris der Stad Amsterdam; zijnde een van die Burgers, die met zijn reizen, zijne Studien, en andere gaven van de natuur, die deugden is magtig geworden, door de welke men bequaam werd zijn Vaderland wel te dienen, gelijk hij het selve ook, sonder tegenspreken, althoos grote diensten bewijst. Dese Heer (seg ik) in de vacantie-tijd sig met Mevrouw zijne Gemalinne, op een van zijne Land-huizen bevindende, is het gebeurt, dat zij, een sekere mole te na zijnde gekomen, hare kleederen aan een van de wicken vast raakten, waar door het Lighaam van desen gevleesten Engel in schoonheid, en deughd, in een oogenblik, door het omdraijen deser wicken levendig wierd verbrijzelt, en in stukken gescheurt:

sulx dat se niet alleen de Stad maar ook de gansche Republiik, met droefheid, en medelijden, vervulde.'

Mededelingen over verschillende rijke Portugese Joden en over het opvangen van Jacob Bosch en zijn beide zonen op 13 sept. 1698 en andere zijn stellig belangrijker, maar daarover kan men ook elders lezen, terwijl de dood van Hester Roch waarschijnlijk nimmer door een ander in druk is vastgelegd.

1. H. v. E.

VAN DE BOEKENTAFEL

BERNARD PINGAUD, HOLLAND. VISTA BOOKS, TRANSLATED BY HARALD MYERS, 1962 (GEDRUKT N.V. GRAFISCHE INDUSTRIE HAARLEM).

VOOR mij ligt het werk van een landgenoot van Claude Jordan, die 260 jaar later precies hetzelfde deed als deze in 1695. In 1957 verscheen in de serie Petite Planète Pingaud's Hollande, nu, vijf jaren later, de Engelse versie. Zal in de 17de eeuw misschien geen enkel exemplaar van de Engelse vertaling van Jordan's werk naar ons land zijn gekomen, thans vindt men die hier in overvloed, terwijl men naar het Franse origineel met een lantaarntje moet zoeken. Ik citeer hier dan ook uit de wat bijgewerkte Engelse vertaling.

In tegenstelling tot Jordan's werk is Pingaud's beschrijving rijk geïllustreerd met aardige afbeeldingen, waarbij men vaak een gelijksoortig oud en nieuw beeld naast elkaar heeft gezet. Overigens zijn beide werkjes over Holland geheel hetzelfde van opzet. Zij willen buitenstaanders een indruk van land en volk geven en behandelen daarom verleden zowel als heden en daarbij vooral ook zeden en gewoonten. Een beschouwing over musea - ik hoef het niet te zeggen, want ze waren er nog niet - zoekt men tevergeefs in het boekje van Jordan, evenals een beschouwing over literatuur; Pingaud bespreekt beide uitvoerig.

Oneindig veel groter is het aantal punten

van overeenkomst. Ik noem de beschrijving van de verschillen tussen oosten en westen van ons land, waarbij het laatste uiteraard de meeste aandacht krijgt. In beide boekjes wordt de angstwekkende watersnood in Zeeland, die kort tevoren plaats had, beschreven. De O.I. Compagnie en Indonesië, de vele geloven naast elkaar, de nethheid (volgens de 20ste eeuwcr speciaal op de huizen, niet op de personen), de inkomsten van het land, zij alle trekken de aandacht van de 17de en van de 20ste eeuwcr. Merkwaardiger is een ander feit, dat beide constateren: de Hollandse vrouw heeft geen gecompliceerd huishouden en legt daarom 's middags bezoeken af of ontvangt.

Door Jordan worden de Hollandse woordjes, die hij aanhaalt, veelal geradbraakt. Pingaud is daarin heel precies met zijn 'deftig', 'gezellig' etc. Alleen het woord 'spiegeltes' aan de ramen, waarmee hij spionnetjes bedoelt, is minder goed gekozen. Jordan had dat woord wel kunnen gebruiken, daar men in zijn tijd van raamspiegels sprak, maar hij merkte ze niet op.

De verjaarskalender op de W.C., die Pingaud aanhaalt, was er in de 17de eeuw stellig nog niet. Niet alleen omdat dat vertrek er zich toen niet toe leende, maar vooral ook omdat de intense verjaarsviering pas later, waarschijnlijk uit Duitsland en Scandinavië, hierheen zou door-

dringen. Het zich abonneren op een krant, dat Pingaud als iets typisch Hollands ziet, kon Jordan nog niet opmerken. In de 17de eeuw werden de nummers nog veel meer los verkocht. Merkwaaardig is het te horen, dat Jordan Amsterdam als zeer ongezond beschouwt, terwijl Pingaud meedeelt dat het kan bogen op het laagste sterftecijfer van Europa. Het optakelen van auto's uit de grachten is uiteraard weer een boeiende ervaring, die alleen Pingaud mocht beleven.

Pingaud maakt net als Jordan veel fouten. Een verkeerd accent legt hij, wanneer hij er op wijst, dat men in de Amsterdamse trams kan lezen, dat men Gods naam niet ijdelijk mag gebruiken. Stellig zal hij dit hebben gezien, maar hij beseft blijkbaar niet dat dit een slechts tijdelijke advertentie is en dat het in feite merkwaaardige het beplakken van de tramruiten met reclames is. Ook bepaalde onjuistheden vertelt hij. Zo vindt men de gebruikelijke mededeling, dat Holland drie eeuwen lang van Indië heeft bestaan. Het is misschien wat veel vergeerd van een buitenlander om kennis te nemen van de speciale historische artikelen, die het kleine percentage van de

inkomsten uit Indië op het geheel berekend hebben. Ook Pingaud's overigens merkwaaardige beschouwing over het 'deftige' Amsterdamse studentencorps is wel vatbaar voor enige weerleggingen. Maar dit zijn dan ook min of meer persoonlijke opinies, waarbij enige subjectiviteit niet te vermijden en soms juist wel aardig is. Een opmerking, dat er in Nederland geen Rode Kruis maar alleen andere kleuren Kruizen, al naar gezindten, bestaan, toont ons, hoe moeilijk het voor een buitenlander is na niet te lange studie een goede beschrijving van ons land te geven. Fouten zal men daarin altijd wel vinden, maar daartegenover staat veel aardigs. Een buitenstaander kan ons gemakkelijker dan een landgenoot opmerksaam maken op onze eigenaardigheden.

Ik wil hier eindigen met een uitspraak over ons land, die men Voltaire in de mond heeft gelegd: 'canards, canaux, canailles'. Naar aanleiding daarvan zegt Pingaud, dat hij de laatste van deze drie uitsluitend in Amsterdam heeft aange troffen.

1. H. v. E.

Mededeling van het bestuur

VOORJAARSEXCURSIE

De leden worden zaterdagmiddag 30 juni a.s. in de gelegenheid gesteld tot het bezichtigen van de Rioolwaterzuiveringsinrichting-West. Een inleidend artikel en mededelingen omtrent plaats en tijd van samenkomst zullen in het volgende maandblad worden opgenomen.

Belangstellenden gelieven zich vóór 17 mei a.s. *uitsluitend schriftelijk* op te geven — onder vermelding van het al dan niet medenemen van een introductie — aan de heer L. C. Schade van Westrum, Johannes Verhulststraat 124, Amsterdam (Z).

ADRESSEN

Genootschap Amstelodamum : secretaris L. C. Schade van Westrum, Johannes Verhulststraat 124 boven, Amsterdam Z. (tel. 714721), penningmeester Andr. van der Laan, contributie leden minimum f 12,—, donateurs f 15,— (gem. giro A 65, postgiro 52391 ten name van het genootschap Amstelodamum), redactrice maandblad mej. dr. 1. H. van Eeghen, Prinsengracht 556, Amsterdam C. Uitgaven van het Genootschap, verkrijgbaar door tussenkomst van J. F. M. den Boer, Prinsengracht 844''', Amsterdam C., tevens aldaar ledenadministratie.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET
GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

49e JAARGANG JUNI 1962

DE MAANDEN JULI EN AUGUSTUS VERSCHIJNT DIT BLAD NIET

DE RIOLERING VAN AMSTERDAM EN DE ZUIVERING VAN RIOOLWATER OP DE RIOOLWATERZUIVERINGS- INRICHTING-WEST

Voor een goed begrip zijn enkele zeer beknopte inlichtingen omtrent de afvoer en de verwerking van het Amsterdamse rioolwater noodzakelijk voordat eniger mate kan worden ingegaan op de toegepaste methode van zuivering van het rioolwater op de rioolwaterzuiveringsinrichting-west.

In figuur 1 zijn met de letters A en B de stadsdelen aangegeven, waarvan het rioolwater naar het IJsselmeer wordt afgevoerd. In deze stadsdelen werd het gecombineerde rioolstelsel toegepast, dat wil zeggen een rioolstelsel waarin zowel het afvalwater als het regenwater wordt opgevangen.

Door enkele overpompgemalen wordt het rioolwater getransporteerd naar het hoofdrioleringsgemaal gelegen aan de Zeeburgerdijk, dat sinds 1912 in bedrijf is en vanwaar het rioolwater wordt gepompt naar het IJsselmeer door een persleiding met een lengte van 6 ½ km.

De stadsdelen A en B zijn van elkaar gescheiden door de grachten-gordel, bestaande uit de Heren-, Keizers- en Prinsengracht (C). Van de percelen gelegen aan deze grachten en aan de tussen de grachten gelegen straten wordt het afvalwater en het regenwater rechtstreeks of door korte riolen afgevoerd naar de genoemde grachten, die deel uitmaken van de zogenaamde stadsboezem, waartoe onder meer behoren de Singelgracht en de daarbinnen gelegen grachten, alsmede de Kostverlorenvaart tot de sluis in het Nieuwe Meer met enkele aansluitende grachten.

Ter voorkoming van vervuiling van de grachten van de stadsboezem, die belast wordt door het afvalwater van ongeveer 24.000 inwoners en waarop bij grote regenval bovendien door automatisch werkende uitlaten van de rioolstelsels van de stadsdelen A en B verdund rioolwater wordt geloosd, wordt elke nacht en elke zondagmorgen water uit het IJsselmeer in de stadsboezem gebracht. In dit verband moet worden opgemerkt dat bij regenval de hoeveelheid regenwater de hoeveelheid afvalwater verre overtreft.

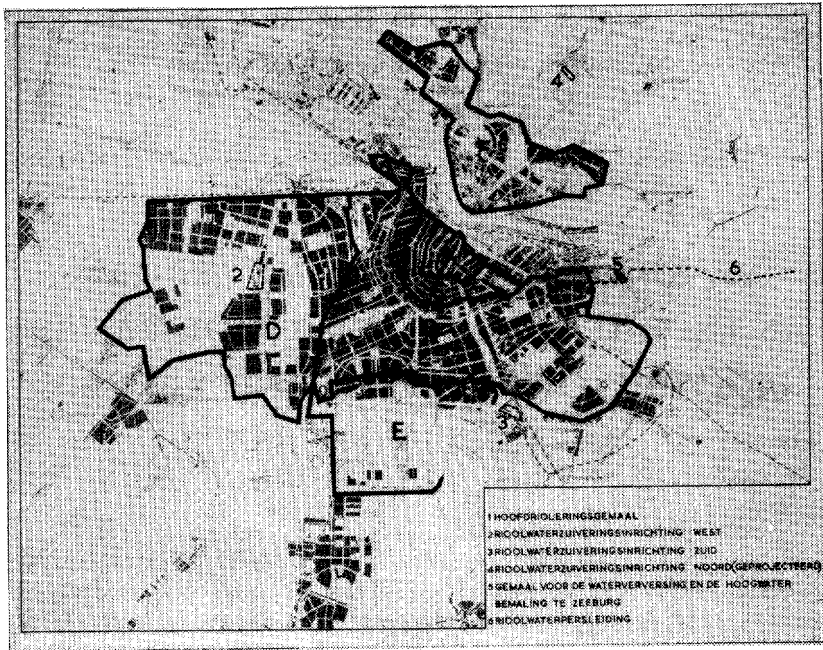

Fig. 1 Rioleringsdistricten van Amsterdam.

Indien het peilverschil van het IJsselmeer en de stadsboezem dit toelaat kan water uit het IJsselmeer bij Zeeburg onder vrij verval worden ingelaten, doch gewoonlijk moet het verversingswater door het gemaal voor de waterverversing en de hoogwaterbemaling te Zeeburg, dat tevens geschikt is om bij groot waterbezwaar water naar het IJsselmeer af te voeren, worden ingepompt. Dit gemaal, dat derhalve voor twee doeleinden kan dienen, is een van de grootste gemalen van ons land.

Voordat met de waterverversing van de grachten van de stadsboezem, welke 's nachts en op zondagmorgen plaats vindt, wordt begonnen, moet een aantal waterkeringen aan de noord- en zuidzijde van de stadsboezem, resp. de waterkeringen van het IJfront en de waterkeringen op de grens van het hoogheemraadschap Amstelland, waartoe onder meer de sluizen in de Amstel behoren, worden gesloten.

Het verversingswater doorstroomt de grachten en wordt in hoofdzaak in het noordwesten van de stadsboezem door de sluis in het Westerkanaal op het Afgesloten IJ geloosd.

Een deel van het ingepompte of ingelaten water kan in het centrum van de stad worden geloosd, bijvoorbeeld door de Oude Zijds Kolkshutsluis, ten gevolge waarvan de centraal gelegen smalle en bochtige grachten intensiever kunnen ververst.

Gedurende een nachtelijke verversingsperiode kan circa 600.000 m³ water uit het IJsselmeer worden aangevoerd, hetgeen ongeveer gelijk is aan 1/5 van de inhoud van de stadsboezem! En ware het niet dat velen de grachten gebruiken als vuilnisbak, het wateroppervlak zou er steeds schoon uitzien.

Het rioolwater – voornamelijk huishoudelijk afvalwater – van de nieuwe westelijke en zuidelijke stadswijken, in figuur 1 aangegeven met de letters D en E, die volgens het gescheiden stelsel gerioleerd zijn, wordt volledig gezuiverd op respectievelijk de rioolwaterzuiveringsinrichtingen west en zuid.

Bij toepassing van het gescheiden rioolstelsel wordt het afvalwater door speciaal daarvoor bestemde riolen afgevoerd en gezuiverd; het regenwater dat afzonderlijk wordt afgevoerd naar de grachten, door korte regenwaterriolen, is slechts door enig straatvuil verontreinigd en kan op het openbare water worden geloosd.

De rioolwaterzuiveringsinrichting-west, welke na de oorlog werd uitgebreid van een capaciteit van 180.000 inwoner-equivalenten tot een capaciteit van 400.000 inwoner-equivalenten, is vrijwel voltooid.

De rioolwaterzuiveringsinrichting-zuid daarentegen, die thans een capaciteit heeft van 100.000 inwoner-equivalenten, zal in de naaste toekomst nog aanzienlijk moeten worden uitgebreid in verband met de woningbouw en de aanleg van industriegebieden in het zuiden en zuidoosten van Amsterdam.

Dagelijks wordt ca. 13.000 m³ gezuiverd water van deze rioolwaterzuiveringsinrichting op de Amstel geloosd. Op de rioolwaterzuiveringsinrichting-west wordt dagelijks ca. 32.000 m³ rioolwater gezuiverd.

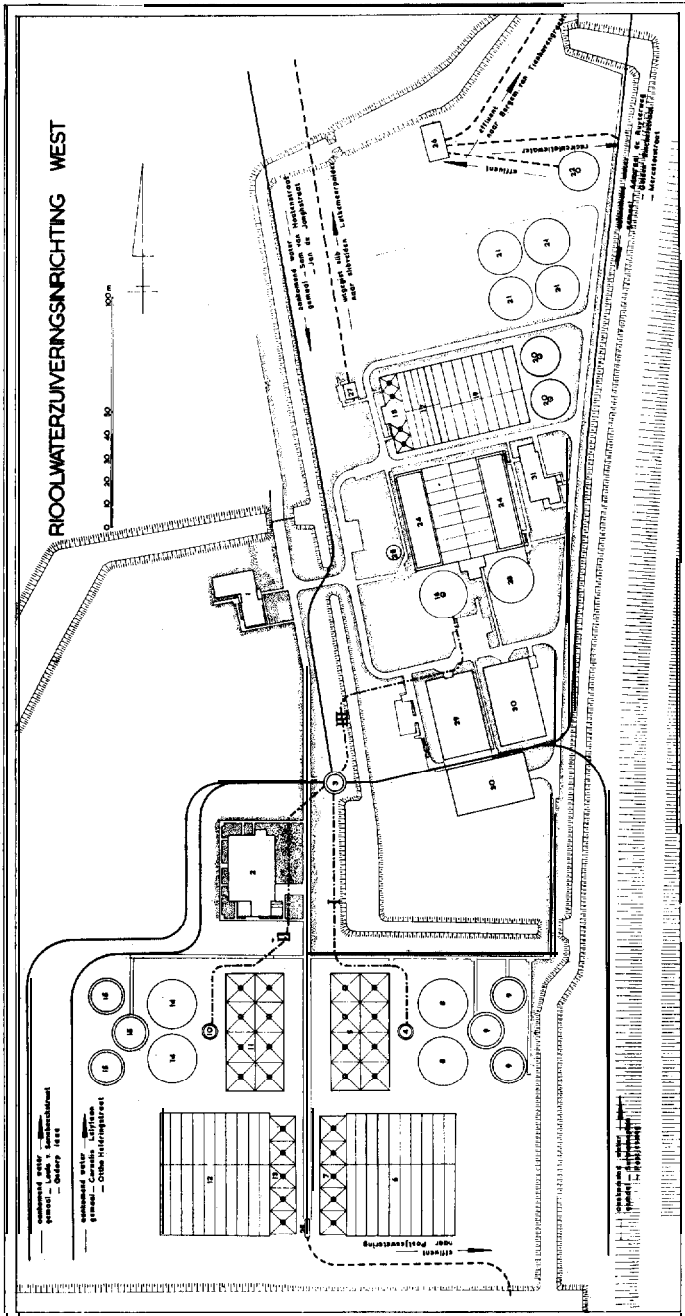
Het effluent wordt op twee plaatsen naar de stadsboezem afgevoerd. De kwaliteit van het effluent van de rioolwaterzuiveringsinrichtingen is beter dan de kwaliteit van het water waarop geloosd wordt.

In Amsterdam-noord (deel F), waar circa 53.000 mensen wonen en vele industrieën zijn gevestigd, werd in hoofdzaak het gecombineerde rioolstelsel toegepast.

In de toekomstige woonwijken van dit stadsdeel, waar ongeveer 50.000 mensen zullen worden gehuisvest, zal het gescheiden stelsel worden toegepast; het rioolwater zal worden gezuiverd. Op de geprojecteerde rioolwaterzuiveringsinrichting, waarvan de capaciteit 130.000 inwoner-equivalenten zal zijn, zal tevens een deel van het rioolwater van de bestaande bebouwing van Amsterdam-noord, dat thans ongezuiverd op het Afgesloten IJ wordt geloosd, worden behandeld.

De hoeveelheid rioolwater afkomstig van de gebieden A en B, die op het 1 IJsselmeer wordt geloosd, is voornamelijk afhankelijk van het aantal inwoners, het drinkwatergebruik, de regenval en de werking van de uitlaten. Per etmaal wordt 100.000 à 150.000 m³ rioolwater door het hoofdrioleringsgemaal naar het IJsselmeer afgevoerd.

Na 1952 is de door de persleiding geloosde hoeveelheid rioolwater afgenomen, hetgeen voornamelijk een gevolg is van de daling van het aantal inwoners van de betrokken gebieden.

van de rioolwaterzuiverings-
inrichting-west.

- 1 - Laboratorium
- 2 - Centraal machinegebouw
- 3 - Centrale verdeelinrichting

Deel I

- 4 - Secundaire verdeelinrichting
- 5 - Voorzuiveringsinrichting
- 6 - Actiefslibinstallatie met
- 7 - Bezinkinrichting
- 8 - Verwarmede gistingstanks
- 9 - Onverwarmede gistingstanks

Deel II

- 10 - Secundaire verdeelinrichting
- 11 - Voorzuiveringsinrichting
- 12 - Actiefslibinstallatie met
- 13 - Bezinkinrichting
- 14 - Verwarmede gistingstanks
- 15 - Onverwarmede gistingstanks

Deel III

- 16 - Voorzuiveringsinrichting
- 17 - Actiefslibinstallatie met
- 18 - Bezinkinrichting
- 19 - Actiefslibinstallatie met
- 20 - Bezinkinrichting
- 21 - Oxydatiebedden met
- 22 - Humustank
- 23 - Verwarmede gistingstank
- 24 - Onverwarmede gistingstanks

- 25 - Meetinstallatie
- 26 - Gemaal
- 27 - Slibgemaal
- 28 - Slibperstank
- 29 - Materialenloods
- 30 - Buisenopslagterrein
- 31 - Kantine

Uit tellingen blijkt, dat omstreeks 1952 het aantal inwoners 565.000 is geweest. De laatste 10 jaar nam dit inwonertal geleidelijk af tot rond 490.000.

Deze afname moet worden toegeschreven aan de zogenaamde gezinsverduunning en het teruglopen van het aantal samenwoningen.

In de komende decennia zal, naar wordt verwacht, het aantal inwoners nog verder dalen ten gevolge van de toenemende gezinsverduunning, de opheffing van de woningnood en de uitvoering van saneringsplannen, zodat het inwonertal in 1980 waarschijnlijk circa 375.000 zal zijn.

Voor de bemaling van de rioolstelsels en de peilbeheersing van polders van de gemeente Amsterdam zijn ruim honderd, voor het merendeel automatisch werkende, riool- en poldergemalen in bedrijf. Een aantal van de belangrijkste gemalen kan vanaf enkele punten, namelijk het hoofdrioleringsgemaal aan de Zeeburgerdijk en de rioolwaterzuiveringsinrichting-west, op afstand bediend en gecontroleerd worden, waardoor een doorlopende en volledige controle op de werking van de pompinstallaties mogelijk is, zodat bij storingen of onregelmatigheden onmiddellijk kan worden ingegrepen.

Van de uitgebreidheid van de verschillende rioolstelsels kunnen de onderstaande getallen een indruk geven:

onderheide hoofd- en nevenriolen	70 km;
onderheide transportriolen	60 km;
polderriolen	35 km;
straatriolen, vuil- en regenwaterriolen	1500 km;
persleidingen	50 km;
80.000 straatputten;	
200 nooduitlaten;	
225.000 perceelaansluitingen, met een totale lengte van 4200 km;	
40.000 kolkaansluitingen, met een totale lengte van 200 km.	

Op de rioolwaterzuiveringsinrichting-west worden in bezinkinrichtingen uit het afvalwater eerst de bezinkbare stoffen verwijderd, waarna het rioolwater een aërobe biologische zuivering ondergaat door middel van actief-slib. Indien het rioolwater aan een bezinkingsproces wordt onderworpen en bovendien biologisch wordt gezuiverd, spreekt men van volledige zuivering.

Het afvalwater, afkomstig van één inwoner per dag, bevat ongeveer 190 gram vuil, waarvan ruim 100 gram uit organische stoffen bestaat. Door het rioolwater aan een bezinkingsproces te onderwerpen worden nagenoeg alle bezinkbare stoffen, uit het afvalwater verwijderd. De hoeveelheid bezinkbare stof is bij normaal huishoudelijk afvalwater per hoofd per dag circa 60 gram, waarvan ongeveer $\frac{1}{3}$ deel mineraal en $\frac{2}{3}$ deel organisch is.

Door bezinking van het afvalwater wordt circa 35% van de verontreinigingen uit het water verwijderd. Indien derhalve het rioolwater uitsluitend aan een bezinkingsproces wordt onderworpen (men zegt ook wel voor-

gezuiverd), dus gedeeltelijk wordt gezuiverd, krijgt men reeds een behoorlijke kwaliteitsverbetering.

In het rioolwater bevinden zich ook niet bezinkbare stoffen, in totaal circa 30 gram per hoofd per dag, waarvan weer ongeveer $\frac{1}{3}$ mineraal en $\frac{2}{3}$ deel organisch is en bovendien colloïdale en opgeloste stoffen, waarvan de helft mineraal en de helft organisch is, in totaal circa 100 gram per hoofd per dag. Deze stoffen kunnen alleen door middel van een biologisch zuiveringsproces worden geliquideerd.

Van de in figuur 2 getekende installaties van de rioolwaterzuiveringsinrichting-west zullen slechts de belangrijkste in grote trekken worden beschreven.

Door elf automatisch werkende rioolgemalen wordt het rioolwater uit de westelijke stadswijken en tuinsteden (gebied D) gepompt naar de centrale verdeelinrichting op het terrein van de rioolwaterzuiveringsinrichting-west, vanwaar het in de gewenste hoeveelheden verdeeld wordt over de onderscheiden bezinkinstallaties, waarin een snelle en zo volledig mogelijke scheiding tot stand wordt gebracht tussen het water en de bezinkbare stoffen, welke als slib onder in de reservoirs bezinken.

Het rioolwater wordt in het midden van de bezinkreservoirs aangevoerd en gedwongen aanvankelijk in verticale richting naar beneden te stromen. Daarna verspreidt het water zich over de gehele doorsnede van de tanks. Het water, ontdaan van het slib, wordt via nauwkeurig horizontaal gestelde overstortranden afgevoerd naar de actief-slibinstallaties. Het bezonken slib kan periodiek onder uit de bezinkreservoirs worden afgetapt. Door de overdruk van het water, dat zich boven het slib bevindt, kan het slib door slibleidingen worden weggedrukt naar een slibkelder.

Met behulp van actief-slib, levend slib genaamd, worden in actief-slibinstallaties de niet bezinkbare en colloïdale stoffen en een deel van de opgeloste stoffen uit het voorgezuiverde rioolwater verwijderd.

Bij het actief-slibproces worden in beluchtingruimten zeer grote hoeveelheden micro-organismen gemengd met het nog verder te zuiveren water, waarbij het mengsel van actief-slib en water zeer intensief belucht wordt. De methode kan beschouwd worden als een kunstmatig zeer sterk versnelde natuurlijke zelfreiniging. De biologische zuivering in de actief-slibinstallaties geschiedt in enkele uren, hetgeen mogelijk is omdat door technische voorzieningen een optimale situatie geschapen wordt. Ter plaatse van het lozingspunt van het rioolwater in het IJsselmeer, waar overigens een zeer gunstig milieu aanwezig is, duurt de biologische zuivering ruim een maand.

Na de biologische zuivering wordt vervolgens in bezinkinrichtingen het actief-slib en het gezuiverde water van elkaar gescheiden en het afgescheiden actief-slib wordt naar de levend-slibinstallaties teruggevoerd en opnieuw voor de biologische zuivering benut. De beluchting van het mengsel van actief-slib en water in de levend-slibinstallaties moet zodanig zijn, dat het niet wordt ontmengd.

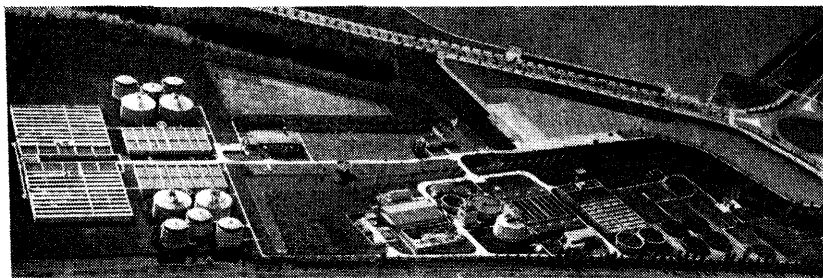

Foto K.L.M. Aerocarto N. V.

Voor de noodzakelijke zuurstofvoorziening is lucht nodig, dat in de vloeistof wordt geperst door compressoren, die in het centrale machinegebouw van de rioolwaterzuiveringsinrichting zijn opgesteld.

Het is van belang dat de lucht fijn verdeeld in belletjes met kleine diameter in de vloeistof wordt gebracht.

Om dit te bereiken zijn diffusers toegepast, op de bodem van de beluchtingsruimten gelegen platen of buizen waaruit de lucht ontwijkt.

Het slib, dat tot bezinking is gebracht in de voorzuiveringsinstallaties, alsmede het slib, uit enkele andere installaties afkomstig, moet nog een verdere behandeling ondergaan; het moet nog aan een anaëroob gistingproces onderworpen worden. Het ruwe slib kan namelijk moeilijk op droogvelden gedroogd worden, het trekt vliegen aan, is infectueus en verspreidt zeer veel stank.

Door de werking van anaërobe bacteriën in gesloten slibgistingstanks ontstaat water, een gasmengsel van ongeveer $\frac{3}{4}$ deel methaan en $\frac{1}{4}$ deel koolzuur, alsmede uitgestist slib met een lager watergehalte.

Het geproduceerde rioolgas – de dagelijkse gasproductie is ca. 15 l per aangesloten inwoner – heeft een hoge verbrandingswaarde, namelijk ongeveer 6000 kcal. per m^3 . Bij een temperatuur van ca. 30° C ontstaan de beste levensvoorwaarden voor de anaërobe bacteriën en dit betekent dat de gistingstanks om een zo gunstig mogelijk resultaat te verkrijgen verwarmd moeten worden.

Het rioolgas, dat bij het gistingproces ontstaat, wordt gebruikt voor het op temperatuur brengen van het verwarmingswater nodig voor de verwarming van de tanks en voor de verwarming van de gebouwen op de rioolwaterzuiveringsinrichting. Er blijft echter nog zeer veel gas over, dat door middel van een gasopjager wordt afgevoerd door een 5 km lange gas-transportleiding naar de Westergasfabriek, waar het gemengd wordt met stadsgas,

Voor het verwarmingswater, alsmede voor het koelwater voor de compressoren, zijn een hydrofoorinstallatie met drukketer, pompen en drukfilters, gevoed met gezuiverd rioolwater, in het centrale machinegebouw opgesteld.

Nadat het slib vergist is in verwarmde slibgistingstanks wordt het overgebracht naar onverwarmde tanks, waar nog enige nagisting optreedt en het slib gelegenheid krijgt om te bezinken. In de genoemde ruimten blijft het slib resp. 30 en 15 dagen.

Het uitgegiste slib kan zonder bezwaar afgevoerd worden naar slibdroogvelden, die gelegen zijn in de Lutkemeerpolder, waar het naartoe wordt gepompt door een persleiding met een lengte van 6 km.

Het gas, dat zich ontwikkelt in de verwarmde slibgistingstanks, wordt overgebracht naar schroefgashouders, die tevens als beweegbaar dak van de onverwarmde tanks dienst doen.

Een deel van het gezuiverde water wordt weggepompt naar de Burgemeester van Tienhovengracht en een deel wordt onder vrij verval door een afvoerleiding in de Postjeswetering geloosd.

De rioolwaterzuiveringsinrichting-zuid, hoewel kleiner van omvang, is in opzet nagenoeg gelijk aan de rioolwaterzuiveringsinrichting-west.

Voor een juiste bedrijfsvoering van grote rioolwaterzuiveringsinrichtingen, waar het rioolwater bovendien nog biologisch gezuiverd wordt in levend-slibinstallaties, moet een goed geoutilleerd laboratorium ter beschikking staan, waar dagelijks de nodige bepalingen worden verricht om het bedrijf in onderdelen te controleren. In het laboratorium van de rioolwaterzuiveringsinrichting-west wordt tevens spoorwerk verricht op het gebied van de zuivering van afvalwater en de daaraan grenzende gebieden.

IR. A. C. J. KOOT

GRATIS VERVOER VAN FIETSEN IN DE WATERGRAAFSMEER

Misschien is het volgende voor enkelen interessant genoeg om het in het maandblad een plaatsje te verlenen, vooral omdat het voorval in het boek over de Watergraafsmeer door de heer J. H. Kruizinga niet wordt vermeld.

Bij het doorbladeren van een oude jaargang van het weekblad 'De Prins' vond ik op bladzijde 92 in het nummer van 18 augustus 1906 een plaatje, voorstellende een ijzeren enkele ophaalbrug over de Ringvaart van de Watergraafsmeer tussen Linnaeusstraat en Middenweg, met op de voorgrond een roeibootje. Uit het onderschrift blijkt, dat dit roeibootje bemand was door een rijwielandelaar, om de fietsen gratis over te zetten. Het Hoogheemraadschap had namelijk een tolheffing van 2 ½ cent vastgesteld voor elke fiets, welke de brug zou overgaan!

Deze tolheffing heeft slechts 1 dag geduurd en moet plaats gevonden hebben in de week, voorafgaande aan de datum van publicatie.

J. W. GRAEUWERT

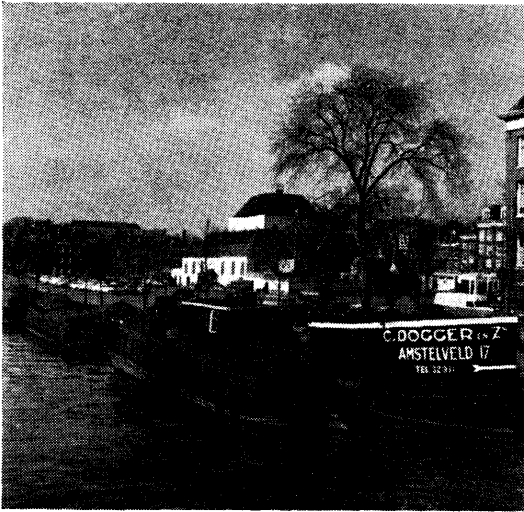
DE WATERSCHUIT EN HET DRINKWATER

'Alzoe mijne Heeren van den Gerechte als goede Regenten bethaempt gaerne zien zouden de welvaart ende ere deser stede, ende bemercken dat de wateren binnen deser stede, die zeer costelijck zijn, mit verscheyden onreynicheyden verdorfvn worden besondert by den privaten op de graften ende wateren voorsz, getimmert, ende noch mer doen zullen ten zij daer inne anders voersien wordde dan tot noch toe gedaen is geweest, soo ist dat mijne voorsz heeren tot conservatie van den wateren ende omme te verhoeden den periculen vuyt d'infectie van den voorsz wateren gebuerende, ordonneeren willekeuren ende gebieden datmen allen den privaten staende op den burchwallen van beyden zijden ende den pijpen ende privaten hangende over Damrack ende anders allen anderen staende over oft anden wateren binnen deser stede, tusschen dit ende pynxteren erstcomende zal moeten offbreken opden boete van drie karolus gulden zoe menichmael yemant hier op bekeurt zal werden'.

Aldus 'gecundicht den tienden dach in meye anno 1530'. Met deze keur hoopte de overheid de verontreiniging van het grachtwater, dat tot nog toe zo uitstekend was, tegen te gaan. De drinkwatervoorziening zou anders gevaar lopen en er zouden ziekten kunnen ontstaan. Maar het mocht niet baten; de groei van de bevolking en het ontbreken van een goed geregelde stadsreiniging bevorderde het euvel. De zinsnede 'int water smijten' van vuil en afval komt in verschillende keuren voor. Ten tijde van bovenvermelde keur haalden de brouwerijen het benodigde water reeds met waterschuiten bij Abcoude vandaan. Zuiver was het water van de grachten toen dus niet meer.

Later werd ook water gehaald uit de Vecht bij Weesp of nog verder. Maar ook op andere wijze werd getracht de stad van water te voorzien. Straatpompen, zoals die elders zo veelvuldig werden en nog worden aangetroffen, waren hier doelloos, omdat het grondwater ten enenmale ongeschikt was voor consumptie. Wel waren in vele huizen zogenaamde keukenpompen, maar die stonden in verbinding met de regenbak onder de grond bij de woning. Bij kerken en andere grote gebouwen waren stadsregenbakken onder de grond gemaakt. Bij controle bleek evenwel, dat het water uit die bakken alleshalve betrouwbaar was en dikwijls verontreinigd door grondwater, dat door de bakken heen sijpelde; soms ook door afvalwater. Het waterhalen van buiten de stad groeide uit tot een heel bedrijf. De waterhalers waren verenigd in de 'Verschwater-Societeit'. Deze societeit had in 1844 nog drie en twintig schuiten in gebruik.

Binnen de stad werd het water uit de schuiten in een groot aantal leggers overgepompt en daaruit kon de bevolking het benodigde water betrekken. Toen ook hier eens werd gecontroleerd, bleek dit water zowel tijdens het vervoer naar de stad als door lekkages in de leggers te zijn vervuild. Er waren nog meer moeilijkheden bij de drinkwatervoorziening. Op oude prenten kan men de ijsbrekers ten behoeve van de waterschuiten door de Amstel zien zwoegen (vergel. Jaarboek 1954, 61). Bij langdurige droogte

26 maart 1959
Foto Gem. *Archiefdienst*.

en besloten water leverden de regenbakken geen water. Dat tijdens een dergelijke periode het water heel wat duurder was dan normaal een duvt per emmer, behoeft geen betoog. Het was daarom geen wonder, dat in de loop der tijden vooruitstrevende geesten zich bezighielden met plannen voor een doeltreffende voorziening in deze permanent dringende en steeds toenemende behoefte. Zo deelt een zekere Gideon Muller bij akte van 22 Februari 1692 voor notaris Gerrit Steeman reeds mede: 'dat hij kennis heeft om door ducten of canalen te kunnen inbrengen, soodanigh vars, goet ende bequaam water, als de waterschepen tot heden toe omme te brouwen hebben ingebracht. Hij is genegen die kennisse te openbaren op zeker accoord en conditie aan Barend ten Cate, waer soodanigh water omtrent deze stad te vinden is, 'twelk bequaam hier ter stede ingeleyt sou kunnen worden'.

Maar tot 1847 heeft het geduurd alvorens een majoor van de Genie, Vaillant genaamd, een concessie wist te verkrijgen om Amsterdam op een zodanige wijze van water te voorzien. Hoe groot de medewerking met en het vertrouwen in zijn duinwaterplan was, is gebleken uit het feit, dat eerst in 1851 de bekende dichter Jacob van Lennep er in slaagde met kapitaal uit Engeland de stichting van de Duinwater Maatschappij te bewerkstelligen. De maatschappij werd van Londen uit bestuurd, het College van Commissarissen te Londen beheerde het kapitaal. In de winter van 1853 spoot de eerste straal duinwater uit een fontein bij de Willemspoort.

Een herinnering aan de oude watervoorziening in Amsterdam is gebleven in de vorm van de hier afgebeelde waterschuit aan het Amstelveld, eigendom van de firma Dogger en Zoon. De schuit is geheel van gegalvaniseerd ijzer en werd indertijd verbouwd voor opslag van turf en hout.

J. F. M. DEN BOER

WATER UIT DE VECHT VOOR DE STAD AMSTERDAM

Het is bekend, dat de hoofdstad voor vers water aangewezen was op de rivier de Vecht. Er was aan het einde van de achttiende eeuw zelfs een Societeit van 'gepermitteerde Versch Water haalders', aan het hoofd waarvan enkele directeuren stonden. Deze laatsten nu richtten zich tot het stadsbestuur van Amsterdam, omdat de waterhaalders hun taak niet meer naar behoren konden verrichten, daar zij, voor het verkrijgen van goed en bruikbaar water, steeds verder van huis moesten. Konden zij tot voor kort nog volstaan met een tocht naar Uitermeer, in 1798 waren zij gedwongen door te varen tot bóven Uitermeer, of zelfs via de Stichtse berg en de Reaalse Brug tot vóór Vreeland en Loenen.

Het is te begrijpen, dat de klacht aan de municipaliteit van Utrecht werd overgebracht. Dit geschiedde bij uitvoerig schrijven van 25 september 1798, waarin op de noodlottige gevolgen van een en ander gewezen werd. De water-haalders werden door de steeds stijgende onkosten gewoonweg in hun bestaan compleet geruïneerd. En dat niet alleen: ook de stad Amsterdam zelf zou in moeilijkheden kunnen komen, vooral tijdens de winter, wanneer gebrek aan goed vers water de nadeligste gevolgen zou kunnen hebben. Het stadsbestuur van Amsterdam heeft daarom besloten de bezwaren van de water-haalders te ondersteunen en verzoekt aan die van Utrecht een goede voorziening van 'dit onontbeerlijk Articul' voor de hoofdstad te willen helpen verzekeren.

De waterhaalders zouden al dankbaar zijn, wanneer de stad Utrecht er toe kon besluiten het water door de Vaartse Sluis – of een andere daartoe geschikte sluis -bij tussenpozen in de Vecht te laten afvloeien. Zij meenden bovendien, dat aan hun verlangens moest worden tegemoet gekomen 'zodanig dat er Niemand Nadeel bij lijde . . . '.

De Utrechtse stadsbestuurders bespraken de kwestie in hun vergadering van 1 oktober 1798 en benoemden de burgers Brouwer, van Dijk en de stedelijke kameraar 'om dieswegens de nodige informatie te nemen en dit bestuur te dienen van consideratien en advis'. Precies een week later was hun rapport al gereed. Zij berichtten, dat zij 'den staat van 't water aan de dorpe Vreeswijk' hebben onderzocht en daar bevonden hebben, 'dat het water in de rivier de Leck laag zijnde en den Sluys Wachter geen order gehad hebbende Water in te laten' daardoor het water in de Vaartse Rijn '6 duym onder de ordinaire Pijl is gekomen.' Toen zij dit zagen hebben zij direct opdracht gegeven "t Water in te late tot aanstaande Dingsdag'.

Vervolgens moeten zij melden, dat de sluis aan de Doorslag, hoewel staande onder het toezicht van de sluiswachter aan de Vaart, meestal geheel

open blijft staan. In verband daarmee hebben zij verzocht 'deze sluis provisioneel niet te openen om water te late lopen'. De sluiswachter vreesde echter, dat deze beslissing tot gevolg zou hebben, dat de Yssel 'voor veele schuyte en schepen onbevaarbaar' zou worden, omdat 'die Rivier nimmer gediept werd en (er) ook geen schouw derzelve was'.

Tenslotte meenden de rapporteurs, dat de sluisdeuren bij 'den Deur Slag' niet voldoende sloten en te laag waren, waardoor het water op pijl zijnde niet genoegzaam kon worden gekeerd. Zij meenden echter, dat hun opdrachtgevers zoveel mogelijk moeite zouden willen doen om 'de klagte van die van Amsterdam te remedieeren'. En dat kon alleen maar, als de stand van het water in de Vaartse Rijn 'gestadig op Pijl zo niet boven Pijl' werd gehouden.

De sluis bij de Door Slag behoefde dan ook dringend herstel. Contact met die van 't Landschap hierover zou wellicht tot het gewenste resultaat leiden. Natuurlijk moest ook met de sluiswachters aan de Vaart en Buiten de Weerd worden gesproken. Zij zouden er bij continuatie voor moeten zorgen 'zo veel water door te late, als met het belang van de opkomende schepen niet te hinderlijk is' en rekening moeten houden met de opening van de sluis te Muiden. Het Utrechtse stadsbestuur was direct bereid tot het overwegen van maatregelen en stelde zich achter de orders, die reeds door de rapporteurs gegeven waren. De sluiswachters werden geïnstrueerd en met het Administratief Bestuur van dit voormalig gewest zou het overleg worden geopend ter verbetering van de sluis aan de Doorslag en het uitdiepen van de Yssel.

Hoe het verder gelopen is kon op het Utrechtse Rijksarchief niet worden nagegaan, omdat de notulen van het Administratief Bestuur zeer onvolledig zijn bewaard gebleven.

Uit de notulen van de Amsterdamse Raad, waar deze zaak op 20 september en 1 oktober 1798 werd behandeld en ingeschreven als 'request relatief het vervalschte versch-water', blijkt dat de Utrechtenaren ondanks hun bereidwilligheid niet de gewenste oplossing brachten. De hoge prijzen voor het verse water daalden te Amsterdam niet. In februari 1799 besloot men daarom de daarop betrekking hebbende keur van 20 oktober 1786 te vernieuwen en in december werd het Comité van Algemeen Welzijn gequalificeerd tegen die hoge prijzen op te treden.

In 1803 kwam de zaak weer aan de orde, toen M. Swart en andere waterhaalders verzochten -om een toelage uit de stadskas wegens de grotere afstand, die door hen moest worden afgelegd. Een aantal stukken, bewaard bij de bijlagen van dat jaar onder 55 ~~xx~~ geven een idee van de wantoestanden, die er heersten. Vervalsing van het vers water was toegenomen, aangezien de prijs daarvan te Amsterdam laag moest blijven.

Ditmaal werd het Departementaal Bestuur van Utrecht om medewerking gevraagd. Stellig was het resultaat echter even onbevredigend als vijf jaren eerder.

Utrecht

A. GRAAFHUIS

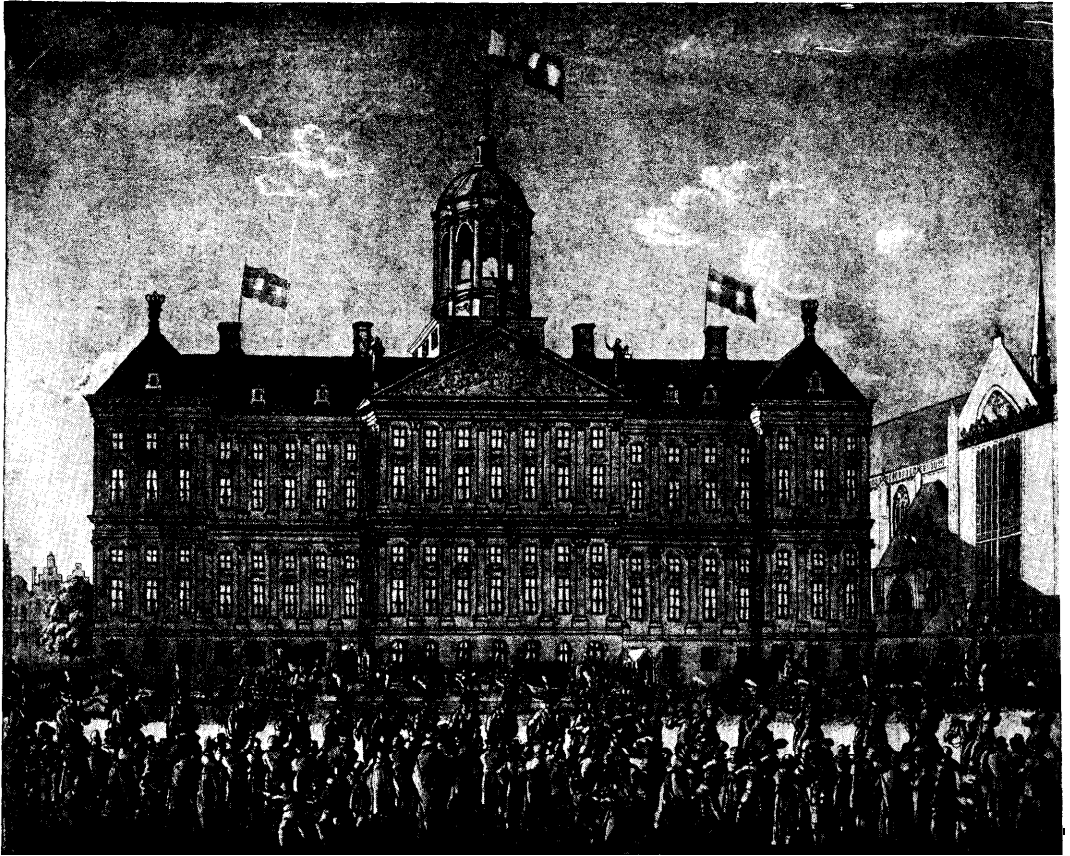
DE ENTREE VAN HET PALEIS OP DE DAM

De professor in de theologie Jean le Clerc was in zijn tijd een bekend en gezien man. Geboren in 1657 uit een vooraanstaande familie in Genève, vestigde hij zich in 1684 in Amsterdam en sloot zich daar aan bij de Remonstranten. Tot zijn dood toe, in 1736 – meer dan vijftig jaar dus – bleef hij daar wonen. Zijn werklust was enorm en een oneindig aantal boeken van hem zag het licht, daaronder ook verschillende tijdschriften met vooral besprekingen van oude en nieuwe uitgaven. Soms placht hij daaraan uitweidingen op neventerreinen vast te knopen, zo o.a. ook in zijn *Bibliothèque Ancienne et Moderne* van 1718 (X 266) bij de recensie van een uitgaaf van David Mortier van 1719, getiteld 'Architecture, peinture et sculpture de la maison de ville d'Amsterdam représentées en CIX figures en taille douce'.

Na enkele prijzende woorden over dit fraai uitgevoerde platenboek, dat hun, die zelf het stadhuis niet konden zien, dat toch zou doen leren kennen, ging hij over op een heel ander chapter. Zijn kritiek op de schepping van van Campen, het achtste wereldwonder, en daarna op de even wereldvermaarde stad Amsterdam trof mij ; veel vaker immers hoort men lofzangen. Daarom zal ik er wat van vertellen.

Le Clerc vertelt dat vreemdelingen zich verwonderen over het ontbreken van een ruime ingang en over de zeven deurtjes en de duisternis, waarin de binnenkomenden worden gedompeld. Die zeven kleine deurtjes zouden, naar men zegt, de zeven provinciën voorstellen, maar le Clerc wil voor een verklaring van deze eigenaardige oplossing teruggaan tot de smaak van 1648: 'Il est certain que chaque lieu s'entête un peu de ses manieres, et que cet entêtement dure quelquefois des siecles.' Als voorbeeld noemt hij de kerken van Amsterdam, die met uitzondering van de laatstgebouwde (de Oosterkerk) geen grote ingang in de hoofdgevel hebben. Dat voert hij weer terug op de huizenbouw: 'Les maisons particulieres sont, depuis plusieurs siecles, mal entendues: parce que le fonds en est trop étroit et trop long. Il semble que ceux, qui commencerent à bâtir cette ville, crussent qu'ils devoient faire leurs maisons, comme leurs vaisseaux: ce qui produit néanmoins de très-grandes incommoditez, et qui empêche qu'on ne puisse avoir aucun plein pied, qu'en longueur, ni aucun escalier raisonnable, dans une maison.'

Utrecht bijvoorbeeld vindt hij veel verstandiger bebouwd. Men voert daartegen aan, dat de grond in Amsterdam veel duurder is en dat in de huizen hier koopmanswaren moeten worden opgeslagen, die door langere

Anonyme prent, voorstellende de aankomst van Koning Lodewijk Napoleon bij het tot paleis ingerichte stadhuis, 20 april 1808.

Coll. IJsbrand Kok.

balken niet kunnen worden gedragen. Le Clerc op zijn beurt meent, dat 150 à 200 jaar geleden de grond hier niet zoveel duurder kan zijn geweest dan te Utrecht en dat men voor de balken tussmuren had kunnen bouwen.

Ook hen, die aanvoeren, dat de stadsplattegrond meebracht de grachten voort te zetten en de huizen net als vroeger te bouwen, weerlegt hij : men had de terreinen minder diep kunnen maken, zodat de huizen breder en korter werden, en dan tussen de grachten aardiger straten kunnen aanleggen.

In geen enkele stad van Europa had men dit gemakkelijker ten uitvoer kunnen brengen. Want sedert de vergroting van de stad, ongeveer vijftig

jaar geleden, heeft men op enorme schaal gebouwd en toen had men de lege terreinen kunnen verdelen, zoals men wilde.

'Mais cette ville sembloit être destinée, à être remplie de maisons étroites et incommodes, aussi long-temps qu'elle subsistera.' Dat zeggen volgens le Clerc de vreemdelingen, die overigens grote bewondering hebben voor de netheid van de huizen.

Het was in 1719 juist le Clerc's 25-jarig jubileum als bewoner van Amsterdam en met recht voegde hij er dan ook aan toe, dat hij lang genoeg in Amsterdam had gewoond om over dit alles te kunnen oordelen. Als pleister op de aangebrachte wonde eindigt hij echter met de volgende passage: 'Il faut seulement ajoûter qu'on y bâtit beaucoup mieux qu'autrefois, autant que le terrain le peut permettre, et que les réparations mêmes, qu'on y fait, l'embellissent tous les jours.'

Over het heien – ook een mogelijke reden voor het hoge zuinige bouwen – praat hij met, ofschoon dit toch ook een geliefkoosd onderwerp voor vreemdelingen was.

In welke ongeriefelijke grachtenhuizen le Clerc zijn bittere ervaringen opdeed, kan ik niet zeggen. Zelf was hij met kapitaalkrachtig genoeg er een te kopen. De overigens voortreffelijke levensbeschrijving van Annie Barnes vertelt, dat hij woonde op de Keizersgracht bij de kerk van de Remonstranten en de Leidse straat. Amsterdammers kunnen daaruit slechts opmaken, dat hij minstens eenmaal verhuisd moet zijn. Hij stierf op de Oudezijds Achterburgwal over het Prinsenhof.

Vergelijkingsmateriaal had hij wel, daar hij in zijn jonge jaren gereisd had, niet alleen over het vasteland van Europa, maar ook in Engeland. Hij was trouwens niet de enige, die over de hoge huizen en de ongeriefelijke trappen in Amsterdam een ongunstig oordeel velde. Ik noem hier als een ander voorbeeld de pastoor van de Oude Kerk, die anderhalve eeuw eerder bij het Kapittel in 's-Gravenhage klaagde dat deze euvelen de uitoefening van zijn ambt zo zwaar maakten.

Of de boekverkoper Mortier, een goede relatie van le Clerc, erg ingenomen was met deze merkwaardige bespreking van zijn fraaie plaatwerk? Persoonlijk zal hij er echter niet al te veel last van hebben gehad, want al spoedig daarna vertrok hij naar Engeland. De kunstverkoper-graveur Gerard Valck, die blijkens de signering van de platen zelf aan deze uitgaaf had meegewerkt, nam toen blijkbaar een aantal exemplaren over. Men vindt er althans, waarbij de naam van David Mortier overplakt is met een strookje, waarop Gerard Valck staat vermeld.

Om tenslotte nog eens op het weinig statige entree van het stadhuis terug te komen. In 1808 werd dit onttrokken aan zijn bestemming en tot vorstelijk paleis ingericht. Van dat ogenblik af liep men maar niet meer zo binnen in de sombere duisternis achter de zeven deurtjes. Vorstelijke personen, buitenlandse diplomaten en hoogwaardigheidsbekleders gaan nu een van de linkse deurtjes in en verdwijnen in het duistere onderhuis. De Amsterdammers, die sedertdien aan de Damzijde de door le Clerc zo gelaakte ingang zijn binnengegaan, zullen te tellen zijn!

I. H. v. E.

DE VAN STRIJEN'S IN DE ZIJPE

Voor de leden der bekende Amsterdamsche regentenfamilie Van Strijen heeft de verafgelegen Zijpe en Hazepolder, ook wel De Oude Zijpe genoemd,¹⁾ vanouds blijkbaar steeds een bijzondere aantrekkingskracht gehad. Immers, de belangstelling voor de eigendommen, welke zij in de Zijpe hebben bezeten, heeft bij de afstammelingen zelfs voortgeduurd tot in onzen tijd, toen o.a. de twee allergrootste goederen aldaar door verkoop in handen van derden zijn overgegaan.

Genoemde kapitale bezittingen van de Van Strijen's waren '*Het Wildrijk*', een plantage in den hoek tusschen den Belkmerweg (0.) en den St. Maartensweg (N.), voorts een 'hofstede', die den naam '*Ananas*' droeg, welke aan de Westzijde van den Ruigeweg is gelegen²⁾ en tenslotte nog een hofstede genaamd *Uit den Haak* aan de Oostzijde van de Grootte Sloot.

De geschiedenis van Het Wildrijk, dat tegenwoordig het eigendom is van de te Amsterdam gevestigde stichting 'Het Noordhollandsch Landschap' heb ik uitvoerig beschreven in het tijdschrift *De Speelwagen*, deel VIII, van 1953,³⁾ waarnaar ik ten deze voor zooveel noodig moge verwijzen. Daaruit blijkt o.m., dat de kapitein Jacob van Strijen als bewindhebber der Oost-Indische Compagnie toen hij aan de beurt van naamgeving was voor het zeeschip, dat in 1744 op de Compagnieswerf van Amsterdam gebouwd werd, dit met den naam 'Het Wildrijk' heeft gedoopt: een duidelijk bewijs dus, dat het buitengoed bij hem in hooge eere stond.

De hofstede *Uit den Haak* is door Mevrouw Cornelia van Bambeek, weduwe van Mr. Quirijn van Strijen bij acte van 31 Maart 1730, verleden ten overstaan van den Amsterdamschen notaris Willem Denijs geschonken aan het dijkbestuur van de Zijpe en Hazepolder ter vergrooting van de jaarlijksche inkomsten van het door initiatief van Mr. Jacob van Strijen in de Zijpe gestichte weeshuis (op grond van diens op 1 Januari 1728 voor notaris Jan Schrik te Amsterdam gepasseerde testament).⁴⁾

De relaties van de familie Van Strijen ten opzichte van de Zijpe zijn bij voortduring nauw gebleven en uit dit geslacht hebben niet minder dan *vijf* leden, n.l. Mr. Jacob, Mr. Nicolaas Mr. Quirijnsz., Mr. Quirijn Jacobsz., Jacob Mr. Quirijnsz. en Mr. Quirijn van Bambeek van Strijen in verloop van tijd achtereenvolgens (een enkele maal gelijktijdig) de post van hoofd-

¹⁾ In tegenstelling met 'De Nieuwe Zijpe' of 'Het Nieuwe Slik', de Wieringerwaard.

²⁾ Kadaster gemeente Zijpe sectie D. no's, 343, 344, 345, 346 enz. Ook dit huis bezat een groote plantage; het lag binnen een rechthoekige omgrachting. Men zie voor de situatie van het *Ananas* het oorspronkelijke kadastrale plan 5e blad, Schagerbrug gedateerd 1826; schaal 1 : 2500, landmeester A. van Diggeleu.

³⁾ Blz. 10-20 en 48-59.

⁴⁾ Zie uitvoerig mijn '*De Zijpe en Hazepolder*', Wormerveer 1933, bldz. 108/9.

ingeland in het dijksbestuur bekleed.¹⁾ Op voormelden Jacob van Strijen Mr. Quirijnsz. als 'sterfheer' heeft bovendien eens het verlei van de *beerlijkheid* van de Zijpe en Hazepolder plaats gevonden (en wel op 10 October 1732).

Nu is er tot op den huidigen dag een gedenkstuk aan de familie Van Strijen in de Zijpe bewaard gebleven. Dat bestaat uit een tweetal beeldjes, geplaatst op de hekpalen aan de toegang tot het bovengenoemde (voormalige) weeshuis, dat even ten Zuiden van het plaatsje Schagerbrug eveneens aan de Groote Sloot is gelegen. Op elke paal is hier een engelfiguur zittende uitgebeeld, die een wapenschild voor zich houdt. Die van de Noordzijde voert op een gedeeld schild: a) het blazoen der Van Strijen's (vgl. Elias' Vroedschap 11, 1103) en b) dat van de familie Van Bambeek (zie Elias' Vroedschap 11, 1073), terwijl die aan de Zuidzijde alléén het wapen — van Strijen te zien geeft. De palen, die in 1896 op onsmakelijke wijze hersteld zijn, hebben klaarblijkelijk de bedoeling om de herinnering aan den stichter en grootste begunstiger van het Zijpsche weeshuis levendig te houden, en dus aan Mr. Jacob van Strijen als de oorspronkelijken stichter en aan diens schoonzuster, mevrouw de weduwe Van Strijen geboren Van Bambeek, die dit voorbeeld niet alleen ondersteund heeft maar het ook nog krachtig heeft gepropageerd.

Nu bijna 40 jaar geleden is mij persoonlijk meermalen verzekerd, èn door den toenmaligen dijkgraaf van de Zijpe en Hazepolder Jacob Bos Czn. te Alkmaar èn door diens algemeenen opzichter G. Veuger Gzn., te St. Maartensbrug (beiden reeds verscheidene jaren geleden overleden), dat het weeshuis aan de Groote Sloot gesticht zou zijn door een zeer rijken grondeigenaar, die in staat was den polder overdwars over eigen bezit te passeren. 's Mans vrouw en kind zouden te zamen tengevolge van een ongeluk gestorven zijn. De slachtoffers, zoo heette het, waren gelijktijdig gegrepen door een draaiende roede van een van de poldermolens. Nadat dan deze man en vader als herinnering aan degenen, die hij had verloren, het weeshuis bij Schagerbrug tot stand had gebracht, zou hij daar als nagedachtenis aan het gestorven kind en aan een ander jong kind uit zijn gezin (?) een geschilderd portret van beiden aan de nieuwe stichting hebben nagelaten.

Inderdaad bewaart het voormalige weeshuis te Zijpe deze twee meisjesportretten nog, maar de stukken zijn door overschildering zoozeer verminkt, dat er weinig meer uit op te maken valt.²⁾

Omdat de genealogie van de Van Strijen's zooals deze in Elias' Vroedschap met nauwgezetheid beschreven is daartoe niet de minste grond

¹⁾ In Elias 'Vroedschap' II, bl. 639 sub bb. wordt Mr. Jacob van Strijen 'Hoofd-Ingeland van den Hazepolder' genoemd, waarvoor men dient te lezen 'de Zijpe en Hazepolder'; zie voorts 'De Navorscher' LXXXII, 1933, bl. 48 evv.

²⁾ Op de rugzijde van een van de portretten leest men: Bij Besluit van Heeren Regenten en / Dames 'Regentessen / Van de Vergadering in Juli 1893 / werd opgedragen aan D. Speets te Midwoud / Deze twee meisjes-portretten toebehoorende aan het Weeshuis te / Schagerbrug, te restaureeren / twelk is uitgevoerd in 1893/94 / Regenten Jb. Blaauboer / An. Schermer / Cs. Groenveld / Gt. Smit / Atje. de Waard / Et. Harp / Nije. Jimmink / Vader en Moeder / K. Zuidschewoud / en Dtje. Glas.

verschafte, heb ik altijd gemeend, dat het trieste verhaal van den dood door de molenwiek volledig naar het rijk der fabelen verwezen diende te worden. Maar zulks toch niet langer dan tot het moment van verschijning in dit Maandblad¹⁾ van de bijdrage van de hand van Mejuffrouw Dr. I. H. van Eeghen, getiteld 'De Droeve Dood van Hester Roch', want daarin wordt ons ten duidelijkste onthuld, dat deze tweede echtgenoot van Mr. Jacob van Strijen, den later *kinderloos* overleden stichter van het *weeshuis* van de Zijpe inderdaad door een *molenroede* getroffen en *gedood* werd.

De Amsterdamsche stadshistoricus Greg. Leti zwijgt evenwel, behalve over de juiste plaats ook over een e.v. mede-slachtoffer bij het droevige ongeval. Hetgeen op zichzelf natuurlijk een mogelijk grootere omvang van dit drama niet uitsluit.²⁾ Maar wat hiervan moge zijn: er lijkt mij thans alle reden om aan te nemen, dat het in de Zijpe geweest is — de molens waren daar zeer talrijk! — waar zich het treurige voorval in werkelijkheid heeft afgespeeld.

Alkmaar, mei '62.

J. BELONJE

¹⁾ XLIX, bladz. 118/9.

²⁾ Het begraafboek van de Oude Kerk te Amsterdam, waar Hester Roch op 5 augustus werd begraven, vermeldt alleen, dat zij van de Nieuwe Herengracht (thans no. 4781 kwam; van de Zijpe wordt niet gesproken, evenmin van het begraven van een kind: Voor zover na te gaan had Jacob van Strijen uit geen van zijn beide huwelijken kinderen, alleen een voorzoon Bors van Waveren van zijn eerste' vrouw. (Noot redactie.)

DE AMSTERDAMSE GAPERS

Ingaande op het verzoek van de heer O. W. Boers,¹⁾ zij medegedeeld, dat onze stad nog enkele gapers meer rijk is. Niet in het verborgene maar aan de winkelpui, vindt men er een in de *Lod. van Deyselstraat 65* (Geuzenveld), welke voorheen in de Kinkerstraat bij een drogist uitstond. Deze *gehelmdegaper* ging bij opheffing van de zaak aan de tegenwoordige eigenaar over. De sombere kleur van voorheen heeft plaats gemaakt voor vrolijker tinten.

Ten tweede staat al sinds tientallen jaren een *gaper met blauwe slaapmuts* uit in de *Nic. Beetsstraat 112* bij een drogist die hem als erfstuk kent van ouder op ouder, vroeger in de Binnen Bantammerstraat, naar hij verzekert, en daarvoor uit Zeeland. Op de voet staat 1759, waarvan de juistheid uiteraard moeilijk te controleren valt.

Als derde valt aan te merken, dat de *gaper* in de *Dapperstraat 3* nog wel aanwezig is, zij het dan dat deze niet meer uithangt, doch in de winkel geplaatst werd.

¹⁾ Maandblad nov, 1961 blz. 205 — Hoe staat het met onze gapers.

Gaper Utrechtsestraat 118.
Foto H. W. Alings

Tot voor enige tijd werd ook een gaper in de *Heemstedestraat 29* aangetroffen, welke daar enkele jaren heeft uitgestaan. Deze was in 1950 gemaakt door de beeldhouwer v. d. Meij.

Sinds vorig jaar treft men ook een nieuwe gaper aan bij een drogist op de Hoofdweg 247, liefhebberijwerk van een hoofdonderwijzer!

Wat de gaper in de *Wolvenstraat 17* betreft, deze was zeker niet oud en ook niet van hout gemaakt. Hij was hol, van haast doorschijnend materiaal, misschien wel gips.

Die in de *Gravenstraat* is thans ook gerestaureerd en neemt weer, fris in de verf, zijn aloude plaats in.

Dan valt nog op te merken, dat de wel zeer mooie gaper in de *Van Baerlestraat 53* oorspronkelijk op de *Overtoom 91* heeft uitgestaan. De heer den Boer, eigenaar van beide zaken, liet later, spijtig over de verplaatsing, een copie daarvan vervaardigen, die welke we thans op de *Overtoom* zien. Vandaar de sprekende gelijkenis van beide.

Bij het verdwenen exemplaar uit de *Constantijn Huygensstraat 19*, dient te worden aangetekend, dat deze van ouderdom uit elkaar is gevallen. Aan heel hoge ouderdom, welke de eigenaars dikwijls aan hun gapers toekennen, mag mogelijk wel eens worden getwijfeld. Deze uithangtekens toch zijn meest van hout, een 30 à 40 kg zwaar, waarvan de kwaliteit wel eens zal verschillen.

Aan weer en wind blootgesteld, hebben ze uiteraard veel te lijden. Aangenomen mag wel worden, dat wanneer de gaper in een enkel geval wel eens als uithangteken in oude papieren genoemd mag zijn of – zeldzaam nochtans – afgebeeld, zulk een gaper zeker wel eens door een nieuwe vervangen zal zijn. Een enkele was van steen of metaal.

Dan volge nog ter completering, dat ook de gaper in de Nieuwe Spiegelstraat 30, waarvan zonder bewijs wel gezegd wordt, dat deze de oudste zou zijn, daar niet altijd gestaan heeft. Hij is n.l. afkomstig, volgens een mededeling van A. E. d'Ailly (Amstelodamum 1940, bl. 118) van de Vijzelstraat tussen Prinsengracht en Kerkstraat, 122, waar deze gaper het uithangteken was van de fa. van Winsen, naar verluidt van 1837 tot 1926, toen de zaak wegens afbraak door de verbreding van de Vijzelstraat, verplaatst werd naar de Nwe Spiegelstraat 30.

Een Amsterdamse gaper herbergt het museum 'De Aldenborch' te Weert. In 1915/6 heeft de Weertse drogist A. Jansen deze gaper – met tulband op het hoofd, zwarte baard en krulsnor ca. 40 c.m. hoog en daaronder aan de voet van de buste geschilderd 'In de Gaper' te Amsterdam gekocht.

Het Pharmaceutisch museum in de Koestraat (Wijnkopersgildehuis) telt ook 2 gapers, waarvan de wel heel eigenaardige, met hoge hoed op het hoofd, afkomstig is uit de Leidsestraat 90 (zie art. in 'Ons Amsterdam', le jaarg., bl. 57). De andere, een gaper met aap en een tulband en halve maan gesierd komen uit resp. de Utrechtsestraat 84 en de Vijzelstraat 79. De drogisten J. Frost en J. F. Nuggelmans schonken deze gapers bij opheffing van hun zaak in 1883 aan het K.O.G.

In de grote collectie van ruim 40 gapers van de heer A. J. M. van Os te Haarlem bevindt zich een twintigtal uit Amsterdam, waarvan de meeste op zijn tentoonstelling van 1942 te zien waren. In de catalogus komen enkele (onvolledige) adressen voor n.l.: een van de fa. Jan Bunk, Goudsbloemdwarstraat en een uit de Leidsedwarstraat (beide een muzelman met tulband), dan een Javaan met purperen hoofddoek, van de fa. Kramer; nog een muzelman met tulband van de Ceintuurbaan; voorts een met een blauwe muts enz. uit de Herenstraat, een met een wollen muts met kwastje uit de Kinkerstraat en dan nog een met een witte muts met zijkwastje, welke van de Vijzelgracht is gekomen.

En mogen we nog een naar buiten verhuisde doch dienst doende Amsterdamse gaper noemen, en wel bij de fa. de Ruyter, aan de Rijksstraatweg 13 vooraan in Duivendrecht. Daar staat hij sinds 26 jaar, pas opgeknapt, weer te pronk.

Dat er overigens in verscheidene plaatsen van ons land nog diverse gebleven zijn, welke ik bij een eerstkomend artikel in 'Ons Amsterdam', waar wat uitvoeriger op de „Gapergeschiedenis” kan worden ingegaan, zal opsommen, is mede van belang. Er worden tegenwoordig weer nieuwe gapers gesneden, ook wel door beeldhouwers vervaardigd.

Vermelden we nog slechts het curieuze feit, dat ons land een gevelsteen kent met voorstelling van een gaper en wel te Meerssen in Limburg, gedateerd 1745 en met inscriptie 'IN DEN GAAPER',

H. W. ALINGS

NOGMAALS EEN KRUIWAGEN

De heer Alings wees mij naar aanleiding van mijn artikel over de familie Meebeeck Cruywagen op een kleine bijdrage, die hij publiceerde in *Ons Amsterdam* van 1959 (p. 288), waaruit blijkt, dat Hendrick Jansz Cruywagen in 1631 nog niet was gevestigd in het huis de Kruiwagen op het eind van het Singel — wat ik ten onrechte aannam —, maar in een ander huis, dat ook die naam droeg en dat een stukje verderop aan het IJ lag, toen de Nieuwezijds Houttuinen of Tesselse Kaai geheten, later Prins Hendrikkade en wel no. 32.

Het huis daar werd blijkens de kwijtscheldingsregisters op 13 mei 1631 het eigendom van Hendrick Jansz Cruywagen. Hij gaf het zijn naam, maar heel lang zal hij er niet zijn blijven wonen. De verponding werd in later jaren betaald, eerst door Jan Parijs, toen door Gijsbert Schouten, die er bij het overlijden van Hendrick Jansz Cruywagen nog woonde en toen *f* 450,— huur per jaar betaalde, en daarna door Nicolaas van de Putte.

Na de dood van Hendrick Jansz Cruywagen, die het huis toen blijkbaar niet meer geheel in zijn bezit had, bleef het wel in de familie, op den duur echter niet bij zijn nakomelingen, maar bij twee nichten Geelvinck van zijn vrouw, getrouwd met Cornelis Hoogeboom en Arent Hartjens, die o.a. in 1666 en op 29 november 1680 en 10 september 1682 parten in dit huis verwierven. In 1700 werd het huis bij willig decreet verkocht door de executeuren van de nalatenschap van Christina Geelvinck, in leven weduwe van Mr. Cornelis Hoogeboom, voor *f* 15000,— aan Rijk Janse Struyk.

Het huis was toen verhuurd — zonder de wijnkelder eronder — en wel met ingang van 1 mei 1701 voor zes jaar, met nog twee jaar optie aan de ijzerkoper Jan van Eeghen voor *f* 800,— per jaar. Daar ik mij herinnerde dit familielid wel eens in de archieven in droevige omstandigheden te hebben aangetroffen, sloeg ik de registers van de Desolate Boedelskamer op. Inderdaad vond ik hem daar in 1704 en ook een zeer preciese inventaris van zijn inboedel. Daar leert men alle vertrekken van deze Kruiwagen kennen: de binnenkamer, het portaal, de keuken, de kelderkeuken, de bovenkamer, de achtervliering, het voorhuis met de winkel, het comtoir en erboven drie zolders en een vliering.

Toen het huis op 11 mei 1791 nogmaals werd overgedragen, aan Daniel Poest, voor *f* 14500,—, stond nog steeds de kruiwagen, die er in 1631 moet geplaatst zijn, in de gevel.

Hendrick Jansz Cruywagen zelf zal er niet heel lang hebben gewoond. In ieder geval was het huis op het Singel bij het IJ al in 1641 — en waarschijnlijk al eerder — zijn eigendom. Daarheen moet hij al vrij spoedig zijn verhuisd. Zijn begraafinschrijving — en daarmee zijn woonplaats bij zijn

dood – is helaas niet te vinden, aangezien de registers van de Noorderkerk, waar hij blijkens de afrekening van zijn nalatenschap op 30 oktober 1627 een graf had gekocht, niet zover terug gaan. Uit diezelfde afrekening zou men opmaken, dat hij omstreeks 15 november 1660 overleed. Op 29 januari 1661 kwam een gezworen schatster de boedel in het sterfhuis taxeren en op 5 februari werd de inboedel, die de erfgenamen niet wilden behouden, daar verkocht. Ik neem aan, dat dat alles zich afspeelde in de thans nog bestaande Kruiwagen aan het Singel, want in tegenstelling tot de andere Kruiwagen maken de verpondingsregisters hierbij volstrekt geen melding van namen van huurders.

Alle huizen en ook het graf in de Noorderkerk prijkten met eenzelfde platte kruiwagen, waarvan de heer Alings bij zijn artikel in *Ons Amsterdam* twee afbeeldingen geeft.

1. H. v. E.

GEVELSTEEN 'DE SONNENBERG'

Van enkele nog bestaande 'blanco' gevelstenen is het bekend dat er vroeger een voorstelling op prijkte. Ik mag ter illustratie noemen de steen in het huis Groenburgwal 2 waarop tot in de 19e eeuw de worsteling van Hercules en Anteus was te zien, de steen Runstraat 4 'FRIDERICVS. D. 111.' wiens beeltenis aan de beginselen van de franse revolutie ten offer viel, maar waarvan het opschrift bewaard bleef en de steen 'Sonnenberg' die eveneens in de 19e eeuw van zijn voorstelling werd ontdaan.

De restauratie van het huis bood de gelegenheid de steen van zijn dikke verflaag te ontdoen en te kijken wat er van de oorspronkelijke voorstelling bewaard was gebleven. Het resultaat was verrassend; allereerst bleken de contouren van de vm. 'berg' duidelijk zichtbaar, terwijl de stralen van de zon zelfs nog goed bewaard waren gebleven. Paradoxaal genoeg moeten we de 'bewerker' van het basrelief dankbaar zijn, zij het dan voor zijn nonchalante werkwijze.

Hoewel het vrijwel ondoenlijk is absolute beweringen te doen ten aanzien van de huisnaamgeving wijzen de voorhanden zijnde gegevens¹⁾ erop dat het huis de naam heeft gekregen naar de familienaam van de bouwheer. Toen nl. in 1643 de zoon van de bouwheer ondertrouwde werden zowel de vader als de zoon aangeduid met de familienaam 'Sonnenberg'. Het huis echter werd pas in de jaren 1652-1659 gebouwd. Ter verduidelijking moge

echter dienen dat de transportakten geen betrouwbare maatstaf vormen voor de ouderdom van een gevelsteen of uithangteken. Het blijft derhalve altijd mogelijk dat de familienaam aan een, reeds eerder bestaand, uithangteken kan zijn ontleend.

W. T I M P

¹⁾ Naar een onderzoek door Dr. L. Jansen.

HISTORISCH ONDERZOEK NAAR KLOKKEN EN BEIAARDEN

De Historische Commissie van de Nederlandse Klokkenspel-Vereniging, Oudezijds Voorburgwal 101, Amsterdam C, verzoekt in verband met de inventarisatie van het historische klokkenbezit van Nederland alle belangstellenden in dit onderwerp haar op de hoogte te houden van vondsten van onbekende archivalia of litteratuur op dit gebied en uiteraard ook van vondsten van onbekende klokken zelf.

VAN DE BOEKENTAFEL

DR. CORNELIA W. ROLDANUS, ZEVEN-
TIENDE-EEUWSE GEESTESBLOEI (AULA-
BOEKEN 1961).

Men vindt hier een herziene tweede uitgaaf van een Patria-boek van 1938. In de aan het slot opgenomen bibliografie ter nadere oriëntering zijn dan ook enige recente boeken toegevoegd en een index maakt raadpleging van dit werk gemakkelijk.

De stof is verdeeld in acht hoofdstukken. Men vindt een heldere uiteenzetting over de verschillende geestelijke stromingen van onze 17de eeuw, waarbij de schrijfster uiteraard nader ingaat op een aantal belangrijke figuren. Daaronder zijn vele Amsterdammers of personen, die korter of langer gastvrijheid in Amsterdam genoten. Alleen het tweede hoofdstuk, dat gewijd is aan het Calvinisme,

speelt geheel buiten Amsterdam. Op zich zelf is dat al tekenend!

In de andere hoofdstukken, die handelen over de humanisten en Rooms-katholieken, het cartesianisme, pictisten en labadisten, collegianten en quakers, Spinoza en zijn volgelingen, Ploekhoy en Bourignon, en mysticisme en mystiek op Böhme's spoor, komen Amsterdam en zijn inwoners des te meer ter sprake. Ik zal geen namen noemen. Slechts wil ik wijzen op de minder bekende collegiant Pieter Ploekhoy van Zierikzee, die, gesteund door de magistraat van Amsterdam, zijn kolonisatieplannen in Noord-Amerika op touw zette. Over hem verscheen in 1952 een Amerikaanse publicatie.

Het is zeer verheugend, dat dit boek thans herzien in goedkoper uitgaaf het licht zag.
I. H. v. E.

Mededeling van het bestuur

VOORJAARSEXCURSIE

De leden, die zich hebben opgegeven voor de Voorjaarsexcursie, worden verzocht zaterdagmiddag 30 juni a.s. te 14.00 uur samen te komen op de Rioolzuiveringsinrichting West, Oostoever 10 (nabij Sloterplas, bereikbaar met bus 19 halte Jan Tooropstraat). Voor deze excursie worden GEEN DEELNEMERSKAARTEN toegezonden.

ADRESSEN

Genootschap Amstelodamum : secretaris L. C. Schade van Westrum, Johannes Verhulststraat 124 boven, Amsterdam Z. (tel. 714721), penningmeester Andr. van der Laan, contributie leden minimum f 12,—, donateurs f 15,— (gem. giro A 65, postgiro 52391 ten name van het genootschap Amstelodamum), redactrice maandblad mej. dr. 1. H. van Eeghen, Prinsengracht 556, Amsterdam C. Uitgaven van het Genootschap, verkrijgbaar door tussenkomst van J. F. M. den Boer, Prinsengracht 844''', Amsterdam C., tevens aldaar ledenadministratie.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET
GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

49^e JAARGANG SEPTEMBER 1962

A M S T E L O D A M U M

Maandblad voor de kennis van Amsterdam
Orgaan van het Genootschap Amstelodamum

49e JAARGANG

SEPTEMBER 1962

DE DEMPING VAN DE LINDENGRACHT IN 1895

Dat er bij Publieke Werken in het kader van de reconstructieplannen voor de Jordaan gedacht wordt aan een weder opengraven van de Lindengracht is aanleiding om in dit maandblad de aandacht te vragen voor de demping van deze gracht in 1895.

Bij de begroting voor 1894 werd onder nr. 145, art. 9b nieuwe stenen wallen, voorgesteld f 25.000 te voteren voor het vervangen van de helft van de 762 meter lange houten wallen langs de Lindengracht door wallen van steen. Onder hetzelfde nummer, art. 9c nieuwe houten wallen, werd voorgesteld f 12.613 uit te trekken voor het vernieuwen van deze wallen langs de beide zijden van de Palmgracht, tezamen ruim 300 meter. Dit was dringend nodig, vernieuwing in steen zou omstreeks f 20.000 kosten.

Uit het algemeen verslag der afdelingen van de raad, uitgebracht door de commissie van rapporteurs op 6 oktober 1893, bleek, dat in drie afdelingen verzet kwam tegen de grote uitgaven voor de Lindengracht en de Palmgracht, open riolen, gelijk een lid ze noemde, die ongetwijfeld zo niet beide, dan een van beide in aanmerking zouden komen voor demping. In een vierde afdeling werd gevraagd, waarom niet voor de Lindengracht even goed houten beschoeiing kon dienen als voor de Palmgracht. Bovendien was aan enige leden bij onderzoek gebleken, dat de Palmgracht slechts aan een kant slechte beschoeiing had en niettemin werd voor beide kanten vernieuwing aangevraagd.

In de memorie van beantwoording van 19 oktober 1893 merkten Burge-meester en Wethouders op, dat vernieuwing der wallen langs de Palm-en Lindengrachten begon nodig te worden, wilde de toestand ervan bij verder verval met tot rechtmatige klachten aanleiding geven. Voor de Palmgracht waren houten beschoeiingen voorgesteld, omdat die gracht wellicht in de toekomst voor demping in aanmerking zou komen. Van de Lindengracht kon zulks minder ondersteld worden, omdat die gracht voor de lokale vaart niet zonder waarde was. Van de schoeiingen langs de Palmgracht kon niet anders worden gezegd, dan dat zij aan beide zijden slecht waren. Zij waren beide te gelijker tijd gemaakt. De kosten van demping zouden bedragen voor de Lindengracht circa f 97.000; voor de Palmgracht circa f 46.000.

*Lindengracht gezien naar Lijnbaansgracht 20 september 1895, foto Jacob Olie.
Gem. Archiefdienst Amsterdam.*

Bij amendement van 25 oktober 1893 stelden de raadsleden R. Kuipers en D. Schut o.a. voor, in nr. 145 de f 25.000 voor de nieuwe stenen wallen langs de Lindengracht te laten vervallen, Het raadslid W. Hovy stelde op 26 oktober voor, in 1894 slechts de helft van de houten beschoeiing langs de Palmgracht te vernieuwen, de andere helft zou dan, indien nodig, in 1895 onder handen genomen kunnen worden. Zijn amendement toelichtende, zei de heer Roelof Kuipers, dat de Lindengracht meer voor demping dan voor walvernieuwing in aanmerking kwam en het derhalve niet nodig was er nu nog stenen wallen te maken.

Het lid Nolting vertelde, dagelijks het twijfelachtig genoeg te hebben de Lindengracht te passeren (hij woonde op de Lijnbaansgracht 26). Hij meende, dat demping van de Lindengracht zeer ten goede zou komen aan die buurt, die er een grote verbetering door zou ondergaan. De Lindengracht was een gracht vol met gangen en sloppen, krotten enz. en de heer Nolting geloofde stellig, dat na demping de eigenaars der aanliggende percelen niet ongeneigd zouden zijn, daarin verandering ten goede te brengen. De Palmgracht daarentegen achtte hij voor dat stadsgeedeelte bepaald een sierlijk grachtje. Dat de Lindengracht voor de scheepvaart in gebruik diende te blijven, kon spreker aan Burgemeester en Wethouders niet toegeven. Van de Vest uit kon men evengoed door de Brouwersgracht gaan, de Lijnbaansgracht liep toch dood en diende alleen voor vaart naar

de meelfabriek de Weichsel. Het raadslid Kouveld ondersteunde het door de heer Nolting gezegde. Als wijkbezoeker van Liefdadigheid naar Vermogen had hij dikwijls de Lindengracht afgelopen en hij meende niet te overdrijven, als hij de toestand daar allerwalgelijkt noemde; de uitdrukking open riool was zeker niet te sterk. Volgens de memorie van beantwoording voorzag deze gracht in de lokale scheepvaart, maar de heer Kouveld had er nooit andere scheepvaart gezien dan van enkele turf- en houtschippers, die er zaken deden. De wethouder voor de Publieke Werken, L. Serrurier, wees erop, dat het tot dusver bij demping van grachten in de Jordaan altijd zoveel mogelijk regel was geweest, om de andere gracht te dempen, volgens welk stelsel de Lindengracht niet in aanmerking kon komen. Op de vraag van de heer Kouveld antwoordde de wethouder, dat overwogen zou worden, of van dit stelsel kon worden afgeweken. Met 34 tegen 2 stemmen werd daarop in de middagzitting van 27 oktober de post voor de Lindengracht van de begroting afgenomen.

Het amendement van de heer Hovy over de Palmgracht werd in de avondvergadering van dezelfde dag ingetrokken na langdurige debatten, waarin Burgemeester en Wethouders toezegden de gelden niet te zullen besteden, alvorens de kwestie der demping was opgelost.¹⁾

Op 8 januari 1895 kwamen Burgemeester en Wethouders met de mededeling, dat de commissie van bijstand in het beheer der Handelsinrichtingen het behoud van de Lindengracht en de Palmgracht uit het oogpunt van het verkeer te water niet nodig achtte, terwijl de meerderheid van de commissie van bijstand in het beheer der Publieke Werken meende demping dier grachten te moeten aanbevelen, vooral wegens het hygiënische belang, daar vermindering der wateroppervlakte in het westelijk stadsdeel met het oog op de waterversing bepaald wenselijk moest worden genoemd. Uit financieel oogpunt zou deze demping volgens het rapport van de directeur der Publieke Werken, die er geen onverdeeld voorstander van was, geen belangrijke voordelen opleveren. Uit hygiënisch oogpunt meende het dagelijks bestuur demping van Lindengracht en Palmgracht evenwel te moeten aanbevelen. De kosten werden geraamd als in de memorie van beantwoording van 19 oktober 1893, dus voor beide grachten samen f 143.000. Andere werken tot een bedrag van f 117.000 dienden ook uitgevoerd te worden en de totale som van f 260.000 wilden Burgemeester en Wethouders, om de gewone begroting er niet mede te belasten, putten uit de opbrengst van een lening uit 1892, gesloten voor het asfalteren van straten en het verlagen van bruggen, welke werkzaamheden volgens raadsbesluit van 22 maart 1893 waren gestaakt.

De gemeenteraad nam dit voorstel aan op 23 januari 1895. De heer Fabius had nog een poging gedaan om de Lindengracht te redden. Er waren toch in die buurt, waar men aan het dempen wilde gaan, reeds zoveel straten, dat men blij was, als men eindelijk op een gracht uitkwam. Men had daar de goed aangelegde Westerstraat, de weinig fraaie Willemsstraat, de Goudsbloemstraat en dan zouden er nog twee straten bijkomen.

¹⁾ Gem. blad 1893, afd. 1, blz. 944, 947, 1197, 1250, 1298, 1300; afd. 2, blz. 1032-1041.

Palmgracht gezien naar Drieboeksstraat 20 september 1895, foto Jacob Olie.

Gem. Archiefdienst Amsterdam.

De Palmgracht met weinig scheepvaart zou wel gedempt kunnen worden, maar de Lindengracht, die er toen weliswaar slechter uitzag, zou goed beschoeid en beplant een aardige stadsgracht kunnen worden als de Egelantiers-, Bloem- en Lauriergrachten. Het raadslid Alting Mees vond f 143.000 voor de Palm- en Lindengrachten te veel, al moest er wel iets aan gedaan worden. De heer Korthals Altes zag de voordracht tot demping der beide grachten met genoegen, vooral uit gezondheidsoogpunt. De heer Nolting zou niet gaarne zien, dat de raad met de heer Fabius meeding. Wethouder Serrurier herinnerde eraan, dat de demping van de Lindengracht in de commissie van bijstand in het beheer der Publieke Werken een punt van ernstige overweging had uitgemaakt. In dat deel der stad moest zo weinig mogelijk wateroppervlakte blijven bestaan. De Lindengracht toch was een van de grachten, welke in het Westerkanaal uitloosden, en het was hoogst gewenst de lozing van vuil water aldaar zoveel mogelijk te bespoedigen. Hij beval demping van de Lindengracht dan ook vol vertrouwen aan, hoewel oorspronkelijk alleen de Palmgracht voor demping was aangewezen.

Bij zijn repliek zei de heer Fabius dat, wanneer men alles wilde dicht gooien wat kwade lucht gaf, men in Amsterdam wel aan de gang kon blijven. Verschillende bewoners van de Lindengracht stelden z.i. prijs op het behoud van het water met het oog op hun, zij het dan ook niet grote,

industriëen. De heer Kouveld herinnerde aan het in oktober 1893 over deze zaak gesprokene en betreurde het voorstel van de heer Fabius. Het raadslid Hooglandt vroeg of de aanwonenden en de eigenaars van percelen aan de Linden- en Palmgrachten enigermate hun opinie hadden kenbaar gemaakt betreffende de demping dier grachten en of enige aandrang van hen, die toch de meest belanghebbenden waren, in deze was uitgegaan. De heer Nolting gaf daarop te kennen, verschillende personen, zelfs industriëlen te hebben gesproken, die met opoffering van de gelegenheid hun materialen te lossen, blij zouden zijn als de raad tot demping van de Lindengracht besloot. De bewoners van de Lindengracht hadden zich niet tot de raad gewend, maar leefden in afwachting van een gunstig besluit. Wethouder Serrurier voegde daar nog aan toe, dat als de bewoners van de Lindengracht tegen demping waren, zij dat na de openbare behandeling in oktober 1893 wel aan de raad hadden laten weten. Hierna viel het dempingsbesluit met 32 tegen 2 stemmen, die der heren Fabius en Alting Mees.²⁾

Dat geen der bewoners van Linden- en Palmgrachten zich tegen demping had uitgesproken was niet geheel juist. Op 19 januari 1895 was ten stadhuiuze een brief ontvangen van J. W. Michel, handelaar in thee, Palmgracht 33, die gehoord had van een voorstel aan de raad om enige grachten in de Jordaan te dempen. Hij begreep niet, waarom dat moest geschieden, al die wijken zonder grachten waren waarlijk zo schoon niet. De Kalverstraat werd tenminste geregeld schoongehouden, maar de Westerstraat leek meestal een groot vuilnisvat en zo zou het ook worden met de Palm- en Lindengrachten. De Palmgracht was vrij net en als er behoorlijke straatstenen werden gelegd en wallen gemaakt met stenen dekstukken, dan zou dat waarlijk beter zijn dan dempen, meende J. W. Michel. Schadelijk voor de gezondheid kon volgens hem de Palmgracht niet zijn, omdat ze kort was en uitkwam in grachten dichtbij de Vest, die in het IJ uitliep. Tegen het inwerpen van vuil tenslotte zou het gemeentebestuur de daarop gestelde straf moeten toepassen.³⁾

Op 29 juli (bestek 40) en 16 september 1895 (bestek 51) werden riolering en demping van Palmgracht en Lindengracht aanbesteed door de wethouder voor de Publieke Werken, en op 1 augustus en 17 september door Burge-meester en Wethouders goedgekeurd. Binnen vijf, resp. zes maanden na deze goedkeuring moesten de werken worden opgeleverd.⁴⁾

MR. J. H. VAN DEN HOEK OSTENDE

²⁾ Gem. blad 1895, afd. 1, blz. 6-8; afd. 2, blz. 65-73.

³⁾ Arch. secr. afd. P.W. 1895 nr. 457.

⁴⁾ Arch. secr. afd. P.W. 1895, nrs. 1150, 1151, 4975, 5539, 6205* en 6643.

NOTARIS HENDRIK DE WILDE

EN DE EXOTISCHE DIERENWERELD

Voor mij ligt een invitatiebiljet van het circus Boltini, waarop een olifant prijkt. Het is niets nieuws, wat er onder de zon is, want al verschillende eeuwen terug kon men regelmatig olifanten en andere merkwaardige beesten in Amsterdam bewonderen. Men denke aan Rembrandts tekening van 1637. Het is alleen niet zo gemakkelijk iets te weet te komen over de vroegere menagerieën en over de bijzondere beesten, die in herbergen en op kermissen werden vertoond. Net als nu een kring van circusvrienden bestond er echter blijkbaar ook al tweeeeuwengeledeneenaantalenthousiaste bewonderaars van dergelijke schouwspellen. Toevallig ontdekte ik, dat de Amsterdamse notaris Hendrik de Wilde daartoe behoort moet hebben en met hem als uitgangspunt slaagde ik erin heel wat nieuws over dit onderwerp te vinden.

De Hagenaar Hendrik de Wilde vestigde zich in het begin van 1694 als notaris te Amsterdam, waar zijn oom Jacob de Wilde, de bekende verzamelaar van penningen en munten, over wie ik in het jaarboek van 1959 schreef, toen al vele jaren woonde. Nog in hetzelfde jaar trouwde de toen ongeveer 25jarige jongeman met Elisabeth Soermans, een predikantsdochter uit Goudriaan. Hij kreeg hier al gauw een zeer gevarieerde clientèle en daaronder vond ik in 1703 voor de eerste maal een beestenvriend.

Op 2 augustus van dat jaar maakte voor hem de vrijgezel Bartel Verhagen, woonachtig op de Nieuwe Herengracht over de Plantage, zijn testament. De inhoud daarvan wijkt nogal af van de gebruikelijke weinig zeggende acten van dit soort. Zijn inboedel zou aan zijn dienstbode Alida Fabricius komen, behalve de O.I. waren en rariteiten, die moesten worden verkocht. Een aantal neven en nichten in Brabant kreeg legaten en Helena en Catharina Verhagen, zijn speelkinderen, een lijfrente. Deze zou worden betaald uit de gelden, die zouden komen uit het verhuren van zijn . . . olifant, die nooit zou mogen worden verkocht. Tot erfgenaam benoemde hij een zekere Jan Jansz en tevens tot executeur, maar dat tezamen met notaris de Wilde. Na Jan Jansz' dood zou alles weer moeten vererven op zijn beide speelkinderen.

Die olifant van Bartel Verhagen moet een dierbaar bezit zijn geweest. Wat niet wegneemt, dat hij een jaar eerder op 6 maart blijkbaar in een wat ondoordachte bui - in de herberg de Oude Hertog van Kleef in de Pieter Jacobsdwaarsstraat aan de Engelsman David Randall zijn olifant, die toen te Londen optrad, voor 1000 £ te koop had aangeboden, waarop Randall, na tevergeefs te hebben afdongen, was ingegaan. Bij de levering moest 100 £ en de resterende 900 £ moesten 6 maanden later worden betaald. Ofschoon Randall 5 gouden guinees als godspenning had gegeven, bedacht Bartel Verhagen zich, zoals blijkt uit acten van 10 en 14 maart

voor notaris Schabaelje, tot wie Randall zich wendde. Op 15 maart verklaarde Verhagen, vermoedelijk in dronkenschap te hebben gehandeld. Of deze klaarblijkelijk niet doorgegangene transactie de olifant betrof, die een jaar later in zijn testament werd genoemd, blijkt niet; het is echter wel waarschijnlijk.

Vlak na het passeren van zijn laatste wil is Bartel Verhagen gestorven. Op 10 augustus 1703 werd hij in de Nieuwezijds Kapel begraven. Behalve zijn woonhuis op de Nieuwe Herengracht, twee kleine huizen erachter in de Rapenburgerstraat, 'daar het Eendt draagt de last in de gevel staat', en een huis in de Hasselaarssteeg, liet de overledene een huis op de Boter- of Reguliersmarkt 'de Olifant' na, verhuurd aan Elias Gerensen voor *f* 430.— per jaar. Op 4 januari 1681 had Bartel Verhagen dit huis met twee achterhuizen erachter, waar toen nog 'het Lam op de luyffel' stond, voor *f* 2400.— gekocht en een executoriale verkoop. Of het toen al een herberg was, blijkt niet, maar stellig was er ten tijde van Bartel Verhagen — misschien aanvankelijk nog wel onder zijn eigen beheer — een herberg gevestigd, die de toepasselijke naam de Olifant, of ook wel de Grote of de Witte Olifant kreeg. Hier zag een andere dierenenthousiast, Jan Velten, wiens manuscript in de bibliotheek van Artis wordt bewaard, o.a. een levend waterpaard, een grote schildpad en een Nigomse duyvel, een aap. Een schaap uit Arabië, dat hij bij 'Bardt' zag, zal ook misschien wel hier zijn tentoongesteld.

Op 31 oktober 1705 verhuurden de beide executeuren, Jan Jansz of meer officieel Jan Baptista Jansson en Hendrik de Wilde, de herberg de Olifant aan een zekere Johannes Hofstede, in te gaan op 1 mei 1706. Dat weten wij, omdat de nieuwe herbergier de huurder van twee kamers aldaar, Laurens Boetius, op 22 maart 1706 door notaris Rustenburgh deed aanzeggen, dat hij deze kamers vóór 1 mei moest ontruimen.

De herberg, die tussen de Bakkerstraat en de Balk in het Oogsteegje lag, werd op 14 oktober 1706 door Jan Baptista Jansson als executeur overgedragen aan Hendrik de Wilde voor *f* 6000.—. Over diens mede-executeurschap werd in de acte van kwietschelding niet gerept. Tot zijn dood toe zou Hendrik de Wilde eigenaar van de herberg blijven, die hij in 1742 verhuurde aan de tapper Arnold van der Beuck voor *f* 400.—. Pas zijn zoon Martinus de Wilde verkocht het complex in 1757 voor een som van *f* 4000.— contant en *f* 9000.— op rente aan de toenmalige huurder Fredrik Ebbinkhuys. Ik betwijfel echter, of er toen nog, zoals 50 jaren eerder, regelmatig beesten te bewonderen waren. Men hoort er althans niets meer van.

Kon ik maar weinig te weet komen over de vrijgezel Bartel Verhagen, hetzelfde geldt voor zijn trouwe hulp en toeverlaat Jan Baptista Jansson, die eveneens vrijgezel zou blijven. Toen hij de nalatenschap van zijn overleden meester aangaf voor de Collaterale Successie, woonde hij in de Taksteeg. Een ontwikkeld man was hij stellig niet, want blijkens het merk, dat hij bij die gelegenheid zette, kon hij niet schrijven. Later tekende hij altijd zorgvuldig in drukletters. Bij zijn testamenten uit de jaren 1714

en 1721, die natuurlijk. voor notaris de Wilde werden gepasseerd, bedacht hij vier zusters en een broer, later ook enkele nichtjes. De eerste maal zou notaris de Wilde zijn executeur zijn, de tweede maal zijn broer Joris of Gregorius Jansz.

Die testamenten waren echter niet de enige acten, die notaris de Wilde voor Jan Baptista Jansson opmaakte. Ik zal hier voorbijgaan aan de renten, die hij in Parijs had te innen, o.a. op de aydes en gabelles, en aan zijn vorderingen op 'le sieur van Neck, marchand de tableaux' te Parijs, van 1707 en op Daniel Hendrix dit le Riche, medicijnmeester van 't gehoor van 1708. Ook de vele acten over zijn huisjes in de Rapenburgerstraat, die hij in 1701, 1702 en 1705 had verworven en waar eveneens een Olifant in de gevel kwam, zijn van minder belang voor ons. Reeds in 1716 deed hij er verschillende van de hand. In 1707 en 1720 kocht hij huisjes op het Hoedemakerspad buiten de Utrechtse Poort, die hij in 1723 nog bezat, toen hij één daarvan verhuurde aan Arnold Luden, die er goud en zilver wilde smelten.

Belangrijker zijn de acten, die ons het beroep doen kennen, waarin hij zijn geld, of althans een gedeelte daarvan, zal hebben verdiend. Dat is in de eerste plaats het contract, dat hij op 24 september 1708 met een zekere Michiel Pijlssen sloot. Deze verhuurde aan hem 'sijn schilderij met beweegende machines om daar meede te trecken naar Engeland in de steeden en op de kermissen daar 't hem belieft en goeddunckt' voor zes maanden, waarna hij het wonderstuk voor minstens f 7000.— zou verkopen. Uit het naschrift blijkt, dat hij dit contract uiteindelijk overdeed aan zijn broer Gregorius.

De twee volgende acten betreffen olifanten. Blijkbaar was de oude olifant van Bartel Verhagen gestorven, want op 25 augustus 1729 verklaarden Jan van Buuren en Adriaan Clemens, dat zij aan Jan Baptista Jansson hun jonge olifant zouden geven om onder zijn directie van af die dag tot het eind van de Amsterdammer kermis te vertonen. Kosten en winsten zouden zij gedrieën gelijk delen.

Kennelijk ambieerde echter Jansson weer een eigen olifant te hebben. Op 21 augustus 1730 beloofden Isaac de Sousa Brito en Isaac Bueno de Mesquita aan Jan Baptista en Jan Hendrik Metz — die wij nog nader zullen leren kennen —, beiden te Amsterdam woonachtig, een olifant van 5 ½ voet hoog te leveren, voor een som van f 2000.— en bovendien voor iedere voet hoger nog eens 100 rijksdaalders extra en daarenboven nog f 2000.— voor onkosten. Wanneer de olifant gebrekkig was, zou wat van de koopsom worden afgetrokken. Wanneer hij in het geheel niet zou worden geleverd, zou Brito toch de f 200.— voor zijn onkosten krijgen.

Anderhalf jaar daarna werd notaris de Wilde gedwongen zijn praktijk stop te zetten en dit is dan ook de laatste acte, die ik kon vinden betreffende Jansson. Op 14 januari 1739 werd hij in de Nieuwe Kerk begraven en twee uren achtereen beluid, wat wil zeggen, dat hij Rooms-Katholiek was. Onroerend goed bezat hij toen blijkbaar niet meer en ik kan niet zeggen, of er na 36 jaar nog iets over was van de nalatenschap van Bartel Verhagen voor diens speelkinderen.

Ook Gregorius Jansz, die net als zijn broer blijkbaar een soort kermisreiziger was, was een trouwe klant van notaris de Wilde, die hij echter weer voor geheel andere zaken nodig had dan zijn broer. Hij was wel getrouwd, met een zekere Maria Hammekool, maar het huwelijk was verre van gelukkig. Tal van acten, in 1713 op verzoek van Gregorius opgemaakt, spreken van hem als een 'seer sober en nugter mens, van niets tot die staet gebragt die hij jegenwoordig bezit'. Zij daarentegen was van 'onrustig humeur, dewelke dagelix haar man met loode schoenen nagaat en allome bij labbecaken hem gaat schenden en blameeren.' 'Helena, een dronke tobbe' liet zij rapporten over de gangen van haar man uitbrengen. Ik slaagde er helaas niet in de notaris van de vrouw te vinden. Stellig zal men daar de zaken juist andersom voorgesteld zien.

Belangrijk zijn de acte van condities van de scheiding en de acte van scheiding zelf van 28 maart en 28 april 1714, die voor notaris de Wilde werden verleden. Het echtpaar bezat tezamen voor bijna *f* 20000.— aan huizen, alweer in de Rapenburgerstraat, waar ze ook gewoond hadden. Die huizen werden gedeeld, maar alles wat in Engeland en elders nog in te vorderen was, zou voor Gregorius zijn. Het enige kind kwam bij de moeder, waarvoor de vader haarf 15.— per jaar zou vergoeden. De vader mocht het zoveel bezoeken, als hij wilde. Ook Gregorius Jansz en Maria Hammekool verdwenen spoedig daarna uit Amsterdam zonder een spoor achter te laten.

Sprak ik tot nog toe over losse kermisreizigers, die blijkbaar met grote beesten en andere bezienswaardigheden rondtrokken in binnen- en buitenland, met Amsterdam als vast punt, er was in Amsterdam al van ouds één blijvende menagerie, het zogenaamde Blauw-Jan, dat deze naam kreeg naar de eerste exploitant Jan Barentsz Westerhof, geboortig uit Oldenburg. In Eigen Haard van 1888 (afl. 25) en in het Amsterdamsch Jaarboekje van 1889 vindt men daarover nogal wat bijzonderheden, waar echter veel aan toe te voegen is.

Toen Jan Westerhof in 1664 trouwde met Annetie Huygen, woonde hij nog op de Fluwelen Burgwal. Wanneer hij op de Kloveniersburgwal het befaamde Blauw-Jan in het leven zou roepen, kon ik niet uitvinden. Bij zijn tweede huwelijk met een chirurgijnsweduwe, Beatrijs van Hoften, dat in 1698 werd gesloten, woonde hij in de herberg de Hoop op de Kloveniersburgwal, maar dat zal toen stellig al jarenlang het geval zijn geweest. Voor het laatst vond ik hem daar op 7 september 1701 als hospes genoemd in een acte voor notaris Cornelis van Buuren. Jan Velten, die ik reeds aanhaalde, vertelt veel over hem, o.a. dat hij 'na geen geld omsach, maar door de liefhebberij veel geld had doorgebracht.' Failliet ging hij — jammer voor ons! — met, maar wel moet hij met stille trom uit Amsterdam zijn vertrokken.

Als zijn opvolger als hospes in de Hoop, dat echter naar de vroegere eigenaar Blauw-Jan bleef heten, vinden wij Klaas Kaspersen (de) Munnick, geboren in Ankum, die in 1692 als weduwnaar van Neeltje Ooms met Geesie Hendrix Prinsen was getrouwd. Op 29 maart 1705 maakte het

echtpaar, dat toen al in de herberg de Hoop was gevestigd, hun testament voor notaris Boots. De twee kinderen uit zijn eerste huwelijk zouden tezamen *f* 8000.— als legitieme portie krijgen, het enige kind uit het tweede huwelijk, Willemina, zou de rest erven. Dat erven liet niet zo heel lang op zich wachten. Op 7 januari 1710 werd Nicolaas Munnick, op 18 februari daarop zijn weduwe in de Oude Lutherse Kerk begraven. Tien dagen later ging de 10jarige wees, Willemina Munnick, in ondertrouw met de 10 jaar oudere Evert Metz. De bruidegom woonde blijkbaar bij zijn broer Christiaan Metz, die de waard was van de herberg de Keizerskroon in de Kalverstraat. Zij stamden uit een herbergiersfamilie uit Rinteln in Nedersaksen.

Voortaan zou Evert Metz als hospes in Blauw-Jan fungeren. Reeds op 10 februari 1719 werd zijn metgezellin uitgedragen naar de Oude Lutherse Kerk, maar nog in hetzelfde jaar voerde Evert Metz een zekere Maria Boet als nieuwe meesteres in zijn herberg binnen.

Tot nog toe waren de herbergiers van Blauw-Jan geen eigenaren van het gebouw geweest. Men vindt het in de oudst bewaarde verpondingsregisters op naam van burgemeester Poppens erven. Een dochter van de burgemeester was in 1633 met Jonkheer Willem van der Wielen, heer van de Werve en Nieuwerkerk, getrouwd, die in 1654 op het huis te Werve bij Rijswijk 'door te veel drincke ras gesturve' was. De twee huizen op de Kloveniersburgwal en twee erachter gelegen huizen op de Groenburgwal kwamen via hun dochter Elisabeth aan haar twee kinderen Maria Elisabeth Helman en Joan Pieter Helman, baron van Ruysbroeck. De helft van de ongetrouwde zuster ging blijkens de aangifte voor de Collaterale Successie in 1680 naar haar broer. Op 2 oktober 1704 stierf Maria Josephine Claris, zijn weduwe, die in Utrecht woonde, maar de Amsterdamse notaris Dirk van der Groe maakte op 29 augustus 1705 de inventaris van haar nalatenschap op.

Het verwondert ons allesbehalve de drie kinderen op den duur naar notaris Hendrik de Wilde over te zien gaan. Op 31 oktober en 10 en 11 november 1710 maakte deze acten voor hen op en op 14 november vond de officiële scheiding van het ouderlijk erfdeel voor hem plaats. De herberg de Hoop werd daarbij voor *f* 20000.— toebedeeld aan een van de dochters. Die dochter trouwde in de Zuidelijke-Nederlanden en stelde op den duur blijkbaar geen prijs meer op deze bezittingen. Zo vond op 6 juli 1723 de overdracht van de herberg de Hoop met de twee erachter gelegen panden aan de Groenburgwal voor schepenen van Amsterdam plaats. Verkoopster was Maria Louisa Helman van Ruysbroeck, gemalin van Jacques Devenigh, majoor-generaal in dienst van de Keizer en gouverneur van Kortrijk, kopers voor *een* som van *f* 26000.—, contant *te* betalen, waren notaris Hendrik de Wilde en de wijnkoper Hermanus de Lange.

Bijna drie jaar zouden zij de eigenaren van Blauw-Jan zijn. Bij de verkoop deden zij *geen* slechte zaken. Op 5 april 1726 droegen zij de herberg ook weer voor *f* 26000.—, waarvan *f* 10000.— op rente bleef staan, over aan de hospes Evert Metz, de huizen aan de Groenburgwal, ieder voor *f* 5200., aan de chirurgijn Bernardus Biesenbroek en aan Jan Boet, de schoonvader van Evert Metz. Diens huis had een overdekte toegang tot

Blauw-Jan, die zo zou moeten blijven. Van dief 10000.— loste de zoon van Evert Metz na de dood van zijn vaderf 1000,— af, maar de resterende *f* 9000.— werden pas afbetaald na het overlijden van die zoon en niet eerder dan 2 januari 1753 werd de schepenkennis, die daarvoor was verleden, geroeyerd. Al die jaren bleven dan ook notaris de Wilde en later zijn erfgenamen in het bezit van een hypotheek op Blauw-Jan.

Uit de eerste jaren van het eigendom van Evert Metz zijn wij, alweer door het protocol van notaris de Wilde, uitzonderlijk goed ingelicht over Blauw-Jan. Al op 3 juni 1712 had Evert Metz tezamen met zijn eerste vrouw zijn testament voor hem gemaakt, op 20 mei 1719 had hij voor hem aan zijn enig kind Christiaan *f* 1000.— als moederlijk erfdeel bewezen en op 13 december 1726 opnieuw voor hem getesteerd. Op 31 januari daarop stierf hij. Zijn weduwe voelde er blijkbaar niet voor de herberg aan te houden. Al op 20 februari 1727 sloot zij voor notaris de Wilde een contract met de toekomstige huurders, die op 1 maart hun intrek in Blauw-Jan zouden nemen. Alvorens daarop nader in te gaan, wil ik eerst vertellen, hoe op 4 september 1727 een zeer preciese inventaris van de bezittingen van de overledene voor notaris de Wilde werd opgemaakt. Daaruit leren wij de hele menagerie op papier kennen. Er was toen aan levende have behalve drie apen en een pennevarken uitsluitend een dertigtal vogels. Twee casuarissen waren met *f* 600.— en *f* 400.— het hoogst getaxeerd, daarna een kroonvogel met *f* 200.—. Dan waren er 42 flessen met rariteiten in voorloop, zeven opgezette vogels, een opgezette crocodil, 6 geraamten en twee paar muilen van mensenhuid. De som voor overname van al deze bezienwaardigheden bedroeg tezamen *f* 2153.—. Daarnaast hadden de huurders nog *f* 293.13.— voor de aanwezige dranken betaald en *f* 681.3.— voor overgenomen inboedel, waaruit ik 25 stuks schilderijen, 34 spellen kaarten en 20 tabakskomforen noem.

Op 4 juni 1728 volgde de scheiding tussen de kinderloze weduwe en Christiaan Metz, het enige kind uit het eerste huwelijk, die Blauw-Jan toebedeeld kreeg. Nog eenmaal zou daarna notaris de Wilde een acte voor de weduwe passeren en wel op 13 maart 1731, toen zij weer weduwe was geworden, ditmaal van een zekere Wiltetus Broeksmit.

Op 15 januari 1732 werd de toen 63jarige notaris uit zijn huis in de Beurssteeg weggehaald, in de boeien onder het stadhuis gevangen gezet en streng aan de tand gevoeld over enkele acten in twee zaken, die blijkbaar niet geheel het daglicht konden zien. Voor zover ik kan nagaan waren er geen dierenrelaties bij betrokken en ik wil daarom kort zijn. Bij nieuwe verhoren op 16, 23 en 25 januari ontkende hij hardnekkig enig geld genoten te hebben 'voor het helpen uytvoeren van dit stuk'. Op 30 januari 1732 volgde het vonnis van schout en voltallig schepencollege. De notaris werd verklaard 'te sijn meyneedig en infaam, vervallen van sijn notarisschap en inhabiel om oyt eenig publicq ambt te bedienen.' Als ambteloos burger bleef Hendrik de Wilde voorlopig te Amsterdam. Op 14 augustus 1736 maakte hij tezamen met zijn vrouw, toen woonachtig op de Lauriergracht, een testament voor notaris Jan Ardinois. Later vertrok hij naar Haarlem. Op 15 oktober 1744 maakte hij als weduwnaar nogmaals een testament,

toen hij te Amsterdam vertoefde, voor notaris Pieter van Gulik. Op 4 oktober 1745 werd zijn lijk uit Haarlem naar 's Gravenhage vervoerd om daar begraven te worden.

Ofschoon Hendrik de Wilde voortaan alleen maar als hypotheek-gever met Blauw-Jan was verbonden, wil ik toch de geschiedenis daarvan hier verder vertellen, al is de notariële bron opgedroogd.

Uit het bovengenoemd contract van 20 februari 1727, dat nog wel voor notaris de Wilde kon worden afgesloten, blijkt dat na de dood van Evert Metz de volgende oplossing was gevonden. Evert Metz had een oudere broer Aarnoud gehad, die ook alweer herbergier was en wel in de Middelste Liesveldse Bijbel in de Warmoesstraat. Daar had hij in 1709 een zekere Anna Helot als vrouw des huizes binnengevoerd. Zo waren drie broers Metz tegelijkertijd herbergiers in drie van de belangrijkste Amsterdamse herbergen. De broers zouden echter allen betrekkelijk jong sterven, in 1723 Christiaan in de Keizerskroon, in 1725 Aarnoud in de Middelste Liesveldse Bijbel en in 1727, zoals wij reeds zagen, Evert in Blauw-Jan.

In de herberg Blauw-Jan werkte blijkbaar een zekere Jan Hendrik Metz, die geboortig was uit Helmershausen in Hessen, uit een geheel andere streek dus als Rinteln, waarvan de drie broers Metz kwamen. Jan Hendrik Metz was 27 jaar oud, Anna Helot 47 jaar, maar dat mocht niet hinderen. Op 13 februari 1727 bewees Anna haar beide dochters een som van ruim f 6000.— als vaderlijk erfdeel voor notaris Noblet, waarvoor zij als onderpand de herberg het Vergulde Vlies te Haarlem stelde. Op 20 februari sloten zij en Jan Hendrik Metz een huurcontract met de erfgenamen van haar overleden zwager en een dag later trokken zij naar het stadhuis om te ondertrouwen. Op 9 maart werd het huwelijk in de Oude Kerk voltrokken.

In de acte van verhuiring voor vier jaar lezen wij: 'des sijn uytdruckelij ke condities dat de huurders dit huys sullen hebben te gebruycken om de liefhebberije van vreemde voogels die soo lange jaaren daar inne gequeeckt en onderhouden is geworden, daar in te continueeren en geensints te laten verminderen oft versterven maar in teegendeel sulx hoe langs hoe meer aan te queecken en voort te setten.' Zij moesten de getaxeerde inboedel over nemen en zich verplichten alles, maar speciaal de vogelvlucht op de plaats, de vogelkooien en hokken binnenshuis en de drie galerijen met alle sieraden, goed te onderhouden en eenmaal per jaar te laten schilderen.

Niet vier, maar ruim tien jaar hebben Anna Helot en Jan Hendrik Metz de scepter gezwaaid in Blauw-Jan. Niet alleen hebben zij de vogels gekoesterd, maar ook grotere en gevaarlijke beesten en andere curiositeiten opgenomen. In 1736 bezocht een Frans echtpaar de herberg en vond daar o.a. een reus en een grote leeuw van vijf jaar, die grommend over een stokje sprong, dat een dienstbode vasthield. Zijn meesteres had hem ter grootte van een kat gekregen en vroeger in haar schort gedragen. Ik besprak reeds de bestelling van een olifant, die Jan Hendrik Metz tezamen met Jansson in 1730 deed. Voor Blauw-Jan zal die echter wel niet bedoeld zijn, of slechts althans voor korte tijd.

Op 23 juli 1737 werd de ongetrouwde dochter uit het eerste huwelijk van Anna Helot van Blauw-Jan uit begraven. Anna zelf was toen al 57

vast verbonden was op de prent ziet men hem links kon bezichtigen. P. Barbiers' gravure van 1764 geeft een Indiaan, die toen in Blauw-Jan te zien was. Ook veel beschrijvingen van bezoekers zijn uit deze tijd voorhanden. In het jaarboek van 1958 leest men hoe mevrouw Vlaedingerwout zich daar op 28 april 1750 het allermeest vermaakte met het exerceren van een aangekleed aapje. Zij zag Blauw-Jan juist zoals op de hier afgebeelde prent. De beesten zaten echter natuurlijk achter tralies. In 1762 zag de reiziger Beckmann twee leeuwen in de kamer van de waard, alleen door latten van het verdere vertrek afgescheiden.

Een beschrijving van de Duitse professor Heinrich Sander van 1776 vertelt ons het allermeeste:

'Blauwe-Jan ein Wirtshaus. das wegen der fremden Thiere. die von jeher darin gehalten und gezeit werden, bekannt ist. Im Hofe ist ein oben und an den Seiten mit Eisen-dratgittern vermachter Platz befindlich. dahinter haben Affen, Paviane, Katzen aus Madagaskar, Raubvögel, Papageien, Kakadus, Löffelgänse, Bären etc. ihre Ställe. Ein Platz im Hofe kostet 4 Stüber, Man läst sich Bier oder Wein geben, und so kan man so lange zusehen, als man will. Die Leute treiben ihr Spiel mit den Thieren, machen die Affen mit Bier, Tobaksrauch etc. böse. Ein Löwe wird noch besonders gezeit, und besonders bezahlt. Auch war ein Zwerg etc. zu sehen. Zur Kirmeszeit sollen viele andre scltne Thiere aus der ganzen Welt hier zusammen gebracht werden. Für den Besitzer ist eine starke Revenue. Den Löwen hat man in einer Stube hinter einem Gitter, hinter dem man bei uns wohl ein Schwein, aber keinen Löwen einzusperren wagte.'

Anthony Bergmeyer was toen reeds lang dood; op 22 maart 1759 was hij in de Oude Lutherse Kerk begraven, maar zijn weduwe, Maria Sobbe, overleefde hem ruim 22 jaar. Als vrouw van 76 jaar oud maakte zij het bezoek van keizer Joseph op 15 juli 1781 aan de menagerie mee. Op 8 november van dat jaar werd zij in de Westerkerk ter aarde besteld.

Eigenaresse van Blauw-Jan was zij niet geworden. Tot zijn dood hield Christiaan Metz het in bezit. Op 1 maart 1747 werd hij in de Nieuwezijds Kapel begraven. Op 21 februari 1747 had hij in zijn testament voor notaris Jan Ardinois zijn neef Willem Metz tot erfgenaam benoemd, met de bepaling echter dat die ieder jaar *f* 200.— moest uitkeren aan zijn nicht Anna Willemina Metz, de enig overgebleven dochter van Aarnoud Metz en Anna Helot. Deze Anna Willemina Metz was in 1734 getrouwd met George Willem Metz, de jongere broer van haar stiefvader, Jan Hendrik Metz. Het jonge paar trok nog eerder dan de moeder en stiefvader naar Haarlem.

Willem Metz, een eenvoudig turfdrager, zag klaarblijkelijk tegen de beslommingen van het beheer der goederen op en zo kwam op 17 maart 1747 voor notaris Ploos van Amstel een overeenkomst tot stand, waarbij de rollen werden omgedraaid. Anna Willemina Metz zou de gehele nalatenschap krijgen, maar daartegenover aan de huisvrouw van Willem Metz, Alberdina Peffers, jaarlijks *f* 200.— uitkeren. Dat was geen slechte ruil, want reeds op 4 november 1751 werd Anna Willemina in Haarlem in de Grote Kerk begraven. Haar echtgenoot vond het toen blijkbaar veiliger de overeenkomst van 1747 nog wat te bestendigen. Op 14 december 1752 vond de officiële overdracht aan hem plaats, waarbij het huis opf 18000.— werd getaxeerd. In 1760 stierf Alberdina Peffers en hielden de uitkeringen

op. Daar ook de hypotheek van *f* 9000.— van de familie de Wilde kort na de overdracht was afgelost, was Blauw-Jan voortaan onbelast. Nog dertien jaar bleef het in de familie Metz. Toen trad George Willem in onderhandeling met de houtkoper Jacob Mijnard, maar tenslotte droeg hij het op 11 mei 1773 over aan Simon Jan Baptist Barchman Wuytiers voor *f* 25000.—.

Op 29 maart 1784 brachten de erven Barchman Wuytiers de gebouwen in veiling. De herberg, die vroeger verhuurd was voor *f* 950,—, was toen onverhuurd, het beeldhouwershuis ernaast was voor *f* 400.—, de kelder daaronder voor *f* 30.— en het pottenpakhuis voor *f* 195.— verhuurd. Koper voor *f* 23000.— werd Frans Soukes, die waarschijnlijk het pakhuis al huurde, en nu in de herberg een aardewerkwinkel vestigde. Thans kennen de Amsterdammers het vroegere Blauw-Jan nog als het gebouw van de Werkende Stand, waar toneelstukken worden opgevoerd.

Over de laatste jaren van Blauw-Jan zijn wij slecht ingelicht. Onbekend is, wie als waard optrad voor de weduwe Bergmeyer, vóór en ook na haar dood. De Duitser Merck bezocht het volgens zijn zeggen nog in juni of juli 1784, terwijl de herberg toch al in maart van dat jaar onverhuurd was. Het zijn onoplosbare problemen. Want er is geen notaris de Wilde meer, die voor de onderzoeker uitkomst brengt.

1. H. v. E.

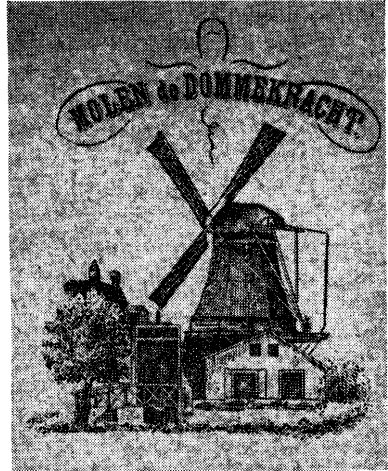
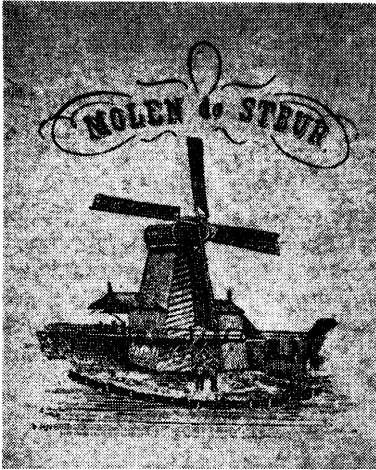
EEN FAMILIELID VAN JACOB OLIE UIT DE MOLENAARSWERELD

Mr. G. H. Arnhardt Jr, gep. chef van alg. dienst b/h Gem. Bouw- en Woningtoezicht, wiens moeder verwant was aan de familie Olie, schrijft ons het volgende naar aanleiding van de verkoop van familiestukken, tot nog toe in het bezit van een neef, in de Zon op 21 februari 1962, waaronder 2 schilderijen voorstellende 'De Steur' aan de Steurweg (nu ongeveer Jacob Catskade) door Wijsmuller en door van Beek:

"Tevens is daarbij gevoegd een later nog gevonden groote geëncadreerde aquarel voorstellende 2 molens (geen houtzaagmolens), en gesigneerd met J. Veenen 1864. Deze heer Veenen werd als een oudoom beschouwd (ik heb hem goed gekend) en was teekenonderwijzer geweest. In feite was hij geen echte bloed- of aanverwant, maar de zoon van een weduwe, welke getrouwd is met mijn overgrootvader Jan Casper Schreuder, die óók weduwnaar geworden was.

Van den heer Veenen heb ik ook nog hooren spreken als 'verlaker', die verlakte presenteerbladen, ingelegd met paarlemoer, vervaardigde, tabaks- of snuifdozen beschilderde, en veel geschilderd en geteekend heeft. Hij heeft onder meer les gegeven op een weeshuis.

Hij was bevriend met den teekenaar-schilder Rust, van wien ik vóór 1900 les heb gehad op de Rozenschool in de Rozenstraat (die op een inpandig terrein stond). De heer Rust die 'n goede man is geweest werd

ten onrechte danig 'gepest', wat ook het lot is geweest van den heer Veenen, die evenmin tegen 'pesten' bestand was.

En passant vermeld ik nog den heer Polak, 'n Joodsche onderwijzer aan de Rozenschool. Deze droeg een hoogen hoed, een rood baardje en 'n zwart pak en werd in die volksbuurt schandelijk bejegend, eigenlijk ook wel op school, n.b. 'n 3e klasse, dus hooggenoteerd schooltype. Hoezeer zijn die volksbuurten verbeterd! Ook was er een aparte gymnastiek-onderwijzer (Jan Zeeman of Johan Zeeman), die een paar jaar geleden als ruim 90jarige is overleden en dien ik het jaar daarvoor nog had bezocht en op bezoek heb gehad. Het schoolhoofd heette H. Hinse. Ik kwam op die school in 1893 en verliet haar 'volleerd' in 1899.

Mijn moeder was een dochter van Johan George Schreuder en Zwaantje Weers. De Arnhardts stammen uit Duitschland, vanwaar komend mijn voorvader in 1768 de (bewaarde!) poirtreed in Amsterdam aflegde. De Schreuders zijn ook uit Duitsland herkomstig, ongeveer in denzelfden tijd of iets later.

De familie bezit een inkkoker (kristal met 2 zilveren molentjes) 'De Steur' (bij de tegenwoordige Jac. Catskade) en de 'Dommekracht' bij het tegenwoordige Frederik Hendrikplantsoen. (De 'Groote Dommekracht' stond buiten de Haarlemmerpoort, zoodat m.i. in Uw boek de 'Dommekracht' abusievelijk is genoemd als staande buiten de Haarlemmerpoort). Van de vignetten op de nota's van den houthandel van de houtkoopers Schreuder (mijn grootvader + 2 ooms) met eigen zaagmolens zijn afdrucken op briefkaartenformulieren gemaakt. 'De Steur' was een paltrok of onderkruier, 'De Dommekracht' was een bovenkruier, 'De Windhond' was no. 3. Van een tante Santveer was 'De Eendragt'. De molens waren toen al vervangen door een stoomhoutzagerij, waarvan ik een foto bezit. 'T woonhuis daarvan is dat van 'De Dommekracht', waar mijn moeder in 1851 is geboren.'

DE NAAM OUDEKENNISSTEEG

Het onderwerp is even nederig als het straatje zelf. Voor wie het niet weten: de nauwe en korte Oudekennissteeg, gelegen tegenover de Oude kerk, verbindt de Oudezijds Voor- met de Oudezijds Achterburgwal. Een niemendalletje dus, dat echter met gemist kan worden, getuige het vrij drukke verkeer. Het gaat thans om de naam en zoals te doen gebruikelijk is, moeten eerst de vroegere schrijvers worden gehoord. Met Wagenaar zijn we gauw klaar. In zijn lijst van straten, grachten, enz. schreef hij: 'Minderbroeders-steeg; ook Oude-Kerks-steeg, in 't gemeen Oude Kennis-steeg.'")

Het oponthoud bij Ter Gouw moet langer duren. Luisteren wij. In de vijftiende eeuw: Barvote-broedersstege; in de zestiende: Minderbroeders-steeg; in de zeventiende: Oudekerkssteeg en tegenwoordig (19e eeuw) Oudekennissteeg.²⁾ Hij wist meer. De naam Minderbroederssteeg was nog in de vorige eeuw (de 18e) in zwang. Bij de invoering der straatbordjes (1796) koos men Oudekennissteeg, maar men deed verkeerd. Dit woord toch is een verbastering van Oudekerkssteeg. De Amsterdammers met hun neusstem hebben de boel bedorven.³⁾

Ook mej. A. Margaretha van Gelder hield de naam Oudekennissteeg voor een vermindering van Oudekerkssteeg. De verandering zou zich hebben voltrokken ongeveer in het begin van de achttiende eeuw.⁴⁾

Een vondst, niet eens in een vergeeld handschrift, was voor mij de aanleiding een klein onderzoek in te stellen, om de bovenstaande uitspraken op hun waarde te toetsen. Klein, want iedere insider weet, dat het doorwerken van alle ondertrouw- en begraafregisters, wat eigenlijk nodig is, een buitensporigheid zou zijn, die door het geringe belang van deze zaak niet kan worden gerechtvaardigd. Ik heb mij beperkt tot de in aanmerking komende kwijtscheldingsminuten en enkele andere bronnen, zodat er plaats blijft voor afwijkende meningen.

Inderdaad is de naam Minder- of Minnebroeders-, soms Broertjessteeg, in de zestiende eeuw in gebruik gekomen.⁵⁾ Evenals van de oudere uitdrukking Barvote-broedersstege moet het ontstaan worden toegeschreven aan het nabije kloostercomplex der Franciscanen-Observanten, gelegen tussen Oudezijds Achterburgwal en Kloveniersburgwal en nog een gedeelte van de Zeedijk; strekkende noordwaarts tot de Molensteeg, zuidwaarts tot de Barndesteeg. Men zou kunnen denken, dat terstond na het geusworden van Amsterdam en het uitleiden der door de Gereformeerden zo

¹⁾ Amsterdam 1, blz. 55.

²⁾ Amstelodamiana 1, blz. 218, 219 (3e druk).

³⁾ Ibid., blz. 71 en 216.

⁴⁾ Amsterdamsche straatnamen, blz. 99.

⁵⁾ Ter Gouw, Geschiedenis van Amsterdam VIII, blz. 369.

gehate Minderbroeders (26 mei 1578) het steegje zijn naam verloor en genoemd werd naar de 'gezuiverde' Oude kerk. Dit nu is niet het geval en ook later is het nimmer gebeurd. Wagenaar mocht dan beweren, dat het hier in zijn tijd (midden 18e eeuw) o.a. 'Oude-Kerks-steeg' heette, hij had het mis en bracht zijn opvolgers op een dwaalspoor.

Toch heeft er een 'Oudekerckssteegh' bestaan, zodat misschien van een vergissing kan worden gesproken. Men bedoelde de Wijdekerkssteeg, een enkele keer aangeduid met 'Kercksteegh', tussen Oudekerksplein en Warmoesstraat. Voor het eerst las ik deze naam in een acte van 1625, voor het laatst in een stuk van 1727.¹⁾ Het is mogelijk, dat hij reeds vroeger dan 1625 voorkwam en, sporadisch, nog na 1727.

Wij gaan terug naar de Minderbroederssteeg. Volgens mijn waarnemingen bleef het straatje zo heten tot in de tijd der Bataafse Republiek.²⁾ Hardnekkig hield men vast aan de geijkte term. De oorspronkelijke betekenis scheen niemand te deren. Trouwens, talloos zijn de straatnamen in steden met overwegend Protestantse bevolking, die herinneren aan de vroeger heersende Rooms-Katholieke godsdienst. Zij lagen als in de mond bestorven en verkregen tenslotte officiële erkenning. Laatstgenoemde eer was voor het woord Minderbroederssteeg niet weggelegd. Er kwam een bijnaam ter wereld: Oudekennissteeg, die, zoals Wagenaar zich uitdrukte, 'in 't gemeen', d.w.z. in het algemeen en niet door het gemeen, werd gebezigd. Kent men het geboortjaar? Op een dergelijke nauwkeurigheid moet men in deze materie nooit rekenen. Ik wijs echter op het volgende, de aangekondigde 'vondst'. In deel IX (1881) van de Bijdragen voor de geschiedenis van het bisdom Haarlem treft men op blz. 97 een inzending van A. F. Nieuwenhuizen aan, bevattende de weergave van een manuscript, door hem in het Kloosterarchief te Weert ontdekt. Wij komen te weten, dat Franciscus Strijp, laatstelijk gardiaan van het Minderbroedersklooster in Maastricht, zich omstreeks 1611 als missionaris te Amsterdam vestigde. Woordelijk gaat het verder:

'In het eerst en hadde hy gheen vaste woon-plaets, maer swerfde van het eene huys in het andere, by ider goet vriendt eenige dagen verblijvende. Daer naer heeft hy gewoont op een kamer ontrent het Val-bruggetje³⁾ naest de Drie Sout-vacten. Van daer quam hy te wonen in de steech van de Oude Kennis by een silversmit op een kamer. Hy predickten met grooten iver binnen ende buyten Amsterdam.'

¹⁾ Kw. 32, fol. 37, d.d. 18 april 1625; Verpondingsregister 33 Aa, 1647-'49, fol. 61 vo; id. 33 Ab, 1650-'52, fol. 61 vo; id. 33 Ac, 1653-'55, fol. 62 vo; id. 33 Ad, 1656-'58, fol. 62 vo; id. 33 Ae, 1659-'61, fol. 62 vo; id. 33 Af, 1665-'67, fol. 62 vo; Kw. 101, fol. 71 vo; d.d. 14 okt. 1727.

²⁾ 1620 (J. A. Jochems, Amsterdams oude Burgervendels 1, blz. 34); 1625 (panorama-kaart van Balthazar Florisz.); Verpondingsregister 33 Aa, 1647-'49, fol. 41; id. 33 Ab, 1650-'52, fol. 41; id. 33 Ac, 1653-'55, fol. 41; id. 33 Ad, 1656-'58 (hier in de index: de bladzijde ontbreekt); id. 33 Ae, 1659-'61, fol. 41; id. 33 Af, 1665-'67, fol. 41; id. 33 Ar, 1724-'29, fol. 129; id. 33 As, 1730-'33, fol. 129; id. 2 Aa, 1734-'37, fol. 41; id. 2 Ca, 1742-'45, fol. 40 vo.

³⁾ Brug over het Spui, toen nog water, bij het Rokin.

Oudekennissteeg, gezien van de O.Z. Voorburgwal.

Topogr. Atlas Gem. Archiefdienst Amsterdam.

De rest, ofschoon zeer interessant, laat ik achterwege. Met het fragment kunnen wij meer dan tevreden zijn. Vermeld ik nog even Grijps' sterfjaar: 1629 en zijn laatste rustplaats: een graf van Dirck Dommer in de Oude kerk.¹⁾

Niemand zal willen ontkennen, dat de uitdrukking 'steech van de Oude Kennis' gemakkelijk kon overgaan in Oudekennissteeg en dat de auteur, die het wel en wee van de pater op schrift stelde, de Minderbroederssteeg op het oog had. Het ontstaan van de bijnaam moet dan gesteld worden op het begin van de zeventiende eeuw. 'Oude Kennis': een pracht van een opschrift voor een populaire herberg, een trefpunt van de buurtgenoten, bovendien nog een woordspeling op Oude kerk. Fantasie natuurlijk. Noch een gevelsteen met een zodanige inscriptie, noch een uithangbord van dien aard is bekend.

De nieuwe naam, aanvankelijk misschien een burleske vinding van de Bierkaai, veroverde met direct heel Amsterdam. Voor de tweede keer ontmoette ik hem pas in 1684. Maar toen scheen hij toch te behoren tot de woordenschat van alle stadgenoten, hooggeplaatsten niet uitgezonderd. Bij het uitbreiden in dat jaar van het aantal schutterswijken trokken de autoriteiten één der demarcatielijnen door de 'Oude-Kennissen- of Minderbroederssteeg'.²⁾ Sedertdien komt men deze koppeling, soms in omgekeerde volgorde en steeds in gevarieerde schrijfwijze, herhaaldelijk tegen.³⁾ In de tweede helft van de achttiende eeuw blijkt de enkelvoudige naam Oudekennissteeg aan de winnende hand te zijn.⁴⁾ De dubbelvorm 'Minnebroerssteeg of Oude kennissteeg' in een transportacte van 13 november 1801 was reeds een archaïsme.⁵⁾ Het straatbordje van 1796 bevestigde het bestaande spraakgebruik. Er stond en staat ook heden ten dage: Oudekennissteeg.

J. Z. KANNEGIETER

¹⁾ In het *Necrologium* van Bugge wordt als sterfjaar 'genoemd: 1628 (De Katholiek LX, 1871, bl.z 70) = Was Strijp één der in 1578 uitgeleide monniken?

²⁾ Jochems, t.a.p., blz. 34.

³⁾ Kw. 91, fol. 431, d.d. 8 dec. 1717; id. 94, fol. 155, d.d. 19 juli 1720; id. 127, fol. 70, d.d. 14 sept. 1753; Verpondingsregister 2 Aa, 1734-'37, fol. 41. In het *Kohier* van de personeele quotisatie over het jaar 1742 vindt men en de Minderbroederssteeg en de Oudekennissteeg als woonstraten van contribuabelen genoemd. Waarschijnlijk bedoelden de samenstellers in één der gevallen de noordzijde, in het andere geval de zuidzijde. (Uitg. mr. W. F. H. Oldewelt, dl. 11, blz. 14 en 21).

⁴⁾ Kw. 127, fol. 240 vo, d.d. 8 juni 1753; id. 141, fol. 233, d.d. 26 nov. 1767; id. 148, fol. 120, d.d. 4 mei 1774.

⁵⁾ Kw. 175, fol. 324 vo.

POSTSCRIPTUM VAN STRIJEN

Nadat ik in dit Maandblad in de gelegenheid was gesteld enkele opmerkingen te maken over de Van Strijen's, hun bezittingen en hun stichting in de Zijpe, kon ik een dezer dagen toevallig een paar foto's maken van de twee beeldjes, die de hekpalen bekronen op de dam, welke onder Schagerbrug van de weg langs de oostzijde van de Groote Sloot toegang geeft tot het terrein van het Weeshuis van den polder.

Deze beide foto's worden hierbij thans afgedrukt.

Men ziet, dat het engeltje, hetwelk met de rechterhand het wapenschild-Van Strijen voert, de linkerhand houdt aan een comfoor, waaruit een uitdovende vlam eenigermate oprijst, terwijl zijn pendant, dat met de linkerhand het wapen-Van Strijen gedeeld met Van Bambeeck vastgrijpt, de andere hand op een hoorn des overvloeds laat steunen. Symbolisch zijn deze attributen dus kennelijk een toespeling op de beide personen, die door hun liberaliteit de weeshuis-stichting van de Zijpe en Hazepolder tot werkelijkheid hebben gebracht.

Tenslotte moge ik nog opmerken, dat het aloude weeshuis in de Zijpe sedert korten tijd in de voorgevel een nieuwe, goed gekozen naam gekregen heeft. Er staat daarop thans namelijk te lezen:

'HUIZE VAN STRIJEN'

Alkmaar, juli '62

J. BELONJE

BEZOEK AAN DE RIOOLWATER- ZUIVERINGSINRICHTING-WEST

Ruim dertig leden en introducées hebben zaterdagmiddag 30 juni jl. een bezoek gebracht aan de Rioolwaterzuiveringsinrichting-west.

Ter inleiding van de bezichtiging van het bedrijf gaf ir. A. C. J. Koot, hoofd van de afdeling Riolering en Waterverversing, in de cantine een met duidelijke afbeeldingen geïllustreerde aanvulling op zijn artikel in ons maandblad van juni jl. Vervolgens werd in het laboratorium thee aangeboden, waarna ir. Koot op een fraaie maquette de te bezichtigen installaties aanwees. Bij ontstentenis van de voorzitter – die wegens familieomstandigheden niet aanwezig kon zijn – dankte de secretaris namens alle deelnemers ir. Koot en zijn medewerkers voor de gastvrije ontvangst.

Tenslotte maakten de deelnemers in drie groepen een rondgang door het bedrijf, dat door de welverzorgde beplanting een onverwacht tuin-aanzien heeft. De heren Schuurman, Verhagen en Wentzel leidden de groepen op zulk een instructieve wijze rond, dat allen met de beste herinnering aan deze middag huiswaarts keerden.

s. v. W.

DE BAKER

Naar aanleiding van het artikel, dat in mei 1960 in ons maandblad verscheen, schreef mevrouw Dr. Chr. Kroes-Ligtenberg een herinnering uit haar jeugd in Friesland: 'Het moet in 1890 geweest zijn, en ik 12 jaar, dat ik met twee vriendinnetjes van Bolsward naar Sneek was getrokken, op schaatsen. Wij bezochten daar een familie, waar juist een baby geboren was. Van de kraamvrouw kan ik mij niets herinneren, des te meer van de baker. Wij troffen het, dat de kleine juist werd aangekleed, luiers, hemdje, broekjes, mutsjes, alles in het meervoud. Toen de baker ermee klaar was, zette zij haar kunstwerk op de brede vensterbank ruggelings recht tegen de ruit en liet ons zien, dat hij stokstijf bleef staan!'

Het is te hopen, dat de Friese collega van deze baker van thans andere opvattingen huldigt. Ds. W. J. F. Meiners wees er namelijk op, dat zij daar thans nog voorkomt: 'Zij moge dan te Amsterdam uit het dagelijkse leven verdwenen zijn, in Friesland wordt nog van haar diensten gebruik gemaakt. In de 'Leeuwarder Courant' van 9 september 1960, bladz. 12, trof ik navolgende advertentie aan onder de rubriek 'Personeel gevraagd': 'Nette baker, omstreeks begin december. Br. no. 4525'.

Ds. Meiners bezit nog een reclamekaartje van een baker uit de eerste helft van de 19de eeuw, waarop men leest: 'Geertje Beudeker, geb. van Houten,

kraambewaarster. In de Noorderstraat, tusschen de Reguliersgracht en Noorderdwarsstraat, no. 20, te Amsterdam'. In 1817 was de toen 25-jarige Geertje met de één jaar oudere kaarsenmaker Gerrit Hendrik Beudeker getrouwd. Het kaartje zal dateren van omstreeks 1840, in ieder geval van vóór 1853, in welk jaar het tegenwoordige nummer 77 van 20 tot AA 480 werd.

VAN DE BOEKENTAFEL

**JHR. F. J. E. VAN LENNEP, LATE REGENTEN.
TJEENK WILLINK HAARLEM 1962.**

Onder de titel 'Late regenten' zijn een vijftal studies van ons ere-lid gebundeld. Twee daarvan verschenen reeds eerder. 'Amsterdammers in 's Graveland' in ons jaarboek van 1959 en 'Appie en Ampie en hun nakomelingen' in het jaarboekje Haarlem 1959 (bespr. in ons maandblad 1960, 214). Zij zijn beide iets gewijzigd, maar niet in belangrijke mate, zodat ik er hier niet nader op in hoef te gaan.

Twee kortere bijdragen, 'Een schilderij uit de Levant' en 'Een gilde, Loffelijck en Aloud', zijn nieuw. In het eerste vindt men de geschiedenis van de Levantse tak van de familie, gesticht door David George van Lennep, die in 1731 uit Amsterdam naar Smyrna trok, omdat zijn vader toen vrijwel op was. Hoe de zoon tot welvaart kwam en hoe zijn nageslacht daar tot in deze eeuw een leidende rol speelde, vindt men zeer levendig uiteengezet rondom het alleraardigste familiestuk van ± 1770, dat thans als bruikleen van de schrijver in de nieuwe afdeling van het Rijksmuseum hangt.

De laatste bijdrage is gewijd aan het merkwaardige St. Jacobsgilde te Haarlem. waarin sedert de Hervorming Protestanten en Rooms-Katholieken half om half zijn vertegenwoordigd.

Het derde nieuwe stuk, dat ook zijn naam aan het geheel gaf, gaat voorop. Daarin vindt men een beschouwing over de vooraanstaande Amsterdamse sociëteiten van de laatste eeuwen. De schrijver had het geluk het 19de eeuwse archief van de sociëteit de Munt, die reeds in het midden van de 18de eeuw bestond, in handen te krijgen. Maar ledenlijsten en een notulen-

boek zouden op zich zelf een saai verhaal hebben opgeleverd, wanneer niet de schrijver over een aantal der belangrijkste leden er van allerlei aan had weten toe te voegen, met steeds op de achtergrond de sociëteit. Ik noem hier de aangrijpende geschiedenis van de bankiers uit de kring van de firma Hope, het dramatische levenseinde van de laatste Mogge Mulman, het opzienbarende weggaan van Jacob van Lennep van de Munt en zijn eigen soortgenoten naar de burgersociëteit Concordia en Bellevue en tenslotte nog het ten tonele voeren van de achtergronden van het oproer van 1835, waarbij de hoofdrollen door leden van de Munt worden gespeeld.

Ook een aantal andere vooraanstaande 19de eeuwse sociëteiten passeren de revue, want de Munt was niet de enige. Het zijn de Eendragt, de Vriendschap, een naamloze sociëteit in de Kalverstraat, Sans-Souci en de Sociëteit 1885. Hen alle was een soortgelijk lot beschoren als de Munt, die in 1865 ophield te bestaan.

In 1843 was er echter een nieuwe sociëteit 'Onder Ons' ontstaan, die levensvatbaarder bleek. Nog vindt men deze in het enige niet-winkelhuis in de Kalverstraat. De geschiedenis daarvan, door de schrijver neergeschreven uit eigen nu meer dan 40-jarige ervaringen en uit de herinneringen van ouderen, zo nodig aangevuld uit de archieven, behoeften geen versiering door af en toe ook de leden buiten het sociëteitsverband te laten optreden.

Zo zijn wij niet alleen een aardige geschiedenis van de Amsterdamse sociëteiten rijker geworden, maar daarnaast nog meer! De schrijver heeft met deze vijf verhalen willen aantonen, hoe lang nog na 1795 - men kan haast zeggen min of meer tot

de 'eerste wereldoorlog' er een klasse is. blijven voortleven, die, als voorheen de regenten, de lakens uitdeelde. Vandaar de titel! Hij is hierin niet alleen geslaagd, maar ook heeft hij een beeld van die klasse gegeven. Een beeld, dat tot nog toe zeker voor Amsterdam niet bestond. Ik zou althans geen roman of historisch werk kunnen noemen, dat dit doet. Andere klassen van de maatschappij kregen die beschrijving wel, Ik denk dan aan het werk van Justus van Maurik en aan het geslacht der Santeljano's van Querido. Wij mogen dankbaar zijn, dat dat nu ook is gebeurd voor deze klasse, niet door een buitenstaander, maar door een der allerlaatste late regenten zelf, die zoals bekend voorzien is van een uiterst welbesneden pen.

I. H. V. E.

JUSTUS VAN MAURIK, AMSTERDAMSE VERTELLINGEN. UITGEVERIJ V. A. KRAMERS - 'S GRAVENHAGE POCKETBOEK 35.

De schetsen van Justus van Maurik, die het leven van Amsterdams burgerij en volk van zijn tijd op onnavolgbare wijze weergaf, hebben nog steeds een grote aftrek. In deze pocket-uitgave vindt men 11 van zijn verhalen, bewerkt door H. Hardon. Ik las ze of liever herlas ze met genoegen. Justus van Maurik (1846-1904) en Jacob Olie (1834-1905) waren tijdgenoten. Wat de tabaksmakelaar met zijn pen deed, deed de directeur van de ambachtsschool met zijn camera. Het was dan ook een goede gedachte om een aantal foto's van Jacob Olie als illustratie aan deze schetsen toe te voegen.

I. H. V. E.

, Mededelingen van het bestuur

AMSTERDAM IN DE SCHILDERKUNST

De Commissie voor het Jeugdwerk publiceerde in 1948 een boekje, getiteld 'Amsterdam in de schilderkunst', geschreven door mejuffrouw Dr. H. T. van Guldener, 25 pagina's tekst met los daarbij 35 afbeeldingen van schilderijen en tekeningen uit de 16de tot de 19de eeuw. Het bestuur stelt dit aantrekkelijke werkje voor alle leden ter beschikking. Gegadigden kunnen f 0.50 gieren aan de penningmeester gemeentegiro A 65, postgiro 52391.

DR. LEONIE VAN NIEROP FONDS

Mejuffrouw J. van Nierop te Washington schonk het Genootschap een aanzienlijk bedrag ter nagedachtenis aan haar overleden zuster, mejuffrouw Dr. Leonie van Nierop. Het Bestuur besloot dit te bestemmen voor een fonds, waaruit publicaties kunnen worden bekostigd.

ADRESSEN

Genootschap Amstelodamum : secretaris L. C. Schade van Westrum, Johannes Verhulststraat 124 boven, Amsterdam Z. (tel. 714721), penningmeester Andr. van der Laan, contributie leden minimum f 12,—, donateurs f 15,— (gem. giro A 65, postgiro 52391 ten name van het genootschap Amstelodamum), redactrice maandblad mej. dr. I. H. van Eeghen, Prinsengracht 556, Amsterdam C. Uitgaven van het Genootschap, verkrijgbaar door tussenkomst van J. F. M. den Boer, Prinsengracht 844'', Amsterdam C., tevens aldaar ledenadministratie.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET
GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

49^e JAARGANG OCTOBER 1962

A M S T E L O D A M U M

Maandblad voor de kennis van Amsterdam
Orgaan van het Genootschap Amstelodamum

49e JAARGANG

OKTOBER 1962

DE GEEST VAN MAJU

In Eene halve eeuw 1848-1898, Nederland onder de regeering van Koning Willem den derde en het regentschap van Koningin Emma door Nederlanders beschreven onder redactie van dr. P. H. Ritter, heeft in het eerste der twee delen Justus van Maurik een bijdrage geleverd, getiteld: Uit het leven, waarin een beschrijving voorkomt van de kermis op de Botermarkt, het latere Rembrandtsplein. Hij schrijft: 'Tegenover de Halvemaansteeg, waar in 'De Halve Maan'¹⁾ gedanst wordt, fatsoenlijk en netjes, staat: De Geest, Maju! daar worden 'Spectres Impalpables' vertoond en voortdurend is 't stikvol in de telkens duister wordende tent. Al zouden de kermisvrijsters en vrijers er ook niet ingaan om de waarlijk fantastische voorstellingen, het vooruitzicht om elkaar in 't donker even een zoentje te kunnen ontstelen is op zichzelf reeds aantrekkelijk genoeg.'²⁾ Wat waren deze ontastbare beelden, deze spookbeelden, en aan wie ontleenden zij hun naam?

Uit een lijst van in augustus en september 1867 Amsterdam binnen gekomen schepen met kermistenten en kramen³⁾ blijkt dat op 3 september aan het Oosterhoofd ligplaats koos H. de Vries met de Vrouw Catarina, komende van Zaandam, geladen met de geest van Maju, toebehorende aan Kinsbergen. Dit bericht brengt ons niet veel verder, wij kunnen twee kanten op.

In de archieven van de Politie berust een brief van 19 februari 1824⁴⁾, waarin de commissaris van het vierde kanton, Heinsius, aan de directeur van Politie een en ander mededeelt over een verdacht persoon, genaamd Johannes Cornelis Maju. Deze was in 1803 te Rotterdam veroordeeld tot zes jaar gevangenis, benevens geseling, wegens medeplichtigheid aan een aldaar door zijn broer Reinier gepleegde diefstal. In 1813 had hij in Zoelen f 75,— gestolen, waarvoor de rechtbank in Tiel hem veroordeelde tot 10 jaar en 6 maanden gevangenis, welk vonnis door het Hof te Arnhem was bevestigd. Maju had deze straf in Arnhem, Vilvoorden, Gent en Saint Bernard uitgezeten, waar hij op 11 december 1823 werd ontslagen. Begin februari

¹⁾ Op 9 februari 1958 werd Vanouds De Halve Maan als café en slijterij gesloten, zie Alg. Handelsblad, onder de Keizerskroon, 19 en 25 augustus 1959.

²⁾ Blz. 442; zie ook Toen ik nog jong was, Amsterdam 1901, blz. 263-264.

³⁾ Arch. dienst P.W. 1867, no. 204.

⁴⁾ Brievenboek arch. Politie, exh. 20 februari 1824, L.B. 121, no. 41.

1824 was hij van Hoorn naar Amsterdam gekomen en had zich gevestigd in de Kapelsteeg¹⁾ op de Nieuwendijk, waar hij op naam van zijn huisvrouw een kleine tapperij of zogenaamde flessiaanse winkel dreef. Uit het bijgevoegde signalement blijkt, dat hij 37 jaar oud was, geboren te Middelburg en getrouwd met Judeki Hesselink. Hij wordt verder beschreven als knap van postuur, zwart van haren, baard en wenkbrauwen, vol van gezicht, gezond van kleur, blauw van ogen, dik van neus, gewoon van mond en rond van kin. Hij droeg gouden ringen in de oren en was gekleed met een rode bonte doek om de hals, een blauwe duffelse jekker en ronde hoed met gouden ovale gesp. Bij zijn gevangenzetting in Arnhem had hij een poging gedaan om uit te breken en te ontvluchten, waarom men hem nog zes maanden langer had vastgehouden. Was deze Johannes Cornelis Maju, naar wie de commissaris van politie uit Haarlem informatie nam, zo bekend bij het publiek, dat zijn naam bijna een halve eeuw later nog de aantrekkingskracht van een griezeltent op de kermis verhogen kon en via het daar gebodene doordringen in het spraakgebruik van hen, die, omstreeks 1890 geboren, bij een onbekend geluid in huis, het kraken van een traptree, het openspringen van een niet goed gesloten deur, tegen elkaar zeiden 'de geest van Maju'?

Of was een heel andere Maju, de opticus L. K. Maju, wonende Binnen-Amstel 180 (nu 174) bij de Wagenstraat, de naamgever? Hij nam in 1877 een proef met elektrische verlichting van bestratingswerken bij avond door middel van een sterke Bunsense batterij. Daartoe was een elektrische draai-bare lamp geplaatst op een stelling op een schuit, ongeveer vijf meter boven de te verlichten weg. Door verhalen van de schuit bestond er gelegenheid om het licht te brengen op elke gewilde afstand van het punt waar gewerkt werd. Het licht was sterk genoeg om op 400 meter afstand schrift uitmuntend te kunnen lezen. Toch was de uitkomst ongunstig. Door de bijzonder sterke en lange slagschaduwen verduisterde elk voorwerp tussen de lichtbron en de plaats waar gewerkt werd, een belangrijk deel der te verlichten ruimte, zodat een groot aantal lampen nodig zou zijn om een doelmatige verlichting te verkrijgen, die dan echter te kostbaar zou zijn.²⁾

Eveneens in 1877 verzocht L. K. Maju vergunning om bij wijze van proef des avonds door middel van kunstlicht enige adressen in lichtbeelden te mogen laten verschijnen en daartoe een schuit te mogen leggen in de Singel tussen de Munt en het Koningsplein en in de Nieuwe Zijds Voorburgwal ter hoogte van de Bloemmarkt, hetgeen hem bij beschikking van Burgemeester en Wethouders van 1 mei werd toegestaan.³⁾ In 1879 verzocht L. K. Maju voorlopige concessie tot het maken van telefonische verbindingen door de stad.*⁴⁾ Hiermede was hij de International Bell Telephon Company te New York een jaar voor. Deze richtte op 13 april 1880 een adres tot de Amsterdamse gemeenteraad, houdende verzoek om haar, voor zoveel nodig, vergunning te verlenen tot de aanleg en de exploitatie van telefoonverbin-

¹⁾ Sedert raadsbesluit van 2 september 1913 Haringpakkerssteeg.

²⁾ Arch. secr. afd. P.W. 1876 no. 1598; 1877 nos, 4339, 4835, 5848, 6217, 6543, en 6684; 1878 no. 5588 en 1879 no. 6781 en arch. stadsingenieur 1879 no. 380.

³⁾ Arch. secr. afd. P.W. 1877 no. 2302.

⁴⁾ Arch. secr. afd. P.W. 1879 nos, 6781 en 6819 en 1880 nos, 253 en 2809.

dingen te Amsterdam. Op 7 september 1880 verleende de raad aan de International Bell Telephon Company een concessie voor 15 jaar. Dit bedrijf en niet L. K. Maju werd de voorloper van de Gemeentetelefoon, die op 15 september 1940 veranderde in de Plaatselijke Telefoondienst Amsterdam. Op grond van zijn werkzaamheden op electrotechnisch gebied zouden wij L. K. Maju echter wel willen beschouwen als de naamgever van de Spectres Impalpables op de Botermarkt. 'De waarlijk fantastische voorstellingen zullen lichtbeelden geweest zijn, zoals wij kort na 1945 in een kermistent nog gezien hebben. Daphne, op de vlucht voor Apollo, bleef staan voor de achterwand van het tentje en veranderde langzaam in de over haar heen geprojecteerde laurier.

MR. J. H. VAN DEN HOEK OSTENDE

FUNDERINGSRESTEN VAN EEN MIDDELEEUWS HUIS AAN DE NIEUWENDIJK

De mogelijkheid om een oudheidkundig bodemonderzoek in te stellen naar de oudste behuizingen van Amsterdam heeft zich nog niet voorgedaan sedert zo'n mogelijkheid in een bouwput bij hotel Krasnapolsky in 1959 wél bestond, maar toen niet kon worden aangegrepen (zie *Algemeen Handelsblad* van 31.III en 28.IV.59). Wel was het Instituut voor Prae- en Protohistorie der Universiteit van Amsterdam in de gelegenheid een opmeting te verrichten van enige bakstenen funderingsresten, die behoord zullen hebben bij een waarschijnlijk 14de eeuws, smal, rechthoekig gebouw (maten binnenwerks 3.80 x ong. 11 m). Deze fundering werd opgegraven bij een verbouwing van de kelder van de fa. W. Oosten, Nieuwendijk 125 (Oostzijde), tussen de Oudebrugsteeg en de Karnemelksteeg. Dat aan deze opmeting geen systematisch oudheidkundig bodemonderzoek verbonden kon worden vond zijn oorzaak hierin, dat de begeleidende vondst van een vrijwel gaaf Jacobakannetje (zie afbeelding) eerst de aanleiding werd, dat de heer W. F. van Limburg, beherend vennoot van de Fa A. A. Antonissen, die de kelder verbouwt, via Mr. Th. W. Branbergen, lid van ons genootschap, een en ander rapporteerde aan bovengenoemd Instituut. Toen was men helaas reeds begonnen met het betonstorten voor de nieuwe keldervloer, waardoor bovendien een belangrijk gedeelte der fundering (nl. de N.O. muur, waarin zich nog een inkasting bevond) voor observatie ver-

*Het bij de middeleeuwse fundering
gevonden 'Jacobakannetje'.*

loren was gegaan, met als verder gevolg dat de lengte van het huis alleen uit de aanwijzingen van de uitvoerder H. Spronk kon worden afgeleid. Zodoende is ook het Jacobakannetje uit de tweede helft van de 14de eeuw de enige daterende bodemvondst gebleven. Onderstaande summier gegevens hebben dus uitsluitend documentaire waarde voor de topografie van middeleeuws Amsterdam en vormen nog geen complementering van het stratigrafisch onderzoek in 1954 aan de Oude Zijde door het Instituut verricht (zie *Amstelodamum*, 41e Jrg., 1954, pp. 97-99).

De fundering is in vergelijking met die van latere, oudst bekende Amsterdamse houtskelet-huizen¹⁾ breed te noemen: 0.86 m gemeten van de onderzijde van de 18 nog resterende, regelmatig gemetselde baksteenlagen, waarin zich — ter hoogte van de tiende laag van onderen gerekend — een vernijding bevindt en wel aan weerszijden.

Ook het steenformaat is groter dan dat van de oudst bekende huizen in Amsterdam: $25 \times 12 \frac{1}{2} \times 6 \frac{1}{4}$ cm. Dit formaat ligt juist tussen dat van de tweede en de derde periode van de tot dusver opgegraven funderingen onder de Oude Kerk, die wij op het ogenblik resp. op de eerste en tweede helft van de 14de eeuw dateren en waar de steenformaten $27 \times 13 \times 6 \frac{1}{2}$

¹⁾ Vlg. opgave van Monumentenzorg — A'dam zijn de funderingen der houtskelethuizen nooit méér dan een halve meter breed, zich met één of twee vernijdingen naar boven toe verjongend tot $1 \frac{1}{2}$ steenbreedte (steenformaat $20 \times 10 \times 5$ cm).

kelder van Nieuwendijk 125 met de ontgraven en ingemeten middeleeuwse fundering.

en 24 x 12 x 5 ½ cm bedragen¹⁾). Dit is tot nu toe het enig bruikbaar vergelijkingsmateriaal in de stad, waarbij men bedenke dat baksteenformaten geen zeer betrouwbare tijdmeten zijn. Hoewel de door ons hierop onderzochte N.W. muur d.m.v. elzen slieten (ø 12 cm) en vurenhouten sloven onderheid bleek was de N. muur volgens de getuigenis van de uitvoerder gescheurd en voor het grootste gedeelte scheef naar binnen in het veen weggezakt: een bewijs van de technische moeilijkheden – zoals wij dat ook in de Oude Kerk ontmoetten bij het eerste bouwen in de weke, in dit geval ook nog buitendijkse grond langs de oever van de Amstelmonding. Door de aard van het onderzoek kon niet met voldoende zekerheid worden vastgesteld of de Amstel hier aanvankelijk zoveel breder was, dat hij langs de voet van de dijk heeft gestroomd, zodat de grond hier daadwerkelijk moest worden aangeplempt – zoals later ook, gelijk bekend, in de grote bocht is gebeurd – alvorens men tot bouwen overging, dan wel dat er steeds een strook buitendijkse grond voorhanden is geweest.

Het kleine gedeelte, dat van de Z.W. muur nog onderzocht kon worden – waar het nl. nog niet onder het belendend perceel nr. 127 verdween – bleek aan de buitenzijde bekleed te zijn met ruw behakte zandsteenblokken (± 20 x 20 x 10 cm). Dit kan een aanwijzing zijn, dat aan deze zijde in

¹⁾ W. Glasbergen en W. Groenman-van Waateringe, In het voetspoor van A. E. van Giffen, 1961, pp. 137-145.

oorsprong geen percelen meer stonden en niet geheel onmogelijk ook, dat het water van de Boerenwetering via de N. Zijdsvoorburgwal en de Nieuwe-zijdscolk direct langs dit gebouw in de Amstel afvloeië.¹⁾

Het belangrijkste topografisch gegeven was echter, dat de fundering van de westelijke gevelmuur niet samenviel met de huidige rooilijn van de Nieuwendijk, doch ongeveer een meter verder Oostwaarts lag – ongetwijfeld in verband met het oude dijktaalud – terwijl de stand op de dijk enige graden verschilde met de oriëntering van het tegenwoordige pand. Dit laatste blijkt duidelijk op de kaart met ingetekende huisplattegrond. Het herinnert ons eraan dat een schijnbaar oude percelering als die aan de Nieuwe Zijde, toch met de nodige voorzichtigheid dient te worden gebruikt!

Wanneer men het bouwniveau van onze fundering op 1.57 m + N.A.P. vergelijkt met dat van de tegenwoordige keldermuur (XVII), nl. op 0.25 m ÷ N.A.P., zou men daar globaal een verschil van 1,25 m min de woonvlakken hier terplaatse tussen de XIVe en XVIIe eeuw kunnen afleiden, dat moet verklaard worden door de voortdurende ophogingen van de aan sterke inklinking onderhevige kleiige veengrond. Ter vergelijking kunnen wij hier de volgende maten opgeven, die bekend zijn geworden door het bodemonderzoek in Amsterdam :

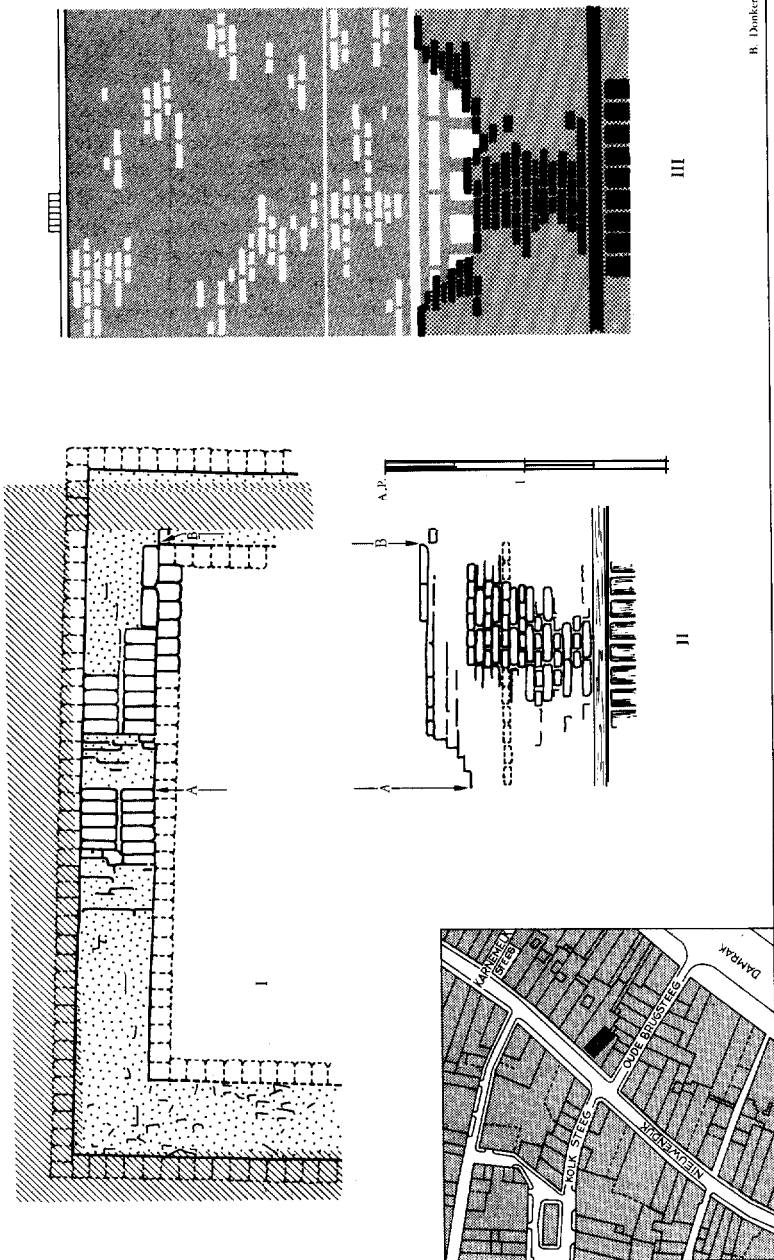
Oudste binnendijks bewoningsniveau Oudekerksplein	: 2.10 m ÷ N.A.P.
Bouwniveau per. I Oude Kerk (± 1300)	: 1.60 m ÷ N.A.P.
Oud loopvlak onder N. dwarsschip Oude Kerk (vóór 1300)	: 1.50 m ÷ N.A.P.
Bouwniveau per. 11 Oude Kerk (XIV A), kleine aanbouw	: 1.15 m ÷ N.A.P.
Bouwniveau per. III Oude Kerk (XIV B), grote hallenkerk	: 1.40 m ÷ N.A.P.
Bouwniveau St. Joriskapel Oude Kerk (XV a)	: 1.-m ÷ N.A.P.

Aangezien in het geheel nog niet bekend is of dergelijke, betreffende zware baksteenfunderingen voor het XIVe eeuws Amsterdam gewoon zijn (trouwens van welke stad in westelijk Nederland kan men dat voor deze tijd wél zeggen?) kan men bij het ontbreken van verdere aanwijzingen nog aan alle mogelijkheden denken voor wat de functie van het gebouw is geweest: een woonhuis, een pakhuis, een blokhuis of zelfs een in de archieven onbekend gebleven schipperskapelletje (de wél bekende O.L. Vrouwekapel lag iets zuidelijker en de St. Jacobskapel iets noordelijker, doch beide eveneens aan de Oostzijde van de Nieuwendijk). Of wijst de in het begin genoemde inkasting in de N.O. muur zo duidelijk op een tussenmuur, dat wij het voorlopig toch wel moeten houden op een uit twee beneden afdelingen bestaand hebbend woonhuis?

H. H. VAN REGTEREN ALTENA

¹⁾ A. E. d'Ailly, Zeven Ecuwen **Amsterdam, z.j., p. 19.**

I Plattegrond en II Profiel van de ontgraven muur. III Onderlinge verbouding (op schaal) van XIV en XVII eeuwse bouwniveaus en verbouding dezzer t.o.v. huidig straat-dijkenniveau (=bovenste dubbele lijn met schem. keldergat).

CLAES CLAESZ VAN MEDENBLICK EN ZIJN NAKOMELINGEN

Een onderzoek in de oude registers van het Gemeente-Archief naar de geschiedenis van een huis kan soms geheel anders lopen dan men zich oppervlakkig zou voorstellen. Het gebeurt wel eens, dat er maar heel weinig over het huis zelf en over zijn bewoners voor den dag komt. Dat was ook het geval, toen ik trachtte iets te vinden over het huis, dat de vereniging Hendrick de Keyser op de hoek van de Brouwersgracht (no. 218) en de Binnen Oranjestraat bezit. Kwam er echter weinig aan het licht over het huis, des te meer over de eerste eigenaar Claes Claesz van Medenblick. Daar deze Claes een zeer merkwaardige figuur in de Amsterdamse bouwwereld is geweest, die in de eerste helft van onze gouden eeuw een fortuin heeft gemaakt, wil ik over hem iets meer vertellen.

Zou men, afgaande op zijn achternaam, in hem een stoere Noord-Hollander verwachten, dan is men ver bezijden de waarheid. De naam Medenblik ontleende hij waarschijnlijk aan een gevelsteen of een uithangteken. In een van de huizen, die hij naliet, en wel in de Haarlemmerstraat over de Baanbrugsteeg, was het wapen van Medenblik boven de deur geschilderd. Misschien heeft hij daar aanvankelijk gewoond. Hoe hij echter ook aan zijn achternaam kwam, in ieder geval was die niet aan zijn geboorteplaats ontleend. Op 19 april 1602, toen Claes Claesz als metselaar het poorterschap van Amsterdam kocht, verklaarde hij geboortig te zijn van Brussel. Dezelfde opgaaf deed hij op 10 juni 1649, toen hij voor de tweede maal in ondertrouw ging. Bij zijn komst in Amsterdam was hij al getrouwd, en wel met een zekere Annetje Leeners. Zij had twee dochtertjes uit een eerder huwelijk met Jan Dircksz de Back, Lysbet en Dirkje genaamd, die in 1591 en 1593 waren geboren, en uit haar huwelijk met Claes Claesz van Medenblick vier kinderen, die volwassen werden, drie zonen, Marten, Claes en Hendrick en een dochter Marritgen.

Al spoedig na zijn komst in Amsterdam zien wij Claes Claesz optreden. In 1615 hoort hij tot de kopers van de erven, die door de stad worden uitgegeven. Daaronder zullen wij zijn naam later nog herhaaldelijk aantreffen. De uitleg van 1612 gaf een geweldige uitbreiding aan de stad: de drie hoofdgrachten, de Jordaan en de Haarlemmerbuurt. In dat laatste gedeelte heeft Claes Claesz voornamelijk zijn arbeidsveld gevonden. Een bekwaam vakman werd goed betaald. Wij staan er versteld van, wanneer wij horen, wat er toen kon worden verdiend. Wanneer Pieter de Keyser, de bekende stadssteenhouwer, in 1645 door de steenhouwer Hendrik Rogiersz, anders genaamd Hendrik de Brabander, is uitgescholden voor 'schelm en stadsdief', laat de beledigde Pieter de Keyser enige verklaringen door notaris Arent Loefs optekenen, op 14 februari en op 7 maart 1645. Dan legt o.a. de steenhouwer Jan Carstensz een getuigenis af, dat Hendrik Rogiersz

ongeveer vijf jaar geleden voor hem heeft gewerkt in het werk aan de Haarlemmerdijk, dat was aangenomen om bij de laag te maken, en daar gewoonlijk vier à vijf gulden per dag, maar ook wel eens zes gulden per dag heeft verdiend. Hij voegt daar nog aan toe, dat Hendrik een goed werkman is en dat hij hem liever dan wie ook anders in het werk had.

Dergelijke verdiensten liggen wel heel ver van het dagloon van enige stuivers, dat men gewoonlijk aan een 17de eeuwse werkman toedenkt. Ook onze andere Brabander, Claes Claesz, die bovendien geen knecht maar meester was, moet geweldig hebben verdiend in deze jaren, aanvankelijk met het eigenlijke metselen, later ook met andere werkzaamheden. Wanneer hij op 1 oktober 1639 zijn vrouw, Annetje Leeners, ten grave draagt in de Noorderkerk, wordt hij aangeduid als eertijds metselaar, en wanneer hij op 20 december 1647 zijn testament voor notaris Arent Loefs maakt, als eertijds steenkoper.

Na het sterven van zijn vrouw moest hij zijn twee stiefdochters uit haar eerste huwelijk het erfdeel, waar zij van vaders en moeders wege recht op hadden, bewijzen. Lijsbet, de oudste, was een reeds bejaarde vrijster, Dirkje, de jongste, was getrouwd met de zwaardveger IJsbrand IJsbrandsz. Claes Cleasz van Medenblick was daar in de Haarlemmerbuurt ongetwijfeld een zeer bekende figuur en iedereen leefde intens mee in die verdeling. Zo weten wij, dat Lysbeth, die op zich zelf woonde, met de buurvrouwen uitvoerig over die verdeling praatte. Zij vertelt aan Willemtje Balthus, de vrouw van de zeilenmaker Jeuriaen Carstenss, die een kelder van een der huizen van haar stiefvader bewoont, dat die weldra de huur aan haar zal moeten gaan betalen: zij en haar zuster zullen dit huis krijgen en nog wel 200 gulden daarboven. Een andere buurvrouw, Trijntje Vrederix, de vrouw van de varensmen Hendrick Jansz, zit iets later op haar stoep en ziet dan Lysbet in vrolijke stemming om de hoek aan komen stappen. Gevraagd, waarom zij 'zo wit lachte', antwoordt Lysbeth: 'Daar zijn zeven huizen, daeroff zal ik er een hebben ende noch geld daertoe. Ik ben weltevreden en sal wel kunnen leven.' Op 23 december 1639 werd het eigenlijk accoord gesloten, waarbij Claes Claesz van Medenblick en zijn twee stiefdochters tot een verdeling van de gemeenschappelijke bezittingen kwamen.¹⁾

Lysbeth bleef niet lang meer een bejaarde vrijster: op 29 mei 1641 – zij was toen 50 jaar oud – ging zij in ondertrouw met een weduwnaar, de vetweider Pieter Jansz, ook wel Pieter Jansz Gorter genaamd, die in Buiksloot woonde. Hij is het geweest, die roet in het eten is gaan gooien. Lysbet Jans is reeds na enige jaren gestorven, maar intussen kwam steeds duidelijker aan den dag, dat Claes Claes van Medenblick een man in bonis was. Reeds in het jaar 1648 moet Pieter Jansz Gorter zijn gaan ageren tegen de stiefvader van zijn overleden vrouw. Claes van Medenblick wapende zich daartegen met verklaringen van verschillende getuigen, die hij voor notaris Arent Loefs liet vastleggen. Zijn stiefdochter Dirkje, die intussen weduwe was geworden, verklaarde op 23 januari 1649, dat zij ten volle was voldaan

¹⁾ Voor deze zaak en het proces hierover raadplege men notaris Arent Loefs (N.A. 1602) en het archief van het Hof van Holland inv. no. 767, sententieregister C 2, vonnis 86, en het archief van de Hoge Raad inv. no. 753, sententieregister 1663, fol. 180.

voor haar vaderlijk en moederlijk erfdeel. Lysbet kon met meer zelf getuigen, maar drie buurvrouwen van vroeger legden de getuigenissen af, die wij reeds weergaven.

Die verklaringen heeft Claes Claesz van Medenblick spoedig nodig gehad. Pieter Jansz Gorter heeft hem namelijk tenslotte voor het gerecht gedaagd. Op 26 november 1652 verklaarde Claes van Medenblick plechtig voor zijn notaris, dat de inventaris, die hij kort na het overlijden van zijn vrouw had opgemaakt, geheel juist was geweest. Op 6 januari 1653 machtigde Claes van Medenblick de procureur Jan de Bray voor hem op te treden in het proces voor het gerecht van de stad Amsterdam, op 3 oktober van dat jaar een procureur te 's-Gravenhage voor het Hof van Holland.

Dat is de laatste maal, dat wij van hem horen. Op 20 mei 1654 stierf hij en 6 dagen later werd hij begraven.) In een akte van 1 juni van hetzelfde jaar voor notaris Arent Loefs treedt zijn weduwe op. In 1649 was Claes van Medenblick, die toen al in de 70 moet zijn geweest, hertrouwd met Annetge Claes, de weduwe van de koster van de Westerkerk, Jan Allertsz Buys. Ongetwijfeld had hij een les getrokken uit de moeilijkheden met zijn behuwd-stiefzoon, die toen al waren begonnen. Vlak voor zijn trouwen, op 3 juni 1649, had hij uiterst zakelijke huwelijksvoorwaarden door notaris Loefs laten opstellen: er zou tussen de echtelieden geen enkele gemeenschap bestaan en na zijn dood zou zijn weduwe slechts het recht hebben op vrije bewoning van een van zijn huizen in de Haarlemmerstraat.

De vier kinderen van Claes van Medenblick hebben dus niet de minste verwickelingen gehad met hun stiefmoeder. Met het proces tegen Pieter Jansz Gorter liep het echter minder plezierig. Weliswaar was op 12 juli 1653 bij vonnis van het Amsterdams gerecht de eis van Pieter Jansz Gorter afgewezen, maar deze was daarop in appél bij het Hof van Holland gegaan. Met oog daarop moet 7 januari 1655 ten verzoeken van de vier kinderen van Medenblick de verklaring van de 73 jarige Willem Jansz Best, eertijds metselaar, in de Haarlemmerstraat, en van de 60 jarige Pieter de Keyser, blauwesteenkoper op de Brouwersgracht, zijn afgelegd. Beiden verklaarden voor notaris Loefs, dat zij Claes van Medenblick de oude tijdens zijn leven over lange en verre' hadden gekend en 'goede en familiere conversatie en ommegang' met hem hadden gehad en dat hun daardoor bekend was, 'dat de voors. Claes Claesz van Medenblick d'oude in zijn leven niet alleen geweest is meester metselaar, maar dat hij ook zeer veel negotie ende koopmanschap gedaen ende gedreven heeft met huysen, erven ende diergelijcke vaste goederen.' Deze verklaring wordt thans nog bevestigd door de 17de eeuwse registers van het metselaarsgilde. Daar vinden wij de namen van de gildeleden en de knechten, die bij hen werden ingeschreven. De verschillende leden van de familie de Keyser en de knechten, die bij hen hun opleiding ontvingen, komt men er telkens tegen. Claes Claesz van Medenblick zoekt men er echter tevergeefs en ook is geen van zijn drie zonen als gildelid ingeschreven.

Al die verklaringen hebben de erven van Claes van Medenblick weinig geholpen. Op 7 juni 1658 wees het hof van Holland vonnis en deed daarbij

¹⁾ Archief Burger Weeshuis 175.

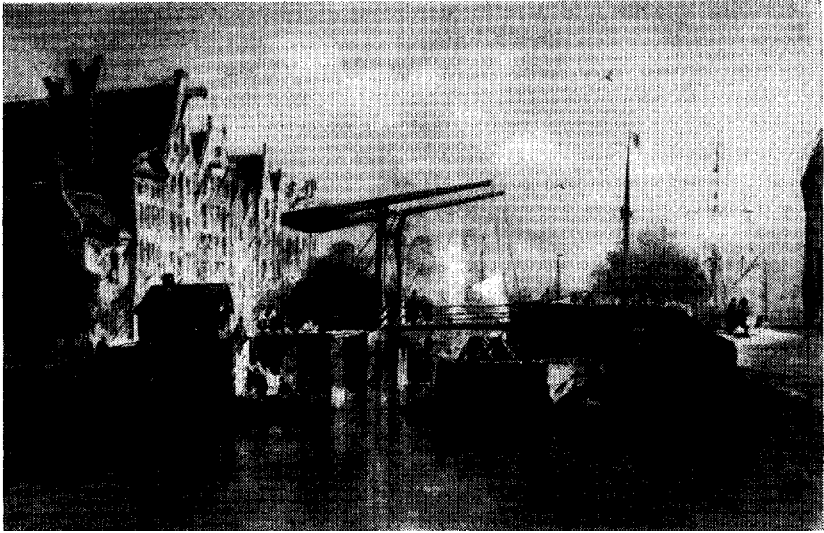
het vonnis van het gerecht te Amsterdam te niet: opnieuw zou een verdeling moeten plaats vinden. Ditmaal gingen de erven van Claes van Medenblick in hoger beroep bij de Hoge Raad. Toen Marten Claesz van Medenblick als eerste van de kinderen stierf, werden op 13 april 1663 zijn goederen aangegeven voor de belasting op de collaterale successie – hij was de kinderloze weduwnaar van Francijntje van Hanswijck – en toen was door de Hoge Raad nog het vonnis niet geweest. Pas op 27 september 1663 heeft de Hoge Raad het vonnis van het Hof van Holland vernietigd. Daarna konden de drie erfgenamen van Claes van Medenblick, die toen nog in leven waren, de nalatenschap van hun vader verdelen.

Uit de opgaaf voor de collaterale successie van 1663 krijgen wij een overzicht van het bezit aan onroerend goed, dat Claes van Medenblick zich tijdens zijn leven had verworven. Dat hij aan contant geld geen gebrek had gehad, bewijst reeds de betaling van een huis in de Papenbrugsteeg, dat hij in 1651 had gekocht. De derde termijn voldeed hij tegelijk met de tweede, dat wil zeggen zes maanden eerder dan nodig was¹⁾. Was het wonder, dat Claes van Medenblick, de oud metselaar, zijn winsten voor het merendeel belegde in huizen, die hij zelf in zijn eigen omgeving, dat wil zeggen in de Haarlemmerbuurt, liet optrekken? Veelal waren het betrekkelijk kleine huizen, die bij gedeelten werden verhuurd. De naam van Claes van Medenblick komen wij telkens weer tegen in de kohieren van de nieuwe gebouwen van wijk 13, waaronder deze buurt viel. In 1633 zette hij zes huisjes in de Haarlemmerstraat aan de noordzijde op de hoek van de Eenhoornsluis of de Prinsensluis, in 1634 twee huizen op de Korte Prinsengracht, die daaraan grensden. Een daarvan betrok hij zelf, met zijn gezin en daar hing hij de Vergulden Troffel, een waardig embleem, uit. In 1637 bouwde hij ten noorden daarvan nog het pakhuis de Troffel, dat grensde aan het dubbele pakhuis de Gulden Wagen, dat men thans nog kan bewonderen en dat Philips van der Ley daar in 1632-1633 had laten zetten. Ondertussen had Claes van Medenblick in 1636 nog zeven huizen, die gemiddeld f 230,— huur per jaar deden, laten optrekken, waarschijnlijk aan de zuidzijde van de Haarlemmerstraat. Daarop doelde Lysbet Jans zeker, toen zij in 1639 over zeven huizen sprak, waarvan zij er een zou hebben. In hetzelfde jaar werden twee huizen aan de oostzijde van de Dwarsstraat voltooid en nog een spijker, waarschijnlijk aan de Brouwersgracht, die in 1641 door een huis schijnt te zijn vervangen.“) Zo ging Claes van Medenblick voort. Uit de opgaaf van 1663 zien wij, dat er nog heel wat bij was gekomen. Er waren toen, afgezien van het blok hoek Korte Prinsengracht-Haarlemmerstraat, dat speciaal aan de beide ongetrouwde zoons was gekomen, een blok huizen hoek Brouwersgracht-Oranjestraat en even verder op de Brouwersgracht drie pakhuisen, een blok noordwesthoek Haarlemmerstraat-buiten Oranjestraat, nog tal van losse huizen of enkele aaneengebouwde en vier huizen elders in de stad, alles samen niet ver van de 50 huizen.

De twee ongetrouwde broers, Claes en Hendrick, waren samen blijven wonen in het ouderlijk huis op de Korte Prinsengracht. Zij vergrootten

¹⁾ Schepenkennissen 37, 168.

²⁾ Thes. Extraord. 32a, fol. 94, 104vo, 107, 116, 120.

Korte Prinsengracht, tekening A. Waldorp 1861.

Foto Gem. Archiefdienst.

nog de bezittingen aan huizen en grond. Aan de Haarlemmertrekvaart vlak buiten de poort, waar de familie al een stuk land bezat, kregen zij ook de herberg Medea in hun bezit. Achter de vier huisjes in de Vinkenstraat, die hun vader de namen van de vier evangelisten had gegeven, lieten zij vier huisjes zetten, die door de armen van de Gereformeerde kerk voor niets werden bewoond. Op 17 december 1660 bepaalden zij in hun testament voor notaris Loefs, dat Medea gedurende 50 jaar na het overlijden van de langstlevende in hun familie moest blijven. Zoals toen reeds geschiedde, zouden ook de erfgenamen de herberg verhuren, maar de tuin zelf gebruiken. Op 3 december 1666 maakten de twee broers voor dezelfde notaris een codicil, waarbij zij bepaalden, dat de huizen hoek Haarlemmerstraat-Korte Prinsengracht en ook het bovengenoemde hofje nooit zouden mogen worden vervreemd uit de familie.

Op 18 januari 1667 werd Claes van Medenblick de Jonge in de Nieuwe Kerk te aarde besteld. Hendrick, de enige overgebleven broer, ging toen waarschijnlijk samenwonen met zijn zuster Marritge, die al op 8 juni 1652 haar echtgenoot, de boekhouder Hendrick Lodewijks Piemont in de Noorderkerk ten grave had gedragen. De twee huizen op de Korte Prinsengracht liet Hendrick tot één huis verbouwen. Daar werden broer en zuster in 1674 aangeslagen, ieder op een vermogen van 75000,—. Marritges ongetrouwde zoon, Mr Nicolaas Piemont, die daar toen ook woonde, werd niet hoger dan *f* 2000,— getaxeerd. Zijn vader was dan ook weinig kapitaalkrachtig geweest. Het vermogen, dat Claes van Medenblick de oude in een halve eeuw bijeen had gebracht, zou echter op den duur geheel aan de

twee kinderen Piemont, de enige kleinkinderen, komen. Lang hebben zij daarop niet hoeven wachten. Op 11 oktober 1680 werd hun moeder en op 4 oktober 1681 hun oom Hendrick van Medenblick in de Nieuwe Kerk begraven.

Martina Piemont, de dochter van Maritje, was in 1670 getrouwd met Mr Pieter Blaeu, een lid van de bekende boekdrukkersfamilie, Nicolaas trouwde in 1684 met Alida Hackius, wier vader aan de Kaap zijn loopbaan had gehad. Lang hebben broer en zuster echter niet genoten van de bezittingen, die de Oude Claes van Medenblick had nagelaten. Op 27 januari 1682 werd voor notaris Nicolaas Brouwer een verdeling gemaakt van de goederen van hun moeder en oom Hendrick. Reeds het volgend jaar, op 25 september 1683, volgde Martina Piemont hen in het graf in de Nieuwe Kerk. Haar huwelijk was kinderloos gebleven. Tussen haar weduwnaar en haar broer vond op 8 november 1683 voor notaris Gasper Ypelaer een herverdeling plaats naar aanleiding van alle beperkende bepalingen, die vroegere familieleden ten aanzien van bepaalde huizen hadden gemaakt. Martina Piemont bezat bij haar dood nog heel wat huizen, afkomstig van haar grootvader. Daar zij echter met haar man in gemeenschap van goederen was getrouwd, krijgen wij uit de opgaaf voor de collaterale successie bij haar overlijden geen duidelijke indruk, welke goederen van haar en welke van haar man afkomstig waren. Hij immers bezat de helft van de onroerende goederen, die zij had ingebracht, en zij omgekeerd de helft van de zijne, zo o.a. een zesde in de beroemde drukkerij van de familie Blaeu op de Bloemgracht. Gaan wij de herkomst van de verschillende bezittingen na, dan blijkt de metselaar-steenkoper niet onder te doen voor de wereldberoemde drukkersfamilie.

Er rustte geen zegen op het nageslacht van de oude Claes van Medenblick. Ook Mr Nicolaas Piemont stierf jong en zonder kinderen na te laten. Op 13 september 1687 werd hij in de Nieuwe Kerk begraven vanuit zijn huis op de Korte Prinsengracht, als laatste van de nakomelingen van Claes van Medenblick. Volgens de bepalingen van de oudere leden van de familie, die op bepaalde huizen een fideicommis hadden gelegd, moesten toen verschillende bezittingen komen aan verre verwanten, in de allereerste plaats aan denakomelingen van IJsbrant IJsbrantsz en Dirkje Jans, voor zover die althans nog leefden. Het huizenblok Haarlemmerstraat-Korte Prinsengracht is gekomen aan verschillende leden van de familie Rog, waarschijnlijk nakomelingen van Dirkje Jans, en verder aan neven Piemont¹⁾. Het grootste gedeelte van de nalatenschap van Mr Nicolaas Piemont kwam echter

¹⁾ Op 29 april 1694 verkochten Nicolaas en Hendrik Piemont aan Eldert Vredenburg en Margreta Kroon $\frac{1}{3}$ in het huis op de Korte Prinsengracht en het pakhuis daarnaast. De kopers hadden reeds in 1688 een gedeelte hiervan gekocht van - naar ik vermoed - de nakomelingen van Dirkje Jans (IJsbrand Rog, Mr Symon Codde, Ds Petrus Gardingius, getr. met Reymerigje Codde, Jan Rog, Anna Rog, weduwe Barend Schoonbeek, en Evertje Cock, weduwe van Jan IJsbrands Rog, als moeder van haar zoons Jan en Pieter), en wel $\frac{1}{3}$ in het huis en pakhuis en in de 3 belendende huizen in de Haarlemmerstraat. (KW. 3 L, 238 en Schepenkennissen 64, fol. 13v^o). Het bezit, dat deze familie Rog persoonlijk in Amsterdam had, blijkt uit een onderlinge kwijtschelding van 8 januari 1696 (KW. 3 N, 196 v°).

aan zijn weduwe, die spoedig hertrouwde met Floris Elias. Allengskens hebben Mr Pieter Blaeu en Floris Elias de huizen van de oude Claes van Medenblick van de hand gedaan. Toen Pieter Blaeu in 1706 stierf, bezat hij nog zeven huizen van de grootvader van zijn eerste vrouw en bovendien tezamen met Alida Hackius, zijn vroegere schoonzuster, het eerste boerenhuis buiten de Haarlemmerpoort met 15 morgen en 205 roeden land. Pieter Blaeus tweede vrouw, Geertruy Alewijn, werd de eigenares van dit alles. Haar tweede echtgenoot, de ridder-baronet Jan Walraven, droeg op 11 januari 1731 het pakhuis Prins Maurits op de Brouwersgracht over aan Abraham en Melchior Cromhuijsen, die de twee buurpakhuisen, de Prinsen Frederik Hendrik en Willem, op 9 februari 1723 van de drie kinderen Elias hadden gekocht.¹⁾ Bij de dood van Geertruy Alewijn in 1744 was niets meer overgebleven van de huizen van de familie Van Medenblick.

Met deze deftige geslachten uit het Amsterdamse regentenpatriciaat zijn wij ver verwijderd geraakt van de eenvoudige 17de eeuwse metselaar. Toch was er nog een van zijn huizencomplexen, die de herinnering aan hem bewaarde. De vier huisjes voor de armen, die zijn zoons hadden laten bouwen, en de vier evangelisten daarvoor in de Vinkenstraat, die Claes zelf in 1639 had gezet, waren al gauw bouwvallig geworden. In 1691 bleek, dat de huren van de vier voorste huisjes, waarvan de reparaties en verdere lasten van het geheel moesten worden betaald, niet meer voldoende daarvoor waren. Wij krijgen de indruk, dat de huizen van Claes van Medenblick en zijn kinderen niet altijd van een even solide constructie zijn geweest. De erfgenamen boden daarom het geheel aan de diaconie aan. De metselaar van de diaconie taxeerde toen de voorhuisjes op f 425,—, de achterhuisjes op f 500,—. De diakenen hebben desondanks het hofje overgenomen. Het bleef als Medenblikker of Vier Evangelisten Hofje voortbestaan. In 1755 werden de vier huizen aan de straat afgekeurd de achterhuisjes waren toen nog hecht en sterk en daarom bracht de diaconie het hofje op 22 december 1755 in veiling. Koper voor een som van 2407,— was Lodewijk van der Saan²⁾. Nog in 1876 bestond het in zijn oude vorm als no. 129-143; thans is daar echter een nieuw gebouw verzezen.

Het is niet veel beter gelopen met de andere huizen van Claes van Medenblick. Het huizenblok, waar hij zelf woonde, is reeds in de 18de eeuw in étappes vernieuwd. In het pakhuis de Troffel werd in 1733 de brouwerij het Anker gevestigd en ook de woonhuizen werden daarbij getrokken³⁾. Van een tekening, die A. Waldorp in 1861 voor de atlas Splitgerber vervaardigde, kennen wij dit schilderachtige plekje. Thans is er weinig meer van over. In het Amsterdam van 1962 kunnen wij slechts één huis van Claes van Medenblick aanwijzen. Dat is het fraaie hoekhuis Brouwersgracht-Oranjestraat. Dat Claes van Medenblicks naam niet verborgen is gebleven

¹⁾ Grondpapieren Brouwersgracht 226-234 op het Gemeente-Archief. De pakhuisen werden sedert 1795 Vrede, Eendracht en Vrijheid genoemd.

²⁾ Thes. Extraord. 32b, 146vo, Wagenaar II, 353, acta diakenen 9 oktober 1961 en Kw. 6 A, 311.

³⁾ Sedert 11 september 1733 (Kw. 5 B, 188vo).

in de archieven en dat wij nu nog weten, hoe in de 17de eeuw een met-
selaarsfamilie in twee generaties opklom en zich vermaagschapte aan de
aanzienlijkste geslachten van de stad, hebben wij te danken aan dit huis, dat
Claes van Medenblick op het eind van zijn leven liet zetten en dat daar nog
prijkt als sierraad van de Brouwersgracht.

1. H. v. E.

ABRAHAM BOSCH

(1798- ver voor 1864)

Het Inneemboek van het Amsterdamse Aalmoezeniersweeshuis vermeldt op
8 april 1798: 's'avonds om 10 ½ uur gevonden een pasgeboren jongetje
op de Egelantiersgracht; zonder bericht.' Op 13 mei d.a.v. is het kind in
de Nieuwezijskappel gedoopt als Abraham Bosch.¹⁾ Tot 1824 kan het
Amsterdams Archief hem volgen; daarna verliest men hem uit het oog.²⁾

Hij duikt, meen ik, omstreeks 1827 weer op bij de bekende secte der
Zwijndrechtse Nieuwlichters.

Ik verschil in zake hem van inzicht met dr. G. P. Marang, wiens disser-
tatie van 1909 aan deze secte was gewijd, en die in 1936 op grond van nieu-
we gegevens nog een artikel gaf³⁾. Hij neemt n.l. aan, dat zich bij de secte
hebben bevonden a) een A. Bos, die z.i. in de verwarde tijd vlak na de
dood van Stoffel Muller in 1833 bij de groep komt en dan bij een deel
daarvan een leidende rol speelt, een man die zich, naar door Marang in
zijn artikel wordt vermeld, als reïncarnatie van Jezus heeft beschouwd; en
b) een Abraham Bosch, wiens naam als de 51-e voorkomt op de lijst van
hen, die de oprichtingsacte van de broederschap van 1823 hebben onder-

¹⁾ brieven Amsterdams Archief 1-333/1961 en I-285/1962.

²⁾ aan mei. dr. Van Egghen. brief archief I-427. dank ik nog de volgende gegevens:
8.4.1798 wordt het kind, ingeschreven onder nr. 604, uitbesteed bij het R.K. echtpaar
Hendrik Mijnte - Mijntje Nak' (oñdertrouwd 10.6.1785; zij overlijdt 15.1.1818, hij
3.12.1825), wonend in de Laaete van de Kadik. Abraham bleef daar tot 7.7.1808 en
werd toen onder no. 162 opgenomen in het kindershuis van het Aalmoezeniersweeshuis,
terwijl hij 23.10.1809 onder nr. 281 overgaat naar het groothuis. Op 3.4.1811 werd hij
met twintig andere jongens te Wageningen tewerkgesteld onder toezicht van J. G. van
Lynden van Hemmen, later van Hendrik Rennes te Wapeningen, waar op 23. 8. 1815
het deze groep betreffende contract afloopt. Op 6.9.1815 kregen deze jongens hun uit-
rusting. -De Abraham Bosch, die op 16.12.1824 in de Geref.(d.i. Herv.) kerk belijdenis
doet, woont in het weeshuis, en zal dezelfde zijn. Zijn geestelijke en maatschappelijke
zelfstandigheid begint dus laat!

³⁾ Ned. Arch. v. Kerkgeschiedenis, n.s. 28 (1936) 129 vv.

tekend. Ten aanzien van de data, waarop deze handtekeningen succes-
sievelijk bij aansluiting zijn gezet, heeft Marang uit de bevolkingsregisters
van Puttershoek berekend, dat de nrs. 23-52 uit de jaren 1823-1827 zijn.¹⁾
Hij concludeert dan ook: 'A. Bos, niet te verwarren met Abraham Bosch,
die reeds veel vroeger op de ledenlijst voorkwam',²⁾

Helaas vermeldt Marang niet, hoe hij een en ander heeft berekend. Want
noch het Rotterdamse Gemeentearchief noch het Algemeen Rijksarchief
vermocht mij in te lichten over de datum van de komst van Abraham
Bosch in Puttershoek. Intussen, ik neem aan dat hij gelijk heeft, en dat
Abraham Bosch pl.m. 1827 zich bij de gemeente heeft gevoegd.

Nu levert Marang's dissertatie echter een gegeven, dat de auteur in zijn
artikel van 1936 heeft verwaarloosd! Op p. 67 vermeldt hij een brief aan de
burgemeester van Zwijndrecht, waarin Abraham Bosch per 11 maart 1835
mededeelt, op bevel van den Almachtigen, 'van heden en voortaan van
geen Jong geboren en kinderen meer Aangifte (te) kunnen doen'. Terwijl
op dezelfde pagina een request tot vrijstelling van dienstplicht voor een
lid van de secte wordt vermeld, gedateerd Zwijndrecht 27 sept. 1835 en
getekend 'De Messias in den Burgt Zon'.

Abraham Bosch heeft blijkbaar in 1835 een leidende positie – wat over-
eenkomt met wat zijn medebroeder Heystek, zuster Mets en (haars ondanks)
Maria Leer over A. Bos mededelen³⁾ 'Van heden en voortaan niet meer',
schrijft Bosch: dat klopt met de verscherping van opvattingen in het door
A. Bos geleide deel van de broederschap⁴⁾. En tenslotte: wanneer we mogen
aannemen, dat tussen maart en sept. 1835 geen andere leider is opgetreden,
dan is Abraham Bosch de Messias in de Burgt Zon -en had hij dus dezelfde
pretentie van een incarnatie van Jezus te zijn als A. Bos. Hierom lijkt me de
identiteit van Abraham Bosch en A. Bos zeker.

Dat deze Abraham Bosch de Amsterdamse vondeling van 1798 is een
gegeven, dat Marang onbekend is –, lijkt me óók zeker. Immers, Heystek
spreekt in 1876 over hem als een vondeling: 'Was de verschijning van den
Zoon van Maria enkel teleurstelling, nu een vondeling, zonder vader of
moeder, zonder afkomst of familie, dus nog eenige graden lager dan de
Zoon van Maria'⁵⁾, en hij vermeldt A. Bos als 'ongetrouwd, oud 34 à 35
jaar (n.l. in het jaar van het sterven van Stoffel Muller, 1833), zonder vader,
zonder moeder, zonder vrienden, een vondeling, denklijk in of nabij
Amsterdam geboren.'⁶⁾ Marang merkt terecht op, dat uit dit herhaalde
'zonder vader, zonder moeder' blijkt dat Heystek op Bos toepast wat Hebr.
7 zegt van de priesterroeping van Melchizedek als voorafschaduwing van
Jezus' priestelijke bediening. Het vondelingschap werd zo argument en
bewijs voor de pretentie van Abraham Bosch. Deze heet ook in de gedenk-

¹⁾ G. P. Marang, De Zwijndrechtsche Nieuwlichters, Dordrecht 1909, 99 n.

²⁾ gec. art. 141.

³⁾ gec. art. 245 en 151; De Zwijndrechtsche Nieuwlichters (1816-1832) naar de gedenk-
schriften van Maria Leer door D. N. Anagrapheus, Amsterdam 1892, 103.

⁴⁾ Marang, a.w. 154: brief van burgemeester van Zwijndrecht.

⁵⁾ gec. art. 145.

⁶⁾ gec. art. 151.

schriften van Maria Leer, zoals D. N. Anagrapheus die in 1892 ons overleeverde, 'een gewezen heereknecht uit Amsterdam'.¹⁾

Marang meende m.i. aan de identiteit van A. Bos en Abraham Bosch niet te mogen geloven omdat hij A. Bos als een nieuwkomer van pl.m. 1833 heeft gezien. Welbeschouwd valt echter bij Heystek niet meer te lezen, dan dat er voor de dood van Muller onenigheid bestond, die zich daarna heeft voortgezet, terwijl toen A. Bos de *leiding* heeft overgenomen. Marang ging hier af op de woorden, die Anagrapheus p. 103 laat voorafgaan aan zijn citaat uit de brief van zuster Mets. Deze woorden stammen Of van Maria Leer, voor wie het voordelig was Bos als nieuwkomer voor te stellen, daar zijzelf de leiding wenste²⁾; of van Anagrapheus, die met het inpassen van deze brief zijn moeite moet hebben gehad,³⁾ en de naam van Bos nog niet was tegengekomen: waarom hij hem onder 'nieuwe broeders' rekende: wat niet zó ongerijmd was, daar er inderdaad in die tijd zijn binnengekomen, bijv. Heystek en Mets.

Dit voert mij, tenslotte, tot een tweede probleem inzake de Zwijndrechtse Nieuwlichters. Wie was D. N. Anagrapheus? Ik moge hier verwijzen naar mijn bijdrage in het Rotterdams Jaarboekje-1962 onder te titel 'Maria Leer groet Erasmus', waar ik in noot 4 de gegevens bijeenzette, die mij erop lijken te wijzen, dat zich achter dit pseudoniem heeft verborgen de Amsterdamse predikant dr. G. van Gorkom. Wellicht wordt de lezing daarvan aanleiding voor een definitieve oplossing van deze kwestie door een lid van Amstelodamum!

N. VAN DER BLOM

¹⁾ Anagrapheus 103.

²⁾ zoals betoogd in mijn bijdrage over Maria Leer in het Rotterd. Jb. 1962.

³⁾ Marang, a.w. 133.

TWEE HONDERDJARIGEN

Nog steeds – ondanks de stijging der gemiddelde leeftijd – zijn honderdjarigen zo zeldzaam, dat men via persberichten, huldigingen en op andere wijze alom bekendheid geeft aan hun bestaan.

Men zal mijn verwondering begrijpen, toen ik op een ochtend tot twee maal toe geconfronteerd werd met een honderdjarige in vroeger eeuwen, welke beide oudjes ik de lezer niet wil onthouden.

Op 10 aug. 1784 werd op het Sint Anthonis Kerkhof begraven Femmetje Pietersz, gewoonde hebbende in het Besjeshuis; blijkens een aantekening in het register op het middel van het begraven was de overledene 100 jaar.

Op 1 okt. 1684 – precies honderd jaar tevoren! – wordt in de Oude Kerk het zoontje gedoopt van Harmen Jansz en Femmetie Claas; de kleine Ruwart wordt ten doop gehouden door 'Marritie Cornelis oud 103 jaren zijnde de over over grootmoeder van dit gedoopte kind'.

P.W.

DE RAADHUISSTRAAT

Onze Gemeente telt thans een zo groot aantal elders geboren en getogen inwoners, dat het niet iedere Amsterdammer en Amsterdamse helder voor de geest zal staan, dat de Raadhuisstraat, ik bedoel de laatste met haar winkelgalerij, een vrij jonge creatie is. Toch zullen de vreemde kronkel, de nieuwe huizen en de achtergevels van een paar imposante panden op de Herengracht door menigeen wel met verwondering zijn gadeslagen. In de oude stad, waartoe zij krachtens haar ligging behoort, maakt deze straat met haar aan het verleden herinnerende naam een moderne indruk. Wij hebben dan ook te doen met een 'rue percée', die het eertijds omvangrijke blok tussen de Leliegracht en de Hartenstraat in tweeën splitst. Nadat enige zeer fraaie percelen op de Heren- en Keizersgracht waren afgebroken, werd de nieuw-gerooid Raadhuisstraat op 5 november 1896 voor het publiek opengesteld. De bebouwing ging niet vlot. De oneven zijde met de galerij dateert van 1898.

Vóór de doorbraak bestond er dus geen directe verbinding tussen de Dam en de Westermarkt. De Rozengracht (gedempt 1889-'90), die niet uitliep op een opening in de stadswal, zal, totdat in het einde der negentiende eeuw buiten de Singelgracht nieuwe buurten werden aangelegd, weinig of geen doorgaand verkeer hebben gekend. Wie de Raampoort wilde bereiken, moest gebruik maken van de Leliegracht en de Nieuwe Leliestraat, welke laatste, dank zij de gezellige drukte en de aanwezigheid van aardige winkeltjes, de Kalverstraat van de Jordaan werd genoemd.

Wat de stedeboewers van 1614/15 mag hebben bewogen tot de conceptie van een zo groot blok zonder doorsteek, welke toch reden van bestaan had, ligt niet geheel in het duister. Daarover straks. Een paar geleden heeft dr. L. Jansen in zijn studie 'De derde vergroting van Amsterdam') er terloops op reeds gewezen, dat de eerste grondbezitters op de Keizersgracht tegenover het 'marcktveld' (Westermarkt) met de bestaande toestand geen vrede hadden. Zij wensten de formatie van een dwarsstraat, die regelrecht naar het centrum zou leiden. Een verklaring voor de afwijzende beschikking gaf de schrijver niet. Ik wil op deze zaak iets dieper ingaan.

De lieden, die op het aangeduide gedeelte van de gracht één of meer erven hadden gekocht, of misschien in de nabijheid al een huis hadden betrokken, zullen gemeend hebben, dat zij op een bij burgemeesteren en regeerders ingediend adres van louter praktische aard geen weigerend antwoord konden ontvangen. Het spreekt van zelf, dat de ruimte, waarop zij zich het effectueren van een doorgang voorstelden, nog onbetimmerd lag. Is het na te gaan, wie het rekest verzonden? Volgens een waarschijnlijk in

¹⁾ Jaarboek Amstelodamum LII, 1960, blz. 42. e.v.

1615 getekende kaart van de gezworen stadslandmeter Lucas Jansz. Sinck was de oostzijde van de Keizersgracht tussen de Leliegracht en de Hartenstraat, het z.g. 'parck C', verdeeld in 37 kavels, van noord naar zuid genummerd 6 tot en met 42. De namen van de eigenaars staan er bij geschreven.¹⁾ Enkele laat ik volgen. Bij de erven 14, 16 en 17, ongeveer ter plaatse van het tegenwoordige Ir. Lely-Lyceum, leest men Keteltas; zijn buurman met de nummers 18, 19 en 20 heette Claes van Delft; recht tegenover de brug naar de Westermarkt lagen de terreinen 21 en 22 van Jan Egbertsz., die ook, iets zuidelijker, de nummers 27 en 28 bezat. Met Willem Claesz. Cool en Steven Jansz., apotheker, resp. eigenaren van de stukken 34, 35 en 36, 37, wil ik eindigen. Wellicht moet men de vermelde, naar het schijnt niet onbemiddelde, personen als de initiatiefnemers beschouwen.

De 19e december 1616 nam de Vroedschap het adres in behandeling. Het besluit van de vergadering notuleerde de secretaris aldus: 'Opt versouck vande gebuieren, geërft opde Keyzersgracht over de nyeuwe merckt ende daer omtrent²⁾, ten eynde datter een straet soude mogen worden geroyt ende geleyt, responderende vande brugge responderende vande voorsz. merckt tot opde Heerengracht, hebben d'Heeren Raden (gehooft de Heeren Commissarissen, die haer op de gelegentheyt van dese saecke hebben geïnformeert³⁾, het voorsz. versouck om redenen, haer daertoe moerende, affgeslagen'.⁴⁾

Welke waren die geheimzinnige redenen? Zij lagen besloten in de beschermende maatregelen, door de hoogste stedelijke gezagsdragers ten aanzien van het nieuwe kwartier der drie grote grachten, dat zich toen uitstreekte van de Brouwersgracht tot de fortificatie ter plaatse van de latere Leidsegracht, getroffen. Van den beginne af was het de opzet geweest, deze wijk te bestemmen voor de welgestelden der inwonersschap. De strengste en meest uitgebreide voorschriften betroffen de westzijde van de Herengracht en de oostzijde van de Keizersgracht, waar de erven op royale wijze waren afgestoken en waar men de fine fleur der burgerij verwachtte. Met weglating van de verbodsbepalingen, die ten doel hadden hindernis veroorzakende industrieën te weren; stoepen, wallekanten en bruggen tegen ramponeren te behoeden, enz. vestig ik hier in het bijzonder de aandacht op de waakzaamheid der regering met betrekking tot het ongeschonden houden van de eenmaal vastgestelde rooilijnen. Herhaaldelijk werd in besluiten en keuren uitgesproken, dat het smaldelen van erven door het laten maken van 'slopgens ende steechgens' niet kon worden getolereerd.⁵⁾ Met hand en

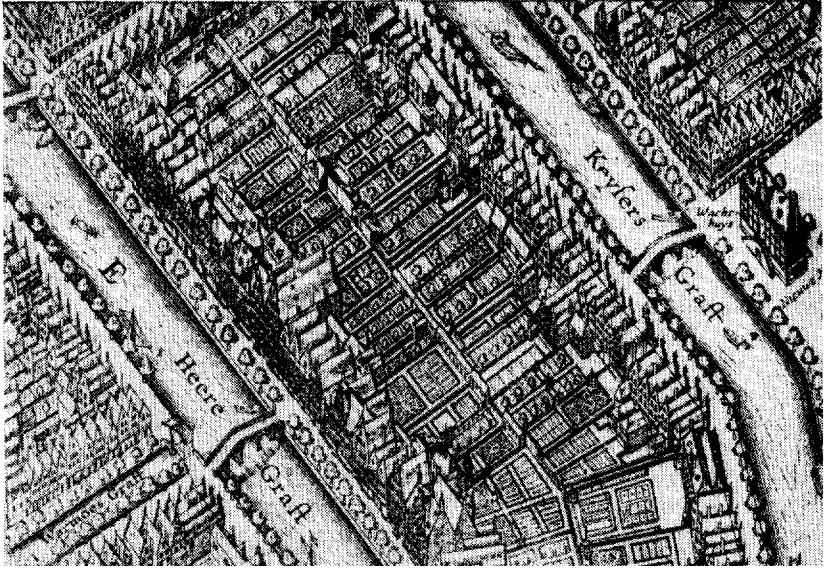
¹⁾ Stadswerken-archief, kaartboek C, blad 70 en 71. -Het is zo goed als zeker dat de namen pas in 1616, na de verkoop, zijn ingevuld.

²⁾ Hieruit zou men kunnen afleiden, dat ook geërften aan de westzijde haddenmeegeedaan.

³⁾ Er was dus een commissie van advies uit de Raad benoemd.

⁴⁾ Resol. Vroedschap 10, fol. 370.

⁵⁾ Dit verbod gold ook voor door de stad uitgegeven gronden op het nieuwe werk. Het werd hier zowel als op de Heren-, Keizers- en Prinsengracht herhaaldelijk overtreden. Zelfs in de transportacten, nog wel voor schepenen gepasseerd, werden de slopges en gangen, vele met hun naam, vermeld. Reeds eerder was de bepaling in de koopcondities betreffende stadserven opgenomen. Zij werd eveneens voor particuliere bouwterreinen van kracht verklaard. (Zie de keur van 19 nov. 1615. Noordkerk 11, 991).

Fragmenten van de kaart van *Balthasar Florisz.* (1625). Beneden de 'kleine bocht' met de *gèrende* erven. Daarboven, tussen de twee *bruggen*, de streek waar *thans* de laatste *Raadhuisstraat* ligt. *Gebeel* bovenaan nog een stuk van de *Hartenstraat*. *Topogr. Atlas. Gem. Archiefsdienst A'dam.*

tand verzetten de autoriteiten zich daarmee ook tegen inpandige bebouwing met kleine woninkjes.

Een concreet voorbeeld. Het leidt ons meteen tot de kern van het aan de orde gestelde vraagstuk. In de Raadsvergadering van 18 januari 1616 brachten burgemeesteren de zes-en-dertigen ter kennis 'hoe dat Jan Egbertsz., hopcoper,¹⁾ voorgenomen ende versocht heeft, dat hij op zijn erff, gelegen aende westsyde vande Keysersgraff, soude mogen timmeren ende laeten leggen ter syden een gangh onder den huysen, omme daerdoor bequaemelyck te mogen gaen na achteren tot de woningen, die hy van meninge soude wesen aldaer te timmeren; waerop gelet ende gedelibereert synde is geresolveert, dat men den voorsz. Jan Egbertsz. sal aenseggen, dat hy met zyn voorsz. voorgenomen werck niet zal mogen voortvaeren ende dat voorts by keure expresselyck sal worden verboden, dat men aen weder-syden vande voorsz. Keysersgraff geene slopgens, steechgens nochte gangen onder de huysen sal mogen maecten noch te laeten leggen; is mede niet goet gevonden, datter eenige veranderinge van straeten ofte stegen sal worden toegelaten inde royng, dwelcke in de nieuwe vergrotinge vande

¹⁾ Zeer waarschijnlijk de man, die hierboven werd vermeld als geërfde op de Keizersgracht tegenover de Westermarkt.

Stadt met goede kennisse van saecken gedaen is, maer datmen de selve roeyng sal laeten blijven inder voegen, so die geordonneert is.“)

Geen verandering dus in de tracé's, die de ontwerper op zijn kaarten had aangegeven, welke plans trouwens door de Vroedschap al eerder waren geaprobeerde en die inmiddels dienst hadden gedaan bij het totstandbrengen der rooiingen. Op grond van de geciteerde resolutie zagen de op 19 december van hetzelfde jaar vergaderde raden (zie boven) zich wel verplicht, de actiegroep, die om een dwarsstraat tegenover de Westermarkt had gevraagd, teleur te stellen.

Nu rijst de vraag: welke motieven kunnen de Vroedschap er toe hebben gebracht, de schets of de uitgewerkte tekening, waarop o.a. het meerge-noemde blok was voorgesteld, goed te keuren? Er behoorde geen overmaat van scherpzinnigheid toe, om aanstonds te erkennen, dat de bewuste plaats om een verbindingsweg vroeg. Nergens is het antwoord te vinden, maar dit valt wel te construeren. Geheel het gebied tussen de evenwijdig lopende Heren-en Keizersgracht, van de Brouwersgracht tot aan het toenmalige zuidoende, had (zeer waarschijnlijk) Lucas Jansz. Sinck in haaks op de voor-gevelrooilijnen geprojecteerde bouwterreinen van 30 voet breedte verdeeld. Die aan de Herengracht waren 190, die aan de Keizersgracht 170 voeten diep.²⁾ Onderbrekingen vormden de eveneens haaks getraceerde Herenstraat, de eerste Leliegracht, de Hartenstraat, de Wolvenstraat en de Huidenstraat. Bij de z.g. kleine bocht, tegenover de Driekoningenstraat had Sinck zich genoodzaakt gezien, wat te schipperen. Het kon niet anders, hier kwamen enkele trapeziumachtige grondstukken te liggen. Overigens vertoonde het geheel een eenvoudig en rustig raamwerk van op elkaar 'responderende' erven, Het stond iedere eigenaar van een kavel vrij, een strook gronds, strekkende tot de achterscheiding, van zijn buurman over te nemen. Geen bezwaren werden in de weg gelegd, wanneer iemand twee kavels in drieën verdeelde. Zo verkregen sommige percelen een grotere of kleinere breedte dan oorspronkelijk bedoeld was. Daar de zijlijnen haar richting behielden, werd aan de regelmaat slechts weinig afbreuk gedaan.

Houden wij ons nu (de sprong zal velen niet direct begrijpelijk voorkomen) even bezig met de Westermarkt. Al terstond had de regering begrepen, dat de westelijke buurten ruimten behoefden voor de bouw van kerken en het aanleggen van begraafplaatsen. Op het nieuwe werk had men de 'Princemarckt' uitgespaard, waarop in de jaren 1620-1623 de Noorderkerk verrees. Voor een tweede kerk was een 'velt' aangewezen tussen de Keizers- en Prinsengracht tegenover het Appelmanspadt (noordzijde van de tegenwoordige Elandsgracht). Bij nader inzien oordeelden commissarissen, belast met het toezicht op de vergrotingswerkzaamheden, dit punt minder geschikt. Met het oog op de afstanden diende het benodigde plein meer noordelijk te liggen. Daar waar 'het plempenpadt plach te wesen', sloegen zij voor. Met dit advies verenigde zich de Vroedschap in haar zitting van

¹⁾ Resol. Vroedschap 10, fol. 307.

²⁾ Over dit alles uitvoeriger dr. Jansen in zijn reeds aangehaalde artikel. — Merkwaardigerwijs ziet men in Kaartboek C de erven van de beide grachten even diep getekend. Ook Balthasar Florisz. op zijn vogelvluchtkaart van 1625 maakte geen verschil.

Doorbraak op de plaats, waar de Raadbuisstraat zou komen. Foto naar een schilderij van Breitner. Topogr. Atlas Gem. Archiefdienst A'dam.

7 januari 1615. Eerst behielp men zich op het spoedig daarna geëgaliseerde terrein, dat de naam Westermarkt ontving, met een preekloods. De kerk, waarvan de eerste-steenlegging op 9 september 1620 plaats had, geraakte voltooid in 1631, de toren pas in 1638. Aan de Keizersgrachtzijde bouwde men een wachthuis voor de schutterij (1619; gesloopt 1857).

In zeker opzicht bleek de nieuwe situatie onjuist, zelfs funest. Wij kunnen ons indenken, dat Sinck tegengestribbeld heeft. Het door hem ontworpen kerkplein, benoorden van en aansluitend bij de Berenstraat, moet de vorm van een vierkant of een rechthoek hebben gehad. Het was uit alle richtingen gemakkelijk te bereiken. Esthetisch gesproken verdiende zijn oplossing de hoogste lof. Als dienaar der stad moest hij echter gehoorzamen. Zoals het nu was geworden, kwam de brug over de Keizersgracht bij de markt niet in het verlengde van die over de Herengracht bij de Warmoesgracht te liggen. Had men de ruimte voor de markt maar iets zuidelijker, tegenover de Rozenstraat, gekozen! In dat geval zou de brug over de Keizersgracht in de lijn van de brug over de Herengracht zijn geordonneerd. Ik geloof, dat Sinck een verbindingsweg, die immers hoeken van negentig graden zou verkrijgen, in zijn plan had opgenomen. Ten opzichte van de bouwterreinen kon de straat der rekestranten niet anders dan in schuine richting verlopen. Zij zou de geometrische aanleg totaal verwoesten. Voor de in de nabijheid nog te bouwen huizen en voor hun tuinen bleven verminkte stukken grond van geringe waarde over. Het 'wit ende de meninge vande

Heeren', 'dat de erven, op de Heerengraft gelegen,') souden mogen worden betimmerd met schoone woningen ende huysen voor den rentenieren ende andere vermogende luyden ²⁾) moest althans hier, dan een illusie blijven. Men kan het de regering van toen niet ten kwade duiden, dat de eisen van het huidige snelverkeer buiten haar gezichtskring lagen. Een van haar zorgen zal geweest zijn, het ontstaan van scheve erven met scheve panden en parallelogramvormige vertrekken, welke in de binnenstad in groten getale aanwezig waren (en zijn), te voorkomen. Naar mijn overtuiging heb ik in het voorgaande al de redenen blootgelegd, die tot afwimpeling van het verzoek hebben geleid.

Het stadsbestuur, dat omstreeks 1896 de teugels in handen had, wierp noodgedwongen alle vroegere scrupules over boord. Laten wij hopen, dat het met tegenzin tot de ingreep besloot. De kronkel moest waarschijnlijk dienen, om de pijn enigszins te verzachten. Misschien voelt iemand zich nog eens geroepen, al wat er in die tijd gesproken, geschreven en gewreven is te boek te stellen. Bestaat er thans aanleiding tot fulmineren? Zelfs al bestond er van ouds een straat, in 1896 of later zou de moker toch ter hand zijn genomen. In verband met de demping van de Rozengracht en de ontwikkeling van het achtergebied had verbreding niet uit kunnen blijven.

J. Z., KANNEGIETER

1) Natuurlijk ook die op de Keizersgracht, maar deze waren op dit oogenblik niet aan de orde.

2) Resol. Vroedschap van 13 juli 1615.

VAN DE BOEKENTAFEL

'DE INVENTARIS VAN 'T MAKELAERS
COMPTOIR' NIEUWEZIJDS VOORBURG-
WAL 75 AMSTERDAM. UITGEGEVEN
OP LAST VAN KOMMISSARISSEN AD-
MINISTRERENDE DE BEZITTINGEN
EN INKOMSTEN VAN HET VOORMA-
L I G MAKELAARSGILD, AMSTERDAM
1962.

Had de stad Amsterdam in het begin van de 19de eeuw nog enige tientallen gildehuizen, thans is er nog maar één in zijn oude vorm bewaard als regelrechte voortzetting van het vroegere gilde. Na de opheffing van de gilden, die toen plaats vond, verdwenen successievelijk de huizen die alleen dienst hoefden te doen als zetels van de besturen over de fondsen ten behoeve van de gildebroeders en hun wedu-

wen. Dat éne gildehuis is zoals men zal begrijpen, het hierboven genoemde Makelaers Comptoir. Niet alleen het gebouw, dat in 1632 al als zodanig werd opgetrokken, bleef in wezen, maar ook - en dat is misschien nog belangrijker - de inventaris van het oude gildehuis. Deze vindt men in de drie kamers beneden, het voorhuis, de bestuurskamer en de archiefkamer.

Het was een goed idee van de tegenwoordige commissarissen om mejufvrouw M. F. Halbertsma op te dragen daarvan een beschrijving te maken. Deze vindt men hier afgedrukt, voorafgegaan door een overzicht van de geschiedenis van het gildehuis. Aan twee belangrijke onderdelen van de inventaris is in twee bijlagen een aparte studie gewijd. De eerste, over

de merkwaardige muntgewichtdozen van 1612 en 1643, is van de hand van Dr. H. Enno van Gelder, die tweede geeft een opsomming van het porseleinen etservies van fabrieken te Niderwiller en Parijs uit het eind van de 18de en begin van de 19de eeuw. Afbeeldingen van dit gildhuis

van 1817 en 1962, van het schoorsteenstuk van Vinckboons van 1634 voor de bestuurskamer, voorstellend de Amsterdamse beurs, van de muntgewichtdoos van 1643 en twee van de stukken porselein illustreren dit aardige boekje.

I. H. v. E.

Mededelingen van het bestuur

TENTOONSTELLING BIJ HET ANTIQUARIAAT PFANN

Onder auspiciën van de Dr. P. A. Tiele Stichting zal van 19 oktober tot 17 november bij het Antiquariaat Pfann in de Oudemanshuispoort een tentoonstelling — voor ieder toegankelijk — worden gehouden rondom het zogenaamde uitleenboekje van Vossius (1577-1649). Daarin maakte de Amsterdamse hoogleraar aantekeningen over de boeken, die hij uitleende. Het boekje dateert waarschijnlijk uit de laatste vijf jaren van zijn leven. Een uitgaafje over dit onderwerp met een facsimile van het uitleenboekje zal nader worden aangekondigd in het novembernummer.

NIEUWE LEDEN

Het bestuur benoemde met ingang van 1 januari 1962 tot *donateur*: Mevr. M. A. Enthoven-Elias, en de heren: E. W. A. van der Kamp, Ned. Mij. voor Nijverheid en Handel, depart. Amsterdam., W. Visser; allen te Amsterdam. Mr J. Ch. v. d. Sleesen te Lunteren. Tot lid: Jkvr. A. W. Dedel, mej. C. A. A. Spit, Mevr. W. de Wit, allen te Amsterdam. Guidor, (Ned. Gidsen Organisatie), de heren: A. Hemerik, W. Hemmen, G. S. van der Ploeg, J. A. Sillem, G. W. Tieman; allen te Amsterdam.

Mevr. P. van Akkeren te Haarlem; mevr. G. Bouma-Voetberg te Oegstgeest; mevr. J. K. G. Portielje-Truithof te Aerdenhout; mej. M. C. van Zwijndrecht te Bloemendaal. De heren: W. Hofman te Zevenhoven; G. Verhagen te Laren N.H.

ADRESSEN

Genootschap Amstelodamum: secretaris L. C. Schade van Westrum, Johannes Verhulststraat 124 boven, Amsterdam Z. (tel. 714721), penningmeester Andr. van der Laan, contributie leden minimum f 12,—, donateurs f 15,— (gem. giro A 65, postgiro 52391 ten name van het genootschap Amstelodamum), redactrice maandblad mej. dr. I. H. van Eeghen, Prinsengracht 556, Amsterdam C. Uitgaven van het Genootschap, verkrijgbaar door tussenkomst van J. F. M. den Boer, Prinsengracht 844''', Amsterdam C., tevens aldaar ledeadministratie.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET
GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

49e JAARGANG NOVEMBER 1962

AMSTELODAMUM

Maandblad voor de kennis van Amsterdam
Orgaan van het Genootschap Amstelodamum

49^e JAARGANG

NOVEMBER 1962

VAN STUDENTEN- TOT ADVOCATENGEZELSCHAP

In de lijvige 'Geschiedenis van het Amsterdamsche Studentenleven 1632-1932' vindt men een zeer gedocumenteerde uiteenzetting van de hand van F. Ph. Groeneveld over het dispuutsleven. Het oudste dispuut, waarover iets meer is bekend, luisterend naar de fraaie naam 'Du choc des sentiments et des opinions, la vérité jaillit et s'échappe en rayons', werd in oktober 1796 door een achttal studenten opgericht. Twee jaar later volgden een aantal andere studenten met 'Litterarum Studia Amicitiae Vinculum'. Du Choc en L.S.A.V., zoals ze gewoonlijk werden genoemd, zijn in 1808 samengegaan als 'Vigemus Concordia', dat tot 1855 zou blijven bestaan. Daardoor zijn de archieven van deze drie juridische disputen vrij volledig bewaard.

Het was volstrekt niet gezegd, dat Du Choc het allereerste dispuutgezelschap in Amsterdam was. Integendeel, Groeneveld weet zelfs een paar namen van oudere disputen te noemen zonder echter precies te kunnen vertellen, wat er geschiedde, daar volstrekt geen archieven daarvan te vinden zijn.

Mijn verrassing was dus groot, toen ik kort geleden door bemiddeling van de heer O. van der Aa van Mr. J. T. Asser een perkamenten band met het opschrift 'Quid verum sit quaerimus' ter inzage kreeg en dit een gecombineerd wet-, kas- en notulenboek van een geheel onbekend gezelschap bleek te zijn.) Op 15 december 1795 werd dit opgericht door zeven studenten in de rechten aan het Athenaeum, J. Naalhout Temminck, J. Tersteeg, W. J. C. Naalhout Temminck, Arn. H. P. Hubert, L. Tersteeg, J. F. Klinkhamer en R. Carp. Zij ondertekenden op die dag de wetten, bestaande in 11 artikelen, waaraan in de loop van het jaar nog drie artikelen zouden worden toegevoegd.

Van dat eerste jaar weten wij helaas niet veel, want pas op 26 mei 1796 begon Reinhard Carp, die toen secretaris was met het notuleren van de vergaderingen. Wij mogen echter aannemen, dat het zevental, zoals de wetten voorschreven, om de 14 dagen van 7 tot 9 uur bijeen is geweest en dat daar niet meer dan 3 flessen wijn werden geschonken. Schonk de defen-

1) Falck noemt deze naam in zijn gedenkschriften, maar is dan kennelijk in de war hij schrijft jaren later met het bovengenoemde L.S.A.V. Dit bracht Groeneveld ertoe te veronderstellen, dat Quid verum sit quaerimus en L.S.A.V. hetzelfde waren. Uit het hier volgende zal men zien, dat dit niet het geval was.

dens, ten wiens huize men samenkwam, meer, dan verviel hij in een boete vanfl.-. Alle andere boeten zijn te veel om op te sommen. Genoeg is het te vermelden, dat de defendens zes dagen tevoren 5 theses, waarvan twee over het jus naturae, moest opgeven en dat de drie opponenten de volgende dag hun keus moesten hebben gedaan. Ieder van hen was 20 minuten aan het woord.

Sedert de 26ste mei vergaderde het gezelschap wegens de ophanden zijnde vacantie elke week. Zo vinden wij nog vijf bijeenkomsten in het notulenboek verslagen, drie in de stad en twee ten huize van de broers Tersteeg op Ouder-Slooten, buiten de Leidse Poort. Daar werd dan van 7-8 tegen de Latijnse theses, vermoedelijk ook wel in het Latijn, geopponeerd. Na 8 uur mocht men, zonder in boete te vervallen, de vergadering verlaten. Daarna volgde blijkbaar een uur van gezelliger bijeenzijn.

Ook niet bij de wet vastgestelde boeten bleken *tot* de mogelijkheden te behoren. Zo stelde op 2 juni de gastheer, J. Tersteeg, voor de secretaris Carp te beslaan in een boete van 1 gulden, 'daar hij de vergadering met leugens bezig hield', dit naar aanleiding van zijn notulering van de vorige vergadering. Gelukkig voor Carp waren de andere leden hier allen tegen. De kas had intussen wel enige spekking nodig, want er was nog geen 11 gulden in. Op de laatste vergadering werd na onderscheidene debatten besloten voor f 8.1.8 een zestiende lot in de 87ste Generaliteits Loterij te nemen en daarna door het lot te beslissen 'wie der leeden ten behoeve zijner dienstboden de overige f 2.168 zou na zig neemen.' Het dienstpersoneel van Reinhard Carp was het gelukkige. De president Hubert sloot de vergadering met een gepaste aanspraak, de broers Temminck, die in Utrecht gingen studeren, bedankten voor het lidmaatschap en Klinkhamer en Carp kregen de opdracht de wetten te herzien.

Aan die nieuwe wetten werd hard gewerkt. Op de *eerste* vergadering na de vacantie, op 3 november 1796, werden zij door de vergadering goedgekeurd. De 14 artikelen van voorheen waren vervangen door drie hoofdstukken met tezamen niet minder dan 44 artikelen, die ik de lezer besparen zal. Slechts wil ik de belangrijkste wijziging vermelden. Luidde vroeger artikel 1: 'Dit collegie zal bestaan uit studenten en gehouden worden donderdags s'avonds om de veertien daagen, ten huyzen van de defendens', nu las men in artikel 1: 'Het gezelschap *Quid verum sit quaerimus*, welks oogmerk is, om door veelvuldige oeffeningen deszelvs leeden de vereischte vaardigheid eigen te maeken, ten einde zowel naar taal als redekundige reegelen te disputeeren, zal bestaan uit hoogstens 9 leeden.' Artikel 2 sprak niet meer van studenten, maar 'Tot leeden zullen alleen aangenoomen worden, dezulken die bewijzen kunnen t'eeniger tijd een rechtsgeleerd collegie 't zij dan over 't jus naturae, 't zij over 't jus civile geduurende een loopend jaar te hebben bijgewoond.' Die formulering was niet voor niets veranderd. De gelederen waren gedund en uitbreiding was noodzakelijk, maar blijkbaar dacht men daarbij niet uitsluitend aan studenten. Op dezelfde vergadering werd besloten Mr. Q. de Flines, die op 15 maart van dat jaar, en Mr. J. A. Paradijs, die op 18 augustus .1795 advocaat te Amsterdam was geworden, uit te nodigen tot het gezelschap toe te treden.

Een week later werd daaraan nog Mr. E. H. Beynon, die op 8 juli als advocaat was ingeschreven, toegevoegd. In tegenstelling tot de beide anderen bedankte deze echter. Op 8 december 1796 kwam Reinhard Carp met het voorstel de juist gepromoveerde Jonas Daniel Meijer te vragen. Voorlopig bleken niet alle leden daarvoor te vinden. Of het verschil in geloof hierbij een rol speelde, of het feit, dat hij bevriend was met Falck en Vollenhoven, leden van het intussen opgerichte Du Choc, kan ik niet zeggen. Carp gaf echter niet op en zo viel op 9 februari 1797 tenslotte toch het besluit om Jonas Daniel Meijer te vragen. Daarmee haalde het gezelschap zijn – zoals later zou blijken – beroemdste lid binnen. Meijer was op zijn 15de jaar gepromoveerd te Leiden en nauwelijks 16 jaar oud op 17 januari 1797 advocaat te Amsterdam geworden. Hij behoorde dan ook tot de jongsten van het gezelschap.

Al die advocaten werden de studenten van het Athenaeum blijkbaar wel wat machtig, want de student d'Engelbronner, die in de bijeenkomst van 7 december 1797, en de student Stratenus, die op 19 april 1798 werden voorgesteld, traden niet toe, maar richtten met een aantal anderen op 26 november 1798 L.S.A.V. op. Dat was juist een half jaar, nadat in de vergadering van Quid Verum was gerapporteerd, 'dat de heer Stratenus zig uit hoofde der geringe kundigheeden, die Z.E. tot nog toe in het vak der rechtsgeleerdheid verkregen had, huiverig bevonden had het lidmaatschap van Quid Verum aan te nemen.'

Een verzoek van de voormalige leden Temminck, die voor korte tijd in Amsterdam vertoefden, om de vergaderingen te mogen bijwonen, werd in december 1796 van de hand gewezen. De 19de eeuwse gewoonte van honoraire leden, die na behoorlijke vervulling van hun taak, het recht hadden de vergaderingen te blijven bezoeken, was toen blijkbaar nog niet ingeburgerd. Pas op 4 januari 1798 werd op voorstel van Carp besloten, 'oude leden, wel te verstaan die om reedens hunne dimissies gevraagd hadden, van nu en altoos cessie te vergunnen.'

De bijeenkomsten veranderden weinig met de nieuwe wet. Misschien werden zij iets vrolijker, daar het maximum van drie op vier flessen wijn werd verhoogd. Net als vroeger werden ze nogal eens uitgesteld en vond dan tegen de vakantie elke week een vergadering plaats. Het disputeren gedurende het eerste uur bleef echter slechts kort gehandhaafd.

Op 22 december 1796 kwam Klinkhamer met het voorstel voortaan naast het dispuutcollege ook een pleitcollege in te stellen. De advocaten de Flines en Paradijs – misschien wel met het oog daarop uitgenodigd om lid te worden – kregen de opdracht daarover rapport uit te brengen. Op 25 januari van het volgend jaar werd hun reglement voor het pleitcollege van 11 artikelen aangenomen. Blijkbaar was het nog niet geheel in orde, want toen J. D. Meijer op 16 februari voor het eerst in de vergadering verscheen, werd hem wel de oude wet voorgelezen, maar nog niet het pleitreglement, omdat men dat nog niet in orde achtte. Pas op 23 februari werd het definitief vastgesteld. Op 9 februari was intussen al voor de eerste maal gepleit en wel in de volgende zaak: 'Ravius ervgenaam ab intestato van Focke Douwes weduwe wijle Claas Jans heeft ter vierschaar deser stad doen dag-

vaarden Cajus zoon en ervgenaam van Maerius.' Om de weg te effenen dienden de twee advocaten Paradijs en de Flines deze eerste maal van eis en antwoord. De andere leden van het gezelschap vonnisten als rechters. De Flines, die antwoord had gepleit, moest de volgende maal een casus opgeven, Paradijs de volgende maal antwoord pleiten. Zo kreeg iedereen zijn beurt.

Blijkbaar viel het pleiten zo in de smaak, dat al spoedig het disputeren geheel werd afgeschaft. Zo bleef het dan ook. Voorstellen van 8 februari 1798 om het pleiten in repleik en dupliek te laten vervallen en van 24 mei 1798 om het vonnis van de rechters, dat op de avond zelf werd gewezen, te wijzigen in een vonnis op de volgende vergadering, waarvoor iedere rechter een gemotiveerd advies moest uitbrengen, werden verworpen.

Een enkele maal waren de opgegeven gevallen ontleend aan het strafrecht, meestal echter aan het civiel recht. Uit de onderwerpen ziet men wel, dat het gezelschap werd gevormd door studenten en nog maar heel jonge advocaten; vele van de opgegeven casus-posities betroffen verleiding, defloratie en verkrachting. Op 7 december 1797 stelde Mr. Paradijs voor om een zaak, welke hij te Haarlem had bepleit, ook hier te bepleiten; besloot men daartoe, dan zou hij alle desbetreffende stukken overleggen. Dit geschiedde en viel blijkbaar alweer zeer in de smaak. Het is niet gemakkelijk om de opgegeven casus-posities stuk voor stuk op hun echtheid te controleren, *maar* zeker is bijvoorbeeld dat de volgende niet gefingeerd was :

'Lieve van Ollefen redacteur van de Nat. Bat. Courant heeft in de Courant van 5 aug. 1797 (zijnde dus 3 dagen voor den 8 aug. waarop het volk van Nederland stemmen zoude over het aanneemen, of verwerpen van een plan van constitutie) geplaatst zekere samenspraak tusschen een clubist en zijn revolutionaire vrouw Kaatje, waarbij die stemgerechtigden, die voorn. plan zouden goedkeuren, gewelddadig bedreigd Wierden en waarbij werd voorgegeeven dat de stemopnemers door de stemgerechtigden zouden genoodzaakt worden de stembiljetten te openen, om alzo de voorstanders te onttrekken en die alsdan den nek te breeken, met bijvoeging dat er moest gestoven worden. Nadat voorn. L.v.O. op aanschrijving van 't Provintiaal Committé van Holland was geapprehendeerd geworden en in 't begin zig zelven, dog bij een tweede verhoor zekere Catharina Hepbeek als schrijfster van voorn. samenspraek had opgegeven, is ook deze in hechtenis genomen, die dan ook bekend heeft voorn. zamenspraak geschreven te hebben met oogmerk om dezelve in de Nat. Bat. Cour. te plaatzen, ten einde daardoor de Oranjeklanten uit de grondvergaderingen te weeren.' De hoofdofficier in de persoon van Carp eiste 'het zwaard over het hoofd en eeuwig bannissement', welke eis na het pleidooi van van Lenep door de rechters, 'naar rijpe deliberatien en gelet hebbende op al waar op te letten stond, regtdoende uit naam van 't loflijk College Quid Verum' werd toegestaan. Of de 47-jarige schrijver, die evenals ook de 34-jarige wollenaaster in *een* ordinair proces gestraft was met drie jaar gevangenis, dit vonnis boven het werkelijke zou hebben verkozen, kan ik niet zeggen. Een casus-positie van Hendrik Smissaert tegen de executeuren van

Willem Pieter de Lannoy over de afgifte van een landgoed, zou ik ook niet voor een fictief geval houden en zo zijn er meer. Wilde men een andere casus-positie bepleiten dan de opgegevene dan mocht men dit doen, mits natuurlijk een boete betalend.

Er waren echter ook onder de leden, die het stopzetten van het disputeren betreuden. Het eerste half jaar van 1798 werd in de vergaderingen voortdurend gepraat over het opnieuw instellen daarvan. Op 3 mei werd een plan van Meijer en van Lennep voor een dispuutcollege aangenomen en op 7 juni werd inderdaad vóór het pleiten weer een thesis verdedigd.

Een voorstel van Carp om in plaats van te disputeren een verhandeling voor te lezen, was op 23 maart 1797 verworpen.

Ik sprak reeds herhaaldelijk over boeten. Hoewel daarover veel in de oorspronkelijke wetten was te vinden, werden die wat dat betreft nog voortdurend aangevuld. Vooral voor de advocaten was het dikwijls moeilijk zich te houden aan alle voorschriften. Mr. van de Stadt wist gedaan te krijgen, dat hij niet voor elke maal van te laat komen werd beboet. Mr. Meijer was minder verstandig en nam geen maatregelen van te voren. Op 29 juni 1797 bleek, dat hij aan boeten de kapitale som van 8 gulden en 2 stuivers schuldig was. De vergadering was bij hem aan huis, maar hij was niet aanwezig, omdat zijn knecht buiten dol was geworden, en men besloot – misschien daardoor zacht gestemd – het bedrag tot 5 gulden en 5 stuivers te verlagen. Ook daartegen protesteerde hij nog, maar hij ontkwam niet aan betaling. De 34 gulden, zes stuivers en 12 penningen in kas waren niet genoeg om een ordentelijke maaltijd aan te richten. Al op 11 mei had dit het onderwerp van bespreking uitgemaakt. Hubert, Klinkhamer en J. Tersteeg bleken toen in het bezit te zijn van 'het restant eener pot van een voorig onder henl. bestaan hebbend collegie', een van de gezelschappen dus waarvan niet eens de naam overgeleverd is – en boden die pot aan. Nog was het niet genoeg om behoorlijk feest te vieren. Voor een nieuw lot in de loterij – het vorige was kennelijk een niet geweest – voelde men ook niet en besloten werd daarom de pot te verdelen. Ieder kreeg $\frac{1}{8}$ of 4 gulden en 5 stuivers.

Carp had ook nog voorgesteld om te combineren met Du Choc, maar met 5 tegen 3 stemmen was dat afgestemd. Het was merkwaardig dat dat voorstel juist van Carp uitging, want nog geen twee maanden eerder was die op het college van professor Cras slaags geraakt met R. A. Arntzenius, een lid van Du Choc. Hubert en Klinkhamer, die daar ook waren, hadden Arntzenius toegestaan visie te nemen van het wetboek van Quid Verum. 'Wat kan het U scheelen, hij mag het immers wel zien', had Hubert, de toenmalige president, tegen Carp gezegd. Carp dacht daar echter anders over, maar moest 'succombeerden onder de physique macht van de anders Arntzenius'. Zo hadden Arntzenius en Cornelis Vollenhoven, een ander lid van Du Choc, niet alleen het wetboek, maar ook o.a. de toespraak, die Carp bij het neerleggen van het praesidium had gehouden, kunnen lezen. Pas nadat Carp zich op zijn beurt meester had gemaakt van een der archieven van Du Choc waren na lange onderhandelingen de wederzijdse archiefstukken gerestitueerd. Of professor Cras bij dit alles aanwezig was?

Carp nam de zaak hoog op en dreigde op de vergadering van 16 maart 1797 uit te zullen treden, wanneer Hubert en Klinkhamer niet ieder met minstens een gulden werden beboet. Uiteindelijk nam hij echter genoegen met een boete van twee zesthalven of 11 stuivers, die beiden moesten betalen.

Een andere zaak, die veel beroering onder de leden veroorzaakte, was de publicatie van de Raad in de *Amsterdamsche Courant* van 22 februari 1798, waarbij de sociëteiten werden gelast zich op te geven bij het *Comité van Algemene Waakzaamheid*. Juist op die dag vergaderde *Quid Verum* en zeer precies werden de pro's en contra's tegen elkaar afgewogen. Besloten werd tenslotte geen kennis te geven, maar de wat angstige advocaat Paradijs en studenten Hubert en Tersteeg legden als protest hun lidmaatschap neer om daar pas aan het slot van de vergadering op terug te komen.

Ik nader het einde. Op 19 april 1798 stelde J. Tersteeg voor het stopzetten van de vergaderingen tijdens de studentenvacaties af te schaffen, daar de meeste leden zo langzamerhand waren gepromoveerd. Hij en Hubert waren inderdaad kort tevoren in Leiden gepromoveerd en op 20 februari en 3 april als advocaat te Amsterdam ingeschreven. Klinkhamer, die al de gehele cursus 1797-1798 in Leiden had doorgebracht, en Carp zouden daar pas in juli promoveren en op 1 augustus in Amsterdam hun intree doen als advocaat. Lodewijk Tersteeg wordt in de latere notulen niet meer genoemd en zo bestond het gezelschap dan ook alleen nog maar uit advocaten. Het is te begrijpen, dat op 24 mei 1798 werd besloten voortaan de vergaderingen te schorsen ten tijde van de grote vakantie van het *Comité van Justitie*. Van zuiver studentengezelschap was *Quid Verum* in twee jaar tijds tot zuiver advocatengezelschap geworden.

De vergadering van 7 juni 1798 is de laatste, waarvan wij horen, maar dat wil niet zeggen, dat het toen nog zeer bloeiende gezelschap niet meer samenkwam, alleen dat het notulenboek vol was. Op die vergadering werd besloten een nieuw boek aan te schaffen en Carp deed een portefeuille cadeau ter berging van de bijlagen. Voor 21 juni werd een nieuwe vergadering uitgeschreven, maar die werd in het nieuwe boek genotuleerd en dat is helaas niet bewaard.

Hoe het verder met de jonge advocaten en *Quid Verum* ging, kan ik niet zeggen. Ik neem aan, dat het in ieder geval nog bestond op 9 juli 1799, de dag waarop Mr. Carolus Asser als advocaat te Amsterdam werd ingeschreven en dat die toen al spoedig lid van het loflijk gezelschap is geworden. Hoe zou anders het notulenboek nu in het bezit van één van zijn nakomelingen zijn? Wie de verdere latere leden waren, kan ik niet zeggen. Wel merkte ik op, dat de honorairen van Du Choc, die advocaat in Amsterdam werden, in de voorgaande jaren geen van allen lid van *Quid Verum* werden. Blijkbaar verloochende zich hun studentenverleden niet. Hetzelfde zal ook het geval zijn geweest met de leden van L.S.A.V.

Het heeft echter geen zin om mij hier in veronderstellingen te gaan verdiepen, want, net als de 18de eeuwse studenten en advocaten, *quid verum sit quaerimus* = wij zoeken wat waar is.

I. H. v. E.

EEN GRAPJE VAN TER GOUW

Johannes Ter Gouw (1814–1894), de bekende historiebenschrijver van onze stad, moet een opgeruimd man zijn geweest. In de vele van zijn hand verschenen werken vindt men talrijke sporen van zijn opgewekt karakter. Over de aardigheden, die hij debiteerde, mogen wij ons dikwijls ergeren. Hij was nu eenmaal een negentiende-eeuwer. Gewaardeerd werd hij in ruime mate. Zorgen aangaande de afzet van zijn geestesproducten heeft hij nimmer gekend.

Toen hij zich zette aan wat zijn chef-d'oeuvre zou worden, de 'Geschiedenis van Amsterdam', was hij zich bewust een ernstig, wetenschappelijk werk te moeten scheppen. Toch kon hij zijn aard niet verloochenen. De populaire toon bleef overheersen, een kleine spotternij, een stil gejuich en enkele schampere opmerkingen meende hij zich nu en dan te mogen veroorloven.

Eén keer is Ter Gouw bepaald jolig geweest. In de stilte van zijn werkvertrek aan de schrijftafel gezeten, besloot hij tot een grapje, dat niet ieder terstond als zodanig zou onderkennen. Hij moet het als een geestigheid hebben beschouwd, bestemd om er heel alleen vreugde aan te beleven. Het publiek zou er wel overheen lezen en wellicht heeft hij zich daarin niet vergist. Wat ik bedoel, is te vinden op bladzijde 85 van het zevende deel. Om het mopje relíef te geven, schrijf ik de gehele passus, waarin het voorkomt, over.

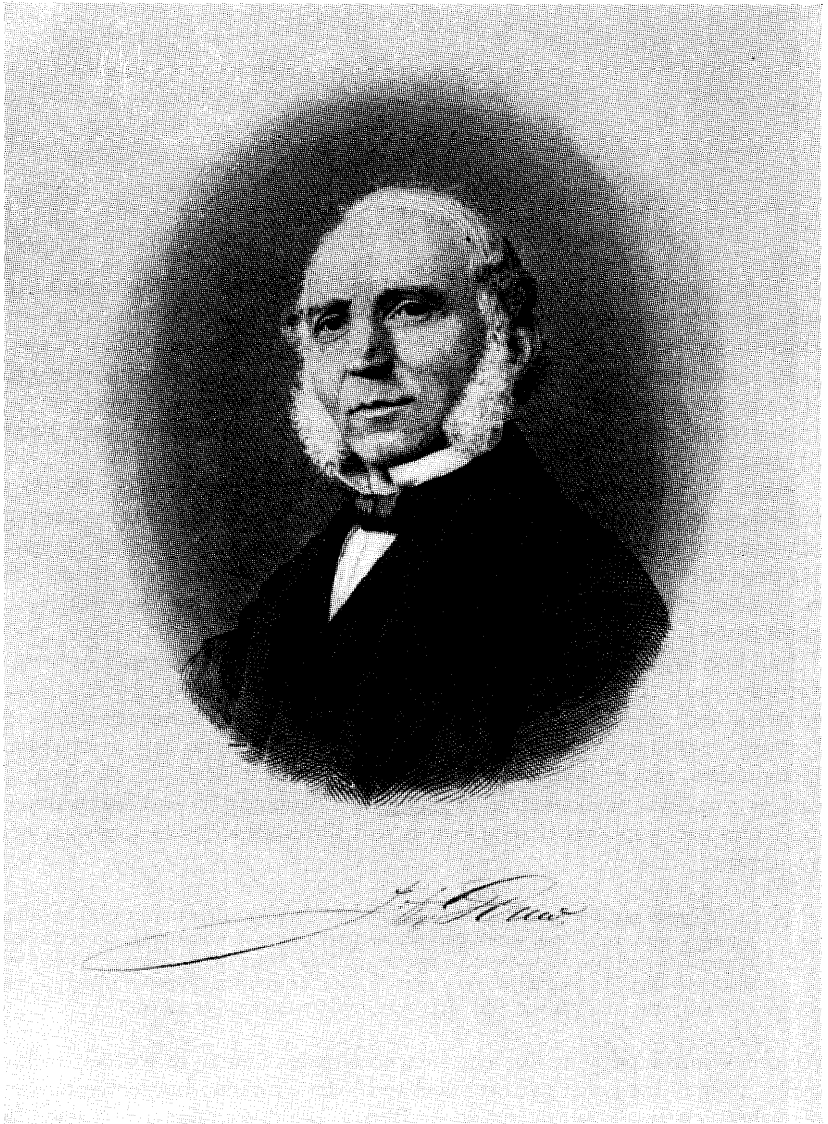
In de eerste raadsvergadering van Maart¹⁾ trad de voorzittende burgemeester met *een nobel idee*²⁾ op. 'Zou 't niet geraden zijn eens eene remonstrantie op te stellen nopens de getrouwheid, die deze goede stad aan Zijne Ma.t. bewezen heeft, om daarop eenige privilegiën te verzoeken?' Zeker vonden de raden dit goed, en er werd besloten, 'dat een yder daer wat soude mogen op dencken.'

Alvorens to the point te komen, dienen een paar dingen te worden rechtgezet. Vergelijking met het origineel leert, dat de eerste burgemeester het plan niet voorlegde aan de zes-en-dertigen. Op de voorafgaande pagina in het desbetreffende register staat: 'Op den derden Marty Anno 1573 hebben myne Heeren die Burgemeestrn communicatie gehouden metten ouden Raeden.'³⁾ Onder de leden van de Oud-Raad zal men in dit geval moeten

¹⁾ 1573.

²⁾ Cursivering van schr. dezes.

³⁾ Resol. Vroedschap 2, fol. 236.

Jobannes ter Gouw. Foto naar een gravure van A. G. Steelink.

(Atlas Gem. Archiefdienst A'dam).

verstaan: allen die burgemeester waren geweest. De fout is groter dan men op het eerste gezicht zou vermoeden, want in de Vroedschap zaten enkele figuren, die onbetrouwbaar werden geacht. Voorts sprak Ter Gouw van goedvinden. In zijn verslag schreef de secretaris alleen maar: 'Ende naer

langhe co(mmun)icatie es geresolveert, dat een yder daer wat soude mogen op dencken.¹⁾

De aandacht wil ik echter vragen voor dat 'nobel idee'. Natuurlijk werd de gecombineerde vergadering voorgezeten door de president van het regerende college. Naar oude conventie, op grond van zijn kennis der lopende zaken, bekleedde de eerste drie maanden van het dienstjaar (februari, maart, april) de burgemeester, die op Vrouwenavond was herkozen, het voorzitterschap. Deze moet dus, na ruggespraak met zijn drie nieuwe ambtgenoten, het voorstel ter tafel hebben gebracht. Hoe heette hij? Jacob Cornelisz. Nobel.²⁾

Tenslotte: de kwaliteit van de grap beoordeelde ieder naar eigen smaak.

J. Z. KANNEGIETER

¹⁾ Ibid., fol. 236 vo, niet zoals Ter Gouw in een noot zei 235 vo.

²⁾ Ter Gouw, Geschiedenis van Amsterdam, dl. VI, blz. 412. Nobel stierf op 28 sept. van hetzelfde jaar, waarschijnlijk aan de pest, want reeds de 30e werd hij in de Nieuwe kerk begraven.

BRUG 50, NU 106

Naar aanleiding van de bijdrage van de heer Kannegieter in de oktoberaflevering wil ik opmerken, dat de op de kaart van Balthasar Florisz. voorkomende brug over de Keizersgracht bij de Westermarkt, dragende nr. 50, werd geamoveerd in 1793. Volgens H. W. Alings in mndbl. Amstelodamum 1953, blz. 127 werd deze brug in 1742 Westerkerksluis genoemd. Het brugnummer 50 ging in 1829 over op de toen gebouwde houten ophaalbrug over de Joden Herengracht bij het Entrepotdok. De in 1895 voor de Raadhuisstraat over de Keizersgracht gebouwde brug kreeg nr. 106, vrijgekomen door het vervallen van de wipbrug in de Elandsgracht over de in 1896 gedempte Oude Looiersloot.

J. H. v. D. H. O.

DE OPGRAVING IN HET HOGE KOOR VAN DE OUDE KERK

Naar wij mogen verwachten zal in de loop van december het archeologisch onderzoek in de Oude Kerk de meest interessante fase bereiken. Thans is nl. de restauratie zover gevorderd, dat het Hoge Koor voor oudheidkundig bodemonderzoek in zijn geheel toegankelijk wordt. In dit kerkgedeelte worden bij dergelijke gelegenheden de verschillende bouwfasen gewoonlijk in het duidelijkst sprekend verband aangetroffen. Daarom leek het Instituut voor Prae- en Protohistorie het juiste oogenblik gekomen de leden van het Genootschap Amstelodamum, onder wier auspiciën het onderzoek wordt verricht, zelf het werk in actie en hopelijk ook enige resultaten *in situ* te laten zien. Er mag echter niet gerekend worden op de aanblik van een werkput die het hele koor beslaat, want met het oog op de kwetsbare conditie van de fundering van de zuilen (die ook tijdens het onderzoek de koorlantaarn zullen moeten blijven dragen!) zal de opgraving helaas in etappes moeten geschieden. Wat men zodoende ónder het maaiveld visueel tekort komt, zullen wij bóven het maaiveld trachten goed te maken met een inleiding aan de hand van lichtbeelden in het Museum Amstelkring en met een rondleiding door de Oude Kerk, waar zeker ook de resultaten van zeven jaren restauratie Uw belangstelling zullen trekken.

Om U enigszins voor te bereiden publiceren wij alvast een excerpt uit de tot op heden getekende opgravingsplattegronden, waarmee U zich straks ook in de kerk gemakkelijker zult kunnen oriënteren. U ziet dat er kwistig gewerkt is met de, in de archeologie gebruikelijke periodentelling, waardoor alleen nog relatieve en geen absolute dateringen worden aangeboden, omdat de gegevens daarvoor nog te incompleet zijn. Gelijk bekend zijn ook de historische bronnen vóór 1400 te schaars om enig houvast te bieden: pas in 1334 is daar voor het eerst sprake van de (oude) kerk en in 1369 wordt door de bisschop van Utrecht toestemming verleend het hoogaltaar af te breken, waaruit men steeds een belangrijke verbouwing heeft willen afleiden.

Wij voor ons menen tot nu toe alleen te mogen zeggen, dat de funderingen die U binnen de verschillende putomtrekken ontsloten ziet uit de XIVe eeuw dateren, behalve misschien de eerste: de Noordmuur van een ten minste 40 m lange dorpskerk met lamenteel in het veen weggezakte contraforten, die mogelijk iets ouder dan 1300 is. Hierbij moeten wij waarschijnlijk denken aan een kerkje zoals dat thans nog in Vreeland staat. Het benoorden de Oude Kerk en onder de Joriskapel teruggevonden wallekje met aangepunte paaltjes en slootje zullen het kerkhof, waarvan op grote

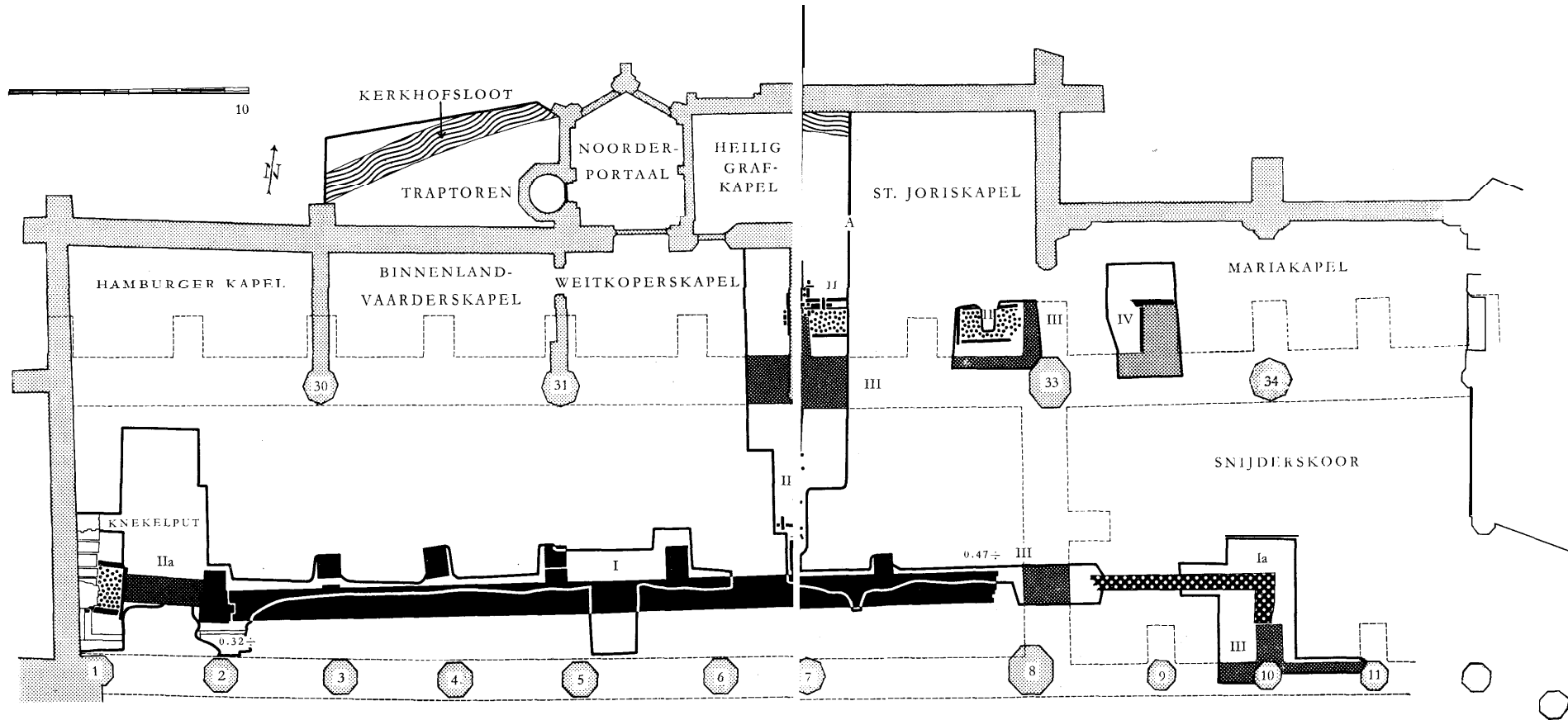
diepte zeer vroege begravingen zijn waargenomen, omsloten hebben, dat naar het verloop te oordelen, bij deze eerste bouwperiode moet hebben behoord. Wat later is dit kerkje vergroot: naar het Westen toe met een toren, want de aanbouw daar (per. IIa) zal aangesloten hebben op de binnen de tegenwoordige toren nog aanwezige oude kern en naar het Noorden toe (naar het Zuiden toe weten wij nog niet!) met een dwarsschip-achtige uitbouw (per. II), die om verschillende redenen nog steeds één van de raadsels van dit onderzoek is.

Hebben wij hier inderdaad de oudste bouwfase ontdekt? Volstrekt bewezen is het nog niet! Mej. Bijtelaar heeft eens verondersteld, dat een nog oudere, waarschijnlijk houten kapel onder het koor verborgen ligt, op enige afstand van de Warmoesstraat dus – de oude Amstedijk –, naar analogie van de situatie in simpele dijknederzettingen gelijk Buiksloot of Nieuwendam, zoals wij ons ook het dorpse begin van de stad Amsterdam voorstellen. Mocht haar vermoeden niet bewaarheid worden, dan nog zal eerst de op het programma staande ontgraving van het middenschip volkomen uitsluitel over de oudste bouwfase kunnen geven.

Hoe het ook zij, na de boven beschreven gebeurtenissen ligt voor ons gevoel in de archeologische vondsten een zekere caesuur, vooral blijkend uit de wijzen van funderen. In de aanvang is deze geheel experimenteel, letterlijk nog zwevend 'op kleef', d.w.z. niet geheid op een illusoire uitloper van het Muiderzand, maar met hoogstens enkele meters lange elzen-stammetjes in het veen. De kerk die hierna gebouwd is – per. III – is echter veel groter van opzet en indrukwekkender van constructie, gefundeerd nu 'op stuit', d.w.z. op de eerste – twaalf meter diepe – resistente zandlaag. Het is de eerste 'hallenkerk' in Noord-Holland – schip en zijbeuken nagenoeg even breed en hoog – en voorbeeld voor de hallenkerken van de andere Zuiderzeesteden in deze provincie.

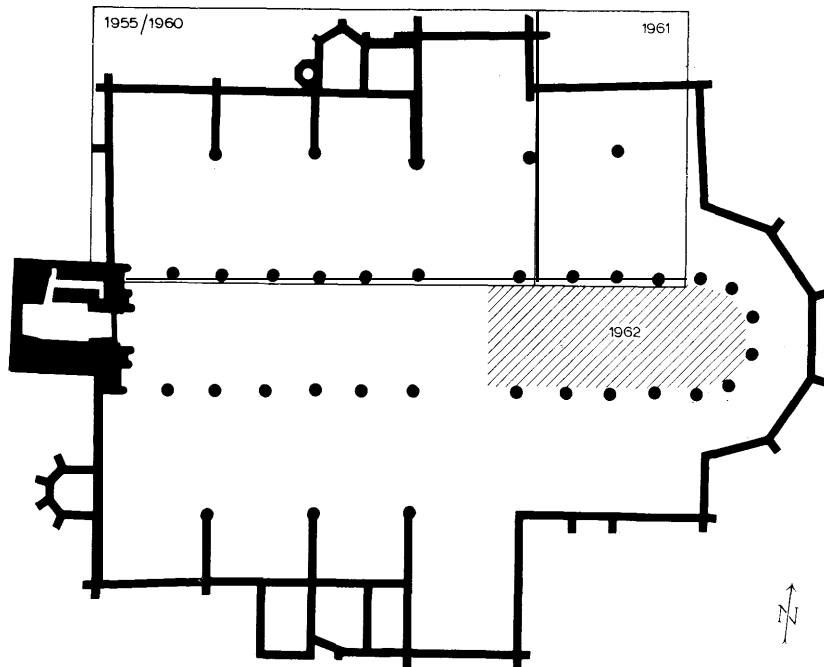
De oorspronkelijke plattegrond van deze kerk is hoogstwaarschijnlijk geen andere – de opgraving in het koor zal het definitief uitwijzen! – dan die van de huidige kerk, maar dan nog zonder kooromgang en zijkapellen. In de muur tussen de Weitkopers- en St. Joriskapel (waaraan het 'Sweelinck-orgeltje' hangt) werd bij de restauratie als bovengrondse getuige onder het pleister nog de oorspronkelijke steunbeer teruggevonden van deze kerk, voor het bestaan waarvan verder alleen de ontgraven funderingen en de eveneens bij de restauratie ontdekte timmermansmerken in de kap het bewijs hebben geleverd.

Sedertdien is de kerk over zijn gehele lengte gegroeid met diverse uitbreidingen in de breedte en verhogingen van schip en koor tot in de tweede helft van de XVIe eeuw. Het jaartal 1560 – thans weer zeer goed leesbaar in de alreeds gerestaureerde kap van het koor – zal bij een blik van de werkput naar boven U er inderdaad op wijzen, dat tot kort voor de Alteratie in 1578 nog met man en macht aan de Oude Kerk is gewerkt, nadat een loterij onder de poorters dit laatste werk had mogelijk gemaakt. De voor deze gelegenheid gemaakte propagandaplaat laat zien hoe St. Nicolaas in vol ornaat aan de hemel verschijnt om de Amsterdammers aan te manen diep in de geldbuidel te tasten.

het noordelijk gedeelte van de Oude Kerk met excerpt van de tot dusver ontgraven funderingsresten (periodes I t.e.m. III) van aan de huidige kerk voorafgaande bouwfasen.

Plattegrond van de Oude Kerk (naar een oude opmeting), met ingetekende opgravingsarealen.

Maar het spreekt van zelf dat wij tijdens de excursie niet in de eerste plaats de aandacht op die latere XVe- en XVIe-eeuwse geschiedenis van de Oude Kerk willen vestigen. De opgraving van het koor vormt voor het Instituut voor Prae- en Protohistorie nl. een welkome aanleiding U in contact te brengen met het onderzoek dat door zijn oprichter, prof. dr. A. E. van Giffen en zijn toenmalige assistent J. D. van der Waals is geëntameerd om langs de weg van intensief oudheidkundig bodemonderzoek meer klaarheid te brengen in de oudste geschiedenis van Amsterdam en Amsteland, waarover de historische speculaties talrijk zijn geweest, maar waarover de historische bronnen zoals oorkondenboeken en grafelijke registers zeer schaars zijn. Bij onze inleiding in het Museum Amstelkring zullen wij daarom ook de archeologische vondsten elders in de binnenstad en in de omgeving ter sprake brengen, omdat zij met deze opgraving ten nauwste samenhangen*.

H. H. VAN REGTEREN ALTENA

* In verband met de restauratie en het oudheidkundig bodemonderzoek is tot op heden de volgende literatuur over de Oude Kerk verschenen:
 Bijtelaar, B. (1954) Het geslacht van Hoppen en de Oude Kerk. *Amstelodamum*, 41e jaargang, pp. 18-22 en 34-39 (Betreft de Weitkoperskapel).
 Bijtelaar, B. (1954) De vloer van de Oude Kerk als historisch document voor de vroegste bouwperiodes. *Amstelodamum*, 41e jaargang, pp. 131-137.
 Bijtelaar, B. (1955) De Binnenlandvaarderskapel van de Oude Kerk. 47e *Jaarboek Amstelodamum*, pp. 17-27.

- Giffen, A. E. van en H. Miedema (1956) Voorlopige mededeling over de opgraving bij en in de Oude Kerk, *Amstelodamum*, 43e jaargang, pp. 68-75.
- Bijtelaar, B. (1957) De Hamburgerkapel in de Oude Kerk. *49e Jaarboek Amstelodamum*, pp. 10-27.
- Janse, H. (1958) De overkapping van de Oude Kerk te Amsterdam. *Bulletin K.N.O.B.*, 6e serie, jaargang 11, afl. 4, pp. 141-178.
- Bijtelaar, B. (1959) Het Sint Joriskoor van de Oude Kerk. *51e Jaarboek Amstelodamum*, pp. 15-37.
- Bijtelaar, B. (1960) De oudste afbeelding van de Oude Kerk. *52e Jaarboek Amstelodamum*, pp. 38-42.
- Altena, H. H. van Regteren (1961) De opgravingen bij en in de Oude Kerk te Amsterdam. *In het Voetspoor van A. E. van Giffen*, pp. 137-145.
- Janse, H. (1961) Weitkopcrskapcl. Noorderpoortaal en Heilig Graf in de Oude Kerk. *53e jaarboek Amstelodamum*, pp. 66-85.
- Bijtelaar, B. (1961) Het complex Weitkopcrskapcl. Noorderpoortaal en Heilig Graf. *53e Jaarboek Amstelodamum*, pp. 85-95.

N.Z. VOORBURGWAL 12 SPUISTRAAT 1

Bij de gedeeltelijke restauratie van de twee percelen N.Z. Voorburgwal 12 en Spuistraat 1 zijn enkele gegevens van de oorspronkelijke bouw te voorschijn gekomen die het mogelijk maakten de reconstructie van deze twee afzonderlijke panden, die nu beneden tot één samengetrokken zijn, op te stellen. Beide panden hebben veel overeenkomst wat de constructie betreft. Ze bevatten ieder een houtskelet uit het eind van de 16e eeuw en zullen waarschijnlijk tegelijkertijd gebouwd zijn. We zullen aan de hand van de bestaande toestand (fig. 1 t/m 6) de gegevens nagaan die tot de reconstructie leidden.

Op de doorsnede fig. 5 en 6 zien we dat het pand in zijn huidige toestand een kelder heeft, nl. aan de zijde van de Voorburgwal. De balklaag van deze kelder is 18e eeuw, evenals de spiltrap waarmee hij verbonden is met de bovenliggende verdiepingen. In de zijgevel werden aan de binnenzijde een buitendeur en drie raamnissen gevonden (zie fig. 1). Aan de buitengevel was dit niet meer te zien, daar het basement van deze muur gepleisterd was. Deze deur en raamopeningen waren origineel en wijzen op een afzonderlijke kelderwoning vóór de verbouwing, bereikbaar dus vanuit het Klimopsteegje.

De beganegrond (fig. 2) toont de volgende gegevens. De spiltrap in de gang is in de 18e eeuw niet alleen door een nieuwe vervangen, maar ook verplaatst. Het originele trapgat bevindt zich in het derde balkvak rechts. De eerste drie balkvakken hebben een grotere balkafstand en zijn daarom voorzien van een tussenbalk. Het tweede balkvak heeft links een raveling voor de schouw en het derde vertoont op de vloer en balken de sporen van 2 bedsteden en 2 kasten. Onder de hoofdbalken werden links de stijlen gevonden en een gedeelte van een gebombeerd korbeel. In de balken de sporen van de nagels van het sleutelstuk en het pengat van het korbeel.

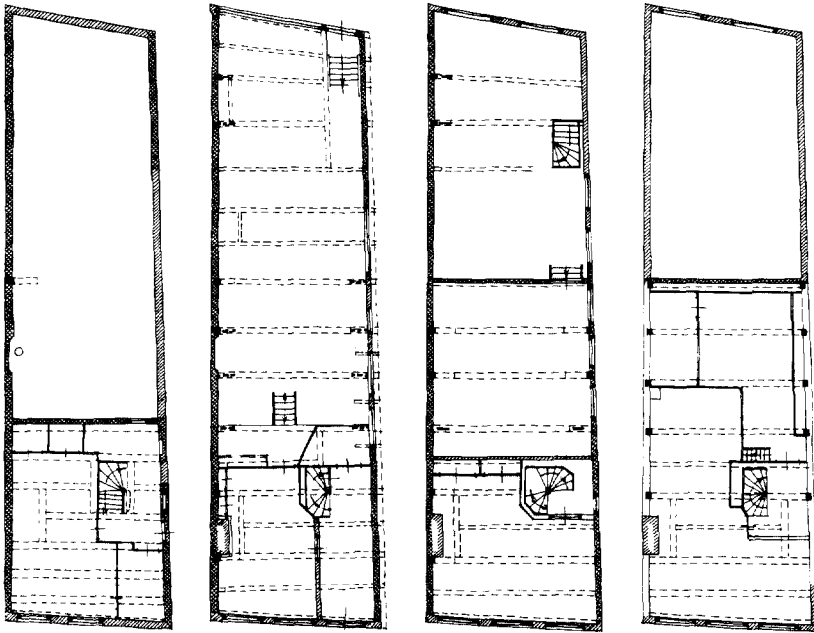

Fig. 1.
Bestaande toestand
kelder.

Fig. 2.
Bestaande toestand
begane grond,

Fig. 3.
Bestaande toestand
le verdieping.

Fig. 4.
Bestaande toestand
zolder.

Tegen het derde balkjuk de sporen van een houten scheidingswand. De drie volgende balkafstanden zijn nagenoeg gelijk en te klein voor een tussenbalk, wat de achterkamer die door deze drie balkvakken bepaald is, veel minder allure zal hebben gegeven als de vóórkamer. In het middenvak links het rookkanaal zonder raveling echter. Door de korte balkafstand en het ontbreken van de tussenbalk is een raveling hier niet noodzakelijk. Het ontbreken ervan duidt er echter wel op dat op deze plaats op de le verdieping geen stookplaats is geweest, omdat er dan geen mogelijkheid was voor het maken van het gewelfje wat voor een stookplaats vereist werd.

Onder de huidige vloer kwamen in dit balkvak de resten van een originele stookplaats te voorschijn compleet met gietijzeren aspot (op 1,25 m onder de huidige vloer). Dit alles wijst op een bewoonbare kelder, welke eveneens vanuit het Klimopsteegje bereikbaar was. De hoogte van deze kelder was gemakkelijk vast te stellen. De 2e stijl (van boven nog voorzien van zijn gebombeerde korbeel) hield 90 cm boven de huidige vloer op. De 3e stijl, nog gedeeltelijk ingemetseld in de oude scheidingsmuur, stond nog op een stukje balk (van de kelderbalklaag) welke aan de onderzijde nog de gaten van een stijl en korbeel bevatte (zonder sleutelstuk echter!). De bovenkant van dit stukje balk was eveneens 90 cm boven de vloer. Dit gegeven was belangrijk, want hieruit blijkt dat het houtskelet in de kelder doorliep (eenvoudiger en zonder sleutelstuk). Het feit dat een houtskelet in de kelder

doorloopt hebben we tot nu toe slechts een paar maal kunnen constateren. De balk, die de overkragende muur van de 1e verdieping opvangt, rust op de uitstekende koppen van het houtskelet. Een eigenaardigheid hierbij was nog dat in het trapgat en in het 1e en 2e vak van de achterkamer korte tussenbalkjes mede deze balk ondersteunden. Deze balkjes zijn secundair verwerkt. Aan de sponningen te zien zijn het de resten van de kruiskozijnen die tussen de stijlen in, deze kamer verlicht zullen hebben. Op de middenstijlen van deze kruiskozijnen zullen consoles gezeten hebben die de balk ondersteunden. Bij het wegnemen van deze kozijnen heeft men de korte tussenbalkjes aangebracht.

Het perceel Spuistraat 1 heeft op de beganegrond nog slechts 2 oude balken nl. één op 2,1 m van de voorgevel af en een op 1,25 daaruit. Beiden vertonen sporen van een houtskelet en hebben een latere schoorsteenraveling. Het latere trapgat heeft alle gegevens aan de zijgevel verwijderd. De andere balken zijn 18e eeuw. In het 6e balkvak zit nu een schoorsteenraveling, wat ook de plaats van de originele schoorsteen zal zijn.

De 1e verdieping (fig. 3) heeft aan de zijde van de N.Z. Voorburgwal een omtimmerde balklaag. Onder de 1e en 2e hoofdbalk zijn de stijlen van het hoofdskelet gevonden. In de achterkamer bevatten de 2e en 3e balk de resten van het skelet. Links de stijl met sporen van sleutelstuk en korbeel en rechts de stijl met sleutelstuk. Tussen de 2e en 3e balk is een latere stookplaats met latere raveling. Vóór zal deze verdieping een originele stookplaats gehad hebben, daar de raveling beneden deze mogelijkheid wel biedt. Aan de zijde van de Spuistraat vertonen alleen de eerste 2 balken de resten van het houtskelet. Het gevonden sleutelstuk is veel eenvoudiger dan van het andere perceel. Vóór geen stookplaats, achter wel. Dit dus precies omgekeerd als in het andere pand. Hieruit blijkt dat de plaats van de schouw op de verdieping niet zo vast in de indeling zit als op de beganegrond. Persoonlijke voorkeur en ligging der kamers zullen mede van invloed zijn geweest. Het derde balkje was ook origineel en diende als strijk-balkje. De scheiding tussen vóór- en achterkamer is hierdoor dus bepaald.

Deze scheiding zal zich door het hele pand hebben doorgezet. Op de beganegrond betekent dit een groot onverwarmd voorhuis en een kleine verwarmbare achterkamer. Dit type komt in de 16e eeuw algemeen voor. De zolderverdieping (zie fig. 4) heeft aan de zijde van de Voorburgwal een verhoging die in de 18e eeuw gelijk met de nieuwe gevel aangebracht is. Op 4 m. staat het eerste spant. De afstand tot het volgende spant is 1,87 m, wat correspondeert met het trapgat. De andere afstanden zijn ongeveer 1,30 m. Op het derde spant de sporen van een houten schot. Een scheiding dus op dezelfde plaats als beneden. Dat deze scheiding in voor- en achterruimte al tijdens de bouw gerealiseerd is en als uitgangspunt genomen is, bewijst de nummering van de kapsantten die op deze scheiding begint.

Deze typische manier van nummeren, die dus op de zo belangrijke scheiding van vóór- en achterkamer begint, heb ik in Amsterdam al meerdere malen kunnen constateren.

Bij het perceel Spuistraat 1 heeft men, toen de 19e eeuwse gevel aangebracht werd, de zolderverdieping verhoogd en van een nieuwe kap

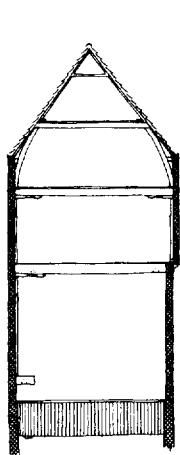

Fig. 5.
Bestaande toestand
dwars doorsnede.

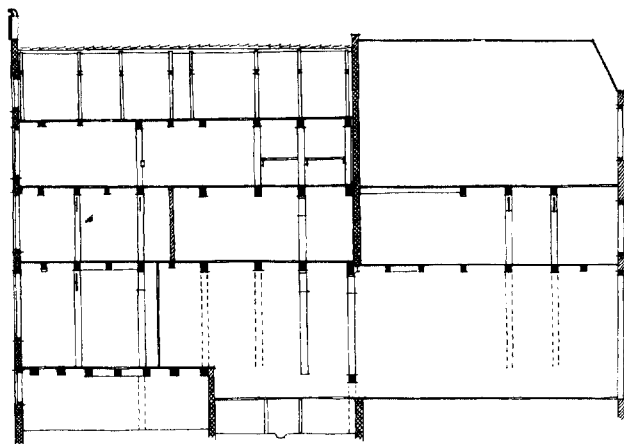

Fig. 6.
Bestaande toestand lang doorsnede.

voorzien. Aan de hand van voorgaande gegevens zullen we nu de reconstructie bekijken.

Fig. 7 toont het sousterrain. Aan de Voorburgwal een bewoonbare kelder met stookplaats. De toegangsdeur in het Klimopsteegje. Daarachter nog een bewoonbare kelder met stookplaats eveneens toegankelijk vanuit het steegje. Aan de zijde van de Spuistraat één grote bewoonbare kelder ingedeeld in een groot voorhuis (winkel of bedrijfsruimte) en een kleine achterkamer met stookplaats. De toegang zal waarschijnlijk door het voorhuis, dus van de Spuistraat uit geweest zijn. De beganegrond (fig. 8) laat een voorhuis zien met rechts achter de trap. De zijkamer met stookplaats en bedstede neemt een ruime plaats in, zodat we hier al bijna van het gangtype kunnen spreken. De aanwezigheid van de bedstede rechtvaardigt de stookplaats en deze weer de zijkamer.

Vanuit het voorhuis kon men rechts van de trap in de achterkamer komen. In het midden van deze kamer links de schouw. Er was één bedstede en één kast. Het perceel Spuistraat 1 heeft op de beganegrond een groot onverwarmd voorhuis gehad met daarachter een kleine kamer met de stookplaats. De trap zal in het voorhuis tegen de scheidingswand gezeten hebben. De eerste verdieping (fig. 9) vertoont aan de Voorburgwal een kamer met stookplaats en bedstede. De achterkamer heeft geen stookplaats. Aan de Spuistraat een voorkamer zonder en een kleine achterkamer met stookplaats. De zolderverdieping (fig. 10) heeft aan de N.Z. Voorburgwal eveneens een scheiding in vóór en achter. Aan de constructie en detaillering te oordelen is de bouwdatum van deze beide panden te stellen in het laatste kwart van de 16e eeuw.

We zullen deze reconstructie toetsen aan de gegevens die Dr. Jansen in het Gemeente Archief gevonden heeft. De gegevens van het perceel

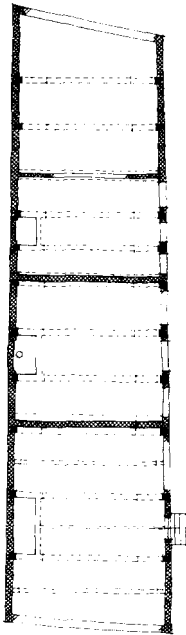

Fig. 7.
Reconstructie
kelder plattegrond.

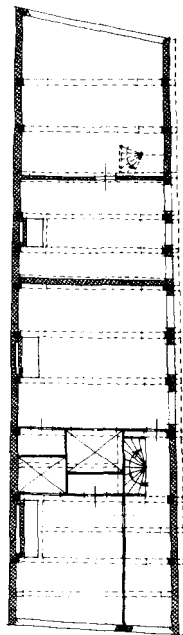

Fig. 8.
Reconstructie
begane grond.

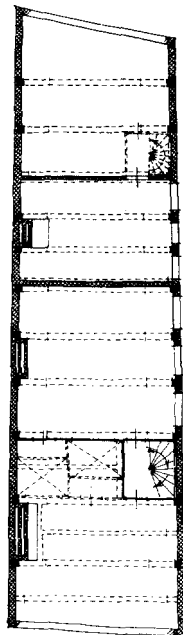

Fig. 9.
Reconstructie
1e verdieping

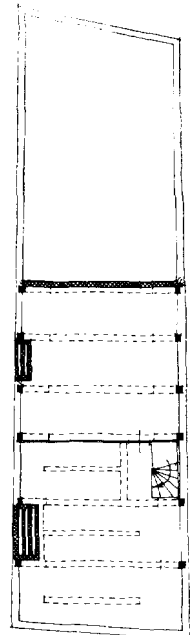

Fig. 10.
Reconstructie
zolder.

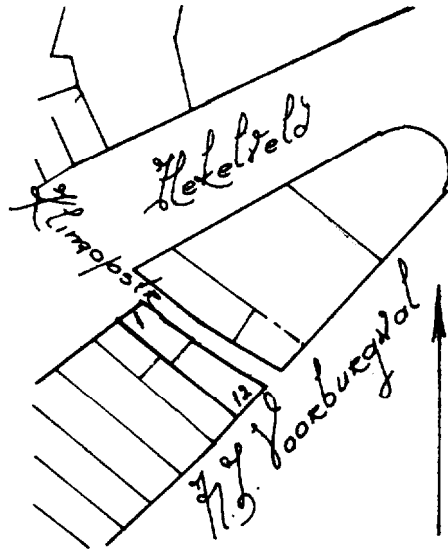
N.Z. Voorburgwal gaan niet verder terug dan 1623. Op 25 januari 1623 werd het huis bij een executoriale verkoping voor een som van *f* 5200,— gekocht door Balthus Claeszn. vlascooper (R.A. 2165, fol. 48 dd. 2 december 1624).

De beschrijving van het huis bij deze verkoping luidde: 'een huys ende erve, staende op de N.Z. Westervoorburchwal omtrent de Armsbrugge met twee woningen daeronder gelegen, uijtgaende int Climopsteechgen, daer lendenen van zijn Cornelis Dirxzn. waterscheepsman aan de zuijtzijde ende het Climopsteechgen aan de noortzijde, streckende voor van de straat tot achter aent huys van Mary Gerritsdochter, toebehoort hebbende de weduwe van Pieter Gerrits'.

Er is dus duidelijk sprake van een perceel met 2 kelderwoningen die de ingang hadden vanuit het Klimopsteegje. De verdere verkopenen grijpen allemaal terug op deze brief, zodat die dus niets nieuws leren omtrent het huis zelf. In 1735 was het eigendom geworden van Salomon Bosch, wiens zoon Hendrik Bosch in 1753 zijn bezit vergrootte door het perceel Spuistraat 1 er bij te kopen voor *f* 1220,— (Kwijtsch. 5 X, fol. 57 v dd. 30 mei 1753).

Over het perceel Spuistraat 1 is gevonden dat Jan Jacobsz. Schipper op 3 november 1581 optrad als koper van 'een huys en erve gestaen in de Climopstege over het Hemelrijck enz.'. In 1605 op 29 april wordt het

Fig. 11.
situatie schaal 1 : 1000.

perceel door Cornelis van Teylingen verkocht aan Mary Gerrits, weduwe van Gerrit Janszn, varendman (Kwijtsch. 26. fol. 92 v.).

Het volgende wat over het huis gevonden is, is de kwijtschelding van 22 december 1626 (Kw. C. fol. 66 v). Rem Janszn. haringcooper en zijn zwager Jan Hermansz. als man en voogd van Hubertgen Jansdochter verkochten aan hun broeder en zwager Jacob Janszn. Patacka, twee derde parten van het huis. Het resterende derde part was al eigendom van de koper. Het kan dus moeilijk anders, of deze drie partijen hadden het huis geërfd van hun vader. De beschrijving van het pand bij deze verkoping luidde: 'twee derde parten van een huys en erven staende op de hoek van Climopsteek op de N.S.Achterburgwal', maar verwees verder naar de hiervoor aangehaalde kwijtschelding uit 1605.

Het huis is tengevolge van deze erflating eigendom geworden van Rem Janszn. De afstammelingen van deze Rem Janszn. hebben het op 22 januari 1753 in publieke veiling gebracht waar het zoals reeds medegedeeld is gekocht werd door Hendrick Bosch. Na de dood van Hendrick Bosch hebben de executeurs de beide panden in 1780 op 24 januari in publieke veiling gebracht. Beide werden gekocht door Antony Wildeboer, het huis aan de Voorburgwal voor *f* 6500,— en het andere voor *f* 2875,—. (Kwijtsch. 7 A fol. 325 en 325v).

Deze Antony Wildeboer heeft blijkens het kohier van 1806 het huis aan de Voorburgwal zelf bewoond, de kelder was verhuurd. Dit moet de kelder onder de achterkamer geweest zijn daar de vóorkelder toen reeds bij de woonverdieping was getrokken. Het huis aan de Achterburgwal was in 1806 verhuurd aan Willem Steenman voor een bedrag van *f* 120,— per jaar. Een kamer en de kelder waren afzonderlijk verhuurd.

H. ZANTKUYL

(Tekeningen W. de Laaf)

DEVENTER KOEK TE AMSTERDAM

Al in de Middeleeuwen had de Deventer koek een grote reputatie en het is dan ook niet te verwonderen, dat de nabootsing daarvan hier werd aangemoedigd, zoals blijkt uit de koekkeuren van 15 februari en 30 maart 1503. Graag bevoordeelde men immers de eigen bakkers.

Maar de echte Deventer koek was niet uit de stad te weren en werd heel veel ingevoerd. Wel werd perk en paal aan de verkoop gesteld. Zo werd in 1648 bepaald, dat de Deventer- en Kamper koek alleen op de beschuitmarkt mocht worden verkocht behalve dan op de vrije week- en jaarmarkten. Toch vreesde men ontduiking van de excijns en daarom werd in 1659 de gezworen stadskoekteller ook belast met het tellen van de ingevoerde Deventerkoeken. Ruim twintig jaar later werd het nog beter geregeld: Op 25 januari 1681 besloten burgemeesters en oud-burgemeesters op rekwisitie van de impostmeesters van het gemaal en overliden van bakkers en koekebakkers een officiële teller van de Deventer koek aan te stellen, die de koeken, voordat ze uit de schepen werden gelost, moest tellen. Bij de aanvaarding van zijn ambt moest hij een eed afleggen, die precies in het edenboek staat opgetekend.

De eerste teller was Adriaan Jacobsz Verhoeven, in 1684 werd het Philippus Klad, die op 4 juli 1712 werd begraven op het Leidse Kerkhof, komend uit de Nieuwstraat in de Hardebollengang. Zijn opvolger was Hendrik Wipper, die tot zijn dood, op 4 mei 1740, dit ambt bekleedde en tenslotte was het Rijnier Kerkhof, die de Deventer koeken in de schepen zou tellen. Op 13 januari 1761 werd hij in de Nieuwezijds Kapel ter aarde besteld, komende uit de Looiersstraat bij de Noorderstraat. Daarna werd geen teller meer aangesteld. Ik hoef de Amsterdammers, die de beroemde Deventer koek nog dagelijks in hun stad zien, niet te vertellen, dat dat niet was, omdat er in de laatste 200 jaar geen Deventer koek meer in Amsterdam is gegeten. Het zat er waarschijnlijk in, dat de tellers in ieder geval de drie laatstgenoemde — tevens knecht van het bakkersgilde waren; de eerstgenoemde, Verhoeven, had afwisselend rapen en Deventer koek geteld en had blijkbaar niets met het bakkersgilde te maken gehad. Vandaar dat de officiële aanstelling in deze nevenfunctie tenslotte overbodig zal zijn geacht.

Tenslotte nog één merkwaardigheid: de bekende schout en burgemeester van vlak voor de Reformatie, Pieter Pietersz (Ruysch), heette wegens zijn lengte in de volksmond Deventer koek.

1. H. v. E.

DE TABAKSDOOS VAN HENDRIK REESSE

In 1908 publiceerde Jan Jacob Reesse zijn omvangrijk werk: 'De suikerhandel van Amsterdam van het begin der 17de eeuw tot 1813, een bijdrage tot de handelsgeschiedenis des vaderlands, hoofdzakelijk uit de archieven verzameld en samengesteld.' Op 27 september 1853 op de Rozengracht te Amsterdam geboren als zoon van de suikerraffinadeur Johannes Casparus Reesse en Maria Anna Carp, die daar tot 1867 bij de fabriek bleven wonen, en later zelf directeur van de Noord-Nederlandsche Beetwortelsuikerfabriek te Vierverlaten, was Jan Jacob Reesse bij uitstek deskundig en geschikt om over het bedrijf van zijn voorvaderen te schrijven. Op 9 oktober 1910 kwam hij door een ongeval om het leven en het vervolg op zijn werk, dat reeds grotendeels gereed was, werd door een ander uitgegeven.

Jan Jacobs vader was op zijn beurt ook weer de zoon van een suikerraffinadeur en wel van Johan Christoph Reesse. Die was in Schötmar in Lippe Detmold geboren en op 28-jarige leeftijd in 1815 te Amsterdam getrouwd met de 19-jarige Catharina Astro. Zij hadden zich gevestigd bij de suikerraffinaderij Suriname op de Rozengracht, welke later door hun zoon zou worden voortgezet.

Al eerder echter had zich een Reesse in de suikerhandel van Amsterdam bewogen. Dat was Hendrik Reesse, waarschijnlijk de oudoom van Johan Christoph. Net als deze neef was hij geboren in Schötmar en wel omstreeks 1728. Van 1762 tot 1770 had hij tezamen met Carel Muller de raffinaderij het Groenewoud op de Prinsengracht bij de Looiersstraat in huur, van 1771 tot 1779 alleen. Op 28 april 1780 kocht hij voor *f* 47400,— een woonhuis met de erachter gelegen suikerraffinaderij het Suyckerriet op de Keizersgracht bij de Berenstraat, een raffinaderij die al uit de eerste helft van de 17de eeuw stamde. Hij betrok het woonhuis, thans no. 296. Op 16 juli 1794 kocht hij ook de twee huizen daarnaast, die hadden behoord aan de Doopsgezinde familie de Vogel, voor een som van *f* 42400,—. Hij zelf vestigde zich toen op no. 292, terwijl hij 294 verhuurde en 296 voortaan bewoond zou worden door Jan Frederik Coenraad Groenemeyer, die de suikerraffinaderij leidde en ook al uit Lippe afkomstig was. Toen Hendrik Reesse op 4 augustus 1812 stierf, waren er uit zijn huwelijk van 1768 met Susanna Catharina Homoet geen kinderen meer in leven. Zijn reeds genoemde neef Johan Christoph woonde toen echter bij hem in huis.

Uit de laatste jaren voor de dood van Hendrik Reesse moet de tabaksdoo, waarop de huizen op de Keizersgracht afgebeeld zijn, dateren. Men ziet er de helft van no. 284 en dan 286 tot 298. In 292 woonde Reesse en in 296 was de suikerraffinaderij. De naam staat boven de benedendeur, die toegang gaf tot het achterhuis, waar deze werd gedreven. Voor het huis ziet men aan de wallekant een hele bedrijvigheid, een voortvloeisel van de suikerraffinaderij. De toppen van de gevels van no. 290 en 298, in het grachtenboek van Caspar Philips nog van omstreeks 1700 en uit de 17de eeuw, zijn vervangen door rechte kroonlijsten.

De tabaksdoos.

Eig. Mr. J. L. Heldring te Leidschendam.

De tabaksdoos kwam aan Johan Christoph, later aan diens zoon en nog later aan de kleinzoon, die er een gedeelte van liet natekenen voor zijn boek. Van de vier zusters van deze laatste, Mimi, Cateau, Hans, Bets, Margo – de namen werden in de familie als een Sinterklaasversje uitgesproken – was er slechts één getrouwd en ook kinderloos. Zo kwam de doos na hun dood aan een neef, Ir. J. J. van den Broek, wiens grootmoeder zowel als overgrootmoeder een Carp was geweest. Ook kreeg deze het mooie portret, dat Francesco Tozelli, een in Amsterdam gevestigde Italiaanse portretschilder had gemaakt en dat vermoedelijk Anna Maria Carp, de vrouw van Johannes Casparus Reesse, voorstelt. Net als de tabaksdoos is het een aardige herinnering aan deze oude uitgestorven Amsterdamse suikerbakersfamilie.

1. H. v. E

VAN DE BOEKENTAFEL

HET UITLEENBOEKJE VAN VOSSIUS. INLEIDING VAN DR. C. S. M. RADEMAKER SS.CC. TOELICHTING DOOR DR. P. TUYNMAN. 1962 N.V. NOORD-HOLLANDSCHE UITGEVERSMATSCHAPPIJ AMSTERDAM. In het oktobernummer kon men lezen, dat

binnenkort het hier genoemde boekje het licht zou zien. Het ligt hier thans voor mij en blijkt, zoals ik reeds dacht, inderdaad een alleraardigste bijdrage te zijn voor de kennis van het geletterd Amsterdam van het midden der 17de eeuw. De heer Rad-

maker gaf een kort overzicht van het leven en werken van Vossius, de heer Tuynman een toelichting bij de reproducties. Want het gehele boekje van 40 pagina's van oblong formaat, waarin Vossius tussen 1644 en 1649 optekende welke boeken en aan wie hij ze uitleende, is in foto's weergegeven. Dat is bijzonder verheugend, want men kan nu steeds naar de oorspronkelijke tekst teruggrijpen. Het waren slechts korte krabbels, die Vossius haastig neerschreef. De oplossing van vele daarvan was dan ook verre van eenvoudig en een enkel maal werd die niet gevonden. Professor Hellinga ontdekte het boekje onder de papieren van Vossius en besloot er een practicum in de filologie aan te wijden. Oneindig vele uren zijn dan ook aan de verklaring van de tekst besteed. Gelukkig beschikte men voor het thuisbrengen van de 125 uiterst summier aangegeven titels over de catalogus van Vossius' bibliotheek. Toch moest nog veel detective-werk worden verricht.

De spectaculairste uitleening, namelijk van werken aan Vondel, leverde niet veel moeilijkheden op. Maar er zijn ook onbekende grootheden bij en in enkele gevallen slaagde men er niet in de lener te identificeren. Ik geef hier een voorbeeld en wel van pag. 28. Daar leest men 'Cromhoutius e regione habitans de paradiso cum adjunctis', of letterlijk vertaald: Cromhout recht tegenover (mij) wonende over het paradijs met toevoegingen. Het boek werd uit de catalogus opgespoord. Bedoeld moet zijn een Antwerpse druk van 1569 van Moses Bar Cepha's *De paradiso commentarius*. Meer moeilijkheden gaf de opsporing van de lener.

Vossius en Barlaeus werden in 1631 bij hun komst in Amsterdam ondergebracht in huizen in de Spinhuissteeg en daar woonde toen ook de rijke Rooms-Katholieke Hendrik Cromhout. De notitie is niet in het boekje geschreven, maar op een losse snippet papier en erin geplakt. Volkomen ondenkbaar is het dus niet, dat Vossius direct bij zijn komst aan zijn overbuurman Cromhout dit boek uitleende en het er jarenlang rustig liet. Hendrik Cromhout woonde daar bij zijn dood in 1658 nog. Waarschijnlijk is het echter niet.

Met ingang van mei 1632 huurde de stad van de regenten van de gasthuizen voor Vossius en Barlaeus de aan elkaar grenzende huizen 19 en 20 op de Oudezijds Achterburgwal voor *f*750,— en *f*700,— per jaar. Daar zouden de professoren tot

hun overlijden toe blijven wonen. Voortaan waren de bewoners van de westzijde van de Achterburgwal hun overburen. Kunnen wij echter alle huurders van het gasthuis precies nagaan, voor huurders van particuliere huiseigenaren is dat niet het geval. Ik kan dan ook niet zeggen, of daar een Cromhout woonde; in ieder geval was er geen huiseigenaar van die naam.

Jacob Cromhout, een zoon van de bovengenoemde Hendrik, trouwde in 1635 en vestigde zich, zoals de begraafinschrijving van zijn eerste kind in de Oude Kerk van 4 juli 1636 aantoonde, al direct in het nieuwe gedeelte van de stad en wel op de Herengracht. Tot tweemaal toe wordt zijn naam in de kerkeradsprotocollen genoemd in verband met Rooms-Katholieke schuilkerken op de Herengracht en in 1660 liet hij daar bouwen door Vingboons. Het was dus waarschijnlijk niet Jacob Cromhout, die meer over het paradijs wilde weten. Verdere mannelijke leden van dit geslacht zijn er in die tijd niet. Wel was er een andere familie Cromhout, die op het Water woonde, waarvan de getrouwde kinderen zich weer elders zullen hebben gevestigd. Er is echter niet de minste aanwijzing, dat een van hen tegenover Vossius woonde. Dus heeft men als lener Hendrik Cromhout, voorzien van een vraagteken, opgegeven.

Dit alles alleen als een voorbeeld, hoe moeilijk het was te werken met het geboden materiaal. Niet slechts Amsterdammers, ook landgenoten van elders en vreemdelingen leenden boeken bij Vossius, wiens bibliotheek min of meer als universiteitsbibliotheek fungeerde. In de bibliotheek bovenin de even verderop gelegen Agnietenkapel lagen de boeken aan kettingen en werd niets uitgeleend.

Vrijwel al die boeken en leners zijn opgespoord en het resultaat ervan kan men nog een tiental dagen lang zien op de zeer gevarieerde tentoonstelling, die met het uitleenboekje als middelpunt is ingericht in het antiquariaat Pfann in de Oudemanspoort. Dat is wel een zeer geëigende plaats voor deze tentoonstelling, want slechts op enkele meters afstand daarvan bevond zich het woonhuis van Vossius. Woonde die op no. 19, dit was het nummer 15 van hetzelfde rijtje gasthuishuizen. Daar woonde in Vossius' tijd een metselaar, want pas later in de 17de eeuw zou de Oudemanspoort zijn eerste boekverkopers krijgen.

1. H. V. E.

268 JAAR AMSTERDAMS FAMILIELEVEN.
AMSTLEVEN AMSTERDAMSE MAATSCHAPPIJ
VAN LEVENSVZERKERING N.V.

Ter gelegenheid van de restauratie en in-gebruikneming van de percelen Keizersgracht 557-567 door Amstleven verscheen het bovengenoemde boekje met tekst van L. C. Schade van Westrum en veel illustraties. Het belangrijkste van de huizen was no. 567, zelfs een curiosum in de geschiedenis van de Amsterdamse woonhuizen. Sedert het jaar van voltooiing, 1672, tot 1941 toe, dus bijna 270 jaar lang, is het nooit verkocht, maar steeds vererfd. Eigendomspapieren zijn er dan ook niet veel. Een aardige geschiedenis van de bewoners-eigenaren van Gheel, Hooft en Backer was wel te vertellen, daar de archieven van deze families bewaard bleven en latere generaties herhaalde malen met publicaties kwamen.

1. H. v. E.

K E E S SCHERER EN EDUARD HOORNIK.
24 UUR AMSTERDAM. 24 HOURS AMSTER-
DAM. 2E DRUK. HET WERELDVENSTER -
BAARN NEDERLAND.

Boeken als deze plegen geen jaartal te dragen, maar uit een vroegere aankondiging in ons maandblad blijkt, dat de eerste druk in 1957 verscheen. Het is niet verwonderlijk, dat die druk werd uitverkocht. De foto's van Kees Scherer van het dagelijks leven in oud en nieuw Amsterdam met al zijn facetten zijn bijzonder sprekend. Ook is het te begrijpen, dat men ditmaal de tekst, bestaande in eigen woorden van Eduard Hoornik en aanhalingen van vcrzen, citaten en titels van andere schrijvers, niet alleen in het Nederlands maar tevens in vertaling heeft gegeven. Ook later zal dit boek, dat een alleraardigste momentopname van het leven in onze stad geeft, zijn waarde niet verliezen.

1. H. v. E.

Mededelingen van het bestuur

EXCURSIE NAAR DE OUDE KERK

De leden worden zaterdagmiddag 15 december 1962 in de gelegenheid gesteld tot een bezoek aan de Oude Kerk, waarbij vooral aandacht zal worden besteed aan het oudheidkundig bodemonderzoek ter plaatse. Samenkomst te twee uur in Museum Amstelkring (0.2. Voorburgwal 40), waar de heer H. H. van Regteren Altena, conservator bij het Instituut voor Prae- en Protohistorie der Universiteit van Amsterdam, een korte causerie ter inleiding zal houden.

Belangstellenden gelieven zich vóór 24 november a.s. *uitsluitend schriftelijk* op te geven - onder vermelding van het al dan niet medenemen van een introductie - aan de heer L. C. Schade van Westrum, Johannes Verhulststraat 124, Amsterdam (Z.). Voor deze excursie wordengeen *deelnemerskaarten* toegezonden.

ADRESSEN

Genootschap Amstelodamum: secretaris L. C. Schade van Westrum, Johannes Verhulststraat 124 boven, Amsterdam Z. (tel. 714721), penningmeester Andr. van der Laan, contributie leden minimum f 12,—, donateurs f 15,— (gem. giro A 65, postgiro 52391 ten name van het genootschap Amstelodamum), redactrice maandblad mej. dr. I. H. van Eeghen, Prinsengracht 556, Amsterdam C. Uitgaven van het Genootschap, verkrijgbaar door tussenkomst van J. F. M. den Boer, Prinsengracht 844''', Amsterdam C., tevens aldaar ledenadministratie.

AMSTELODAMUM

MAANDBLAD VOOR DE KENNIS VAN

ORGAAN VAN HET
GENOOTSCHAP AMSTELODAMUM

49^e JAARGANG DECEMBER 1962

AMSTELODAMUM

Maandblad voor de kennis van Amsterdam
Orgaan van het Genootschap Amstelodamum

49e JAARGANG

DECEMBER 1962

HONSDOLHEID IN HET 18DE-EEUWSE AMSTERDAM

Sinds midden oktober is de honsdolheid een vaak terugkerend onderwerp van gesprek. Al gebeuren er geen verdere drama's meer, dan zullen alleen al de droevige aangeliende en genuilkorfde honden en de borden bij de uitvalswegen van Amsterdam voorlopig de aandacht daarop blijven vestigen.

De merkwaardigste mededeling, die ik in de afgelopen weken over de honsdolheid in vroeger tijden te horen kreeg, kwam van een overigens zeer verstandig persoon. Tot mijn verbazing hoorde ik hem vertellen dat in de 18de eeuw in Amsterdam kinderen, die besmet waren met honsdolheid, werden gesmoord of wel verstikt. Desgevraagd wist hij direct een bron te geven: de kroniekschrijver Bicker Raye.

De gedrukte uitgaaf van diens kroniek, die zoals te begrijpen meestal wordt geciteerd, is geheel herschreven en naverteld en daarom weinig betrouwbaar. Ik had dan ook het vermoeden, dat de tekst in het origineel iets geheel anders zou vertellen. Maar neen! De passage luidt als volgt: '30 mei 1751 is met permissie van de regering deser stadt op de Haarelemerdijk een kindt dat van een dollen hondt gebeete was, en daardoor na getuygen van veele doctoren ongeneeselijk dol was geworden, gesmoort.'

Nog driemaal komt bij Bicker Raye een vermelding van honsdolheid voor. Ik neem deze ook precies over. Houdt men de gedrukte tekst erbij, dan zal men zien hoe gezellig, maar ook onjuist soms het verhaal door de uitgever wordt opgesmukt, bijvoorbeeld door de mededeling, dat de kastemaker enkele dagen na het bijten dol werd.

'11 febr. 1750 is Mons. Bouer, kastemakersbaas, woonende op de Waal, van sijn ijge klijne huyshontje, dat sonder dat men 't merkte dol was geworde gebeete, daarvan meede dol geworde, en elendig gestorven, sijnde ijndelijk doot gelaaten. Sijn suster meent men dat ook gebeete was als ook nog meer mensen, dog sijn tot nog toe wel.'

'15 aug. 1765 een kruyer en een kint op de Nieuwendijk, sijn bijde, rasant dol, gestorven door het beyte van een dolle hondt, de Edl.ab. Heeren van de Regeering hebben al het beddegoed, kleere en wolle dat in huys was laate

taxseeren en de waarde daarvan aan de naaste vrinde betaelt, en alle dat goet op de Hogendijk aan zee laten verbrande.'

'28 febr. 1771 is de portier van 't gasthuys die in de maent november van een dolle hondt gebeete was, dat hij egter niet estimeerde, en schoon hem andere mense rieden daar voort die remedie van de Bilt te gebruyken, en de wonde lang geneese waaren, dog deselve naderhandt weder op braaken, en hij schrikkelijke pijn in sijn arm krijgende vervolgens in de borst en naderhant in 't hooft, sijnde hij kort daaraan als een disperaet dol mens gestorven.'

Dat is alles wat ik over de hondsdoelheid in het 18e eeuwse Amsterdam kon vinden. Uit vroeger eeuwen is er meer bekend. Er zijn veel verordeningen met het oog daarop afgekondigd; in sommige wordt de ziekte met name genoemd, in andere is het duidelijk, dat zij de aanleiding is geweest. Bijzonderheden hieromtrent vindt men in het artikel van Dr. Leonie van Nierop op pag. 90 van dit maandblad van 1962.

Op 13 april 1734 gaf het Hof van Holland het bevel alle honden te muilbanden. Er liepen namelijk enige dolle honden rond in 's-Gravenhage en omgeving en er waren zelfs al doden gevallen. De boete bij overtreding zou de eerste maal *f* 3.— en de tweede maal *f* 6.— bedragen. Een derde maal zou men naar bevinding worden gestraft. Waarschijnlijk is dit besluit slechts in 's-Gravenhage en omstreken nageleefd; Bicker Raye spreekt er althans niet over.

Wel was men ook in Amsterdam zoals te begrijpen erg bang voor de besmetting door hondsdoelheid. Dat bewijst het geval van 1765, dat Bicker Raye vermeldt, van het verbranden van kleren en beddegoed. Ook het 'dood laten' in 1750, dus het dood laten bloeden, is te verklaren. Aderlaten was een vaak toegepast heelmiddel en geschiedde bij een zware patient wel eens meer te langdurig achtereen. Het smoren van een — zij het dan ook ten dode opgeschreven — kind op medisch advies en met toestemming van de regering lijkt mij en ook meer bevoegde juristen geheel ondenkbaar, zowel in de vorm van euthanasie als in de vorm van hygiene. Noch in de archieven van burgemeesters, noch van het gerecht, noch van het collegium medicum, noch van het chirurgijns-gilde is iets over een dergelijk verstrekkend besluit te vinden. Ik neem dan ook aan, dat Bicker Raye hier een onjuist gerucht heeft gegeven. Op zich zelf is het echter al merkwaardig, dat hij het optekende en daarbij niet eens zijn twijfel uitsprak.

Tenslotte nog de domme portier van het gasthuis. Er waren al vóór het optreden van Pasteur vele middelen in omloop tegen hondsdoelheid of watervrees. Er bestaat een oneindig aantal 17de en 18de eeuwse publicaties, dat zich daarmee bezig houdt, en zelfs prijsvragen werden erover uitgeschreven.

Een van de bekendste Nederlandse geneesmiddelen was dat van Hycke Botes uit Ferwerd in Friesland, dat al in 1731 bekend was. In een verhandeling over de hondsdoelheid van W. Greve, medisch doctor, te Rotterdam uit 1793 worden verschillende middelen opgesomd, o.a. op pag. 74 een middel van Buchner. In de maand juli moest men rode myrrhe of muur vergaderen, die drogen tussen de twee Vrouwedagen en dan met bier en

voor 2 stuiver Venetiaanse theriaak koken. Deze drank moest men niet alleen drinken, maar ook moest de opengekrabde wond ermee worden gewassen. De verpleger of verpleegster van de lijder moest er eveneens van gebruiken. Als slot wordt toegevoegd: 'De heer Buchner zegt, dat hij niet twijfelt of dit is 't zelve middel welk aan de Bilt verkogt werd.'

Of de portier van het gasthuis hierbij baat zou hebben gevonden? In ieder geval leert men ook weer uit dit recept, hoe bang men was voor de besmetting met hondsdolheid. Dat zoiets echter ooit aanleiding zou kunnen zijn voor de regering van Amsterdam om een besmet kind te doen smoren, weiger ik nog steeds te geloven.

1. H. v. E.

TWEE OP AMSTERDAM BETREKKING HEBBENDE FRAGMENTEN UIT EEN DORDTS REIS JOURNAAL UIT 1845

Op woensdag 8 januari 1801, dus in de allereerste dagen der 19e eeuw, werd te Dordrecht uit het huwelijk van Dirk Uittenbogaard en Lena van Veen een kind geboren, dat bij zijn doop de voornaam Pieter ontving. Dit kind zou bijna honderd jaar worden: de boreling van die dag toch is eerst op woensdag 22 juli 1899, dus nog geen anderhalf jaar voor het begin der 20e eeuw, in zijn geboortestad, waarin hij zijn gehele lange leven was blijven wonen, overleden.

Deze Pieter Uittenbogaard moet een zeer merkwaardig man geweest zijn. Van ongeveer 1825 tot ongeveer 1875 is hij werkzaam geweest in de toen nog zeer belangrijke Dordtse graanhandel, maar daaraan ontleent hij zijn, overigens goeddeels plaatselijk, belang niet, maar wel aan de talrijke geschriften over allerlei onderwerpen, die hij heeft nagelaten en waarvan het journaal van een door hem in september ondernomen reis van Dordrecht naar Hamburg en Kiel en terug, waaraan onderstaande fragmenten zijn ontleend, er slechts een is: op de inhoud der andere, in dit verband van geen enkel belang, zal ik hier uiteraard niet ingaan.

Van Uittenbogaards zeer geprononceerde denkbeelden op politiek en godsdienstig gebied (hij was liberaal en vrijzinnig-Hervormd) blijkt uit deze beide fragmenten niets. Wel kan men uit de tekst, die hier getrouwelijk wordt weergegeven, afleiden, dat hij er een eigen spelling, die op sommige punten nogal van de toen gebruikte spelling-Siegenbeek afweek, op na hield, terwijl hij ook een eigen systeem van interpunctie had.

In de zomer van 1845 was de aardappeloogst in een groot deel van Europa, o.a. in ons land, vrijwel geheel mislukt. De prijzen van andere 'voedende artikelen', zoals de heer Uittenbogaard in het begin van zijn journaal voedingsmiddelen noemt, stegen dientengevolge zeer en met name was zulks het geval met de prijzen der granen. Ten einde in Hamburg en Kiel graan te gaan kopen ondernam de toen 44 jaar oude heer Uittenbogaard in september 1845 in opdracht van zijn patroon, de heer A. de Vos van Hagestein, een zakenreis naar Hamburg en Kiel: wij krijgen de indruk, dat dit zijn eerste buitenlandse reis is geweest. Van de door hem gedane zaken vernemen wij vrijwel niets, des te meer van de indrukken, die hij onderweg en in Hamburg en Kiel had opgedaan.

Hij vertrok op vrijdag 19 september 1845 om twaalf uur uit Dordrecht, in welke stad hij op zaterdag 27 september te drie uur in de namiddag, alzo na een afwezigheid van ruim acht dagen, terugkeerde. Op de heen- zowel als op de terugreis maakte hij van dezelfde vervoermiddelen gebruik, n.l. voor het traject Dordrecht - Rotterdam en terug van de Moerdijkse stoomboot, voor dat van Rotterdam naar den Haag en terug van de dilligence van Koens¹⁾, voor het gedeelte van zijn reis van den Haag naar Amsterdam en terug van de trein, voor het traject Amsterdam - Hamburg en terug van het stoomschip (eigenlijk een zeilschip met hulpstoomvermogen) 'De Beurs van Amsterdam', terwijl hij voor de reis Hamburg - Kiel v.v. wederom van de trein gebruik maakte.

De heer Uittenbogaard vertrok op die voor hem zo gedenkwaardige vrijdag, 19 september (bijgelovig was hij blijkbaar niet) 1845 met de trein van kwart over vier uit den Haag naar Amsterdam, in welke stad hij tegen het vallen van de avond arriveerde. Het station, waar hij aankwam, was niet meer dat van 1839, maar het nieuwe, in 1843 geopende stationsgebouw²⁾, even ten noordwesten van de thans nog bestaande, uit 1840 stammende Haarlemmerpoort. Beide bouwwerken vertoonden de neo-klassicistische bouwtrant, die in die tijd zo zeer in zwang was.

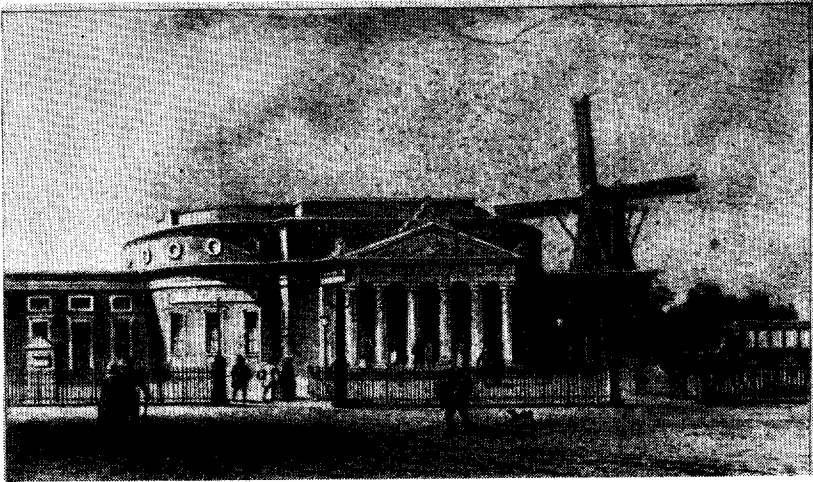
Laten wij na deze inleiding, die enigszins langer is geworden dan oorspronkelijk in mijn bedoeling lag, het woord aan onze Dordtenaar:

Ofschoon er geen aanmerkingen gemaakt kunnen worden op het ordenlijke³⁾ bij het vervoer der reizigers over den Haagschen-Amsterdammer³⁾ spoorweg, zoo is zulks echter het geval niet met de bagage der reizigers, mij althans beviel in het geheel niet de wijze waarop ik mij aan het Amsterdamsche station van mijn eigendom weder meester moest maken. De met de bagage beladen wagen werd eerst na een geruimen tijd vertoevens van den trein losgemaakt en onder de overdekte losplaats gevoerd, welke van een hoog banket omgeven is, dat men door een soort van lichtsprong moet trachten te bereiken, daar de noodige trap ontbreekt om hetzelfde te beklimmen; ofschoon bij de invallende avond de onduidelijk geschreven en

¹⁾ De spoorweg den Haag - Rotterdam dateert eerst van 1847.

²⁾ Dat van 1839 lag ter plaatse der huidige Westergasfabrick, dat van 1843 ter plaatse van het huidige Westerplantsoen.

³⁾ sic

Station bij de Willemspoort (afb. J. Hilverdink, Geschiedkundige Beschrijving der stad Amsterdam door C. v. d. Vijver I V 1848).

Foto Gem. Archiefdienst.

op de koffers, etc. geplakte noemers¹⁾ bijna niet leesbaar waren, werd er echter geen licht aangebragt; dat niemand der reizigers een verkeerd eigendom in handen kreeg, lag meer aan het toeval dan wel aan de goede schikking der directie. Nadat ik mij eindelijk van mijn koffer had meester gemaakt, plaatste ik mij in eenen omnibus, zullende ik, volgens de verzekering van den conducteur, aan den buitenkant, kort bij de nieuwe stadsherberg worden afgezet; de stipte orde¹⁾ welke overal elders bij zoodanige diensten wordt in acht genomen, deed mij geen wantrouwen voeden dat ik de dupe van inhaligheid zou worden, doch bekwam daarvan spoedig de onderzending, op den Haarlemmerdijk werd aan eene zij-gracht halt gemaakt, en indien ik niet nog verder uit mijn cours¹⁾ wilde rijden moest ik afstappen en met mijn bagage zelf den weg zoeken, een drager hiervoor was spoedig gevonden, welke mij naar het begeerde punt bragt, die voor kleine moeite groot loon eischte, en het billijk salaris¹⁾ dat ik hem gaf zich slechts kijvende en scheldende liet welgevallen.

Het schip waarop ik mij aan boord wilde begeven lag op het 1 J geankerd, omtrent dertig roeden uit den wal, voor het aan boord zetten op zulk een kleinen afstand moest, aan den daartoe aangestelden sloeproerijer, een gulden per persoon betaald worden, op deze schreeuwende afzetterij was niets af te dingen; ik vernam dat vele reizigers zich daartegen dikwijls ernstig verzet hadden, doch altijd hadden moeten eindigen met zich aan deze onredelijkheid te onderwerpen.

¹⁾ sic

Nieuwe Stadsbergh, tekening van Renier Vinkeles 1769. Foto Gem. Archiefdienst.

Binnen vijf minuten bevond ik mij nu aan boord van het Nederlandsche driemast-stoomschip de Beurs van Amsterdam, gevoerd door kapitein K. P. Visser, welkers¹⁾ beide stoommachines¹⁾ van 120 paardenkracht waren.

Veel commentaar heeft dit eerste fragment niet van node. De in 1876 afgebroken Nieuwe Stadsherberg lag in het IJ ter hoogte van de z.g. Haringpakkerij aan het einde der Martelaarsgracht en was daarmede door een houten brug verbonden. De omnibus, waarmede de onfortuinlijke heer Uittenbogaard van het station naar de Buitenkant wilde rijden, moet m.i. van het station langs de Haarlemmerdijk zijn gereden om bij de Prinsengracht (met de 'zijgracht', waarover de heer Uittenbogaard, te, plaatselijk blijkbaar niet zo goed bekend, spreekt, kan moeilijk een andere dan de Prinsengracht bedoeld zijn) rechtsaf te slaan. De arme heer Uittenbogaard was dus, na ter plaatse een kruier gecharterd te hebben, genoodzaakt de gehele Haarlemmerstraat te voet te doorlopen.

Op vrijdag 26 september 1845 kwam de heer Uittenbogaard weder te Amsterdam aan en wel eerst des avonds te 9 uur, daar de 'Beurs van Amsterdam' op de Zuiderzee machineschade had gekregen. Hierop slaan de eerste woorden van het tweede, hierna volgende fragment uit zijn reis-journaal.

¹⁾ sic

De avond was gevallen eer het gebrokene hersteld was en wij de reis vervolgdén. Het was zeer donker weer, met zware regenvlagen tusschen beide, de kust-lichten konden niet gezien worden, de cours¹⁾ moest door het dieplood gezocht worden; daar wij de Pampus-droogte moesten passeren dacht ik niet dat zulks gelukt zou hebben¹⁾, doch het bleek dat onze stuurlieden geen vuren behoefden om hunnen weg te vinden, zij voerden ons veilig door de kronkelende geul welke dit zwaar beladen schip in het breede doch ondiepe water moest volgen, de eerste lichten die wij zagen waren de Amsterdamsche réverbères, voor welke stad wij juist des avonds te negen uren¹⁾ het anker lieten vallen. Wij haasteden¹⁾ ons om onze bagage bij den anderen te krijgen, welke op het dek was nedergezet en door goede persenningen¹⁾ tegen overstortend water beveiligd geworden; dit ging echter niet vlug in het*) werk, en bij den aanloop welke er van den wal kwam om naar bijzondere personen, pakketten¹⁾ etz. te vragen, ging onze inscheeping in de booten zeer traag en ongeregeld toe, eindelijk hadden wij daarin plaats gekregen en bereikten nu spoedig den Amsterdamschen grond; wij werden aan het wacht huis afgezet, doch de ambtenaren hadden de vriendelijkheid om¹⁾ geen inspectie van onze koffers te nemen, maar lieten die ongeopend passeren. Ik was blijde den vasten bodem weder onder de voeten te hebben, het zee-leven is niet naar mijnen smaak, ofschoon ik tevens opregt moet verklaren dat de gevaren en onaangenaamheden eener zeereis zeer vergroot worden voorgesteld, bij ons uitloopen uit het Vlie heb ik de zee in zulke eenen woesten staat gezien als slechts zeldzaam¹⁾ het geval is, doch toen ook tevens ondervonden dat bij een goed schip en bekwaam scheepsvolk al dat schrikinboezemende meer dreigend dan inderdaad gevaarlijk is. Daar mijne medepassagiers uit de groote kajuit allen gingen logeren bij H. Hardenberg in den tweeden Liesveldschen bijbel in de Warmoesstraat, nam ik ook aldaar mijnen intrek. Ik had nog eene zaak te Amsterdam in order¹⁾ te brengen, dit hield mij tot twaalf uren bezig, een uur later nam Morpheus mij in zijne armen.

De slaap, welke een volstreckte behoefte van het menschelijk leven zij ook zijn moge, laat zich echter door de gewoonte veel wijzigen, zonder dat dit voor de gezondheid schadelijk wordt. Gedurende deze geheele reis was elke nachtrust die ik gesmaakt had al bijzonder kort geweest, dit was ook nu weder het geval. Op Zaterdag¹⁾ 27 September zat ik des morgens ten vijf uren aan mijn ontbijt, daar ik met den spoortrein van zeven uren naar 's-Hage wilde vertrekken en dus om half zeven aan het kantoor van Koens op den Dam moeszt zijn, om gebruik te kunnen maken van den omnibus, welke een half uur voor het vertrek van den trein naar het stationsgebouw afrijdt. In de wachtkamer van dat lokaal¹⁾ trof ik eenen Dordrechtschen bekende aan die zich met mij op dezelfde char à banc¹⁾ plaatste, en welke mij onderscheiden bijzonderheden mededeelde die in de weinige dagen van mijne afwezigheid (te Dordrecht, B.) voorgevallen waren.

Het tweede fragment behoeft evenmin veel commentaars als het eerste.

1) sic

De mededeling van de schrijver, dat hij op zaterdag 27 september reeds te vijf uur des morgens aan het ontbijt zat in het hotel 'De tweede Liesveldsche Bijbel' in de Warmoesstraat ten einde de omnibus van Koens, die te half zeven (dus ook al bijtijds; de trein naar den Haag toch vertrok eerst te zeven uur) te halen doet hem ons kennen als een man, die er op stond niet te vlug en waarschijnlijk ook wel uitvoerig te ontbijten en er een broertje aan dood had zich te haasten.

Of zulks een gevolg was van 's heren Uittenbogaards aangeboren zuinigheid (waarvan in zijn journaal en zelfs in het eerste van bovenstaande twee fragmenten vele staaltjes te vinden zijn) of van de omstandigheid, dat zijn reisgeld (zo goed als) op was weten wij niet, maar het is een feit, dat hij voor de reis naar den Haag gebruik maakte van de 'char-à-bancs' van de trein, m.a.w. tweede klasse reisde, terwijl hij zich op de heenreis de voor hem ongehoorde luxe had veroorloofd in een 'diligence' van de trein, d.w.z. eerste klasse te reizen: hij had dat, zoals hij zelf vertelt, gedaan 'om eens regt comfortabel op eenen ijzeren weg te rijden'.

Hoewel de inhoud der beide hierboven afgedrukte fragmenten niet buitengewoon belangrijk is te noemen, geeft een en ander ons toch wel enige aardige indrukken van het Amsterdam van ruim een eeuw geleden.

MR. J. J. BEYERMAN

EEN TWEEDE VIGEMUS CONCORDIA

De heer C. D. van Vliet te Bussum, ons medelid, vroeger directeur van de Hollandsche Hypotheekbank N.V. toonde mij de hamer van het in 1855 opgeheven studentengezelschap Vigemus Concordia, dat in het novembernummer wordt vermeld. Zijn mededirecteur Mr. E. J. Everwijn Lange Jr. bracht die indertijd mee als voorzittershamer voor de vergaderingen van de Hollandsche Hypotheekbank. Die hamer was afkomstig van zijn vader, Mr. E. J. Everwijn Lange, die nog lid van Vigemus Concordia was geweest. Een in 1940 door de Hollandsche Hypotheekbank opgerichte dochtermaatschappij, waarvan deze alle aandelen bezat, moest men een naam geven. De keus viel op het opschrift van de hamer en zo kreeg het studentengezelschap 85 jaar na zijn verscheiden nog een petekind.

I. H. v. E.

HET DIACONIE WEES-, OUDE MANNEN- EN VROUWENHUIS DER HERSTELD EVANGELISCH-LUTHERSE GEMEENTE TE AMSTERDAM

In 1955 heeft ir. R. Meischke in dit maandblad geschreven over de vleeshal op de Herenmarkt, die van 1826 tot 1954 in gebruik is geweest, zoals de titel van dit opstel aangeeft. Hier volgt een en ander over de in de 19de en 20ste eeuw uitgevoerde verbouwingen en uitbreidingen van het 17de eeuwse pand¹⁾. Op 5 oktober 1824 vestigde de president de aandacht zijner mede-regenten voor de eerste maal op dit gebouw en op 21 december 1825 werd voor de notaris mr. Jan Fabius de akte verleden, waarbij door de gemeente Amsterdam aan de diaconie der Hersteld Evangelisch-lutherse gemeente verkocht werd het perceel, staande en gelegen op de Herenmarkt, toenmaals bekend onder de naam van het Nieuwe Zijds Heeren Logement, benevens het in 1659 daarachter eerst van hout, later van steen opgetrokken halgebouw²⁾ en de wijders in voormelde akte aangeduide stadsground. Een commissie van diakenen en regenten ontwierp de aan het gebouw vereiste veranderingen en hield toezicht op de uitvoering, waarmee volgens het bestek van 23 januari 1826 medio februari van dat jaar een aanvang werd gemaakt. Blijkens de aan bovengenoemde akte van 21 december 1825 gehechte plattegrond en de bij het artikel van ir. Meischke gereproduceerde tekening van Eeckhoff uit 1826 bestond de aanbouw aan de westzijde van het gebouw toen reeds, waarschijnlijk echter slechts kort, want in het bestek voor het schilderwerk van juni 1826 wordt hij aangeduid als het nieuwe gebouw of de vleugel. Volgens de afbeeldingen bij Dapper en in de atlas

¹⁾ Geraadpleegd werd het archief van regenten van het Diaconie Wees-, Oude Mannen- en Vrouwenhuis, i.h.b. de nos. 626, 628, 629, 631, 644, 651, 652, 653, 670, 676, 892 en 893 van de door schrijver dezes vervaardigde Inventaris van de archieven der Hersteld Evangelisch-Luthersche Gemeente te Amsterdam 1791-1952, Amsterdam 1957.

Voorst:

A. Boeken, Amsterdamse stoepen, Amsterdam 1950, blz. 15-16; (P. Boendermaker Jr.), Herdenkingsrede uitgesproken door den voorzitter van regenten en regentessen ter gelegenheid van het honderdjarig bestaan van het huis als wees-, oude mannen- en vrouwenhuis op 4 december 1926, Amsterdam 1926; E. J. Haslinghuis, Bouwkundige termen, Utrecht 1953 passim; Van Lennep en Ter Gouw, De Uithangtekens, Amsterdam 1868, passim; R. Meischke, De vleeshal op de Heerenmarkt, maandblad *Amstelodamum* 1955, blz. 22-27; Voorlopige lijst der Ned. Mon. van Gesch. en Kunst, deel V, 11, 's-Gravenhage 1928, blz. 99; C. van der Vijver, Geschiedkundige beschrijving der stad Amsterdam, deel I, Amsterdam 1844, blz. 182-183; P. H. Witkamp, Amsterdam in Schetsen, met tekeningen van W. Hekking Jr., tweede serie, Amsterdam 1869, blz. 205-211.

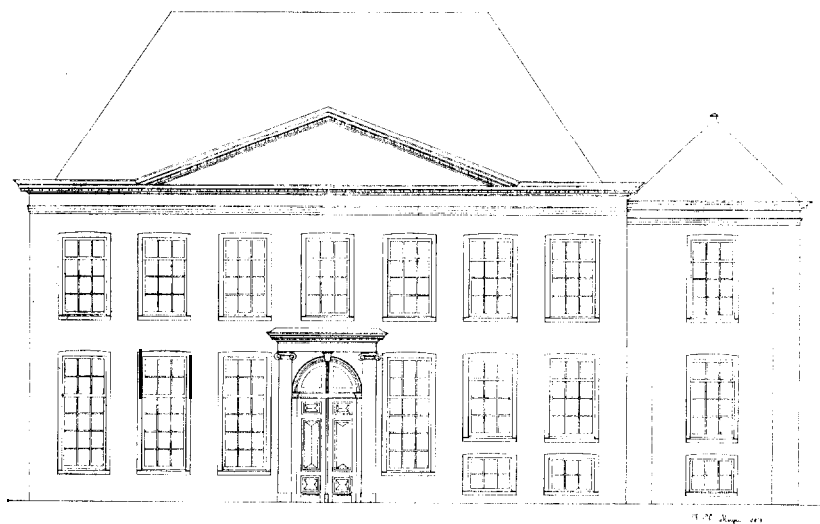
²⁾ Wagenaar, octavo-uitgave VII, blz. 129.

Fouquet zijn er aan die zijde reeds vroeg aanbouwsels geweest. Voor de te vernieuwen voorgevel aan de Haarlemmerstraat had J. W. Meyer¹⁾ nog in 1825 bijgaande tekening gemaakt. In het bestek staat daarover:

'De hooge stoep moet geheel weggebroken, alsmede in den voorgevel 2 gaten uitgebroken worden voor cosijnen. De oude cosijndammen blijven in dezelfde situatie, als thans bevonden wordt, staan, alleen de borstweringen moeten eenige verandering van verlaging ondergaan. Ook moet het bovenste metselwerk, hetwelk een gedeelte van den gevellijst uitmaakt, weggebroken en dan weder zoo veel hooger opgemetseld worden, dat de nieuw voort te brengene lijst 2 voet hooger komt dan de zich daar bevindende van den in later tijd nieuw aangebouwdene zijvleugel thans is, welke vleugel ook geen verandering ondergaat, maar in die zelfde situatie blijft staan. Voorts moeten al de harde of witte steenen die in den voorgevel van het oude of hoofdgebouw zijn, uitgebroken en de gaten weder dicht of volgemetseld, alsmede de borstweringen, zoover het noodig zal zijn, uitbreken en weder opmetselen. Ook moeten alle cosijnen behoorlijk aangestopt en de zich thans op verscheidene plaatsen bevindende uitgebrokene of beschadigde koppen uithakken en weder vol metselen. Vervolgens moet de gehele voorgevel volgegooid en gelijk en glad gepleisd, en met nader op te geven kleur, hetzij blaauw of geel of wit afgezet en geblokt worden; ook de zijmuur tot aan de binnenplaats moet evenredig als de voorgevel uitgekapt, bepleisd en afgezet worden en het overige gedeelte dezer muur met de Hal ingesloten moeten de voegen opgehakt en weder ingevoegd en geolied worden en, wanneer het wordt gevorderd, moet het frontspies boven de zijmuur veranderd en de vierkante stem, waarin het stadswapen staat, uitgenomen en een gladde steen weder ingebragt en behoorlijk in orde gebragt worden.'

Behalve de ossekoppen ging ook verloren de op de afbeeldingen bij Dapper naar rechts, bij Schouten en Eeckhoff naar links kijkende vogel boven de deur van het vroegere wachtlokaal. Was dit een kraanvogel, die evenals de ooievaar staande op één poot werd afgebeeld, doch met dit verschil, dat de kraan in de opgetrokken poot altijd een keisteen vasthield? Hij was het symbool der waakzaamheid met zijn devies *Vigilia et Labore*²⁾. Fronte-

- 1) Deze zelfde oud-wees had op 1 september 1818 aan regenten een door hem vervaardigde nauwkeurige tekening van de voorgevel van het weeshuis op de Nieuwe Herengracht aangeboden.
- 2) Hetgeen Schouten en Eeckhoff tekenden naast het raam op de hoek van Haarlemmerstraat en drukke tijde van de Herenmarkt (d.w.z. de zijde die ligt in het verlengde van de brug over de Brouwersgracht vóór de Herengracht) is geen gevelsteen, maar een der bordjes met een brandemmer, die vroeger van stadswege aangeslagen werden, opdat men op straat van buiten aan de huizen zou kunnen zien, waar de stadsbrandemmers waren. Uit de bij Noorderkerk afgedrukte Generale Brandkeure blijkt, dat de brandspuit van wijk 32 stond bij het Nieuwe Zijds Heeren Logement en aldaar 24 met F gemerkte brandemmers voorhanden waren. De bordjes met de brandemmer zijn in de atlas Fouquet ook te zien aan de Oude Walenkerk, de ingang van de voormalige schouwburg aan de Keizersgracht, het poortje van het Rasphuis aan de Heiligeweg en het Nieuwe Werkhuis aan de IJgracht. Omstreeks 1860 was hier en daar nog een enkel exemplaar overgebleven. Blijkens de kennisgeving van B.&W. van 4 juli 1890 was toen aan het Oude Mannen- en Vrouwenhuis op de Herenmarkt een brandschel aangebracht (Gem. blad, afd. 3, no. 28). De straatlantaarns aan beide kanten van het perceel, waar een brandschel geplaatst was, waren wit geschilderd. In die lantaarns hing een bordje met het nummer van dat perceel. Degene, die middels een brandschel een brand ter kennis van de brandweer bracht, ontving een gratificatie van f 0,25.

spies en steen boven de poort naar de binnenplaats, in de Monumenten-
beschrijving Bierbrouwerspoort genoemd, zijn te zien op de door ir.
Meischke genoemde afbeelding bij Dapper, die ook is te vinden in Amster-
damse stoepen, en in aftekening bij Van der Vijver. Blijkens de tweede af-
beelding bij deze schrijver had vóór 1844 de verwijdering van fronton en
wapenstein in de zijmuur plaats gehad. Opmerkelijk is, dat de gevel op dit
plaatje rechts een travee te weinig heeft. Over de deur bepaalt het bestek :

‘Tot ingang of deursijn van het gebouw te maken een roijale poort met nader
aan te zeggenc platte of halfronde colommen. Ingevalle er platte colommen
komen, dan die van 4 dm. dik, met zijne basementen en kapteelen en bovenlijsten,
en naar de Jonische orde, doch het vries der lijst moet niet rond, maar vlak, en
iets breeder zijn dan de orde opgeeft, om er eenige letters in te kunnen plaatsen.
De zwaarte van het cosijn is 8 en 12 dm., de colommen en kantelafcn¹⁾ zooals de
orde zelve opgeeft, doch alles van greenen hout; voorts moeten hierin 2 tot el-
kander tocdraaijende deuren gemaakt, circa 7 $\frac{1}{2}$ voet breed en 10 $\frac{1}{2}$ à 11 voet hoog.
De randen met 2 $\frac{1}{2}$ dms. greenen en de pannelsen en verheven kussens en op- en
inleglijsten en naalden moet alles eiken wagenschot zijn. Voorts iedere deur af te
hangen met 3 zware bogtchanieren en te sluiten met zwaar inlatend of insteek
dag en nacht voordeurslot. Verder met zijne behoorlijke knip en schuiven. Boven
het kalf in het halve rond of cirkel moet een glasraam gemaakt, waarin 2 of 3 rui-
ten, nader te bepalen, moeten zijn, de rand 2 dms. greenen en de roeijen moeten
eiken wagenschot zijn, en wanneer het gevorderd wordt, moct het draayende of
opslaande gemaakt worden.’

1) Platte voorkanten van de kozijnomlijsting aan de straatzijde.

Het werden platte kolommen en een bovenlicht met twee ruiten. Over de ramen schrijft het bestek voor:

'In de eerste verdieping moeten 4 cosijnen met opschuiframen gemaakt, 6 ruiten in de geheele hoogte, zijnde onder 4 en boven 2, en 3 ruiten in de breedte, dan valt de ruit nagenoeg 15 bij 21 dm. in den dag. Verder 2 cosijns met opschuiframen te maken, 4 ruiten in de geheele hoogte, zijnde onder 2 en boven 2, en 3 ruiten in de breedte, verder in alles evenredig met de 4 voornoemde cosijnen, al het cosijnshout moet 6 en 7 dms. groenen en de ramen, de randen of vellings 2 dm. groenen en de roeijen $1\frac{1}{4}$ dms. wagenschot zijn. Verder allen met behoorlijke belegstukken, vensterbanken en kantlatten, schuine damstukken etc. In de 2de of bovenste verdieping moeten 7 cosijnen met ramen gemaakt, de onderramen moeten 3 ruiten hoog zijn en met belegstukken in hunne spinning vastgezet worden, de bovenramen moeten één ruit hoog zijn en tuimelende gemaakt worden. verder in alles gelijk als die beschreven zijn. Verder moeten de 2 cosijnen in de onderste borstwering aan den Haarlemmerdijk¹⁾ vernieuwd en binnen met glas en buiten met draadramen gemaakt en glasramen, 2 ruiten in de hoogte en 3 ruiten in de breedte. Voorts met steenen neutdrepels²⁾ in alles evenredig aan de gevelcosijnen.'

Witkamp") en op zijn voetspoor Boendermaker hebben zich dus vergist, toen zij schreven, dat de drie ramen ten westen van de ingang 2 à 3 voet hoger waren geplaatst dan die aan de oostzijde, uit bestek en tekening blijkt duidelijk, dat dit slechts met twee ramen het geval was. Bij de in 1841 onder leiding van de regent C. H. Cordes volgens de ontwerpen van de architect M. G. Tatar van Elven uitgevoerde veranderingen ten einde te komen tot een doelmatiger locale distributie voor het inwendig gebruik werd de asymmetrie van de voorgevel opgeheven, doordat ook de twee ramen aan de rechterzijde 6 ruiten hoog werden gemaakt en de kleine ramen van de vroegere oude vrouwen kamer vervielen. De ramen van de 2de verdieping werden schuiframen, waarbij het vroeger tuimelende gedeelte werd vastgezet.

In het bestek van 23 januari 1826 staat over de bekroning van de gevel:

'Voor de geheele breedte van het hoofdgebouw moet een platte gevellijst met frontespies gemaakt ter breedte of hoogte van 4 voet en verder voldoende aan die volgens Ionische orde opgegeven lijst boven de poort, het frontespies in het mid-

¹⁾ Tot in de tweede helft van de 19de eeuw werd de Haarlemmerstraat dikwijls Haarlemmerdijk genoemd en omgekeerd de Haarlemmerdijk aangeduid als Haarlemmerstraat. In dat licht zie men de rectificatie op blz. 10 van maandblad Amstelodamum 1954.

²⁾ Blokjes, waarop de stijl van het vensterkozijn rust.

³⁾ Hij was op 6 juni 1837 aangesteld als hulponderwijzer in het huis. Zijn salaris werd op 15 augustus d.a.v. verhoogd, omdat hij sedert het overlijden van de schoolmeester R. Lange op 5 juli, provisioneel als onderwijzer fungeerde. Toen hij, na afgelegd examen voor de provinciale schoolcommissie, de tweede rang had behaald, werd hem op 6 november 1838 salaris als vaste onderwijzer toegelegd. Op 6 augustus 1839 werd hem kost en inwoning in het gesticht verleend. Bij de intocht van koning Willem II op 27 september 1840 zongen de wezen, op een estrade vóór de hoofdboort geschaard, onder leiding van hun onderwijzer P. H. Witkamp de vorst enige verzen toe, voor die gelegenheid gemaakt door de oud-regent C. G. Withuys. Witkamp, die op 7 juli 1841 getrouwd was, werd op 16 mei 1843 door regenten ontslagen, daar hij niet langer in het huis wilde wonen, wat nodig was om de tucht onder de wezen te handhaven.

den der lijst en moet in de breedte zich uitstrekken en in zich besluiten 4 dammen met zijne 3 cosijnen is nagenoeg 30 voeten en de hoogte zooals de orde opgeeft. Voorts moet dezelve met bindwerk behoorlijk in elkander gewerkt; de bindstijlen moeten niet minder dan 5 en 6 dm. zijn. . . Dit alles moet groenen hout zijn. Verder bindwerk van achteren te beschieten met $1\frac{1}{4}$ dms. vuren deelen op elkander geploegd¹⁾ en met schuine vellings²⁾ geschaafd, om de inwatering te beletten.'

Het fronton is zo uitgevoerd, dat het de middenpartij van vier muurdammen dekt, dat is smaller dan de tekening en de maat van 30 voeten aangeeft, ongeveer 22 voet, en prijkte vóór 1844 reeds met de zwaan. In het archief van het Huis is nog een ander ontwerp van de voorgevel bewaard gebleven.

Het is ongedateerd, maar komt, wat de dakvorm van de vleugel en de daklijst van het hoofdgebouw betreft, overeen met de tekening van Eeckhoff. Een fontein is niet aanwezig, de ramen in de voorgevel zijn echter geheel symmetrisch geplaatst, maar in de benedenverdieping slechts 5 ruiten hoog. De beide grote dakvensters, in het bestek van 1826 vervallen, zijn hier verhoogd en boogvormig beëindigd. In 1844 is alleen nog het kleine venster hoog op het dak aanwezig, vóór 1873 zijn ook de beide andere, van ouds aanwezige, weer aangebracht.

In het najaar van 1826 was de verbouwing zover gevorderd, dat de presiderend regent op 19 september kon mededelen, dat de verhuizing van de Nieuwe Herengracht spoedig kon plaats hebben. Op 7 november werd 4 december als datum van inwijding vastgesteld. Nadat op 3 juli 1835 de soeploods op de Herenmarkt tijdens de door belastingmaatregelen veroorzaakte oproerige beweging was afgebrand³⁾, verzochten diakenen aan Burgemeester en Wethouders op grond van de voorwaarden van de verkoop van 1825 in het bezit gesteld te worden van een stukje van de grond, waarop bedoelde loods gestaan had en dat aan twee zijden door het halgebouw was omgeven. Tegen betaling van 200 gulden. werd dit door Burgemeester en Wethouders op 8 september 1835 toegestaan, waarvan in dato 15 september aan diakenen bericht werd verzonden. Bij besluit van Burgemeester en Wethouders van 17 mei 1836 werden zij van de betaling vrijgesteld. Regenten besloten op 21 juni d.a.v. de bedoelde grond te doen bebouwen en het pakhuis daardoor te vergroten. Pakhuis en school vóór deze uitbreiding zijn te zien op een O.I. inkttekening door G. Lamberts van de brand van de soeploods, berustende in het topographisch prentenkabinet van de Gemeentelijke Archiefdienst, onlangs nog gereproduceerd in Late Regenten van Jhr. F. J. E. van Lennep. Het was een laag gebouw, waarboven nog een rij ramen van het Herenlogement uitkwam. Op deze school

1) In de ene lange zijde van elk stuk is een groef geploegd, aan de andere is een messingveer of tand, die daarin past.

2) Afschuiningen van een balkhoek, meestal onder een hoek van 45 graden.

3) De kinderen en de oude lieden stonden, toen de brand woedde, met pak en zak in het voorhuis, gereed om naar elders geleid te worden, zo de vlammen, die de loods met al wat daarin was vernielden, tot het gesticht mochten overslaan. De brandstichters hielpen echter de spuitgasten om het weeshuis te beveiligen (Witkamp).

werd behalve aan de wezen ook aan de kinderen van behoeftige leden der gemeente gewoon lager onderwijs gegeven.

Regenten overwogen in 1838 uitbreiding van het gesticht met een vleugel aan de oostzijde, geheel gelijk aan die aan de westzijde, waarvoor echter het in 1825 gekochte terrein over een lengte van 41 el met een halve el verbreed zou moeten worden. De gemeenteraad besloot op voordracht van Burgemeester en Wethouders van 11 mei op 8 juni deze strook grond gratis af te staan. Uit het rapport, door de stadsrourkeesters op 31 januari 1838 uitgebracht aan de commissaris over de Publieke Werken, blijkt dat zij de gehele Herenmarkt hadden opgemeten en bevonden, dat het terrein in een scheefhoekig parallelogram was gelegen en het hoofdgebouw rechthoekig uit de belendende percelen van de Haarlemmerdijk was gezet, waardoor de zijmuren niet evenwijdig liepen met de gevels van de huizen op de Herenmarkt, maar op de 41 el diepte van het weeshuis een verschil was van 1 el en 50 duim. Ook in 1839 voerde de commissie tot aan- en verbouw van het Diakonie Wees-, Oude Mannen en Vrouwenhuis der Herstelde Evangelisch Lutherse gemeente nog briefwisseling over deze zaak met het gemeentebestuur en Gedeputeerde Staten van Noord-Holland en richtte rekensten tot de koning, maar tot uitvoering zijn deze plannen niet gekomen.¹⁾

In november 1851 heeft de architect, onderwijzer in de bouwkunde en geadmiteerd landmeter H. Hana, bij wie Jacob Olie van 1847 tot 1850 tekenonderricht ontvangen had²⁾, een ontwerp gemaakt tot vergroting van het Hersteld Luthersche Wees- Oude mannen en vrouwenhuis te Amsterdam. Deze vergroting was gezocht in een vleugel aan de oostzijde naast het hoofdgebouw, waarin zouden worden ondergebracht meesterskamer, kinderkamer, naaiwinkel en meisjes ziekenkamer. Tevens zou de daarachter liggende strook grond tot voor het halgebouw als een binnenplaats ommuurd worden. Doordat de daken van de nieuwe vleugel en van de vleugel aan de westzijde aansluitend aan dat van het hoofdgebouw ontworpen waren, verkreeg het gebouw een grotere eenheid en doordat de daklijst verhoogd was, ook iets rijzigers. Evenwel, deze plannen werden niet uitgevoerd. Volgens het bestek van 8 juni 1853 werd overgegaan tot 'de opbouw eener verdieping op het bestaande schoolgebouw en bergplaats van turf gelegen achter het Weeshuis op de Heerenmarkt.' Regenten was toestemming tot deze verbouwing verleend bij beschikking van Burgemeester en Wethouders van 22 juni 1853, onder voorwaarde, dat alles zou worden verricht onder toezicht van de stadsrourkeesters en volgens de keur van 9 februari

¹⁾ Arch. commissaris P.W. 1838, no 33; muniment 1838, no. 85; arch. seer. afd. Armwezen en Onderwijs 1839, no. 1991. Met de benaming muniment worden aangeduid de per jaar chronologisch oegordende bijlagen van de notulen van de gemeenteraad, (Lat.) munimen, munimentum, (com) munire; beschutting, bevestiging, bekrachtiging, in Middeleeuwse oorkonden gebruikelijk in de aan de bezegeling voorafgaande formule. Zie J. F. Niermeyer, Honderd Noord-Nederlandse oorkonden en akten uit de jaren 1254-1501, Groningen Batavia 1939, nos. 2, 3, 11, 15, 21 en 50. Later ging muniment de oorkonde zelf aanduiden en kreeg tenslotte de algemene betekenis van akte, document. Verg. (Eng.) munimentroom: archief.

²⁾ Jacob Olie, Amsterdam, inleiding blz. 15.

1701 betreffende de funderingen. In 1854 werd een schutting gesteld om de grond, die op de drukke zijde van de Herenmarkt aan het Huis toebehoorde. Bij hun besluit van 7 maart hadden Burgemeester en Wethouders een afsluiting door een gemetselde muur voorgeschreven, maar op 21 maart werd dit gewijzigd in een houten schutting. Het gebouw zag er toen uit zoals op de tekening van W. Hekking Jr. in Amsterdam in schetsen, gereproduceerd op de omslag van Boendermaker's boekje, te zien is.

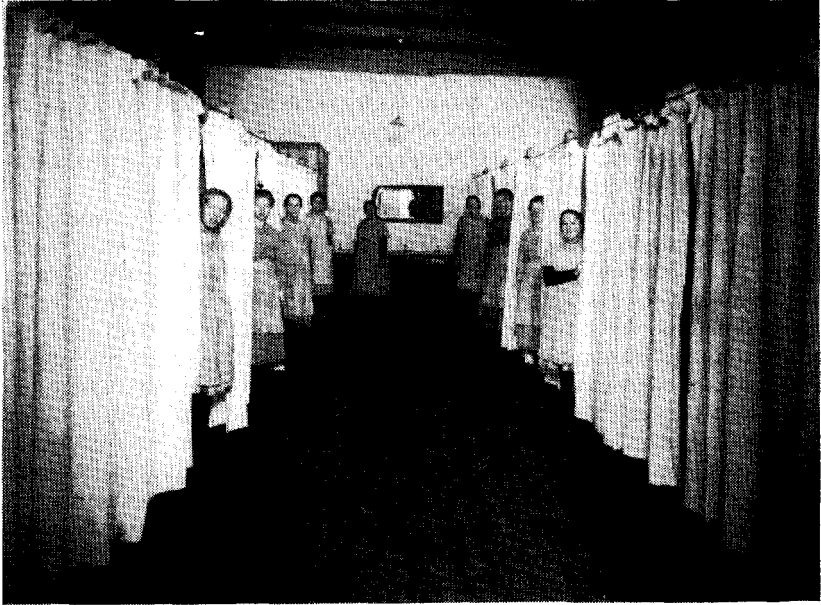
Ondanks alle vertimmeringen bleef het Huis voor de talrijke verpleegden te klein. De stoot tot verbetering was een gift van mevr. de wed. Lammerts, groot honderd gulden, als bijdrage voor het vernieuwen of verbouwen van het weeshuis. De gemeente werd opgewekt tot geven en ds. Stemler deed het voorstel om door schaalcollecten in de kerk een fonds bijeen te brengen tot opbouw van een nieuw weeshuis. De vraag was niet tevergeefs, met milde, onbekrompen hand werden ruime bijdragen gegeven. Aangezien de kosten van een nieuw, geheel voltooid en ingericht, Huis wel op f 150.000 geschat konden worden, werd de oplossing van het ruimteprobleem tenslotte gezocht in het bouwen van een rechtervleugel met bijtrekking van de turfsloot en school. In februari 1871 diende de timmerman en makelaar J. Krabbendam Jr. daartoe een ontwerp in. Niet echter dit werd uitgevoerd, doch dat van de architect G. B. Salm¹⁾, dat in mei 1872 was tot stand gekomen en door Burgemeester en Wethouders goedgekeurd op 10 juli 1872.²⁾ Het volgde aan de Haarlemmerstraat geheel de bouwtrant van de westelijke vleugel, zodat een symmetrisch geheel ontstond van een middenpartij met twee vleugels. In de vleugel op de plaats van het halgebouw kwam een nieuwe kerk³⁾, terwijl de oude kerk in het oosteinde der in 1623 aangebouwde vleugels tot school werd ingericht. Dit bracht de verplaatsing mede van het in 1827 door jonge lidmaten der gemeente geschonken orgel⁴⁾.

1) Hij leefde van 1832 tot 1899 en bouwde o.a. het gebouw van de Vrije Gemeente aan de Weteringschans (1877), het Aquarium aan de Plantage Middenlaan en met medewerking van zijn zoon A. Salm het Blindeninstituut aan de Vossiusstraat.

2) Arch. bouwozichters 1872. no. 988; arch. Sect., afd. P.W. 1872, nos. 2070, 2830, 2836, 2876, 3337 en 1873, no. 2859. Tijdelijke verplaatsing van het dubbele brandspuithuis, dat diende tot magazijn en bergplaats voor spuit 19, was gedurende het bouwen nodig. Het pomphuisje op de verswaterbak no. 18 stond ook in de weg. Het was een gebouwtje van ruim 3 bij 3 meter op stenen voeting, destijds ingericht om water uit de bak over te pompen in de kookfornuizen van de soeploods. Deze inrichting maakte er geen gebruik meer van, zodat er geen bezwaar tegen bestond, het pomphuisje op te ruimen en de pompmonding te voorzien van een ijzeren pomp-piedestal, zoals er omstreeks 1870 ook op andere der 35 stedelijke verswaterbakken waren geplaatst.

3) Deze bood ook plaats aan andere gemeentelieden dan de bewoners van het huis. In 1904 werd zij verbouwd. Op 4 april 1954 des avonds om half acht werd de sluitingsdienst gehouden.

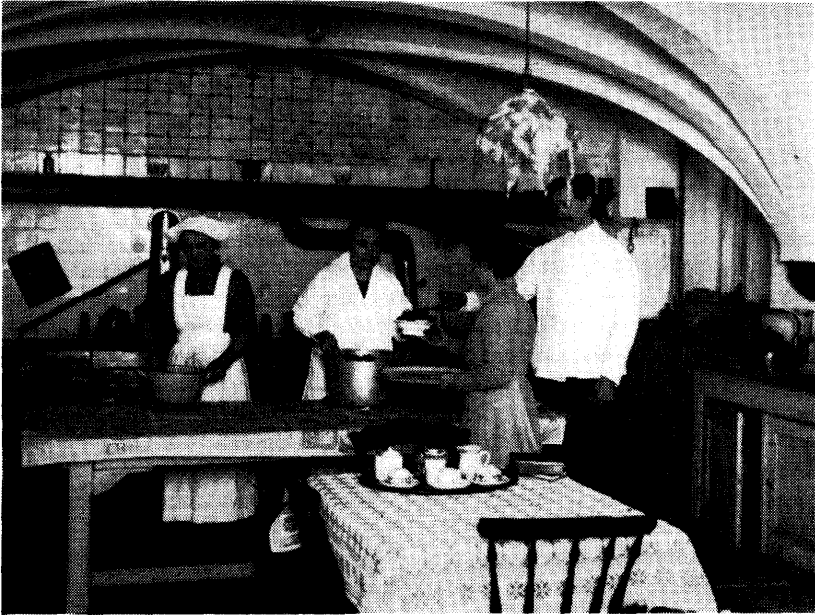
4) Op dit orgel begon in 1884 Jacob Vincent zijn loopbaan zie maandblad Amsterdamum 1953, blz. 54. Op 16 mei 1893 trad hij in vaste dienst als organist en was bovendien van 1898 tot 1923 als zangleraar aan het huis verbonden. Hij is bij zijn veel bekender werk als beiaardier het orgel in de Weeshuiskerk trouw gebleven tot 1 juli 1948, toen hij bijna tachtig jaar oud was.

Meisjesslaapzaal.

Na de inwijding van het nieuwe gedeelte op 17 september 1875 dunde het tot 1905 voor weer een verbouwing van het Huis plaats had. Deze geschiedde naai ontwerp van de architect G. van Arkel en was nodig door de invoering van de Kinderwetten op 1 september 1905. De moeilijkheid kwam in het bijzonder voort uit het feit, dat in het Huis zowel wezen als oude lieden werden verpleegd. Noodzakelijk was een volkomen scheiding van deze twee groepen, die alleen in het kerklokaal bij elkaar mochten komen. Op de slaapzalen moesten schotten geplaatst worden, waardoor ieder afgezonderd was. Hoewel de Minister later dit voorschrift introk, bleef het in het Huis voor de grote kinderen behouden, zoals bijgaande, omstreeks 1925 vervaardigde foto van de meisjesslaapzaal, het vroegere wachtlokaal op de verdieping aan de Haarlemmerstraat, weergeeft¹⁾. De voogdijkinderen konden niet in het Huis op school blijven, daar splitsing van leeftijden bij het huisonderwijs niet door te voeren was, omdat er slechts één onderwijzer voor alle klassen was. Op 19 juni 1906 werd tot opheffing der binnen-school besloten en de kinderen gezonden naar een der scholen van de schoolvereniging 'Luther'. Het vroegere schoollokaal werd eetkamer voor de oude lieden. De keuken met kruisgewelven op platte

¹⁾ Voor de uitgaanskleding der weesmeisjes, die hier in werktuue zijn, raadplege men Amsterdam in beeld van Mr. A. Loosjes.

Keuken met kruisgewelven.

ribben uit de tijd van de bouw bevond zich in de kelders aan de zuidwestzijde van het oude gebouw. Aan die zijde bevonden zich ook de hokken, waar van 1836 tot 1940 varkens werden gemest.

Ook na 1911, het jaar waarin architect van Arkel zijn laatste plannen tot vertimmeringen indiende, is er aan het gebouw gewerkt. Er kwam electriciteit, centrale verwarming en warmwaterinstallatie in 1924, radio-aansluiting op alle zalen in 1926 en in 1928 een lift, vooral van belang voor de oudjes, die geen trappen meer konden lopen, en die nu toch de kerk en de tuin zouden kunnen bezoeken, die in 1915 achter de kerkvleugel op de Herenmarkt was aangelegd¹⁾. Ten einde de tuin gemakkelijk te kunnen bereiken van de lift uit werd in de kerk een doorgang gemaakt. Al deze veranderingen en verbeteringen hebben het gebouwencomplex uitwendig niet ingrijpend gewijzigd, en vallen dus verder buiten het kader van dit opstel. Alleen worde hier nog het schetsontwerp vermeld, dat G. Fransen [zn. in september 1925 maakte voor een nieuw oude mannen en vrouwenhuis, weeshuis en kerkgebouw voor de Hersteld Evangelisch-Lutherse gemeente.

In de vergadering van regenten op 21 juni 1927 kwam ter sprake het ver-

¹⁾ Zie het slot van ons artikel Het Amsterdam van Jacob Olie, maandblad Amsteldamum 1960, blz. 184-185, en arch. secr. afd. P.W. 1912, no. 5570.

zoek van de geschiedkundige Frank Bergen Kelley te New York om aan het Huis vanwege de kinderen der stedelijke historische vereniging aldaar een bronzen plaat te mogen hechten, ten einde de herinnering levend te houden aan de, in 1623 uit dit toen aan de West-Indische Compagnie toebehorende gebouw, vertrokken grondleggers van Nieuw Amsterdam, thans New York genaamd. Regenten besloten hiermede hun instemming te betuigen. Bij een op 9 augustus aan Amerikaanse journalisten aangeboden lunch in het Koloniaal Instituut schonk mr. Kelley de plaat aan de daartoe aangewezen ondervoorzitter van regenten. Het gezelschap reed die dag in auto's langs het Huis, waar de vlag was uitgestoken. Op 10 augustus bezocht de heer Kelley het Huis, waar hem enige boekjes werden overhandigd en hem twee poppen in de kleding der wezen¹⁾ werden toegezegd. Nog vóór 16 augustus werd de plaat aangebracht tussen het eerste en tweede raam links van de poort aan de Haarlemmerstraat²⁾. Regenten besloten een bronzen plaat met vertaling daaronder te doen plaatsen. Dit besluit van 16 augustus werd op 4 oktober in die zin gewijzigd, dat op een bruin emaille plaat met witte letters in vrije vertaling een verklaring zou worden aangebracht. Deze plaat, waarvan de kosten f 29,43 bedroegen, was vóór 1 november aanwezig.

De lammeren boven de poort zijn een toevoeging van de allerlaatste tijd; zij werden daar aangebracht door de firma De Vries van Buuren & Co.

MR. J. H. VAN DEN HOEK OSTENDE

¹⁾ Poppen in wezenkleding werden ingezonden naar poppentoonstellingen en bazaars in Amsterdam (1931 en 1934), Haarlem (1932), Leeuwarden (1934) en 's-Gravenhage (1934).

²⁾ De tekst van deze plaat is vermeld op blz. 126 van Amsterdam vertelt door L. C. Schade van Westrum.

TIJDSCHRIFTEN VAN 1961 OVER AMSTERDAM

Prof. dr. P. J. van Winter publiceert in het Tijdschrift voor geschiedenis 1961, p. 413-431, een studie 'Willem van den Hove, heer van Wedde en Westerwoldingerland, Bellingwolde en Blijham'. Ofschoon van den Hove's merkwaardige activiteiten zich zoals de titel ook doet zien merendeels ver van Amsterdam afspeelden, wil ik dit artikel toch vermelden. De zeer gedetailleerde en met moeite bijeengezochte gegevens werpen een verrassend beeld op van deze geboren en getogen Amsterdamse koopman (1568-1647), die zijn geboortestad pas in het begin van de 17de eeuw verliet.

In hetzelfde tijdschrift vindt men op p. 145-171 'De West-Indische Compagnie, het Calvinisme en de politiek' van prof. dr. J. G. van Dillen.

De titel van dit artikel bevat in zekere zin een ontkenning. De schrijver meent namelijk, dat de opvatting van prof. C. R. Boxer en Dr. W. J. van Hoboken, dat de W.I. Compagnie jarenlang een bolwerk van de Calvinistische oorlogszuchtige partij was, voor de latere jaren in ieder geval in het geheel niet opgaat. Een korte uiteenzetting te geven van alle ingewikkelde factoren, die hier ter sprake komen, is niet mogelijk. Ik kan slechts mededelen, dat de schrijver van mening is, dat de politieke strijd rondom de W.I. Compagnie in deze latere tijd beheerst wordt door de economische belangentegenstelling tussen Holland – en dan voornamelijk Amsterdam – en Zeeland. Diezelfde belangentegenstelling behandelt J. A. Faber in dit tijdschrift op p. 533-539 in een artikel 'Graanhandel, graanprijzen en tarievenpolitiek in Nederland gedurende de tweede helft der 17de eeuw'. De heer Faber beschrijft de moeilijkheden tussen Holland en Zeeland over de graantarieven speciaal uit het oogpunt van het prijzenverloop en tenslotte het compromis van 1681, waarbij Amsterdam aan het langste eind trok. Merkwaardig is, dat de schrijver moet werken met de marktprijzen van de granen te Arnhem, niet te Amsterdam, daar deze onvolledig zijn overgeleverd.

Birgitta Odén publiceert in *Scandia* 1961 (Bd. 27, 533156) 'Karel X Gustav och det andra danska kriget', waarin zij de achtergronden van de oorlogsverklaring van koning Karel X Gustav van Zweden aan Denemarken in 1658 tracht te verklaren. Als belangrijkste reden ziet zij economische motieven, namelijk zijn wens de gehele Oostzee en ook de Noordzeehandel op Rusland te beheersen. Een van haar belangrijkste bronnen zijn de rapporten van de Zweedse gezant Harald Appelboom in 's-Gravenhage, daar deze kwestie zoals men begrijpt nauw met de Zweedse politiek ten opzichte van Holland (in feite Amsterdam) verband hield.

In de Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap van 1961, p. 37-56 vindt men een lezing afgedrukt, die prof. Dr. P. J. van Winter voor dit genootschap hield, 'Louisiana gekocht en betaald'. Daar wordt uiteengezet, hoe en waarom Francis Baring en Co van Londen en het Engels georiënteerde Hope en Co van Amsterdam deze aankoop in 1803 financierden, in tegenstelling tot vroegere aankopen, die door geheel andere Amsterdamse firma's gefinancierd waren.

In *The Bulletin of the research council of Israel. Section B. Zoology*, 1961, p. 119-131 publiceert prof. Dr. H. Engel 'The sale-catalogue of the cabinets of natural history of Albertus Seba (1752). A curious document from the period of the *naturae curiosi*', Prof. Engel geeft hier bijzonderheden uit de zeer zeldzame geannoteerde veilingscatalogus van de eerste verkoop in het O.Z. Herenlogement van het kabinet van de bekende Amsterdamse apotheker Seba. De Nederlandse Maatschappij ter bevordering der Geneeskunde verwierf een exemplaar, nadat prof. Engel in 1937 zijn werk over Seba had gepubliceerd. De schrijver vertelt in het kort de omstandigheden, waaronder de verkoop plaats vond: de kosten van de uitgaaf van Seba's *Thesaurus* maakten dit nodig. Verder vindt men bijzonderheden over de kopers en de betaalde prijzen en vijf facsimiles van de catalogus.

In het Economisch Historisch Jaarboek 1961 (XXVIII) vindt men in de vervolgsérie 'Bijdragen tot de pharmaceutische prijsgeschiedenis', medegedeeld door Dr. D. A. Wittoop Koning: 'Een viertal inventarissen van het pharmaceutisch bedrijf van A. d'Ailly uit de jaren 1799-1802. De schrijver wijdt een beschouwing aan enkele notariële inventarissen, opgemaakt naar aanleiding van een contract van Anthoni d'Ailly en zijn schoonvader Frederik van Ketwich, die de opstal en scheikundige werkplaats aan de Schans bij de Zaagmolenpoort op stadsgrond in bezit had. In de bijlagen vindt men de opgaaft van de instrumenten in 1802 en de hoeveelheid van alle geneesmiddelen op de verschillende inventarissen.

In Het Boek XXXIV, p. 65-82, vindt men een van de zes lezingen, door de heer Menno Hertzberger georganiseerd betreffende het boek der 15e-20e eeuw, afgedrukt: 'De culturele waarde van de Griekse en Latijnse letterkunde en het verzamelen van boeken op dit gebied' door I? J. Enk. Hij zet hier uiteen, hoe thans nog een aantal 17de en 18de eeuwse uitgaven op dit gebied onmisbaar zijn bij de bestudering van de betrokken schrijvers. Bij de Nederlandse uitgaven, die hij noemt, is uiteraard het meest sprake van Amsterdamse drukken. Aardig is het verhaal, dat hij vertelt over het drukken van de *Moralia* van Plutarchus, die bewerkt werden door de Amsterdamse hoogleraar Daniel Wyttenbach. Deze was daartoe uitgenodigd door de Oxford Press in 1788. Het eerste deel, dat in 1794 gereed kwam, ging via de Engelse gezant op normale wijze naar Engeland. Het tweede deel moest in 1798 via Hamburg gaan. Met pek werd het tegen de gevaren van de zee beschermd, maar tot grote ongerustheid van de bewerker bleef het slingeren en bereikte pas in mei 1801 zijn bestemming. Ik vertel dit mede, omdat het tekenend is voor de veranderde situatie: niet meer de Hollandse uitgevers vlak bij de hand, maar buitenlandse uitgevers kwamen met deze grote uitgaven.

In de Nieuwe Taalgids 1961 (LW) publiceert Hubert Michaël, p. 65-80 en 137-152, een bijzonder levendige studie 'Willem Kloos temidden der Doorenbossen', waarin hij een uiteenzetting geeft over de intieme verhouding van Willem Kloos in de jaren 1877 tot 1885 met het gezin van Dr. W. Doorenbos, die hem opleidde voor het staatsexamen en ook verder veel tot zijn ontwikkeling bijdroeg. Niet alleen met zijn leermeester maar ook met diens liefvallige dochter Martha had de jonge dichter veel en nauw contact.

In Oud Holland 1961, p. 208, publiceert H. A. J. Bos: 'J. Wildens inv. J. Beerstraten pinx.' Hierin vermeldt hij, dat in het grote driedelige werk 'Amsterdam in de zeventiende eeuw' in deel II p. 89 een gravure van een afbeelding van ijsvermaak in 1614 is opgenomen, waarop een stad op de achtergrond is afgebeeld. Hoewel hij niet aanneemt, dat men indertijd heeft gemeend Amsterdam voor zich te hebben, meent hij toch goed, te doen hier er nog eens op te wijzen, dat Antwerpen de stad op de achtergrond moet zijn.

In een speciaal 'Gedenkschrift' van de Vriendenkring van het Rembrandthuis ter herinnering aan het vijftigjarig bestaan van dit museum op 10 juni 1961 vindt men de geschiedenis daarvan in 'Rembrandts woning,

vijftig jaar pelgrimsoord' van M. Muller. Eveneens van deze schrijver zijn twee opstellen over 'Rembrandts curieuse saecken', d.w.z. de merkwaardige inboedel van het huis in de Breestraat op het ogenblik, dat Rembrandt dat moest verlaten. Tenslotte is een pennevrucht van J. L. de Kruyff, 'Herberg 'de Keyzerskroon' een voornaam veilinggebouw' herdrukt. Hier werd Rembrandts inboedel geveild.

In het Kunsthistorisch Jaarboek 1961, p. 81-118, wijdt R. W. Scheller een studie aan 'Rembrandt's reputatie van Houbraken tot Scheltema.' De schrijver zet uiteen als vervolg op Seymour Slive's bekende werk, hoe men op Houbrakens anecdotische en weinig gunstige biografie van Rembrandt (1718-1721) de gehele 18de eeuw heeft voortgeborduurd. Die opvattingen zijn pas door de romantiek herzien, met als uiteindelijk resultaat het standbeeld van Rembrandt in 1852. Pas sedert het artikel van de Duitser Kolloff van 1854, die wilde teruggaan tot het werk van de kunstenaar, wordt de oude anecdotiek verworpen.

In het Jaarverslag van het Koninklijk Oudheidkundig Genootschap 1959-1960, 1960-1961, p. 71-73 vinden wij van de hand van Louise Erkelens 'Een schildpadden necessaire, legaat van Fr. Ed. Hancock', waarin men een beschrijving vindt van het genoemde voorwerp, van Engels makelij, waarschijnlijk uit het eind van de 17de eeuw. Met familiepapieren legateerde de heer Hancock, lid van een Engelse reeds van ouds te Amsterdam gevestigde familie, dit aan het genootschap.

J. W. Niemeijer wijst in 'Zwei Münstersche Domansichten von H. P. Schouten' in het Zeitschrift 'Westfalen' 1961 (Bnd 39), p. 234-237, ditmaal een schilderij aan van de Amsterdamse tekenaar, die zo'n groot aandeel had bij de vervaardiging van de bekende Fouquetatlas.

Het Bulletin van het Rijksmuseum 1961, p. 41-122, nummer 2 en 3, is gewijd aan de schenking de Bruyn-van der Leeuw aan het Rijksmuseum. Door verschillende medewerkers aan het museum is geschreven over de vier facetten van de schenking, steeds met toevoeging van een catalogus: de schilderijen, de tekeningen, de etsen, en de meubels en het zilver. Het persoonlijkste is het stuk van K. G. Boon over de etsen, daar de Amsterdamse koopman en verzamelaar 1. de Bruyn daaraan zijn hart het meest had verpand. Hier bevat de catalogus dan ook slechts een keuze uit de etsen van Rembrandt en twee etsen van Hercules Seghers.

H. L. Kruiemel publiceert in het Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie 1961, p. 147-171, 'De Amsterdamse familie Croock en Spanceerder, afstammende van de z.g.n. Jan Bruyn Jacobs Swaen Croock'. De samensteller van deze uitvoerige genealogie, voorzien van veel merkwaardige details, toont aan, hoe de Amsterdamse familie Spanceerder, vooral bekend door de vele leden, die in het boekbedrijf werkzaam waren, stamt uit het oude Amsterdamse geslacht Croock.

In hetzelfde Jaarboek vindt men op p. 179-211 een artikel van Mr. P. van Eeghen 'Een fatale vrouw'. De schrijver vertelt hier de levensgeschiedenis van Anneke Winters, die op 15 oktober 1641 te Amsterdam werd gedoopt en achtereenvolgens twee echtgenoten, de wijnkoper Cornelius Sloosius en de canonnier Leonard van der Meulen, ongelukkig maakte.

Zij was dan ook een dame van zeer twijfelachtige reputatie. Een derde huwelijk met Jacob Minne sprong althans officieel af. Haar dochter wist zij intussen uitstekend aan de man te brengen. Een brokje sociale geschiedenis van de tweede helft der 17de eeuw!

A. van der Mare1 brengt in 'Kunsthistorie en genealogie. Portretten van het echtpaar Pranger-Muילman' in De Nederlandsche Leeuw 1961, p. 457-460, twee portretten van Frans van der Mijן in het Rijksmuseum, tot nog toe geboekt als het echtpaar Swalmius-Cocquius thuis als de Amsterdamse wijnkoperszoon Jan Pranger (1700-1773) en zijn tweede vrouw, Machteld Muילman (1718-1773). Hij was generaal-directeur in Guinea van 1730-1734 en liet zich als zodanig nog in 1742 afbeelden, daarna ambtelos burger op het Singel te Amsterdam. Dr. R. van Luttermvelt geeft een artikel 'Herinneringen aan de voormalige Nederlandse bezittingen op de Goudkust in het Rijksmuseum' in het Bulletin van de Kon. Ned. Oudheidkundige Bond 1961, p. 247-262. Hierin vertelt hij, wat het Rijksmuseum te Amsterdam nog aan voorwerpen van deze voormalige bezittingen aan de Goudkust heeft. Dit is onder meer de staf, die op het hierboven besproken portret is afgebeeld. Verwonderlijk is het niet wel verrassend dit tot tweemaal toe in één jaar te zien gebeuren -, dat ook hij de portretten identificeert als Jan Pranger en Magtilda Muילman. Tal van bijzonderheden over dit echtpaar volgen.

In hetzelfde Bulletin p. 57-76, publiceert Dr. Friedrich Mielke 'Das Höländische Viertel in Potsdam'. Nog uitvoeriger gegevens daarover vindt men in zijn gelijknamige boek, dat in 1960 te Berlijn het licht zag. De Amsterdammer Jan Bouman ging in 1732 naar Potsdam en onder zijn leiding werd van 1737 tot 1742 het nog steeds bestaande stadsdeel van 134 bakstenen huizen gebouwd. Beschouwingen over de huizen, geïllustreerd met afbeeldingen, volgen.

In het Jaarboekje van Oud-Utrecht 1961, p. 55-68, behandelt Dr. R. van Luttermvelt 'Jacob Marot, architect van Diederik Jacob baron van Tuyl van Serooskerken.' Aan de hand van het familie-archief op het slot Zuylen zet de schrijver uiteen, hoe de - zoals hij kon vaststellen - toen in Amsterdam woonachtige architect Jacob Marot, de zoon van de beroemde Daniel, verschillende verbouwingen voor van Tuyl, wiens moeder en vrouw Amsterdamsen waren, uitvoerde, zowel aan zijn huis te Utrecht als aan het slot te Zuilen. Het is altijd prettig een oude kennis tegen te komen. Het verheugde mij dan ook de heer Marot, die wat spottend vermeld wordt als gast bij de bruid en bruidegom van Kretschmar in 1750 (Jaarboek 1958, p. 155) thans nog als de architect Jacob Marot te kunnen identificeren.

Ter gelegenheid van het 75-jarige bestaan van de Lutherse Diakonessen-Inrichting op 20 oktober 1961 verscheen 'Lutherse Diakonessen-Inrichting 1886-1961. Jubileumnummer tevens verslag over het jaar 1960.' Begonnen in een stal op het tegenwoordige Rembrandtplein, verhuisde men in 1890 naar de Bloemgracht, waar in 1892 met ziekenverpleging kon worden begonnen, om in 1898 het nieuwe huis aan de Koninginneweg te betrekken. Tal van kleine bijzonderheden over het werk in en ook buiten het huis zelf, die men elders tevergeefs zal zoeken, vindt men hier.

Het tijdschrift Noord-Holland, dat zowel actueel als historisch is georiënteerd, geeft niet vaak historische bijdragen over Amsterdam. In 1961 vindt men echter wel drie artikelen over de tegenwoordige tijd. P. E. Venekamp behandelt in 'De huidige economische situatie van Amsterdam', p. 139-144, de nota over de economische structuur van Amsterdam van de commissie voor de economische ontwikkeling van Amsterdam onder voorzitterschap van prof. dr. G. Th. J. Delfgaauw. Ir. P. K. van Meurs publiceert 'De agglomeratie Amsterdam', waarvan de titel voor zich zelf spreekt. Hetzelfde geldt voor het artikel van C.B.H. Beekhuis 'De universiteit van Amsterdam cultureel centrum, in het bijzonder voor Noord Holland' op p. 214-223.

In het jaarverslag van de Gemeentelijke Archiefdienst 1961 vindt men als bijlage iv een lijst van papieren Bicker en Raye, die de Gemeente-Archivaris als appendix aan het familie-archief Bicker kon toevoegen.

In de Echo des Eglises Wallonnes zet de heer H. H. Bolhuis nog steeds zijn korte publicaties uit het rijke archief van de Waalse gemeente te Amsterdam voort.

In het Economisch Historisch Jaarboek van 1961 vindt men levensberichten van dr. H. E. van Gelder (door Chr. P. van Eeghen) met veel bijzonderheden over zijn jeugdijaren in Amsterdam, van mejuffrouw dr. Leonie van Nierop (door I. H. van Eeghen), ons erelid, en van prof. dr. N. W. Posthumus (door prof. dr. I. J. Brugmans). Een herdenking van deze laatste vindt men ook in het Jaarboek 1960-1961 van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen van de hand van prof. dr. P. J. van Winter. Een derde levensbericht van hem, geschreven door prof. dr. T. S. Jansma, is afgedrukt in het jaarboek van de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde 1960-1961. Het is opvallend, hoe de merkwuurdigste persoonlijkheid van de overledene de drie schrijvers tot onderling zeer verschillende beschouwingen heeft gebracht. In dit Jaarboek zijn nog verschillende andere Amsterdammers te vinden. Ik noem de predikant J. G. Geelkerken (door ds. J. J. Buskes), de griffier-dichter J. J. van Geuns (door H. C. Rümke), de toneelspeler Cees Laseur (door Johan de Meester), de professor aan de V.U. A. Goslinga (door H. G. Schulte Nordholt) en de paedagoog Antoon Kuypers (door J. Wagerink).

1. H. v. E.

VAN DE BOEKENTAFEL

J. H. KRUIZINGA, NEDERLAND DOOR VREEMDE BRIL. UITGEVERIJ 'DE TORENLAAN' ASSEN.

De 'vreemde bril' op de omslag van dit

boek geeft in de ene lens drie fictiers, in de andere een schrobbede dame. Het eerste is waarschijnlijk wel het punt, dat het meest de aandacht trekt van de buitenlanders. Met bewondering, verwondering

en ook afschuw worden de hordes fietsers telkens weer genoemd. Het schoonmaken van de straten daarentegen wordt wel enige malen vermeld, maar vaker nog komt de viesheid van ons land ter sprake.

Men ziet uit het bovengaande al, met wat voor soort werk men te maken heeft. Hier verzamelde de heer Kraizinga de opinies, die buitenlanders sedert de afloop van de laatste oorlog over ons land gaven.

Een hoofdstuk over het toegenomen vreemdelingenverkeer opent het boek. Daarna volgen in de hoofdstukken 2-9 allerlei beschouwingen, door hem voorzien van het nodige commentaar. Het zijn Belgische, Franse, Italiaanse - Spaanse - Zwitserse, Duitse, Russische, Engelse en Amerikaanse stemmen en tenslotte nog een aantal uit verschillende kleinere landen. Een balans met opsomming van wensen en een lijst van 54 geraadpleegde publi-

catis besluiten het boek. Behalve deze publicaties zijn nog tal van andere bronnen gebruikt.

Amsterdam komt zoals te begrijpen overal ter sprake, al of niet met name genoemd. Ik wijs hier op enkele uitvoeriger passages van de Luxemburger Paul Palgr (20), van de Zuid-Europeanen in hoofdstuk 4, van de Rus Krivjenko (80), die er in tegenstelling tot zijn landgenoten geen politiek bijhaalt, van de Engelse stedenbouwkundige Dennis Jones (117), van zijn landgenote Winifred Glassock, die in het Parool van 5 febr. 1955 haar intense afkeer van Amsterdam tot uiting bracht (118) waartegen een andere landgenoot in, zij het wat gebrckkig Nederlands opkwam, en vooral van de Libanecs Dr. G. Moussa Dib (174), die Amsterdam zelfs de hoofdstad van Europa' wil noemen, 'waar de twee Europese werelden elkaar vinden, de Latijnse en de Teutoonse.'

1. H. v. E.

Guide d'Amsterdam, par Belleke Bruins. Allert de Lange Amsterdam 1962.

Onder deze historische titel - ruim 250 jaar geleden verscheen de eerste - zag dit aardige, rijk geïllustreerde boekje van handig formaat het licht om vreemdelingen over onze stad in te lichten. Men vindt er allerlei over de geschiedenis van de stad, muziek, theater, kunst, musca, gemakelijk-

heden, restaurants en omstreken van de stad. Adressen en een index besluiten het boekje, dat van een duidelijke kaart voorzien is. Als voorbeeld van illustratie noem ik zes verschillende geveltypes met datering. Naast deze Franse bestaat ook een Engelse versie.

1. H. v. E.

Mededelingen van het bestuur

ADRESSEN

Genootschap Amstelodamum: secretaris L. C. Schade van Westrum, Johannes Verhulststraat 124 boven, Amsterdam Z. (tel. 714721), penningmeester Andr. van der Laan, contributie leden minimum f 12,—, donateurs f 15,— (gem. giro A 65, postgiro 52391 ten name van het genootschap Amstelodamum), redactrice maandblad mej. dr. I. H. van Eeghen, Prinsengracht 556, Amsterdam C. Uitgaven van het Genootschap, verkrijgbaar door tussenkomst van J. F. M. den Boer, Prinsengracht 844''', Amsterdam C., tevens aldaar ledenadministratie.

INHOUD

Jaargang 1962

	Blz.
C. F. W., Amsterdam en de zuidelijke IJsselmerepolders (met afb.)	1
I. H. v. E., Een merkwaardig Hamburgs drukwerkje van 1598 over de bestrijding van de bedelarij te Amsterdam (met afb.)	6
J. Z. Kannegieter, Wessel Jacobsz. (met afb.)	9 (30, 71)
Mr. J. H. van den Hock Ostende, Huize Schoonzicht (met afb.)	20
G. J. Th. van Weely, De dubbeltjes-buurt	23
Prof. mr. H. de la Fontaine Verwey en L. C. Schade van Westrum, 62ste jaarverslag van het genootschap Amstelodamum	25
J. Z. Kannegieter, Wessel Jacobsz. (met afb.)	30 (9, 71)
I. H. v. E., Een uitzet honderd jaar geleden (met afb.)	37
H. Zantkuyl, Het huis 's-Hartogenbosch (met afb.)	41
I. H. v. E., De sterfdag van Jan van der Heyden (met afb.)	49
Mr. H. de Raaf, Zijn te Amsterdam bodenvondsten uit de Romeinse tijd te verwachten?	51
P. J. M. Wuisman, Nog eens de prenten van Wenckebach (met afb.)	54 (96)
J. F. M. den Boer, De bibliotheek van de Gemeentelijke Archiefdienst en de fonctische dokumentatie van Amsterdam	57
I. H. v. E., Het huis 'De Spaanse Kruiwagen' (met afb.)	63
Nogmaals: iepen of linden? (met afb.)	66
s. v. w., Jaarvergadering	68
Amsterdam in tekening (tentoonstelling)	72
Mr. J. H. van den Hock Ostende, De Bijlmermeer (met afb.)	73
I. H. v. E., De familie Mecbeek Cruywagen (met afb.)	79 (141)
H. W. Alings, 'D'Oycvaer' en 'Het Groninger Wapen' twee verschillende huizen (met afb.)	85
P. J. M. Wuisman, Doodslag in de Nieuwe Kerk (met afb.)	87
Leonie van Nicrop (†), Behandel de dieren met zachtheid, spaar de vogels!	90
I. H. v. E., Een vaderloze tweeling	95
P. W., Nogmaals Wenckebach	96 (54)
I. H. v. E., Een onbekende beschrijving van Holland uit 1695 (met afb.)	97
Mr. J. H. van den Hoek Ostende, Het Jonas Daniël Meijerplein (met afb.)	103
H. Zantkuyl, Het huis 'Sonnenberg' Herengracht 361 (met afb.)	106
S. v. W., Bezichtiging verzameling Leonhardt	113
A. N. Verveen, Bartholomeus Ruloffs (1741-1801)	114
I. H. v. E., De droeve dood van Hester Roch	118 (136, 165)
Ir. A. C. J. Koot, De riolering van Amsterdam en de zuivering van rioolwater op de rioolwaterzuiveringsinrichting-west (met afb.)	121
J. W. Gracuwert, Gratis vervoer van fietsen in de Watergraafsmeer	128
J. F. M. den Boer, De waterschuit en het drinkwater (met afb.)	129
A. Graafhuis, Water uit de Vecht voor de stad Amsterdam	131
I. H. v. E., De entree van het Paleis op de Dam (met afb.)	133
J. Belonje, De Van Strijen's in de Zijpe	136 (118, 165)
H. W. Alings, De Amsterdamsche gapers (met afb.)	138
I. H. v. E., Nogmaals een kruiwagen	141 (79)
W. Timp, Gevelsteen 'De Sonnenberg' (met afb.)	142
Historisch onderzoek naar klokken en beiaarden	143
Mr. J. H. van den Hock Ostende, De demping van de Lindengracht in 1895 (met afb.)	145
I. H. v. E., Notaris Hendrik de Wilde en de exotische dierenwereld (met afb.)	150
Een familiecliv van Jacob Olie uit de molenaarswereld (met afb.)	159

J. Z. Kannegieter, De naam Oudekennissteeg (met afb.)	161
J. Belonje, Postscriptum Van Strijen (met afb.)	165 (118, 136)
S. v. W., Bezoek aan de rioolwaterzuiveringsinrichting-west	166
D c baker	166
Mr. J. H. van den Hoek Ostende, De geest van Maju	169
H. H. van Regteren Altena, Funderingsresten van een middeleeuws huis aan de Nieuwendijk (met afb.)	171
I. H. v. E., Claes Clacsz. van Mcdenblich en zijn nakomelingen (met afb.)	176
N. van der Blom, Abraham Bosch (1798 - ver voor 1864)	183
P. W., Twee honderdjarigen	185
J. Z. Kannegieter, De Raadhuisstraat (met afb.)	186
I. H. v. E., Van Studenten- tot advocatengezelschap	193 (224)
J. Z. Kannegieter, Een grapje van Ter Gouw (met afb.)	199
J. H. v. d. H. O., Brug 50, nu 106	201
H. H. van Regteren Altena, De opgraving in het hoge koor van de Oude Kerk (met afb.)	202
H. Zantkuyf, N. Z. Voorburgwal 12-Spuistraat 1 (met afb.)	206
I. H. v. E., Deventer koek te Amsterdam	212
I. H. v. E., De tabaksdoos van Hendrik Reesse (met afb.)	213
I. H. v. E., Hondsdolheid in het 18de-eeuwse Amsterdam	217
Mr. J. J. Beyerman, Twee op Amsterdam betrekking hebbende fragmenten uit een Dordts reisjournaal uit 1845 (met afb.)	219
I. H. v. E., Een tweede Vigemus Concordia	224 (193)
Mr. J. H. van den Hoek Ostende, Het Diaconie Wees-, Oude Mannen- en Vrouwenhuis der Hersteld Evangelisch-Lutherse Gemeente Amsterdam (met afb.)	225
I. H. v. E., Tijdschriften van 1961 over Amsterdam	234

VAN DE BOEKENTAFEL

In het voetspoor van A. E. van Giffen	70
Kalender 1962 Cloock en Moddigh	70
Seven Letters by Rembrandt, door H. Gerson	71
Holland, door Bernard Pingaud	119
Zeventiende-eeuwse geestesbloei, door dr. Corn. W. Roldanus	144
Late regenten, door jhr. F. J. E. van Lennep	167
Amsterdamse vertellingen (Justus van Maurik)	168
De inventaris van 't Makelaers Comptoir, door M. F. Halbertsma	191
Het uitleenboekje van Vossius, door drs. C. S. M. Rademaker en drs. P. Tuynman	214
268 jaar Amsterdams familieleven, door L. C. Schade van Westrum	216
24 uur Amsterdam, door Kees Scherer en Eduard Hoornik	216
Nederland door vreemde bril, door J. H. Kruizinga	239
Guide d'Amsterdam, door Belleke Bruins	240

MEDEDELINGEN VAN HET BESTUUR

Adressen	24, 72, 96, 120, 144, 168, 192, 216,	240
Nieuwe leden	24, 72,	192
Algemeenledenvergadering		48
Bezoek aan de tentoonstelling 'Amsterdam in tekening'		72
Voorjaarscursie naar Rioolwaterzuiveringsinrichting-west	120,	144
Amsterdam in de schilderkunst		168
Dr. Leonie van Nicrop Fonds		168
Tentoonstelling bij antiquariaat Pfann		192
Excursie naar de Oude Kerk		216

ALFABETISCH REGISTER

(a = afbeelding)

	Blz.		Blz.
Ailly (pharmaceutisch bedrijf Anth. d' -)	236	Clere (Jean Ic -)	133
Alings (H. W. -)	87, 140	Coppnol (Willem Jansz. van -)	65
Altena (H. H. van Regteren -)	174, 205	Cromhout (familie)	215
Alteratie	9, 30, 71	Cromhout (Hendrik -)	215
Amstclodamum (genootschap)	25	Croock (familie)	237
Amsterdam (agglomeratie)	239	Cruywagen (familie)	64, 79, 83a, 141
Amsterdam (door vrecmdc bril)	239	D a m	134 a
Amsterdam (huidige economische situatie)	239	Dempingen	25, 103, 145, 186, 201
Amsterdam (in tijdschriften van 1761)	234	Deventer Houtmarkt	103, 105a
Amstleven N.V.	216	Deventer kock	212
Anagraphus (D.N. -)	185	Diaconie Weeshuis (I Ierst. Ev. Luth. Gcm.)	225, 227a, 232a, 233a
Arnhardt jr. (mr. G. H. -)	159	Diakonessen Inrichting (Lutherse)	238
Asser (Carolus -)	198	Dicrnwerld (exotische)	150
Baker	166	Disputen	193
Bakkersgilde	212	Dommekracht (molen)	160a
Baring en Co (Francis -)	235	Doodslag (in 1787 in Nicuwe Kerk)	87
Barlacus	215	Doorenbos (dr. W. -)	236
Bedelarij (1598)	6	Doornenburg (kasteel)	69
Bectz (S. P. -)	37	Drichocksstraat	148a
Bectz-Van Notten (Agatha J. E. -)	37, 39a	Drinkwater	129, 131
Beaarden	143	Du Choc (dispuut)	193
Belonje (mr. dr. J. -)	138, 165	Dubbeltjcs-buurt	23
Bergmyer (Anthony -)	157	Economische situatie (huidige)	239
Beyerman (mr. J. J. -)	224	Eeghen (dr. J. H. van -)	7, 41, 51, 66, 70, 71, 84, 96, 103, 119, 120, 135, 142, 144, 159, 168, 183, 192, 198, 212, 214, 215, 216, 219, 224, 239, 240
Bibliothec Gcm. Archiefdienst	57	Entree Paleis	133, 134a
Bicker (familie)	239	Excursies	113, 166
Bicker Raye (Jacob -)	217	Exotische dicrnwerld	150
Blacu (mr. Pieter -)	181	Fonctische dokumentatie	57
Blauw-Jan (menagerie)	153, 157a	Gapers	138, 139a
Blom (N. van der -)	185	Geelkerken (J. G. -)	239
Bodemonderzoek 51, 70, 171, 175a, 202, 204a		Geest van Maju	169
Bockbesprekingen 70, 119, 144, 167, 191, 214, 239		Geestelijke stromingen (17de eeuw)	144
Boer (J. F. M. den -)	62, 130	Gelder (dr. H. E. van -)	239
Bosch (Abraham -)	183	Gerson (dr. H. -)	71
Botermarkt	169	Geuns (J. J. van -)	239
Bouman (Jan -)	238	Gevelstenen	14, 46, 80, 85a, 142, 143a
Bouwmaatschappij tot verkrijging van eigen woningen	23	Giffen (prof. dr. A. E. van -)	70
Brandspuit	50a	Goslinga (prof. A. -)	239
Broetjessteeg	161	Gouw (Johannes ter -)	199, 200a
Bruggen	201	Graafhuis (A. -)	132
Bruins (Bellcke -)	240	Graanhandel	235
Bruyn - Van der Leeuw (schenking Dc -)	237	Grachten (waterverversing)	122
Burncy (dr. Charles -)	114	Grauwert (J. W. -)	128
Bijlmermeer	73, 74a, 77a, 78a	Groninger Wapen (huis)	85
Carp (Reinhard -)	173	Haarlemmerdijk	228
		Haarlemmerstraat	228
		Halbertsma (M. F. -)	191

	blz.		blz.
J lancock (Fr. Ed.-)	237	Keizersgracht	186
Hartogenbosch (huis 's- -)	41, 42-48a	Kermisreizigers	150
Heeren Logement (Nieuwe Zijds)	225	Kermisessen	150, 169
Hclot (Anna -)	156	Keyserskroon (herberg)	237
Herbergen	150	Kistenmakerspand	101a
I Ierenmarkt	225	Klokken	143
Heybeek (Catharina -)	196	Kloos (Willem -)	236
Heyden (Jan van der -)	49	Koot (ir. A. C. J. -)	128
Hoek Ostende (mr. J. H. van den -)	23, 79, 106, 149, 171, 201, 234	Korte Prinsengracht	180a
Honden	90, 217	Krasnapolsky	55a
Hondenslager	90	Kruiwagen (huis)	63, 64a, 65a
Honderdjarigen	185	Kruizinga (J. H. -)	239
Hondsdolheid	91, 217	Kuypers (Antoon -)	239
Hoop (Herberg De -)	153	Laseur (Ceas -)	239
Hoornik (Eduard -)	216	Leidsegracht	67a
Hope en Co	235	Lennep (David George van -)	167
Houtgracht	105	Lennep (Jhr. F. J. E. van -)	167
Houttelderskantoor	22	Leonhardt (verzamling)	72, 113
Hove (Willem van den -)	234	Leprozenbrugwal	103
Huizen		Leprozengracht	105
Amstel 174.	170	Linden (langs de grachten)	66, 102
Brouwersgracht 53	80	Lindengracht	145, 146a
Brouwersgracht 218	176	Litterarum Studia Amicitiae Vincu-	
Dam 11	41, 42a-48a	lum (dispuut)	193
D i r k v a n Hasselsteeg 51.	108	Loots (Jan -)	63
Herengracht 361	106, 107a-112a	L. S. A. V. (dispuut)	193
Jodenbreestraat 4-6	236	Lutherse Diakonessen Inrichting.	238
Keizersgracht 284-298	214a	Lijnbaansgracht	25
Keizersgracht 557-567	216	Maju (geest van -)	169
Nieuwendijk 125	171, 173a	Maju (Johannes Cornelis -)	169
Nieuwendijk 198.	85	Maju (L. K. -)	170
Nieuwendijk 201.	86	Makelaarsgild	191
Nieuwezijds Voorburgwal 12	206, 207a-211a	Makelaers Comptoir	191
Nieuwezijds Voorburgwal 75	191	Marot (Jacob -)	238
Prins Hendrikkade 32	141	Maurik (Justus van -)	168
Singel 2	63, 64a, 65a, 141	Medenblik (Claes Claesz. van -)	176
Spuistraat 1	206, 207a-211a	Medenblik (familie Van -)	176
Vinkenstraat 129-143	182	Medenblikker hofje	182
Huygens (Constantijn -)	71	Meerbeek Cruywagen (familie)	79, 141
Iepen (langs de grachten)	66, 67a	Menagericën	150
Inkwartiering (1787)	87	Metz (familie)	154
Jaarvergadering	68	Meulen (Leonard van der -)	237
Jaarverslag	25	Meijer (Jonas Daniël -)	103, 195
Jacobakannetje	172a	Minderbroederssteeg	161
Jacobsz. (Wessel -)	9, 30, 71	Molens	159, 160a
Jan Roodenpoortstoren	27	Mortier (David -)	133
Jans (Jannetje -)	65	Muidergracht	103
Jansson (Jan Baptista -)	151	Muilman (Machteld -)	238
Jansz. (Gregorius -)	153	Munnick (Klaas Kasperen de -)	153
Jansz. (Pieter - Gorter)	177	Munt (sociëteit De -)	167
Jonas Daniël Meijerplein	103	Muziekleven (1772)	114
Jordan (Claude -)	97	Nierop (dr. Leonie van -)	95, 239
Kamperkock	212	Nieuwe Kerk	87
Kannegieter (J. Z.-)	19, 36, 164, 191, 201	Nieuwe Stadsberberg	222a
Karel X Gustav van Zweden	235	Nieuwe Zijds Heeren Logement	225
		Nieuwlichters (Zwijndrechtse)	183
		Nobel (Jacob Cornelisz. -)	201

	blz.		blz.
Notten (Agatha J. E. van -)	37, 39a	Spaanse Kruiwagen (huis)	63, 64a, 65a
Oldewelt (mr. W. F. H. -)	70	Soanceerdcr (familie)	237
Olie (Jacob -)	70, 159	Spinhuis	6, 7a
Olifanten	150	Spoorwegen (in 1845)	220
Olliefen (Lieve van -)	196	Stadsherberg (Nieuwe)	222a
Organisten (1772)	114	Stadswanen	95
Oude Kerk	70, 174, 202, 204a	Standgerecht buiten Leidsepoort	
Oude Looierssloot	201	(1788)	88a
Oudekennissteeg	161, 163a	Stations	220, 221a
Ouderkerk	70	Steur (molen)	159, 160a
Oudheidkundig bodemonderzoek	51, 70, 171, 175a, 202, 204a	Strijen (familie Van -)	136, 165
Oycvaer (huis D' -)	85	Strijen (Jacob van -)	118, 136, 165
Paleis (cmtree)	133, 134a	Studentengezelschappen	193
Palmgracht	145, 148a	Suikcrhandel	213
Pancaes (Marri -)	95	Tabaksdoos	213, 214a
Pharmaceutisch bedrijf (Anth. d'Ailly)	236	Telefoon	170
Picmont (familie)	180	Timp (W. -)	143
Pingaud (Bernard -)	119	Tolheffing (Watergraafsmeer)	128
Posthumus (prof. dr. N. W. -)	239	Troost (Cornelis -)	84
Pranger (Jan -)	238	Tuchthuis	6, 7a
Quid Vcrum	194	Tuynman (P. -)	214
Raadhuisstraat	186, 190a	Tijdschriften (van 1961 over Amsterdam)	234
Raaf (mr. H. de -)	54	Uitleenboekje (van Vossius)	192, 214
Rademaker (C. S. M. -)	214	Uittenbogaard (Pictcr -)	219
Raep (Adr. P. -)	42	Uitzet (1862)	37
Rasphuis	6, 7a	Universiteit	239
Rccssc (Hendrik -)	213	Verhagen (Bartel -)	150
Reisbeschrijvingen	97, 119, 219, 239	Verkeer	25
Rembrandt	71, 237	Verveen (A. N. -)	118
Rembrandthuis	236	Verwey (prof. mr. H. de la Fontainc -)	30
Rembrandtsplein	169	Vier Evangelisten hofje	182
Restauraties	27	Vigemus Concordia (dispuut)	193, 224
Ringh (Elisabeth de -)	82	Vincent Jacob -)	231
Riolering	121, 122a	Vlccshal (Herenmarkt)	225
Rioolwaterzuivering	121, 124a, 127a	Vogels (bescherming)	94
Roch (Hester -)	118	Vondel	215
Roldanus (dr. Corn. W. -)	144	Vossius	192, 214
Rosenburch (Claas -)	63	Waalse Gemeente	239
Rozengracht	186	Warmoesstraat	70
Ruloffs (Bartholomcus -)	114	Watergraafsmeer (overzet fietsen)	128
Ruysch (Pictcr Pietersz. -)	212	Waterlooplein	105
Rijscr (familie)	79	Waterschuit	129, 130a
Salm (G. B. -)	231	Waterverversing (grachten)	122
Schade van Wcstrum (L. C. -)	30, 69, 113, 166, 216	Weely (G. J. Th. van -)	24
Scherer (Kees -)	216	Wenckebach (L. W. R. -)	54, 96
Schoonzicht (Huize -)	20, 21a	West Indische Compagnie	234
Schouten (H. P. -)	237	Westerhof (Jan -)	153
Schreierstoren	21a	Westerkerksluis	201
Scba (Albcrtus -)	235	Westermarkt	189
Sinck (Lucas Jansz. -)	187	Wilde (Hendrik de -)	150
Sloosius (Cornelius -)	237	Wildeman (huis De -)	41, 42-48a
Sociëteiten	167	Winkels (in 1862)	38
Soeploods (Herenmarkt)	229	Winters (Anneke -)	237
Sonnenberg (gevelsteen)	142, 143a	Witkamp (P. H. -)	-228
Sonncnberg (huis)	106, 107a-112a	Wormskerck (Herman Jacobsz.-)	85

	blz.		blz.
Wuisman (P. J. M. -)	56, 90, 96, 185	Zuiderzcewerken	1, 2a, 3a
Wytttenbach (Daniel -)	236	Zuivering rioolwater	121, 124a, 127a
Ijsselmceerpolders	1, 2a, 3a	Zwijndrechtse Nicuwlichters	183
Zantkuyt (H. -)	48,113, 211	Zijpc	136, 165

